Güzel Yazılar
DENEMELER



Türk Dil Kurumu Yayınları

Güzel Yazılar

DENEMELER

Güzel yazılar: denemeler / Hazırlayan: İsmail Parlatır...[ve başk.]. -- Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011.

VIII, 376 s. ; 20 cm. -- (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 649: Güzel Yazılar Dizisi; 10)

ISBN 975-16-1159-8

1. Türk Denemeleri I. Parlatır, İsmail (haz.)

814

Türk Dil Kurumu Yayınları

Güzel Yazılar

DENEMELER

2. Baskı

Ankara, 2011

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

DİLİN TADI

Dil denen mucizeyi nasıl anlatmalı, bilmiyorum. İnsan zekâsının bütün pırıltıları, insan ruhunun bütün duyuşları, titreyişleri, dalgalanışları orada. Mavi gökle kara yer arasında, ikinci bir âlemde daha yaşıyor insan. Dil adı verilen, sınırları olmayan, sonsuz bir âlemde.

Sözlüklere dalmak benim için güzeldir; gramerler arasında dolaşmak da güzeldir. Fakat birkaç ciltle sınırlı sözlükler ve gramerler asla dilin kendisi değildir. Sözlükler, bir dilin bütün kelimelerini içine alsa bile nihayet bir kelimeler listesinden ibarettir. Gramerler ise bir kurallar sıralamasından başka nedir? Bir gramerde yer alan söz dizimi kurallarını sayısız örneklerle zenginleştirirsiniz. Bir sözlükte yer alan elli bin kelimeyi, sayısız örgüler içinde bir araya getirirsiniz. İşte dil bu sayısız örgü ve örneğin evrenidir. Binlerce yıldan beri milyonlarca insan tarafından yaratılan bir evren. Aynı kelimeler, sonsuzluğa doğru uzanan zamanda, daha milyonlarca örnek ve örgü içinde kullanılacaklar. Kelimelerin bir kısmı ölse de, bir kısmı şekil ve manasını değiştirse de düşünce ve duygularımızın bin bir tonunu, birbirinden farklı bin bir kalıp içinde ifade etmeye devam edecekler. "Nice nice sözüm olsa bengü taşa vurdum... Bengü taş diktirdim, gönüldeki sözümü vurdurdum" diyen Bilge Kağan "neng neng (nice nice)" ve "bengü taş (ebedî taş)" sözleriyle

sonsuzluğu anlatır. Uygurların hükümdarı Tengride Bolmış İl İtmiş Bilge Kağan "bin yıllık, tümen günlük bitiğimi, belgemi yassı taşa yazdırttım" derken sonsuzluğu "bin yıllık, tümen (on bin) günlük" kalıbıyla ifade eder. Balasagunlu Yusuf "tümen ming" veya "tümen tü" kalıplarıyla sonsuzluğu anlatır: Törüttüng tümen ming bu sansız tirig (on bin ve bin, sayısız canlıyı yarattın). Tümen tü çiçekler yazıldı küle (On binlerce çiçek gülerek yayıldı). Sadece sonsuzluk kavramı için kaç örgü var? Bakınız Balasagunlu Yusuf bir başka yerde ne diyor: uçuglı yorıglı tınıglı neçe - tirilgü seningdin bulup yir içe (uçan, yürüyen, duran nice şeyler rızkını senden bulup yer içer). İşte bu da varlıkların sonsuzluğunun bir başka ifadesi. "Binlerce, on binlerce" derken yine sonsuzluğu ifade etmiyor muyuz? Diğer Türk lehçelerinde "binlerce" yerine "minglep (binleyip)" diyorlar. Bu da bir başka anlatış tarzı.

"Bin"i ve "on bin"i anlıyorum. Bunlar "belirli" olsa da yüksek sayıları anlattıkları için insanda sonsuzluk duygusu uyandırıyor. On bini ve bini bir araya getirerek sonsuzluğu ifade ediş tarzı daha da anlaşılır bir şey. Ama insanoğlu sayılarla yetinmemiş; "nen neng, nice nice" gibi sorularla da sonsuzluğu anlatmış. "Binlerce" ve "minglep" örneklerinde çokluk ve katlama ifade eden eklere başvurulduğunu görüyoruz. Ya "bin bir gece masalları"ndaki "bin bir" kalıbına ne demeli? Bin bir... "Bin" ile küme tamamlanıyor; fakat siz "bin bir..." diyerek sonsuzluğa açılıyorsunuz. "Ebedî, sonsuz, sayısız, ölümsüz..." gibi daha pek çok kelimeyi sıralayabiliriz. Ben "sonsuzluk" kavramı için kaç kelime ve kalıp kullanıldığını anlatmak istemiyorum; asıl anlatmak istediğim şudur. Sadece bir kavram için bu kadar ifade tar-

zı var. Bir de "sonsuzluk" kavramının; ikinci, üçüncü, dördüncü... kavramlarla ilişkiye girdiğini düşününüz: Taşın sonsuzluğu, taş üzerindeki yazıların sonsuzluğu, yazıyla anlatılan düşüncelerin sonsuzluğu, varlıkların sonsuzluğu, evrenin sonsuzluğu, evrenin sonsuzluğundaki mucize... Bu mucize kim bilir kaç kelimenin bin bir türlü örgüsüyle anlatılabilir! Ve işte bu bin bir türlü örgünün kendisi de bir mucizedir. Bu mucizenin adına dil diyoruz.

Ana dilimizin tek tek kelimeleri de şüphesiz bize tat verir. *Sevgili, biricik, yeşil, duygu, şiir* kelimeleri ne kadar tatlıdır! *Güç, kuvvet, kudret* kelimelerinde sanki bir güç gizlidir. *Aslan, kaplan, kartal, bürküt* sözlerinde sanki bir yücelik vardır. *Yüce, yüksek, ulu* kelimeleri sanki sesleriyle de bu kavramları çağrıştırır. "Kuş"ta kuşun cıvıltısını, "yılan"da yılanın yerde sürünüşünü, "toprak"ta toprağın katılığını duyarız. "Gülümsemek" te gülümseyişin tatlılığı, "düşünmek"te düşüncenin derinliği var gibidir. "Ağlamak"ta va "üzülmek"te bir ağırlık, bir eziklik vardır. "Üzülmek, büzülmek, süzülmek, çözülmek" acaba tesadüfen mi hep üzüntülü kavramları anlatır? İnsan süzülürse, toplum çözülürse bunlar canımızı sıkar. Ya suyun süzülmesi, işin çözülmesi... İşte kelimeler arasındaki örgü burada kendini gösteriyor. Binlerce kelime arasında bin bir türlü örgü kurabilirsiniz.

Şakaklarıma kar mı yağdı, ne var;
Benim mi Allahım bu çizgili yüz?
Ya gözler altındaki mor halkalar...
Neden böyle düşman görünürsünüz
Yıllar yılı dost bildiğim aynalar?

Şakak ve kar kelimeleri belki başka insanlar tarafından da bir arada kullanılmıştır; fakat "şakaklarıma kar mı yağdı" örgüsü her hâlde sadece Cahit Sıtkı'ya mahsustur. Şairin karı şakaklarına düşünerek yağdırdığına eminim. Belki de karlı bir havada yürürken bu manzarayı gördü ve kaydetti. Fakat "kar"ın "saçların kırlaşması"ndaki "kır" kelimesiyle ses yakınlığını, "-larıma" ve "kar mı" parçalarında a, r, ı, m seslerinin art arda sıralandığını, bu sıralanışın "ne var"da kısmen devam ettiğini Cahit Sıtkı'nın düşündüğünü sanmıyorum. Şair, ahenk yaratan bu örgüyü düşünerek değil sezişiyle kurmuş olmalıdır. Ya aynalarla dostluk arasındaki ilgi? Her gün baktığımız aynanın, dostumuz olduğunu kaçımız düşündük? Aramızdan birkaç kişi bunu düşünmüş olsa bile, ağarmış şakaklarımız ve morarmış göz altlarımızla aynaların artık bize bir düşman gibi göründüğünü Cahit Sıtkı'ya kadar her hâlde hiç kimse dile getirmedi? Hele "ayna, dost, düşman, yıl, görünmek" kelimelerinin iki mısra içinde bu şekilde örülüşü... Tabiî ki bu bir sanatkârın tasarrufudur ve sanatkâr ister şuurla, ister sezişle olsun, kelimelerin maddelerini ve ruhunu elleriyle yakalayarak onları bir düzene sokmuştur.

Sanatkâr olmayan insanlar da kelimeleri bir örgü içinde kullanırlar. Dil tek tek kelimeler değil, kelimeler arasında kurulan bu örgüdür. Dilin asıl tadına da bu örgü içinde varabiliriz. Milyonlarca insanın, yüzlerce yıl içinde her gün konuşarak ve yazarak kurduğu bu örgünün kendisi doğrudan doğruya bir sanat eseridir. Tıpkı anonim bir türkü, anonim bir destan gibi yaratıcısı belli olmayan bir sanat eseri. Daha doğrusu dili kullananların tamamının yarattığı sanat eseri. Milyonlarca beyinden ve ruhtan süzüldüğü için de elbette bir şaheser. Dille meydana getirilen eserler bu bakımdan diğer sanat eserlerinden daha avantajlıdır.

Şiirin, romanın, hikâyenin, denemenin kendileri birer sanat eseri olduğu gibi onları meydana getiren malzeme de bir sanat eseridir.

Her konuşmadan ve her yazıdan aynı tadı alabilir miyiz? Günlük konuşmalar da bize tat verir mi? Şüphesiz, dilin kendisine mahsus tadı, günlük konuşmalarda da vardır. "Altıyı beş geçe, dokuza on kala, koşarak merdivenlerden indim, yavrucuğum gözlüğümü bana uzatır mısın?" ibarelerinde ben Türkçenin tadını buluyorum. Dilin örgüsü bozulmaz, konuşurken kelimeler düzgün söylenirse dilin tadı her zaman duyulur. "Kuzum, nerelerdeydin? Seni beklemekten dizlerime kara su indi." diyen yaşlı kadının siteminde; "anneciğim, hani bana oyuncak alacaktın?" diyen küçük kızın soruşunda; "işine git be kardeşim, seni mi dinleyeceğiz?" diyen yorgun adamın diklenişinde Türkçenin kendisine mahsus tadı elbette vardır. Fakat bunlar bir sanatkâr kaleminde bir araya getirildiği zaman tat yoğunlaşır. Günlük hayat içinde farkına varmadığımız bu tadı, Hüseyin Rahmi'deki mahalle arası konuşmalarında, Ahmet Rasim'in satıcılarında bulursunuz. Bakınız Dede Korkut "dolduran top" dediği kadınları nasıl anlatıyor:

"Teptiği gibi yerinden kalktı; elini yüzünü yıkamadan obanın o ucundan bu ucuna, bu ucundan o ucuna koşuşturdu; lâf taşıdı, kapı dinledi; öğleye kadar gezdi. Öğleden sonra evine geldi; baktı ki uğru köpekle koca dana evi birbirine katmış; ev tavuk kümesine, sığır damına dönmüş; komşularına bağırır ki kız Zeliha, Zübeyde, Ürüveyde, Cankız, Canpaşa, Ayna Melek, Kutlu Melek! Ölmeye yitmeye gitmemiş idim; yatacak yerim yine bu harap olası idi; nola idi, benim evime bir lâhza baka idiniz;

komşu hakkı Tanrı hakkı, diye söyler. Bunun gibisinin hânını, bebekleri yetişmesin; senin ocağına bunun gibi avrat gelmesin!"

Bu alıntıda, o devrin günlük konuşmalarından başka bir şey yok. Fakat sanatkâr bunları yoğun şekilde bir araya getirip tadına varmamızı sağlıyor.

Cahit Sıtkı da

Neden böyle düşman görünürsünüz
Yıllar yılı dost bildiğim aynalar?

diye sorarken günlük dilden pek ayrılmıyordu ama aynalarla dostluktan bahsederek bize bambaşka bir tat daha sunuyordu.

Sanatkârlar günlük dili işleyerek; eserlerine, yine birçoğunu dilin içinden çıkardıkları tatlar katarak; bazen de yepyeni buluş ve örgülerle bizde bambaşka hazlar uyandırarak dilin tadına varmamızı sağlarlar. Onların eserleri ile dilimizin güzelliğini fark eder, dilimizi daha çok severiz.

Yahya Kemal

Kandilli yüzerken uykularda
Mehtabı sürükledik sularda.

derken şüphesiz yine günlük kelimeleri kullanıyor. Fakat Yahya Kemal'e kadar hiç kimse Kandili'yi uykularda yüzdürmemiş, mehtabı sularda sürüklememiştir. Bakınız Ahmet Haşim, mavi göklerde kargaların çirkin sesleriyle ötüşlerini nasıl tasvir ediyor:

"Sanki binlerce çelik makas, semaların lâciverdîsini doğramak için mütemadiyen açılıp kapanarak, havada cehennemî bir gürültü ile şakırdıyor."

"Sema, lâciverdî" gibi sözler eskimiş olsa bile burada da günlük kelimeler kullanılmıştır. Fakat kargaların gagalarını çelik makaslara benzetmek ve onların ötmek için gagalarını açıp kapayışlarını, göğün maviliğini doğramak olarak düşünmek sadece Ahmet Haşim'e mahsus bir imtiyazdır. Haşim bu herkesten farklı düşünce tarzını, kelimelerin sırtına ve kelimeler arasında kurulan örgüye yüklemiştir. Bir başka sanatkâr, kargaları hallaca, gagalarını hallaç yayına benzetebilir ve kargaların beyaz bulutları pamuk gibi attığını yazabilirdi. Görüldüğü gibi kelimeler ve onlar arasında kurabileceğimiz bin bir örgü bize sonsuz imkânlar bağışlamaktadır ve sanatkârlar bu imkânları en iyi kullanan insanlardır. Bunun için de biz dilimizin tadını yoğun olarak şair ve yazarlarımızın eserlerinde buluruz. İşte bunu düşünen Türk Dil Kurumu, sözlük ve gramer çalışmalarının yanında, dilimizin en güzel eserlerinden seçilmiş parçalar aracılığıyla insanlarımızı dille doğrudan doğruya temasa geçirmek ve dilimizin tadını onlara ulaştırmak için "Güzel Yazılar" adlı bir dizi yayın plânlamıştır. Burada pratik bir amaç güdüyor ve insanlarımızı, dilimizin en güzel verimleriyle rahatça karşılaştırmayı düşünüyoruz. Özellikle okul çağındaki gençlerimize ulaşmak ve erken yaşta onlara Türkçenin tadını tattırmak istiyoruz. Ortaya çıkan yeni şartlar, Türkiye dışındaki Türklerin de bu tür kitaplara ihtiyaç duyduğunu göstermiştir. Onların her gün artan yoğun taleplerini karşılayabilmek arzusu, bu dizinin bir başka sebebidir.

"Güzel Yazılar" dizisinde türlere göre bir ayrım yaptık ve her türün en güzel örneklerini seçmeye çalıştık. Dilimizin güzel eserleri, şüphesiz ki seçtiklerimizden ibaret değildir. Türkçe, bin

yılı aşkın bir zamandan beri, Asya'da, Avrupa'da, hatta Afrika'da on binlerce eser vermiş büyük bir dildir. Bu pınar hâlâ gürül gürül akmakta ve yalnız Türkiye'de değil, dünyanın birçok yerinde her gün pek çok eser vermektedir. On binlerce eserin her birinde ayrı bir tat, ayrı bir zenginlik vardır. Bunlar arasında seçim yapmak hiç de kolay değildir. "En güzelleri bizim seçtiklerimizdir." iddiasında bulunmak da mümkün değildir Ancak bu dizideki parçalarla gençlerimizin diğer eserlere de ulaşabileceklerini düşünüyoruz. Onlar yalnız Türkçenin tadını bulmakla kalmayacaklar, dilimize daha pek çok tatlar katacaklardır.

Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN
Türk Dil Kurumu Başkanı

DENEME ÜZERİNE

Avrupa'da mazisi çok eski olan, bir iki istisna dışında daima nesirle yazılan deneme 200-300 kelime ile yazılabileceği gibi çok daha uzun da olabilir. Konuları çeşitlidir. Bu bakımdan sevilen bir tür olarak gelişmiş, bazı yazarların bu konuda kazandıkları büyük başarı dolayısıyla onların verdikleri adlarla da anılmıştır (Alain'in propos'ları gibi. Montaigne'nin her konudaki görüşlerini yazdığı yazılarını *Denemeler* adıyla toplamasından sonra deneme bir türün adı olmuştur.

Deneme geniş ve yazarların rahat kullandıkları bir türdür. Gazete ve dergilerin çoğalması, gazetelerde köşeyazarlığının, fıkraların sevilmesi de bu türü yaygınlaştırmıştır.

Fikir yazıları gibi, fanteziye kadar ulaşan sanat yazıları da bu türden çıkar. Edebiyat tarihçiliği ise belgelere dayanan ayrı bir araştırma sahasıdır. Belirli bir fikrin, duygu ve düşüncesinin geliştirilmesi, hattâ tenkit deneme yazarlarının alanının teşkil eder.

Edebiyatçılarımızın büyük bir kısmı da bu alanda da kalemlerini denemişlerdir. Aralarından bazıları sadece denemede kalmış ve Ataç gibi bu türün büyük ustası olmuştur.

Ahmet Haşim şiirinde uzaklaşmaya çalıştığı günlük meseleleri, nesrinde dile getirmiştir. Zengin kültürü, parlak zekâsı ile o fıkralarında fanteziyi arar. "Harikulâde"nin peşindeki bu avcu zekâsının parıltısıyla en alelade nesnelere yeni görüş boyutu getirir. Ufak bir kısmı Cumhuriyet'ten önce yazılmış olan denemelerini *Gurabahâne-i Laklakan, Bize Göre*, ve *Frankfurt Seyahatnâmesi*'nde toplamıştır.

Zengin kültürü ile edebiyat ve kültür konularındaki denemeleriyle Hasan Ali Yücel de bu devrin denemeci şairlerindendir.

Ataç deneme alanının büyük yazarıdır. Bütün çalışmasını bu türde ortaya koyar. Edebiyata ve dile büyük bir tutku ile bağlı olan yazar bu konuları daima, tekrar tekrar işler. Kendi kendisi olmasını bilen Ataç, aşırı yönleri dolayısıyla edebiyatımızda en çok tartışılan ve hücuma uğrayan kişilerin başındadır. Ancak o yazar ve okuyucuya seçme tanıdığı hürriyeti tanır ve bunu kendisinden başlatır. Meselelere daima kendi gözüyle bakan, tenkitlere "ben buyum, böyle düşünüyorum" diyerek omuz silken bu ferdiyetçi yazarın güncelerine şahsiyetinin özellikleri sinmiştir. Ortaya koyduğu görüşler ister paylaşılsın, ister paylaşılmasın, bu yazılar sohbetinden vazgeçilmesi güç, sevilen veya kızılan bir dostun sohbetleri gibidir.

Nurullah Ataç'ın bu eseri de şikâyetçi olduğu övgülerle değerlendirilmiştir. Bu eser okuyucuyu hürriyet, şahsiyet ve medenî cesaret üzerinde düşündürmeye sevketmesi gerekirken belki de dili dolayısıyla edebiyatımızda hakkı olan yere henüz kavuşamamıştır.

Onun yazılarının cazibesinde, dil ve edebiyat konularını çok canlı bir şekilde yaşamasının büyük rolü vardır. Divan ve Halk edebiyatı bilgisi ve Avrupa edebiyatı onun hükümlerinde sağlam bir zemin oluşturmuştur. Ataç kendi kendisiyle konuşması olan "Keziban'a Mektuplar"da Keziban'a şöyle söyletir: "Sizde edebiyat sevdası var, ancak edebiyata vurgunsunuz, her şeyi edebiyat arkasından görüyorsunuz. Gelmiş, şurada deniz boyunda geziyordunuz; denize baksanıza! Hayır, ille de şiiri, Yahya Kemal'i Moréas'ı, Valéry'yi düşüneceksiniz. Bâki Efendiden

beyit okuyacaksınız... Siz kendiniz bir tutsaksınız, edebiyat tutsağı... Edebiyat sizi avucunun içine almış, bir dakika salıvermiyor. Her düşüncenize, her duygunuza edebiyat karışıyor"[1].

Onu *Dergâh* yıllarından beri tanıyan arkadaşı Ahmet Hamdi Tanpınar onun özelliklerini ve geniş bir okuyucuyu bulmasını şöyle açıklar: "Büyük bir fantezisi, kendine göre de tiryakilikleri vardı. Tiryakilik, her cemiyette ve her edebiyatta sevilir. Okuyucu, eski mutlak hükümdarlar gibi, sevimli ve zekice olursa, terslenmekten de hoşlanır. Şüphesiz burada işe biraz yapmacık karışır, fakat hiçbir yapmacak tek başına değildir. Arkasında dayanacağı bir psikoloji, bir çeşit hazır zemin ister. Nurullah da böyle idi. Öfkeli mizacı, neşesi, kendine seçtiği görüş zaviyeleri, beyhude nezaketlere tahammül edemeyişi, nihayet o çetin zevki, onu tok sözlü yapıyordu"[2].

Ahmet Hamdi Tanpınar, Abdülhak Şinasi Hisar, Suut Kemal Yetkin, Sabri Esat Siyavuşgil, Sabahattin Eyüboğlu, Mehmet Kaplan, Salâh Birsel, Cemil Meriç, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Haldun Taner, Fethi Naci deneme türünün önde gelen adlarındandır. Bu yazarlar denemenin kısa oluşundan yararlanırlar. Ahmet Hamdi Tanpınar Türkçede bir eşi daha bulunmayan *Beş Şehir* ile denemenin uzun bir denemesini yapar. Ankara, İstanbul, Bursa, Erzurum ve Konya'nın tarih ve kültür içinde, kendisinin izlenimleriyle bir arada anlatıldığı bu eserler, şehirleri bir mekân olmaktan çıkarır ve kültürün aynaları hâline getirir.

---

1 "Deniz Boyunda", Ulus, 18.7.1945, Asım Bezirci, Nurullah Ataç, Varlık Yay. 2.b. 1983, s. 7.

1 Salâh Birsel, "Benim Sözcüklerim", *Kediler*, S. 142-147.

2 Salâh Birsel, *Kediler*, Bağlam Yayınları, 1988, s. 151.

Abdülhak Şinasi Hisar geçmiş zaman hatıralarını, eşya tasvirleriyle tespit eder. Uzun denemeler arasına Salâh Birsel'in anılara dayanan, kendine özgü bir dil oluşturduğu *Boğaziçi Şıngır Mıngır* gibi bazı eserlerini katmak mümkündür.

Ataç ve Haldun Taner bir kısım denemelerini mektup tarzı ile anlatırlar. Ataç'ın *Kezban'a Mektuplar*'ı onun çelişkili düşünce tarzını bir tartışma üslûbuyla verir. HaldunTaner'in *Devekuşu'na Mektuplar*'ı abesin ironisi yakalar. Haldun Taner'in küçük hikâyelerinde öylesine başarıyla kullandığı alaycılığını (ironu) okuyucu, denemelerinde de bulur.

Salâh Birsel'in çok aşırıya varan keyfî dili, dilde yaptığı oynamaları fark eden okuyucu için zevkli, diğerleri için anlaşılmaz bir deneme üslûbu gösterir. Salâh Birsel geniş kültürü, alaycılığı ve dil ve kelime oyunları ile bu alanda tektir. Kullandığı dil malzemesinin ve üslûbunun bir çeşit savunması olan denemesi "Benim Sözcüklerim"dir[1]. Ancak uzun yazılarında bu üslûbun kendi içinde yeknesaklığa düştüğü ve bıktırıcı olduğunu da belirtmek gerekir. Salâh Birsel denemelerini nasıl yazdığını şöyle anlatır: *"Denemelerimde tuttuğum yolu sorarsanız o, biraz ya da oldukça değişiktir. Onları daha çok da uzunlarını parça parça çiziştirir, sonradan birbirine eklerim. Nedir bu parçalar kafamda çok önceden belirlenmiştir. Yalnız kurguya yani birbirleri içine boca etmeye geçerken parçaların yerini değiştirdiğim, onları böldüğüm çok olur. Parçaları gün ışığına çıkarmak için de uzun çalışmalara yatarım. Onlarla ilgili kitaplar okuyarak bir sürü fiş çıkarırım. Yazarken bu fiş-*

lerden çoğunu elemeye de büyük özen gösteririm. Parçaları bir araya getirince de her iş bitmiş sayılmaz. Denemeyi yeniden, yeniden fıştıklar, kimi yerlerini atar -bunu gözyaşlarıma bakmadan amansızca yaparım-, kimi yerlerini yeniden yazarım. Burada yine şiirdeki yöntem gelir gündeme. Hiç tezlik göstermem. Hiçbir şeyi zorlamam. Bir kaplumbağa yürüyüşlü ilerlerim. Bir karınca gibi de sağa sola saldırırım. Kimi zaman, bir tümce uğrunda on iki saat çabaladığım olur. Çünkü yazıyı bırakmış, küçük bir ayrıntı için yan okumalara geçmişimdir."

"Denemelerimin bir özelliği de olayları konuşturmamdır. Kendi düşüncelerimi çıplak ve sevimsiz bir suratla öne süreceğime, onları seçtiğim olayla, olaylara verdiğim çeki-düzenle anlatmayı yeğlerim. Yani kendimi her zaman gerilerde tutarım. Denemelerime bir "olaylar mozayiği" adı takılsa yerinde olur. Mozayiklerde renkli taşlar kullanılırsa, ben de renkli olaylar kullanırım. Ben varsam o olaylar mozayiğinden kalkan rüzgârlarda, ışınlarda varım[2]."

Daha ziyade fikir yazılarıyla ve edebiyat tarihi çalışmalarıyla tanınan Mehmet Kaplan'ın fikir yazılarının büyük bir kısmı deneme tarzındadır. Alain'in "yazarak düşünmek" metodunu benimseyen yazar, denemelerinin büyük bir kısmını bu amaçla yazmıştır. Bu tür yazılarında fikir ile duyguyu da birleştirir.

Bedri Rahmi'nin insanda renk duygusu ve coşkunluk uyandıran denemeleri şair ressamın şahsiyetini verir.

Günümüzde gerek edebiyat dergilerinde gerek gazetelerde pek çok deneme yazılmaktadır. Bunların içinde antolojilere girecek güzellikte olanları, çok manalı olanları da bulunmaktadır. Ancak deneme önceki örneklerde de görüldüğü gibi bir kültür birikiminin sonunda başarı gösterilebilecek bir alandır.

Yahya Kemal BEYATLI (1884-1958)

BİZ NASIL ŞİİR İSTERİZ?

Çok nadir bir mevzu üzerinde bir tetkikte bulunmak isterdim. Ancak bu mevzuu, edebiyatın hurda neşriyatına meraklı olup birçok gazete ve mecmuada makalelerini toplamış olanlar benden iyi ifa ederler; bunun'çün bu arzumu yerine getiremeyeceğim. Ancak bu mevzuun yakasını açmakla iktifa edeceğim.

Bu nadir mevzu nedir? Önce onu söyleyeyim. Yirmi seneden beri bizde çok veni, çok meraklı bir dâiye kendini gösterdi. Millete yol göstermek isteğiyle malûl olan birçok irfan adamları ve bunların arasında ekseriya yeni kanatlanan gençler, zaman zaman, "Biz nasıl bir şiir isteriz?" müddeasıyla hayli yazılar neşrettiler. "Bizim devrimizin şiiri ne cins bir şiirdi?" İleride bu bir mevzu olursa, "Bizim devrimizde birçok rehberler nasıl bir şiir istiyorlardı?" Bu da bir mevzudur. Hem de devrimizin haletiruhiyesinden meraklı bir köşeyi gösterecek bir mevzudur, fikrindeyim.

Alafranga Türklerden evvelkiler: "Nasıl bir şiir isteriz" gibi bir arzuyu ifade etmemişlerdi. Yani, daha bariz bir tarifle, milletin şiirini kendi fikirlerine göre bir inhisar kaydı altına almak müddeasında bulunmamışlardı. "Kudema"nın şiirde en bâlâpervâzâne iddiaları ancak kendi şiirlerinin yeni veyahut bambaşka bir cevher olduğu sadedine kadar giderdi. "Şiir nedir ve nasıl olmalıdır?" iddiası alafranga Türklerin şiirin başına geçmeleriyle başladı. *Recâîzâde Ekrem Bey*'in: "Bu da bir şi'r-i muhzin-î dî-

ğer...", "Bu da bir şi'r-i eltaf-î dîğer...", "Bu da bir şi'r-i müthiş-î dîğer..." nakaratlı mısralarıyla kâh sonbahar yapraklarının kâh bir kızın bahçede hırâmını, kâh şimşeklerin çakmasını birer şiir olarak tavsif ettiği maruf menzume, bu vadide aldığımız ilk edebiyat dersi idi. Yani şiirin yalnız vezinden ve kafiyeden ibaret bir şey değil, çok ve çok daha geniş olduğunu öğrenmeğe başlıyorduk. Yol açılmıştı. Kaarilerin eski itaati gevşemeğe yüz tutmuştu. Ufuklar genişledikçe genişleyecekti. Şiirin görülen ve görülmeyen kâinattan daha hudutsuz bir şey olduğunu anlayacaktık. Mamafih Recâîzâde'den sonra Tevfik Fikret gibi inzibat şiarlı bir şairin toplayıcı kudretiyle bir müddet söz büsbütün ayağa düşmedi. Edebiyat-ı Cedîde, idrak ettiğimiz yeniliklerin en müfriti olduğu hâlde, yine kendi dairesinde, derli toplu bir manzaraydı. Bu manzara, cazibesiyle, "Nasıl bir şiir isteriz?" diyen deryadil nazariyecilerin zuhuruna bir müddüt mani oldu.

Lâkin Meşrutiyet'ten sonra, bir şair zümresini ve yeni bir çığırı demirden elinde tutan bir baş zuhur etmediğinden benlik taşkınlığından başka bir kudreti olmayan teferrüt coşkunları şiirin mutlak tariflerini ortaya sürdüler. Gelip geçici dahilerin, biribirinin ayağını kaydırarak teselsül ettiklerini gördük. Lâkin, bunların arkasından, hemen, daha vahim bir takım türedi. Bu takımdaki müddeiler, evvelkiler gibi, şiirle alâkadar da değildiler; şiiri söylediklerinden veyahut anladıklarından değil, şiiri cemiyyet-i beşeriyeye en nafi ve uygun bir kıymete talep eden rehberlerdi.

Bunlar (a) ben "bir takım" dedim; çünkü zihince mahiyetleri aynıdır. Lâkin bu takımın müteaddit mezheplerde olduğunu söylemek hakşinaslık olur; bunların kimi azgın milliyetperverdi. Kimi de aksine olarak, beşeriyetçi idi; kimi ne o ve ne bu, yal-

nız şiirin ziyan olmaması için insanlara nafi şeyleri öğretecek bir vasıta olmasını isteyen, ciddî, hayırperver zevattandı. Bu son zeminde en ziyade nesayihde bulunmuş olan "İkdam" müdürü *Ahmed Cevdet* Beyin tarif ettiği şiire bir şekil vererek, *Refik Hâlid* hayli muvaffak bir nesir neşretmişti. Müddeaları malûm mesleklere tevafuk eden bunlardan sonra yeni felsefenin neticelerine göre yepyeni bir şiir isteyenler geliyordu. Bunlar ekseriya gençlerdendi. Bir kısmı İstanbul Dârülfünûnu'nun felsefe şubesinden coşmuştular. Bir kısmı da Almanya'dan, Almanya'da iktisat ve felsefe karışık tahsillerden cûş ü hurûş ederek çok öfkeli, demir gibi sert ve uğultulu bir hiddetten başka hiçbir mana ifade etmeyen bir lisan kullanıyorlardı.

Bu lisan büyük babalarımızın bir vakit Fransa'dan dönen alafranga gençler ağzından, gülümseyerek işittikleri hoppa bir küstahlık kıratında değildi; bilâkis insanın kafasına sersemletici bir darbe gibi geliyordu. Alman Dârülfünûn'larının bu şeydaları, yalnız bizim değil, bütün Avrupa'nın pıhtılaşmış bir unsur olduğunu, dirilmek, kalkmak, atılmak ihtiyaçlarını haber veriyorlardı, bu son zümrenin şiiri tarifi mitralyöz ateşi gibi şiddetli geldiğinden kafalara ancak biraz sersemlik verebildi; her nedense değerleri kadar olsun kuvvetli bir tesir bırakmadı.

"Biz nasıl bir şiir isteriz?" diyenlerden birçoğu ile görüştüm; şiirle uğraşmak gibi bir iptilâm yüzünden bu rehberlerin sert sadmelerine uğradığım da oldu. Fikirlerini hususî ıstılahlarla hayli izah ettikten sonra, yumruklarını asabî bir hareketle sıkarak ve yüzüme bakarak: "Biz nasıl bir şiir isteriz? Anlatabiliyor muyum?" diyen bir gence dedim ki: "Sizin istediğiniz şiiri ben söylersem ve siz dinlerseniz mükemmel bir şey olmaz. O şiiri

benden ve herkesten iyi siz söyleyebilirsiniz, ben ve benim gibiler de dinler ve mehmâ-emken anlamağa çalışır. Biz anlamazsak elbette anlayanlar bulunur, siz de bir cemaatin başı olursunuz. Ben ancak benim duyduğum bir şiir varsa ve o şiiri de söyleyebiliyorsam insanların nazarında bir değirim vardır. Zannediyorum ki şairi telâkki etmek bahsinde esaslı bir hatanız sizi beyhude asabîleştiriyor. Bir milletin içinde şairliği mukadder olan insanlar zuhur ederler ve o insanlar, şayet delâlette iseler yeni yeni hakikatlerden haberdar olunurlar ve doğru yola girerler, böylece o millette şiir işi düzelir, gibi çetin bir itikadınız var. Müsaadenizle söyleyeyim ki bu itikat doğru değildir. Musikiden mütelezziz olanların bir saz takımına falan parçayı çalmasını emretmeleri mümkündür, lâkin musiki parçalarını vücuda getiren bestekâra bu emri vermeleri tabiatın kanununa mugaayirdir. Hayatta musikiyi bestekârlar sevk eder ve dinleyenler sevk olunurlar. Bu fikirdeyim ki: Şiirimiz olmadığını söyleyen ve nasıl bir şiir istediğimizi bilen siz ve diğer rehberler bu şiirleri söyledikleri saatten sonra bu bahis kapanır, çünkü yeni bir şiirimiz olur. Şiirin yepyeni bir telâkkisini ortaya sürdükten sonra tahakkuk ettirilmiş şekillerini de göstererek birer çığır açmış insanlar Avrupa milletlerinde zuhur ettiler. *Stéphane Mallermé*, şiir şiir olalı, en yakası açılmamış bir telâkkiyi getirmişti. Muvaffak da oldu. Çığırı hâlâ yalnız Fransa'da değil, birçok Avrupa milletleri arasında bazı zümrelerin güttükleri bir çığırdır. İngiltere'de Préraphaeliste'ler de bu nevidendirler. Lâkin misallerle sizi yormayayım. Asıl fikrimi mütereddit bırakan noktaya geleyim: *Mallermé* kapalı, müphem, akim, daha fazla musikiye sapıtmış, hâsılı her ne olursa olsun, meziyet veyahut nakisa telâkki olunan bütün evsafıyle beraber muhakkak ki şairdi, yani şair cinsinden-

di. Demek istiyorum ki benî-beşer arasında, ister şiire, ister başka bir şeye rehberlik etmek ancak o şeyin cinsinden olmağa mütevakkıftır. Dikkat ediniz; görürsünüz ki cihana gelmiş olan bütün peygamberler hepsi peygamber cinsindendirler. Bütün fevkalâde serdarlar asker cinsinden yetişmedirler; bütün mucitler icâtlarının nevilerine hilkaten mensupturlar. Coğrafyayı, *Christophe Colomb*'dan yüz derece daha iyi bilen lâkin gemici olmayan bir âlimin Amerika'yı keşfedemeyeceği de ikinci bir bahis olarak gelir. Yani bütün ulûm-ı diniyyeyi hatmetmiş bir mutasavvıfın ümmî olan *Muhammed* gibi, yahut da ondan farksız derecede tahsilsiz olan İsa gibi peygamber olmayacağı, yahut da ulûm-ı askeriyyede asrının ferîdi olan âlim bir askerin İsveç Kralı XII. Charles veyahut da *Yavuz Sultan Selim* gibi ordular sevk edemeyeceği meselesini ikinci ve katmerli bir bahis olarak tetkik etmeniz lüzumu da varittir."

Bu cevaptaki mülâhazaları bir yana bıraktıktan sonra mantık ve muhakeme usulünü de terk ederek, bu bahsi bir de iyi şiir vermiş devirlerin müşahedesiyle tenvir etmek doğru olur. Yunan, Roma, Arap, Müslüman İran, İtalyan Rönesansı, Kraliçe Elizabeth devri, İspanyol edebiyatının inkişafı devri, On dördüncü Louis devri, Alman uyanışı, hâsılı şiirin en yüksek bir kıratta tecelli etmiş olduğu bu zemin ve zamanlarda hiç şaşmayan bir farika nazar-ı dikkate çarpıyor. Bu farika şudur: En büyük eserleri vermiş olan devirler -ne kadar gariptir ki- inkıyat devirleridir.

YİNE BÖYLE BAHARDI

Yine böyle bahardı.. Gaazî Edhem Paşa'nın Alasonya'da Yunan hududunu trampete velvelesiyle geçerek bir hamlede Dö-

meke'ye gittiği zaman gene böyle bahardı. O anlı şanlı muharebe olalı bu mevsimde tam bir çeyrek asır olmuş. Hangi şehidin esrarengiz sesi bu yirmi beşinci sene-i devriyeyi kulağıma fısıldadı? Bilmiyorum, bu saatte gönlüm bütün o Tesalya seferinin trampet sesleriyle, türküleri, neşesiyle dolu.

Ah! O bin üç yüz on üç senesi, o güzel bahar. Vatanın bir ucundan bir ucuna akseden o "Eğil dağlar..." türküsü. Edhem Paşa'nın geniş gövdesi üzerinde o aslan başını andıran başı! O kumandanlar! O askerler! O güzel yaz!

Felek müstesna bir talih olmak üzere Yunanistan'ı karşımızda bir defa, tek başına bulundurdu. Rumeli, Plevne'den beri; Anadolu, Gedikler'den beri mahzundular. Girit müslümanlarının sürekli bir Kerbelâ faciasını andıran hâli yürekleri yakıyordu. Yunanistan bermutat küstahtı, azgındı, mütecavizdi. İzmir, İstanbul ve Selânik limanlarında keyfine göre ticaret ediyor, Girit'de keyfine göre kıtal yapıyor, hem öldürüyor, hem gülüyordu; devletle hem münasebetteydi hem muharebede!

Onu güldüren ve bizi ağlatan bu uzun üzüntülü oyun feleğin sabrını tüketti. Harp ilân edildi. Harp ilân edildiği vakit bütün cihan Veliahd Prens Kostantin'in Yunan ordularıyla Rumeli'yi baştan başa yarmasına intizâr ediyordu; arzın beş kıt'asındaki kafalar, Yunan tafrafüruşluğuyla bu derece dolgundu; Alasonya hududunda küçük bir müsademeyi, Yunanlılar bütün kâinata, zaferin ilk kanat darbesi gibi haber vermiştiler, fakt göz yumup açınca, Yunan orduları çözüldüler. Tırnova'dan Turhala'ya, Turhala'dan Yenişehir'e, Yenişehir'den Golos'a en sonra Dömeke'ye kadar bir "Erkete!" feryadı koptu. Yunan orduları trampete fırtınasından kaçıyordular; o kadar ki bu kaçışı gören

Türk şairi:

Görünmüyor nereye gitti asker-i Yûnan?
Hurâfe miydi aceb nâm-ı leşker-î Yûnan?

dedi. O mücehhez, her şeyi hazır, kendi toprağında harp eden Yunan askeri, tabanları ensesine vurarak, ric'at etmişti. Firarın şüyuuyla beraber Yunanlılık aleyhine dönenler hâlâ hayrettedirler. Bu görülmemiş rezaletin sebebini keşfedimiyorlardı. Fakat sebep gayet basitti; Yunanlılık ilk defa olarak, tek başına, arkadan değil, karşı karşıya harp ediyordu; her millet için tabiî olan bu türlü harp Yunanlılığın fıtratına mugayirdi. Yunanlılık, fıtratına mugayir olan böyle bir harbe girişemedi bile...

Harp tarihinde "askerî bir gezinti" diye yâd edilen bu Tesalya harbi vatanın son sürekli sevinciydi. Millet bu harbi kalbinin bütün kuvvetiyle hissetmişti. Anadolu'nun, Rumeli'nin her tarafından bir türkünün sesi işitiliyordu:

Eğil dağlar, eğil üstünden aşam.
Yeni tâlim çıkmış varam alışam.

Yeniçeri ve sipahiden kalma canlı türkülerimizden beri bu kadar samimî bir güfte bu kadar savletli bir beste vatanın havasında dolaşmamıştır, diyebiliriz.

Eğil dağlar, eğil üstünden aşam.
Yeni tâlim çıkmış varam alışam.

Köyler bu türküyle boşalıyor, trenler bu türküyle geçiyor, vatanın her köşesinden Alasonya'ya, Alasonya'dan Dömeke'ye kadar bu türkü rüzgâr gibi esiyordu.

Eğil dağlar, eğil üstünden aşam.
Yeni tâlim çıkmış varam alışam.

Vatanda birdenbire esen bu güzel havanın manasını Sultan Abdülhamid anlayamadı, anlayabilseydi devrine, tam müsait, yeni bir istikâmet verir, kendini de milleti de bahtiyar ederdi. Başından muannit bir kâbusu atamayan bu padişah yalnız o günlerde biraz başkalaştıydı; anî bir ilhamla sarayına kapadığı Plevne kahramanını çıkardı, Selânik'e kadar gönderdi idi, Plevne'yi rüyada gören Rumeli, Gazi Osman Paşa'nın Tesalya'ya gideceğini haber aldığı zaman Selânik'e aktı. İhtiyar gaziyi orada "Beş Çınar" bahçesinde, son defa olarak dünya gözüyle gördü; o gün talihin güzel bir tesadüfü olarak Yenişehir sükût etmişti. Halk bu haberi orada Plevne kahramanından öğrendi. O gün eski Rumeli'nin son güzel günüydü.

Ah o harbin hatıraları... Bu saat düşünürken "rüya mıydı?" diyorum. Tesalya'da o öğüşünler bugün yaşıyorlar. Mamafih o harp maziye gömülmüş eski muharebelerimiz kadar mensi görünüyor.

Evet o bir rüya idi, çünkü harp nasıl olur? Yunanistan, mütarekeden sonra İzmir rıhtımına çıktığı günden itibaren bize öğretti. Tesalya harbinde biz muzafferdik; ne katliam ettik, ne köyleri yaktık, ne ırza taarruz etmek hatırımızdan geçti; orada bir düziye ordularımız yürüyordu, Rum hemşehrilerimiz İstanbul, Anadolu ve Rumeli şehirlerinde şen ve şâtır alışveriş ediyorlar, kahvelerinde meyhanelerinde eğleniyorlar, istedikleri gibi konuşuyorlardı; her zamanki kadar taarruzdan masun ve müsterihtiler. Bir gün tanıdığım bir zat o zamanı tahattur ederek: "Hakikaten biz o zaman Rumlara karşı ne kadar kayıtsızdık, Yunanistan'la bir münasebetleri olup olmadığını düşünmedikti bile..." diyor, şaşıyordu. Garip bir tabirle 1313 harbine "Yunan Harbi"

diyoruz, o Türk harbiydi. "Yunan Harbi" bugün gözümüzün önünde Eskişehir'den Biga'ya, İzmir'e, Aydın'a kadar cephe arkasında geçen harptir.

Fena bir rüyanın içinde iken, güzel bir rüyanın yirmi beşinci senesine girmişiz, daha basit hâdiselerin sene-i devriyelerini tes'it ediyoruz. Acaba bu şanlı hatırayı tes'it etmek hatırdan geçiyor mu?

KÖPEK

Geçenlerde bir gazete, Paris'te açılan bir kedi sergisinden bahsederken kadınların artık köpek yerine kedi taşımaya başladığını yazıyordu. Bu havadisten kendi hesabıma çok memnun oldum ve memleketimizde de kedi muhabbetinin köpek muhabbetine galebe gelmesini temenni ediyorum.

Hayvanları neden severiz? Eğer köpeği, insanı hatırlatan bazı anlayış kabiliyetleri dolayısıyla seviyorsak, hakiki insan yerine, tüylü ve tırnaklı bir insan karikatürüne şefkatimizi hasretmenin izah edilmez bir garabet teşkil ettiğini itiraf etmeliyiz. Bana öyle geliyor ki, hayvanı sırf hayvan olarak ve insandan tebâüdü nispetinde sevmek doğru ve mantıkîdir. Bu itibarla kedi, köpeğe bin kere daha müreccahtır.

Belçikalı edip Maeterlinck'e nazaran; köpek, insanlığa namzetliğini koymuş bir münhale muntazıran, kendi cinsiyle insan cinsinin hadd-i fâsılı üzerinde bekliyor. İnsan hesabına diğer bütün hayvanlara husumet ilân eden yegâne mahluk, köpektir.

En süfli havassının sevk ve idaresi altında yaşayan bu hayvana atfedilen necabetin hiç aslı yoktur! Köpek oburdur, şehvanîdir, korkaktır ve cesaretini ancak zayıflara karşı gösterir. Sahibine sadakati bir esirin zelil merbutiyeti nev'indendir. Meşhur şefkati müziçtir. Bu, -Mirabeau'nun dediği gibi- birtakım mevhum tehlikeler icat ederek insana, taşa, kuşa, ağaca hatta hiçe karşı havlamaktan, durup dinlenmeksizin havlamaktan ibarettir.

Bütün bu ruhî kusurlardan maada korkunç birtakım hastalıkların da nâkili olan köpek için yazdığımız bu satırlar kâfidir. Yarın, kaplan ufağı, altın gözlü kedilerden bahsedeceğiz.

İkdam, nr. 11166, 23 Mayıs 1928

KEDİ

Köpek ve kedi arasında darbımesele geçen ezelî münaferet, bu iki mahlûkun aynı cinsten olmadığını göstermeye kâfidir. Biri mütereddi, diğeri ise hiçbir terbiyenin seciyesini bozmaya muvaffak olamadığı halis ve mağrur bir hayvan!

Otomobille uzun bir seyahate çıkan ve bu münasebetle hayvanların yeni arabaya karşı aldıkları muhtelif vaziyetlere göre zekâlarını yeni bir tasnife tâbi tutan meşhur bir muharrir, kedi idrakinin köpeğinkine fikıyetini gösterir birçok deliller saymaktadır. Bir tanesi: Otomobilin gafil yakalamaya muvaffak olamadığı dört ayaklıların başlıcaları âkıl merkepten sonra kurnaz kedidir! Bundan maada, kedi biraz himmetle, bir opera parçasını taganni edecek derecede zengin sadaya maliktir. Her hayvan, en çok iki üç nota ile bağırabilirken, kedi, müteaddit perdeli sesiyle her türlü teessüratı ifade edebilir. Karanlık bir gecenin yıldızları altında kiremitler üzerinde mırıldaşan iki kediyi dinlerken, iki insanın gâh dostça ve gâh düşmanca konuştuğunu zannettiğimiz ekseriyetle vaki değil mi?

Mamafih, kedinin bütün zekâ ve sada kabiliyetleri, onun hayvan kalmak hususundaki inat ve ısrarı yanında zikredilmeye değmez. Kitap masaları üzerinde, lâmba ışığı altında esrarengiz

bir sfenks vaziyetiyle uzanan, mütefekkirlerin uykusuzluk arkadış, altın gözlü mütehayyir kedinin, bir aşk gecesinden kanlar içinde avdetini görmek veyahut bir bahçe köşesinde âciz bir şikâra çektirdiği işkencelere şahit olmak, onun her şeye rağmen, bir canavar kaldığını anlamak için kâfidir.

Canavarı sevmeyen, hayvanın dostluğunu aramamalıdır. İnsandan kaçan muhabbetin ilticagâhı ancak halis hayvan olabilir. Onun için kedi muhabbetinin bir manası var.

İkdam, nr. 11167, 24 Mayıs 1928

VATAN

Bir memleketin güzel, mamur, zengin olması, vatan teşkil etmesi için kâfi değildir. Vatan evlerden caddelerden, çarşılardan, abidelerden ziyade misli hiçbir yerde bulunmayan bazı tatlardan bazı kokulardan bazı renklerden, bazı seslerden yapılmış bir mücerret mefhumdur.

Küçük zevkler, küçük neşeler, küçük saadetlerin mecmuudur ki "vatan" denilen büyük saadetler menbaını vücuda getirir.

Dün hava sıcaktı, güneşli yollarda çok yürümüştüm. Biraz serinlemek için bir şerbetçi dükkânının soğuktan terlemiş, sarı, beyaz, kırmızı şişeleri önünde durdum ve bir demirhindi içtim. Tadı hiçbir şeye benzetilemeyecek olan bu güzel kokulu ve serin su boğazımdan geçerken vatan içinde bulunmak saadetinin tam bir hissini duydum ve bu şerbetin bilinmediği memleketlerde yaşayanlara içimden acıdım.

Memleketimizde akşamın habercisi yoğurtçudur. Yoğurtçular o güzel sesleriyle sokaklardan geçmeğe başlayınca, insan, havaya bakmaksızın güneşin artık batıya yaklaştığını, ışığın tatlı bir serinlik içinde kavun sarılığını aldığını, bahçelerde baygın çiçeklerin sulanma saati geldiğini, kadınların, çocukların deniz kenarlarına çıkmak üzere hazırlanmağa başladığını hisseder.

Akşam, evimde, sokaktan geçen yoğurtçunun sesini duydukça öz vatanımda olduğumun saadetini bütün vücudumdan geçen bir raşe hâlinde duyarım ve yoğurtçu seslerinin işitilmediği memleketlerde insanların nasıl akşamdan zevk alabildiklerini hayretle kendi kendime sorarım.

Bilmem, demirhindi şerbeti ve yoğurtçu sesi olmayan bir memleket hiç insan için vatan olabilir mi?

İkdam, nr. 11561, 3 Temmuz 1929

VALS DÜNYASI

Yeryüzünde savaşa son verecek olan Birinci Dünya Savaşı henüz bitmişti. Son savaş olacağı umulan İkinci Dünya Savaşına ise on sekiz, on dokuz yıl vardı. Zaten "Birinci", "İkinci" dünya savaşı diye savaşlara numara koymak boştu. Birinci Dünya Savaşı ile savaş başladı ve o savaş hâlâ bitmedi. Ne var ki, savaşın çeşitli safhaları arasında politika adamları yeşil masaların çevresine toplanarak birbirine, "Savaşa bitti diyelim mi?" deyip; "Haydi bitti diyelim" diyorlar ve tomar tomar kâğıtların üzerine basıyorlardı imzaları. Fakat savaş sinsi sinsi şurada burada devam ediyor, bir yavaşlama sonunda yine alevleniyor ve yine ortalığı sarıyordu. Ondan sonra yine masa başına geçiliyordu, yine büyük törenlerle imzalaşılıyordu. Herkes "Bitti!.. Bitti!" diye kendisini ve birbirini aldatıyordu. Ama ölüm-kalım savaşı yine de alabildiğine bütün hızıyla sürüp gidiyordu. Durgunluk devirlerine barış deniliyor, soğuk savaş deniliyordu.. Velhâsıl uydur uydur ebegümeciydi.

Birinci Dünya Savaşından hemen önce, artık fen, bulacağını buldu, ondan sonra şaşılacak yepyeni keşifler ve icatların yapılamayacağı sanılıyordu. Sözgelimi fen, "madde"nin ne olduunu bulmuştu. "Madde nedir?" sorusunu Lavuaziye ve başkaları, "Madde ne çoğalır, ne azalır" diye cevaplıyorlardı. Maddeyi tanımlayan o günün fizikçilerine karşılık bugünkü fizikçileri metafizikçi saymak gerek.

Artık insanoğlu fennin saptanmış ana hatları üzerinde hiç sapıtmadan ağır ağır ilerleyecekti. Siyasî, kurullar da artık son ve kesin şekillerini bulmuş sayılıyorlardı. İmparatorluk, meşrutiyet ve demokrasi vardı. Dinler de malumdu, bunca yüzyıllardan beri kurulmuş temellerinin üzerinde betonarme gibi pekleşmişlerdi. Moral de oturaklaşmış, neyin iyi, neyin kötü olduğu kesince belli olmuştu.Atalar ve nineler tarafından kurulan moral kurallarının çemberi içinde dolap beygiri gibi dönüp dolaşılacaktı; ve son gelince nallar dikilecekti.

Napolyon zamanı, yani "empire" den bu yana, kadın modaları büyük değişmeler göstermemişti. Etekler yüzyıllardan beri, yerleri süpürüyordu. Kimi şairimiz, "feşafesi damandan" dem vuruyordu. Guillaume adlı çapkın bir Parisli ressamın sokak köşelerinde fistanlarını kaldırıp, düşmüş çorap lastiklerini yukarıya çekmekte olan kadın tabloları kapış kapış gıdiyordu. Çünkü o sırada kadınlar, plajlarda, denize bile etekleriyle ve bacaklarını tamamen örten kalın ve koyu renkli çoraplarla giriyorlardı.

Eh ne düşünülecekse zaten düşünülmüş, ne yapılacaksa zaten yapılmış olduğuna göre, şairin söylediği gibi, aklı ve şuuru olanın yapacağı, güzel sevip, bade içmekten ibaretti.

Afrika'da kara Afrikalılar bir yabancıya rast gelince, onun ne olduğunu, kim ve nereli olduğunu sormazlar, sadece, "Siz nasıl dans eder ve türkü söylersiniz?" diye sorarlarmış. Onlarca bu sorunun cevabı, yabancı hakkında bilinmesi önemli olan her şeyi açıklarmış. İlk dünya savaşından hemen önce Avrupa'ya böyle bir sual sorulsaydı, cevap ancak, şöyle olabilirdi: "Franz Lehar'ın ve Strauss'un valsleriyle dans ederiz. Türkü olarak da *Şen Dullar* ve *Mavi Tuna* motiflerini mırıldanır ve ıslıklarız." O de-

virde tarihin hep yinelenmeden (tekerrürden) ibaret olduğu sanılıyordu. Tıpkı patinaj yapan otomobillerin tekerlekleri gibi, bu sebepten de orkestranın dümbelekleri temposuna, çiftlerin *Büyük Vals*'te hep şen, zamanın sonuna dek fırıl fırıl döneceklerine inanılıyordu.

Bu duruma karşı ayaklanmalar yok değildi. Onlar, bir zıvanadan çıkma, o zaman kullanılan bir deyimle, bir skandal sayılıyordu. Bu zıvanadan çıkma ve skandalları gazeteler ilân ediyordu. Herkes içten, "Ah, keşke biz de şu namussuzluğu yapabilsek!" diye ağızlarının suyu akarken, etrafa karşı, "Vay gidi namussuz herifler ya da kadınlar; bunların ne yaptıklarını okudukça insan, insan olduğuna utanıyor. Hak tüh, hak tüh onlara!" diyorlardı. Bu tüh tühler, motorların egzoz boruları gibi, insanın aşırı sinirlerini yatıştırıyordu.

Dört gözlü eğlence endüstrisinin iki gözü parada, bir gözü yasalardaydı ama, fal taşı gibi açtığı dördüncü gözü insanların istemez gibi görüp de içten imrenerek can attıkları şeylerdeydi. O şeyleri endüstri, yasaya ve kitaba uydurarak sahneye çıkarıyordu. Böylece striptize başlanıldı. Örneğin "Viyolet yatağa yatıyor" deniyordu. Viyolet yatağa yatmak üzere yavaş yavaş soyunuyor, tam anadan doğma olacağı zaman, yatağa girip ışıkları söndürüyor. "Suzan banyoya giriyor", "Margaret doktora gidip kendisini muayene ettiriyor". "Kolet muzip bir pireyi yakalıyor." Malûm a pireler, lâubalî ve edepsiz şeylerdir, akıllarına eserse Marco Polo gibi dünyalar gezerler. Ama striptizlerde pireler yasa ve yönetmeliklere göre seyahata çıkıyorlardı. Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nun yasalarınca pireler, diz-

den yukarıya çıkamazlardı. Ama gerdandan epeyce aşağıya inebiliyorlardı. O vals âlemi Viyana'sında hemen herkes incir yaprağını önünden kaldırıp ağzına takmıştı. Parola: "Yap, ama söyleme" idi.

Bir de Kan - Kan dansı icat edildi. Bacaklar havaları tekmeleyip havalarda döndürülüyordu. Bu dans her ne kadar *"dernier cri"* ve *"fin de siècle"* sayılıyor idiyse de, aynı dansın İsa'dan çok önce Mısır'da oynanmakta olduğu Karnak tapınaklarındaki kabartmalardan anlaşıldı.

Afrikalılar, insanlar ve toplulukların özelliğini dans ve türkülerinde buluyorlardı. Fakat Avrupalılar, toplulukların ve devirlerin özelliklerini kullandıkları silâhlarda görürlerdi. Bütün fen kolları -bakteriyoloji dahil- ilk önce savaş hizmetinde zorlanıyordu. Von Claüsevitz, Von Schliffen ve Von der Goltz gibi savaş üstatları, topu âdeta Yeni Çağın İmparatoru olarak tanıyorlardı.

Yeni Çağın İmparatoru olan toplar, dünyamıza gelmiş olduklarını, 1453'te II. Mehmet'in İstanbul'u fethi sırasında Bizans surlarında gürleyerek ilân etmişti. Ama hiçbir zaman 1918 - 1921 sıralarında olduğu kadar önem kazanmamıştı.

Mitolojiye göre, sevgi ve sevinç tanrıçası Afrodit, deniz köpüklerinden apak doğar. Oysa Birinci Dünya Savaşının imparatorlarının her biri bir ateş banyosundan doğuyordu. Onların tapınağı bir salatin camiinden çok daha büyüktü. Göklere kadar çıkan dört duvar arasındaki esrarengiz boşluklarda, dev şekiller tavanlara kadar kararırdı. Orada dağları bile bir hiçmiş gibi kal-

dıracak vinçler vardı. Tavanlara kadar yükselen bu makine devlerine karşılık, yerin yedi kat dibine varılır vincin biri gırr diye çömelir, bir fırın kapağı açılırdı, seyircilerde yanmadık göz, kavrulmadık deri kalmazdı.

Yeni Çağ İmparatoru toplar, kıpkızıldan öte bembeyaz bir ateş parçası olarak yavaş yavaş kalkınırdı. Vincin biri onu tutunca, binlerce ton yağlarla dopdolu bir kuyuya indirirdi. İmparatorumuz yağlara deyince, yağlar kulak yırtıcı çığlık ve cazırtılarla tutuşur, görkemli alevler gökleri yalardı. İşte bu İmparatorumuzun ikinci banyosuydu. Orada İmparatorumuz, soğuyarak katılaşır ve iç çamaşır olarak sırtına bir çelik kovan giydirilirdi. O kovan sırtına derisiymiş gibi yapışır. Bir kovan, bir kovan daha giydirilir. Sonunda İmparator dış giysisi, harmaniyesiyle örtülür, tekerlekli ve kundaklı tahtının üzerine oturtulurdu. İmparator hazretleri dünyaya demir ve ateş buyruklarını savurmak üzere fabrikadan dışarıya şeref verirdi.

Bu imparatorların mitralyöz denilen miniminileri de vardı; ağızları kızışıp çeneleri çözülünce, boğmaca öksürüğüne tutulmuş gibi, herkesin suratına dakikada bin mermi tükürürdü.

Bunlar Yeni Çağ İmparatorları değil, Tanrıları sayılabilirlerdi. Yalnız bu son Tanrılar, İlk Çağ Tanrısı Apis İneği kadar ekonomik değillerdi. Apis, beş on kilo samanla doyar, buna karşılık da beş on kilo kutsal fışkı ve tezek yapardı. Memelerinden, bol bol sütler verir; onlarla mükemmel yoğurtlar ve peynirler yapılırdı.

Yeni Çağ Tanrılarının Krupp gibi, Skoda gibi kutsal şehirleri vardı. Yeryüzünde Şen Dul temposunda fırıl fırıl vals edilir,

striptizlerle soyunulur, Kan-Kan'larda bacaklarla havada daireler çevrilirken, birbirinin varına yoğuna sulanan impratorluklar; Tanrılara silâh yetiştirmek için Etna yanardağının altında gece gündüz çalışan kiklopslar gibi kutsal şehirlerde habire silâh imal ediyorlardı. İmal edilen kırk ikilikler, Belçika kalelerini birbiri ardınca iskambil kâğıtları gibi devirdi. Vals, Kan-Kan ve Striptiz devri böylece sona erdi. Yeni Çağ İmparatorları karadayılar da son olarak gürlüyorlardı. Çünkü artık atom devrinin eli kulağındaydı.

Mustafa Şekip TUNÇ (1886-1958)

ŞİİR VE FİKİR

İlk bakışta şiirde üç şey görünür: Madde, şekil, mevzu. Şiirin maddesini manalı sesler olan kelimeler teşkil eder. Şiirin şekline "nazım" denir ve bundan kelimelerin ahenkli ve vahdetli bir düzene konulması, yani "vezin" anlaşılır. Şiirin anlattığı şeye de onun mevzuu diyoruz: Yalnız ne kelimeler, ne vezin, ne de mevzuda pratik ihtiyaçların zoruyla yaratılan kelimelerin ses ve manalarında şiir aramak abestir. Aksi takdirde her dilde "şiirli kelimeler diksiyoneri" bulunmak lâzım gelirdi. Kelimelerin bir manzume hâlinde düzene sokulması ile de şiir vücut bulmaz. Çünkü her manzum eser bir şiir değildir. Enteresan bir fikir söylemek veya bir şey anlatmak şiir olabilseydi bütün fikir ve hikâyeler birer şiir olurdu. Şiir, bunların hiçbiri olmadığı gibi, üçünün bir araya gelmesi de değildir. O hâlde şiir, bu üç unsurdan başka ve fazla bir şeydir. Çünkü bütün bu unsurlar şiirin aletlerinden başka bir şey değildirler. Şiirde yalnız ses güzelliği aramak, şiirden çıkarak öz müziğe geçmek, şiiri sadece muayyen vezin kalıplarında görmek, klâsik şiirimizde görüldüğü gibi şiiri değişmez kalıplara hapsetmek olur. Her şeyden çok mevzua ehemmiyet vermek, şiire nesrin vazifesini yükletmek, şiiri kaybetmeye götürmek olur. Sadece hayallerin parlaklığı, kullanılan dilin inceliği, kompozisyonun kusursuzluğu, fikirlerin değeri ifadenin çekiciliği gibi kıymetler nesir için kâfi ise de, şiir için değildir. Şiir kıvılcımının çakması bunlardan "başka" ve "fazla" bir unsurun araya girmesiyle olur. Hiçbir fikir veya mevzuun

kendi başına şiir olamaması ve her fikirden bir şiir çıkabilmesi bunu gösterir. Şiirin "deha" ve "ilham" gibi esrarlı bir vergiye bağlanması edebî neviler arasındaki hususîliği gösterir. Aristo'nun "rethorique"i "poétique"den ayırması ve bunu daha sonra yazması da bunu teyit eder. Şiirin ne olduğunu anlatmak bugün için mümkün olmasa bile ne olmadığını göstermek kabildir. Şiir estetikçileri de bilhassa bu nokta üzerinde durmuşlardır.

Şiir, felsefe ve ilim gibi mücerret fikirlerle değil, hayal ve sembollerle yapılır. Fakat bunları sadece sıralamakla da şiir olmaz. Çünkü şiir ne bir tesbih kumbarası, ne de bir istiare kaleydoskopudur. "Şiir hislere sinmiş bir dünya ve hayat görüşünün, realiteler üzerine attığı ağla müşahhas hayallerde topladığı bir cihandır." Bunun için de, şairin içinde temaşa edilen bir âlem, plastik ve müzikal bir hava, bütün varlıklara sirayet edecek bir ruh ve bu ruhun tercümanı olan semboller olması lâzımdır. Şiirin güzelliği ve ifadesindeki kudretin sırrı da buradan gelir. Şair kendi âlemiyle evvelâ kendisi teshir edilmiştir. Başkalarına yaptığı füsun kendi füsunundan başlar. Şairin en büyük zevki kendi âlemini bütün ahenk ve sembolleriyle örmektir. Bunun için de plastik bir görüş ve kelimeleri bunlara göre ahenklendirmek ister. Şiirin bütün çilesi burada toplanır. Her şairin öteye beriye serpiştirdiği birçok notları vardır. Bunlar şairin şiire varıncaya kadar ruhunun geçirdiği sergüzeştlerin görünür izlerini aksettirir. Şekil, ses ve fikrin birbiriyle kaynaşarak tek bir cevher hâline gelmesi demek olan şiir, vücuda gelinceye kadar da bu esrarlı çalışma devam eder.

Şiiri musikiye irca etmek isteyenler şiirin manası ile ahengi arasındaki münasebeti düşünmelidirler. Şiirin manasını hiç anla-

madığımız hâlde onu gene ahenkli bulmak kabil değildir. Bunu ancak öz musikide bulabiliriz. Eğer böyle olmasaydı hiç anlamadığımız dillerin şiirlerini de ahenkli bulmamız icap ederdi. Hâlbuki hiç de böyle olmuyor. Meselâ Japonca bir şiir dinlesek evvelâ iptidaî bir ahenk bulacak, biraz sonra sıkılmaya başlayacağız. Ana dilimizdeki şiirlerin ahengine, hiç haberimiz olmadan manaları yardım etmektedir. Yalnız bu manalar ruhumuza tamamıyla sinmiş ve alışılmış olduğu için farkında bile olmuyoruz. Mananın tesiri olmasa bunlar da yabancı dillerin şiirleri gibi olmaya başlar. Hatta insan sesini kıymetlendiren şey de alelıtlak ses değil, kelime ve heceler hâlindeki seslerdir. Buna göre kelimelerin sırf ses olarak başlı başlarına hiçbir ahenk ve musikisi yoktur. Bu kıymet dilin yapısından, sözün mekanizma ve manasından gelmektedir. Yoksa ortada müphem gürültülerden başka bir şey kalmaz. Ses oyunlarına dayanır gibi görülen nazmın ahengi, kendisine ancak bir fikir ve bir mana verilebildiği zaman duyulabilir. Hatta yalnız bildirilen fikirlerin değil, zımnen söylenen kasıt ve manaların bile ahenge tesirleri vardır. Her şairin fikir ve manalara uygun sesler araması bu sebeptendir. Vezin dahi dokunaklı olmak için mutlaka his ve fikirlerin yapılarına uygun olmalıdır. Bunun içindir ki, şiir akılla plastik sanatlar ve musiki arasında rakseden bir sanattır deniyor.

Abdülhak Şinasi HİSAR (1883-1963)

ANAHTARLAR

Güzel fakat acı bir rüya gördüm.

Ellerimde, birtakım parlak, kıymetli, harikulâde anahtarlar; altından, pırlantadan, zümrütten, lâalden, mavi elmastan ve ateş hâline gelmiş kandan, birer sanat eseri olan anahtarlar tutuyor, neye yaradıklarını bilmediğim bu güzel ve esrarlı anahtarları beğeniyor, seviyor ve bu tılsımlı şeyleri okşamakla hazzediyordum.

Çocukluğumun duymuş olduğu peri masalları içinden ve Shakespeare'in piyaselerinden çıkmış gibi bir eski zaman cadısı, titrek, dişleri dökük, değneğine dayana dayana yanıma geldi ve bana dedi ki:

"Elinde tuttuğun bu oyuncakları seviyor ve okşuyorsun! Fakat bil ki bunlardan sana hiçbir hayır gelmeyecektir!

Altın anahtarın sana hiçbir hazinenin kapısını açmayacak, pırlanta anahtarın iptidaî insanların tattığı gözyaşlarının tesellisini sana açmayacak, zümrüt anahtarın sana tabiata uyanların duydukları lezzetlerin sırrını açmayacak, lâl anahtarın sana eş olacak bir kalbin aşkını açmayacak ve mavi elmas anahtarın sana göklerin sonsuz vaitlerini açmayacaktır! Sen gözlerinin hayran olduğu bu parlak ve nafile oyuncaklarınla hep mahrum, kuru, ümitsiz, eşsiz ve münkir kalacaksın! Zira zihninin gururu muttasıl seni insanlara uymaktan, onlarla ağlamaktan ve tabiata uymaktan, ona göre mes'ut olmaktan men edecek ve aşkın ver-

diği ihtiras seni yakacak ve sen imanın tesellisinden ve atinin vaitlerinden mahrum kalacaksın! Dindarın kâinatta duyduğu şefkatin damlası sana haram olacak! Elinde her zaman rüzgârlara maruz ve sönmeye hazır, sönmeye namzet tuttuğun bir ışık gibi ruhunun şulesini her zaman fâni duymanın hüznünü tadacaksın!

Ancak o kıpkızıl, ateş kesilmiş kandan anahtarın sana sanatın mahrem ve ilâhî âlemini açacak, fakat bil ki onu her kullanışında ellerin, gözlerin ve gönlün yanacak ve sen kanlar içinde kalacaksın!"

Lâkin ben, ellerimde hiçbir kapıyı açmayan güzel anahtarlarıma bakarak, bunları bana açmadıkları bütün masal hazinelerinden ve zevklerinden daha ziyade sevdiğimi duyuyordum. Bir tebessüm, haberim olmayarak, mahzun dudaklarımda belirmişti. Ve bir gölge, bir rüya sesiyle verdiğim cevabı duydum:

- Ben altın anahtarımın bana hiçbir servetin hazinesini açmamasına razıyım; ve pırlanta anahtarımın beni gözyaşlarının tesellisine kavuşturmamasına razıyım ve tabiatın lâubalîliğine düşerek mes'ut olmak istemem zira bu iptidaî hazlardan nasıl nadim olacağını bilirim ve harikulâde anahtarın bana hiçbir mabedin kapısını açmamasına razıyım, zira hiçbir imanı zihnimin hesabı ve hulyasile telif edemem.

Fakat ateş hâline gelmiş kandan yapılma anahtar ellerimle gözlerimi ve gönlümü yaksa bile sanatın kâinatını bana açması kâfidir. Zira sanat bütün servetlerin tadını, ellerimize getirir; hayatın acısını muhteşem bir sonbahar içinde eritir; tabiatın baharını ruhumuzda çağlatır; aşkın en derin ihtiraslarını sunar ve ruhumuz içinde göklerin sonsuzluğunu açar!

Ve, istiğrak içinde bir mutaassıp gibi, kendimden geçmiş, vecdime kapılarak daha diyordum ki:

Zira sanat göklerin bütün yıldızlarını bir ruh içinde yakar; musiki ile ilâhların trajedileri ruhumuzda ağlar ve çağlar; bahar içinde öten bütün bülbüller mısraların kıvrımlarına sığınarak, bu âlemde ebediyen coşar; zira sanat sevdiğimiz bütün vücutların hararetini ve gözlerin şiirini ruhumuza taşır ve yığar ve bize muttasıl bir vuslat âleminin iklimini sunar; zira sanat bize kâinat içinde mümkün bütün hisleri çıplak ve son damlalarına kadar sunar; zira sanat yeryüzünde kâfi tesellimizdir!

YORGANLAR

Bütün o geçmiş zaman evlerinin hepsinin sadık kaldıkları bir âdetleri vardı: günün birinde, bir gece yatısına gelebilecek misafirler için hazır yataklar ve hazır yorganlar bulunmalıydı. Bir misafir yatak odasında, bir yükün kapısı açılır açılmaz, sağ va sol taraflarında, insan boyunca, üst üste konmuş, ilk önce kalın döşekler, sonra, pamukları iyi atılmış ve hiç bozulmamış şilteler, daha sonda da, sakız gibi beyaz ve temiz yatak yüzleri ve bunlar üstünde de, mevsime göre, birer ikişer, konabilecek bazıları yazlık, ince, diğerleri kışlık ve kalın, rengarenk yatak yorganları istif edilmiş olurdu. Üstünden hafif bir lavanta çiçeği kokusu duyulan bu yük açılınca, biz çocuklar, kenarlarından renkleriyle tanılan yorganları kat kat sıralanmış görünce gülmeye başlar, zira, bir bahçenin renk renk çiçekleri tarzında sıralanmış bütün bu yorganları, gözlerini, yüzlerini, huylarını, seslerini bildiğimiz mahlûklar gibi, duymaya koyulunca gülmekten kendimizi ala-

mazdık. Bütün bunlar, şimdi, üst üste, bir kümeste pinekler gibi, birbirleriyle daha anlaşamamış, aynı fikirlere, kanaatlere, zevklere varmamış; münazaalı ve münakaşalı görünen bu mahlûklar âdetleri veçhile, gözleriyle gagalariyle, seslenmeye, kimi, taşkın duygularının hususiyetlerine göre, renklerine doğru, iç çekerek söylemeye, renkleriyle havlamaya başlardı. Eski günlerin ayrı ayrı sabahlarında onları daha kaldırmamış yataklar üstünde bulundukları sıralarda manalarını duymaya ve hüviyetlerini anlamaya, onların hepsini de canlı birer mahlûk olarak görmeye ve kendilerinin neşeli ve taşkın hâllerini, yahut, yorgun ve somurtkan edalarını göre göre artık hepsinin hususiyetlerine ermeye alışmıştık. Bütün bu yorganlar, insanlar gibi, ırk, dil, din, iklim, mizaç, neşe, şive, üslûp, mana itibarıyla, ayrı ayrı görünürler, kimi yeni taze, genç neşeli, şakrak, kimi, neşesiz, yorgun, ezgin, bezgin görünürlerdi. Bunların bazısı, alafranga, çarşafları frenk gömleklerinin küçük sedef düğmeleriyle iliklenmiş olur; alaturka olanlarsa, çarşaflarının kenarları teyellenmiş olurdu. İçlerinde üniformalı, redingotlu görünen yaşlı, rütbeli erkekler görülür, eski zaman esvaplarıyla, feraceleriyle süslü kadınlar bulunurdu. Bazılarının gözleri Mekkeli, Medineli, sürmeli olanları vardı.

Morlar bildikleri his ve fikirleri kendi içlerine toplarlardı. Güvezler bazı misafir hanımların şivelerini taklit ile gösterişler yaparlardı. Bir tanesini gördükçe bir kızılcık reçeli yemiş gibi olurduk. Beyazlar yazın sıcak günlerinde serinlik verir, kışın soğuk günlerinde soğuğu artırdı. Kırmızılar alev gibi gözlerini açar, yüzümüze çarpar ve haykırırlardı. Yeşil bir renklisinin öyle yuvarlak bir çizgisi vardı ki kendi âleminde yaşayan bir papağanın kendisi duyuluyordu. Güneşli günlerde onun rengini görmekle sesini duyar gibi olurduk.

Bazen, çocuk yatakları için yapılmış küçük yorganlar olurdu. Onunla, bir çocuk rüyasını duymuş gibi, safvet, lâtife, neşesiyle oynamış olurduk.

Fakat, bütün yorganların hepsi de gülünç mahlûklar sayılamazdı. Bilâkis, onların arasında en ciddî ve müessir olanları vardı. Birer insan vücudu, ruhu, hüviyeti, manası ve talihi görünenleri olurdu. Bazıları yabancıydı, aralarında akrabalarımıza, dadılara, bacılara, benzettiklerimiz bulunurdu. Bütün bu insanlar gibi onların da bazılarını beğenir, sever, bazılarını ise sevmez, beğenmezdik. Bazılarını üstümüze alıp uyusak maneviyatının tesiri altında kalarak rüyalar içinde mukadderatımızın değişebileceğini bekleyebilirdik. O kadar birer talihe benzerlerdi ki arzumuza, ümidimize, ilmimize ve sevgilerimize az çok tesir edebileceğinden çekinebilirdik.

Burhan FELEK (1889-1982)

HAYAT VE DOSTLUK

Yılbaşı ve Bayram dolayısıyla tebrik kartları ve mesajları alıyoruz. Bin şükür bunların sayısı artıyor.

Bunların birçoklarına ya evvelden ve sonradan yazmışızdır. Lâkin çoğuna cevap verememenin üzüntüsü içindeyiz. Bu tebrik ve temennilerin bir kısmı "âdet" olduğu için gönderilmiş sayılsa bile Anadolunun bir köyünden, bir kasabasından veya Avrupadan Amerikadan şahsını tanımadığımız okurlardan gelenlerin gene böyle bir "vesile" de yakıştırmak haksızlık olur. Bunlara cevap veremeyişimiz gerçekten sayılarının çokluğu karşısında bizim yetişemememizdir.

Hepsine nasıl teşekkür edeceğimi, haklarında nasıl hayır dualar edeceğimi bilemiyorum.

Dostlukların en değerlisi "ıvaz" sız olanı yani bir şey karşılığında olmayanıdır. Bu "cevher" pek nadirdir.

Meslekler vardır ki dostlukların doğmasına yardım eder. Doktorluk gibi. Hastalarını tedavi eden işi huylu bir hekimi severler.

Meslekler vardır ki tabiatı bakımından böyle değildir, bunları saymayacağım. Gazetecilik iki taraflı bir çalışan tesirli bir meslektir. İnsanın dostu da olur, düşmanı da... O kadar ki canına kıyacak kadar kızanlar, kırılanlar olur. Bu bakımdan gazeteci pek de sevgi imtiyazına sahip sayılamaz. Onun içindir ki; üç

beş tane de olsa böyle şahsınızı dâhi görmemiş dost okuyucuların kıymetini bilmemiz lâzımdır.

Bunlar bizim her şeyimizle alâkalanırlar. Yakınımız da olsalar sıhhatimizle olduğu kadar şahsî tutumlarımıza kadar karışırlar. Hakları da vardır.

Hele uzun zaman hizmet etmiş bizler gibilerin dostları ara sıra insana çıkışacak kadar bizi benimserler. Bu bakımdan bu dostluklar bir gazetecinin kazanacağı en büyük servettir. Ona kıymet vermemek nankörlük olur. Bizim için "Bâki kalan bu kubbede bir hoş sada imiş" sözü hâlimizin ve âtimizin en güzel ifadesidir.

Onlar bizim için ne düşünürler; bilmeyiz; fakat biz onları en büyük kazanç sayarız.

Çünkü dünyada hele bugünkü dünyada insan münasebetleri sadece husumet, çekememezlik ve kötülemek esasları üzerine bina edilmektedir.

Şöyle bakınız... Birbiriyle gerçekten dost geçinen kaç millet, hatta kaç müessese gösterebilirsiniz. Böyle mi olmalıdır?

İnsanın tek rehberi onu bahtiyar edecek tek amil sevgidir. Dostluklar sevgiye dayanan münasebetlerdir. Dost demek insanın elinden geldiği kadar iyilik eden veya etmeyi düşünen kimsedir.

İslâm an'anesinde "insanların hayırlısı, insanlara faydalı olanıdır" mealinde güzel bir tarifi vardır. Dedelerimiz bu sözleri eskiden levha hâlinde yazıp duvarlara asarlardı. Tâ ki gözlerimiz ilişip bu güzel kaideyi hatırlıyalım diye...

Dünyanın rahat etmesi, insanların rahat etmesiyle olur. Medeniyet ve ilim ilerledikçe dünya küçüldü. Demek o demektir ki bir yerde tedirginlik çabucak her tarafta duyuluyor. Ve bu tedirginlik oraya da sirayet ediyor.

İnsanlık bugün en uzaktaki insanların hâlleriyle hâlleniyorlar.

Fransa'da bir küçük çocuğun çalınıp öldürülmesi bunu okuyan ve duyan kimseleri kederlendiriyor. Güney Afrika'da yeni bir kalp takılmış kimsenin hayatı herkesi alâkadar ediyor. Gazeteler birinci sayfalarında bunu haber veriyorlar.

İnsan ümit ile yaşar, dostluklarla ayakta kalır. Zulüm, kötülük, herkesin fenalığını istemek, insanları kötülemek rahatlık yolu değildir.

Dünyada her şey iyi değildir. Dünyada herkes de birbiriyle dost değildir ve olamaz.

Bu müşahede bizi kötülüklerin ve düşmanlıkların insan münasebetlerinde asıl olduğu kanaatine vardırmamalıdır. İnsanlığın ve fertlerin maddî, manevî sıhhat alâmeti dostluklar ve iyi münasebetlerdir.

Burada dikkat edeceğimiz şey dostlarımıza, bîgânelere karşı, hatta düşmanlarımıza karşı müsamahalı olmaktır.

Bu sene benim için pek çok denilebilecek sayıda tebrikler aldım. Bunlar Anadolu'nun adını işitmediğim köyünden, İskoçya, hatta Amerika'ya kadar dağılan dostlarımızdan gelmiştir. Masamın üzerini dolduran bu tebriklere cevap veremeyeceğimi anladım. Düşünmeye başladım. Şu yukarıya yazdığım kırık dökük mefhumlar zihnimden geçti... Her birine ayrı ayrı yazamayacağım bunları sütunumuza geçirdik...

Hepsine minnetlerimi, şükranlarımı sunarım. Uzun zaman basında hizmet edenler için bu alâkanın kıymeti büyüktür. Biz bunu takdir edenlerden olduğumuz için bu dostlarımızdan, alâkalarını esirgememeye devam etmelerini rica ederim. Ve gene rica ederim ki! Ola ki hoşlarına gitmeyecek yazılarımız olur ve olabilir... Bundan ötürü bize kızarlar, haklarıdır... Ne biz onların ve ne onlar bizim ne gibi şartlarla çevrili olduğumuzu bilmeyiz. İnsan ise içinde oturduğu yerin duvarları ne renkse o renge boyanmış gibi görünür... Bundan ötürü bizden esirgemedikleri dostluklarını kısmasınlar. Niyetimiz halistir. Eserlerimiz bu hulûsu ifade edemese de. Gerçi şair:

"Dost bîperva Felek bîrahm devran bîsükûn

Dert çok derdmend yok düşmen kavî tal' i zebun"

demiş ama bunu artık ne anlayan var, ne de bilmeyen... Onun için biz hayatta dostluktan başka cevher olmadığına inanmış ve insanın hayırlısı insana faydalı olanıdır, gerçeğini şiar edinmişizdir. Dostlarımıza duyururuz.

SÜNNET

İşte size bir kelime ki, Türk Dil Kurumunu mat eder. Hadi bulun Türkçesini şu "Sünnet olmak" fiilinin. Üç Aylar dediğimiz bugünlerde bir az da dinî bahislerle okurlarımızı aydınlatmak öteden beri âdetimizdi. Hep endişe ederdik ki, halkımız arasında kaba sofu dediğimiz bir zümre insanları İslâm dininden âdeta soğutacak birtakım esassız korkutmalarla halkı ellerinde tutmak ve isteklerini onlara yaptırmak yolunu tutmuşlardır.

Ama Diyanet İşlerinin başına, gerçekten münevver ve âlim bir zat olan ve İslâm dininin felsefesini iyice kavramış bulunun kıymetli Diyanet İşleri Başkanı Tayyar Altıkulaç geçtikten sonra bu endişemiz tamamen zail oldu.

Bizimkisi şimdi sadece o günlerin bazı âdetlerinden bahsetmek olacaktır. Recep, Şaban ve Ramazan aylarına Türk Müslümanlar Üç Aylar derler ve bu üç ayda bazı sofular Ramazanı karşılamak için oruç tutarlar. Bu oruçlar nafile dediğimiz, yani sevabı olup, günahı olmayan ibadetlerdir. Vahabîler sünnetleri kılmazlar. Ama sanırım, sağlık bakımından sünnet oluyorlar.

Şimdi size sünnet olmak fiilinin Türkçesini yazayım da öğrenin. Sünnet olmanın Türkçesi "Etek külâhının kesilmesi"dir. Etek sözü erkek azasının adıdır. Kadınlara Anadolu'da "Eksik etek" derler. O kısma ait kullanılan usturalara da etek usturası tabir olunur. Sonra sonra etek sözünün anlamı genişletilerek eteklik, etek öpmek, eteklemek gibi sözler yapılmıştır.

Aslında "Sünnet" kelimesinin manası, Peygamberimizin hayatında sık sık yaptığı veya tavsiye ettiği hareket ve ibadetlerdir. Sünnî ilmihalinde sünnetler müekkede "üstelenmiş ve gayri müekkede" üstelenmemiş olarak ikiye ayrılır. Sünnet olmanın Arapça karşılığı "Hıtân"dır ve Osmanlı lehçesinde sünnet düğününe "Hıtân cemiyeti" denilmiştir.

Bu Üç Aylarda Recep'in ilk cumasında Regaip Kandili, Recep'in son cumasında Miraç Kandili, Şaban'ın on beşinde Berat Kandili ve Ramazan'ın yirmi altıncı akşamı İslâmın en büyük gecesi olan ve Kur'anıkerim'in arş-ı âlâdan, arz semasına inmeye başladığı gün sayılan Kadir Gecesi vardır. Bu itibarla biz

Sünnîler için Üç Aylar ibadet ve günahlardan arınmak aylarıdır. Ekseri ayyaşlar bu aylarda içkiyi keserler. Osmanlı devrinde Ramazanda alenen oruç yemek yasaktır ve böyle bir harekette bulunanı tutarlarsa hapsederlerdi.

Bir Bektaşî Dervişini sıcak bir Ramazan günü sokakta su içerken yakalamışlar, karakola götürmüşler. Akıbetinin ne olacağını düşünür ve pencereden dışarı bakarken birinin alenen şakır şakır karpuz yediğini görünce seslenir:

- Hişt, hemşehrim! Ne yapıyorsun yahu? Bak bana, alenen su içtim diye içeri attılar. Şimdi seni de yakalarlar! deyince adam:

- Ben Yahudiyim, Müslüman değilim ki! deyince Bektaşî:

- Ulan, bir ye de, bin şükret! cevabını vermiş.

Lâik olmayan memleketlerde hükûmetlerin tutumu, insanları dinine isyan edecek hâle getirdiğinin bu bir acı misalidir.

Refik Halit KARAY (1888-1965)

ANADOLU'YU GÖRDÜM

Bazen, yurtlarından ayrılıp uzak diyarlara giden sırtları torbalı, elleri asalı, yürekleri düğümlü insanlara karışarak; bazen, seyrek uzun kirpikli kara gözlerine toplanmış derin dertleri hörgüçlerinden fazla göze çarpan ağır deve kafileriyle birleşerek; bazen de, yüklerinden kurtulunca boyunlarındaki çıngırakların velvelesi içinde yollara yatıp birer ufak toz bulutu arasında esatir ilâhları gibi yarı görünmez olan kaygusuz merkep sürülerine katılarak yorgun, yaşlı atlar, yaysız, iptidaî arabalar üzerinde Anadolu'dan geçtim; ayakları tutmaz olmuş köprüler, olukları susuz kalmış çeşmeler, toprakları kerpiç kesmiş tarlalar aştım; Anadolu'ya kalbimde ayırdığım yerin sevgisi, gözümde yarının endişesi, böyle çoraklığı, garipliği, kimsesizliği yüreğimi yakan yollarda günlerce dolaştım; Anadolu yollarını hep böyle hazin, boş, fakat kanıma sıcak, sevimli gördüm.

Bacalarında leylekler, kovuklarında baykuşlar sesleşen, yıkık kapılarında kadid köpekler bekleşen hanlarda duvarlara yazılı tarihleri, hatıraları, destanları taze meşin kokan heybeler arasında, haşhaş yağı dolu toprak kandillerin isleri içinde okudum; her defasında bu sade, yanık kitabelerden ufak ufak, kıvılcımlar gibi düşerken sönen hüzün damlalarının yüreğime döküldüğünü duydum. Pencere önünde durup kışın uzaklarda, kar fırtınalarıyla bir avaza haykıran aç çakalları; baharda dağlardan dökülen suların gürültüsü üstünde zevk mi, feryat mı olduğu anlaşılamayan bir sesle bağrışan kurbağaları; yazın çorak kırların yanmış

ağaçları tepesinde türküler söyleyen kayıtsız böcekleri dinledim; tavan tahtalarından başlarını uzatıp zayıf gözleriyle yolcuları seçmeye çalışan yarasaların kanatları altında evhamlı rüyalarla uyudum; kurtlar, kuşlar meskeni olan Anadolu hanlarını böyle, garip, haşin, fakat yüreğime yakın gördüm.

Servisiz, kitabesiz mezarlıklardan geçerek ağaçsız, gölgesiz, toprak köylere uğradım; bataklıklarda serinlenen mandalar, çirkefler üstünde gıdalanan ördeklerle birlikte büyüyen köylü çocuklarını; üç etekli, dar yelekli, elâ gözlü köylü kızlarını; gıcırtılı kağnılar ardında türkü çağırarak onar, yirmişer gün yol giden gözleri elemsiz, kalpleri hevessiz köy gençlerini; mescidin duvarlarına sırtlarını dayayarak peri hikâyeleri anlatan, esrarlı seslerle maziyi anan -ellerinde kiraz çubuklar, göğüslerinde alaca kıllar- çömelmiş köy ihtiyarlarını tanıdım; Anadolu köylerini böyle, kendi işlerinde münzevi, fakat memnun gördüm.

Kaba şekilli, iri sadalı saat kuleleri etrafına sığınmış kasabalarda ezanlar, temcitler dinleyerek, kulaklarıma tekkelerden yükselen zikir ve ayin, medreselerden gelen Kur'an sadaları dolarak, ibadetli ramazan geceleri geçirdim. Üzerinde şişkin kazlar dolaşan bulanık dereler kenarında, nargile içen işsizler arasına katıldım; yanık renkli, inci dişli, oynak kalçalı Kıptî kızlarının mestedici oyunlarını anlatan delikanlıları dinledim... Emsalsiz bir iştiha ile odunlar, ağaçlar, ormanlar yutan geniş ocaklar karşısında canlanmış dertleriyle baş başa hazin akşamlar yaşadım. Kâh peykeleri üzerine bağdaş kurmuş fesleri yemenili, sakal kenarları perdahlı hacılardan, hafızlardan alışveriş ederek, kâh musluksuz çeşme başlarında tokmaklarla çamaşır yıkayan meşgul kadınlardan yol sorarak, kâh şah azametli, cihangir yürüyüşlü jandarma çavuşlarının selâmını alarak sokakları dolaş-

tım; Anadolu kasabalarını böyle, hâllerine, talilerine hayran bir halk ile dopdolu, gururlu mes'ut gördüm.

Anadolu'nun dalları yerlere sarkan mütevazi söğütlerle boyları gökleri delmek isteyen mağrur kavakları altında, sularında keklikler yıkanan, kenarlarında tavşanlar oynaşan beşaşetli, nağmeli dere içler vardır; buralara yabanî güller, aşısız iğdeler arasından aşifte edalarla kıvrıla kıvrıla dolaşan gölgeli, rayihalı yollardan inilir, şerbet tatlı pınarlara varılır. Ağaçlara gömülü susuz değirmenlerin başında sazlı arklardan toplanarak gelen renksiz sular birdenbire, sabun köpüğü beyazlığı ile oluğa çarpar, çalkalanır, taşar, damın üzerine çerçevesi sudan, taşları köpükten işlenmiş, her zaman değişen bir parıltılı taç koyar; dışarıda suyun susturucu gürültüsü, içeride taşların uyku veren sesi vardır. Buğday çuvalları üzerinde, kuytu ve karaltı içinde yaşmaklı, semiz güvercinler tembel tembel dolaşırken kapının önünde mavi gökten birdenbire dolan gözleri ve gurup eden aydan bir kızıl renk almış tenleriyle küçük kızlar bekleşir. Sıra sıra değirmenlerin döndüğü Anadolu'nun bu sulak dere içlerini mine işlemeleri bir altın tepsi gibi her zaman yeşil, cilâlı, renk renk gördüm.

En büyük ırmak, Anadolu'nun şerefi, şöhreti, bayrağı olan Kızılırmak! Senin manzaran ise bana daima heybetli göründü. Ovalara inip yatağına sığamayan bir feyz ve hevesle etrafa yayıldığın zaman, yalçın kayalı dağlar arasına sıkışıp girdaplar yaparak köpürdüğün yerlerde de karşında bir damla su gibi naçiz kaldığımı hissettim. Beni sana, İstanbul'un bu avare oğlunu Anadolu'nun bu şöhretli ırmağına bağlayan nedir? Damarlarımda gezen kanda kızıl sularından bir madde mi var? Ecdadımla

karşılanmış gibi manzaran bana hürmetler, hayretler veriyor; anlıyorum ki büyük dedelerim cins atlar üstünde kim bilir kaç defa sularını ejder gibi yararak geçmişler, sahillerinde kaç defa ateş yakıp geceleyerek kavuklu başlarının gölgeleriyle etrafa, senin gibi, korkular vermişlerdir. Ben mecalsiz, atım yorgun başımla kenarına her gelişte hayran kaldım,

... Garipliği, sessizliği, kimsesizliği yüreğimi yakan yollardan Anadolu'yu böyle, kalbimde ayrıldığım yerin sevgisi, gözlerimde yarının endişesi, avare bir hâlde dolaştım; Anadolu'yu böyle adım adım, uzun uzun, kendi malım gibi gördüm.

Anadolu'yu bile bile, tanıya tanıya, öyle sevdim.

İsmail Habib SEVÜK (1892-1954)

HARİTADA ANADOLU

Bütün dünya yarımadaları içinde Anadolu'nun apayrı bir durumu vardır: Amerika'dan Hindistan'a, Arabistan'dan Ümitburnu'na, Kırım'dan Yunanistan'a, İtalya'dan İskandinavya'ya kadar - ister küçük, ister büyük; ister okyanuslarda, ister kapalı denizlerde olsun- bütün yarım adalara bakınız; hepsi, salkım salkım, şimalden cenuba doğru uzanırlar. Yalnız Anadolu yarımadasıdır ki tek başına garba bakar.

O oraya sadece bakmıyor, asıl nimetini de oradan alıyor. Boyu eninden bir misli uzun ve kıyıları kara hudutlarından üç defa fazla bir müstakil ki, arkası yüksek dağ yığınlarıyla Asya'ya; iki yanı da baştan başa iki dağ zincirlemesiyle iki denize kapalı gibidir. Ozonlu deniz havasıyla yağmur yüklü deniz bulutu; bunlar, bir koridora girer gibi, Anadolu'ya garptan giriyor.

Anadolu garba bakıyor ve gaptan alıyor değil, o garptan ayrılmadı bile. Onun ayrı gibi görülüşü görüşümüzün satıhta kalışındandır. Adalar denizi, suyu geçmek için bir sürü taşlar sıralanmış tuzlu bir mavilik; sek seke Anadolu'dan Yunanistan'a geç: Bu adalar Avrupa'ya derinden bağlılığımızın dışa vurmuş işaretlerinden başka nedir ki...

Ünlü frenk coğrafyacısı Elisée Reclus, Anadolu için "Avrupa biçimli bir kıyı çerçevesine konmuş bir Asya toprağı" der. Yok, bizim yalnız kıyılarımız değil dağlarımızın dörtte üçü bile, Avrupa'nın hem de ta göbeğinden gelmedir:

"Üçüncü zaman"da dünyanın yeniden kaynadığı, dağların dalgalar gibi birbirini iterek ufuklardan ufuklara hörgüçleştiği sıralarda Avrupa'nın ortasından fırlayan Alpler daha berideki yükseklikelre çarptı, çarpılan bu yükseklikler Balkanları sarstı, sarsılan Balkanlar doğuya doğru koşuyor. O zaman ne Adalar denizi, ne Boğazlar var; batıdan gelen bu kervanlama kara kabartması Anadolu'da iki kola ayrıldı. Biri Karadeniz dağları, diğeri Toroslar, ikisi iki deniz kıyısından Anadolu'yu kucaklamak için uzanırlarken dağlar başbuğu Himalaya'nın biri İran üstünden, öteki Kafkas altından gönderdiği iki kolun, Doğu Anadolu'da çarpışarak dört beş bin metreye kadar şahlanan, korkunç yığınlarıyla göğüsleştiler.

Kıssanın hissesi şu: Asya, Anadolu'nun batısında değil Himalaya'dan gelen dağların bittiği yerde tükenir. Avrupa, Rumeli kıyılarında değil, Alp dağlarının gittiği yerde biter. Ve Asya ile Avrupa deniz suyuyla ayrılmıyor, Doğu Anadolu'nun o iki çeşit dağı bu iki kıtayı granit düğümlerle birbirine ilmikleyip perçinledi.

Anadolu'nun dağları Avrupa'dan geldi, fakat nehirleri Avrupalı değil; Onlarınki meddücezirli denizlere döküldükleri için haliç yaparlar, bizimkiler tortu yapıyor. Onlar fazla dallanmadıkları için daha derlitoplu; bizim topraklar arızalıdır, nehirleri adedinden kazanıp dolgunluğundan kaybediyoruz. Onların dağları içeridedir, nehirleri mesafeli; bizim dağlar kıyılara çok yakın; çıktıkları yerden döküldükleri yeri gören ırmaklarımız var. Onların geliri fazla, bizimkilerin kıt; onlarınki yatkın, bizimkiler delişmen; onlarınki... Fakat niye saymalı, hepsinden hazin ayrılık şudur: Onlarda insan eli nehirlerine nehirlerinde olmaya-

nı vermiş, bizimkilere ise insan eli nehirlerin her şeyi olan ormanları yolmak için karışıyor.

Fırat'tan Menderes'e, Meriç'ten Seyhan'a, Kızılırmak'tan Manavgat'a kadar vatanın bütün nehirlerini gördüm. Kimisi, tarandıktan sonra göğsünü köpükletecek pervaneyi, kimisi, ortalığı, sele değil berekete boğmak için böğrüne açılacak kanalı, kimisi de koca şimendiferleri bile koşturacak kadar enerjisi olduğunu ispat için çağlayanlarının altına konacak dinamoyu; ve hepsi bir kelime ile, insan elini bekliyor. Anadolu ırmakları, haberiniz var mı, yeni raylarımızla yeni bacalarımızdan belli, bizim elimizde Avrupalılaşmaktadır.

Anadolu toprağı çok "kesif" miş. Fakat Anadolu'nun tarihi belki toprağından da daha kesif. İki kıtanın dağ akınları gibi iki kıtanın tarih saldırışları da orada birbiri üstüne istiflendi. Anadolu topraklarını tabaka tabaka elli asır kalınlığında bir tarih örtüyor. Bu tarihin Malazgirt'le başlayan en üstü nasıl bizimse, Hititlerle başlayan en altı da bizimdir.

Hitit tiplerini taşlarda görüyoruz. Maraş'ta, Ürgüp'te ve İç Anadolu'nun birçok yerlerinde de bugünün tiplerini gördüm: Ayaklarında hâlâ otuz asır önceki pabuçlar, başlarında onlarınkine benzeyen külahlar ve yüzlerinde onların çizgileri. O kalın tarihin en altındaki insan o kadar tabaka tabaka tarihleri yırtarak en üste nasıl çıktı?

Asurlar ancak Kızılırmak'a kadar bir fırtına gibi gelip geçmişti, hâkimlik sürmekten başka bir şey yapamadılar. İranlılar dört satraplık kurdulardı. Anadolu'ya ırklarını değil eski şoselere serdikleri kesme taşları bıraktılar. İskender'in akını bir sel

akışıdır; sel gitti, kumu gene olduğu gibi kaldı. Roma, millet olarak değil, ordu olarak oturmuştu. Hatıraları mermer yapılarının yıkıntılarında soluyor. Bizans, en ayakta olduğu zamanlar bile, kale şatolarının tuğlalı duvarları içindeydi; şato gitti, Bizans bitti. Bütün bu gümbürtülerden sonra bir de baktık ki tarihin en altındaki eski efendi, tarihin gene en üstünde bağdaş kuruyor: Anadolu'nun "ebed"i "ezel"inin elindedir.

Bu halkın içiyle dışı... Çeşit çeşit iklimlerden gelen tarihlerin çalkantısı onun ruhuna çeliklik, birbirleriyle çarpışan çeşit çeşit iklimler de onun bünyesine peklik verdi. Dayanıklı olan, tabiatla cenkleşendir. Anadolu'ya dünyanın küçültülmüş altıncı bir kıtası denebilir. Onun bir ülkelik toprağında bir kıtalık iklim var. Medarlardan bozkırlara kadar dört bucağın iklimi. Pek düzgün olmayan yollar üstünden pek fazla hızlanamayan otomobilin bir gündüzlük seyahati içinde dört mevsim gördüğümü bilirim.

Mehmetçik dünyanın neresine gitse kendi vatanından bir iklim götürdü. Hiçbir sürprizin onun bünyesini şaşırtmayışı bundan olsa gerek, İmparatorluk çökerken bile onu Karpatlar'la Yemen'de aynı çetinlikle gördüktü. İster en buzlu bir dağın üstünde, ister en kızgın bir çölün içinde, onun süngüsünü dikerek duruşu; dersin ki bu heykel etten değildir.

Bu halkı kim gördü de beğenmedi? İşte on dördüncü asır başlarında Anadolu'yu dolaşan ilk şark seyyahı İbn Batuta "halkın çehreleri çok güzel, giyimleri çok temiz, yemekleri çok nefis" diye uzun uzun onu över. Ve işte 1432'de, Müslüman hacısı kıyafetine girerek, Toroslar'dan şimale kadar Anadolu'yu gezebilen ilk garp seyyapı Bertrandon, Burgon kralı Filip'in bu

asilzade müşaviri, "Türkler itidal sahibi, ciddî ve temiz yüreklidir. Türkçe öğrenilmesi kolay ve çok tatlı bir dil. On frenk bir yerde toplanırsa bin Türkten daha çok gürültü eder" diye hem Türke, hem Türkçeye hayrandır.

Bir halk türküsü şöyle der:

Meşeli dağlar gibi
Duman kalkmaz başımdan!

Bu meşeli dağlar gibi büyük varlığın yaslanacağı yer elbet ağaç, duvar, şu bu gibi şeyler olamazdı:

Sarı zeybek şu dağlara yaslanır!

Bütün Avrupa'yı bir tekne gibi sallayan işte bu dağlara yaslanan adamdı.

Adamları dağalara yaslanan Anadolu bu devlete koskoca bir imparatorluk verdi; fakat imparatorluk ona ne verdi? Anadolu'nun tükenmez hızını uzun asırlar uzak ufuklara kesik bir damar gibi fışkırttık.

Bütün çilelerin geçmiş olsun mübarek Anadolu.

(Cumhuriyet, nr. 4202, 25 İkincikânun 1936.)

MAREŞAL VE TÜRK HAVACILIĞI

Türk Hava Ordusuna Gedikli Makinist ve pilot yetiştiren "Türk Kuşu Hazırlama Yuvası" ilk dönemini bitirmiştir. Dün, Hava Kurumunun Ankara'daki başka başka mektep ve tesislerini dolaşan Genelkurmay Başkanı Sayın Mareşal Fevzi Çakmak, bu münasebetle, Etimesut meydanında yuvadan diploma almış olanlarla öğretmenlerine hitap etti. Bu nutkun iki cümlesini, bütün vatandaşlar, birer düstur gibi ezberde tutmalıyız: *"Memleketin selâmeti havacılığımızın çok kuvvetli olmasına bağlı bulunduğu için sizden beklediğiniz hizmetler çok büyüktür. Asil bir millete mensup olduğunuzu düşünerek gayretinizi taz'if edeceğinizden eminim."*

Mareşalin millî müdafaa davasındaki duyganlığı kadar, sözlerinde ne kadar tok, açık ve mübalâğasız olduğunu hepimiz biliriz.

"Çok kuvvetli" ve *"çok büyük"* gibi sıfatlar, onun ağzından çıktığı zaman, eşsiz bir değer almaktadır. Asil milletin gençliği, Mareşalin dersinden faydalanacaktır. Ve onun dünkü teftişlerinden memnun kaldığını işitmek, bu dersi, gönüllerde derin bir emniyet hissi ile tamamlayacaktır.

Hatta Cihan Harbinin son senesinde dahi, hava kuvvetlerinin 1939 Polonya taarruzundaki korkunç müdahalesine inanmak fazla hayalcilik sayılacağına şüphe yoktu. İki icat, uçak ve telsiz, akıllara hayret veren bir sür'atle ileri gitmiştir. O kadar ki,

bizim Meşrutiyette seyrettiğimiz Bleryo ile, şimdiki 70 tonluk ve hiç yere inmeksizin, Amerika'dan Avrupa kıtasına gelip gideceğini işittiğimiz uçan kale arasında, lântern-majik'le sesli sinema arasındaki farkı görmek pek de yanlış olamaz.

Makine asrı yürüyen kaleler, uçan kalelerle döğüşüyor. Fakat teknik, kahramanlığı öldürmüş değildir. Sylt cehennemine doğru pike ile inen bir havacı, benzin ve bomba kadar, göğüs göğüse hasmını karşılıyan eski kahramanın göz pekliğine, fedakârlığına ve nefis hâkimliğine muhtaçtır. Yalınkılıçtan, zırhlı kanada kadar bütün silâllar, ancak cesur insanların elinde iş görür. Fakat silâh, cesaretin vasıtası olmakta devam edecektir: Yürüyen koşana, koşan uçana karşı ne yapabilir?

Asrımızın döğüşkenleri olmağa mahkûmuz. Pasif müdafaa ancak sivil hakın hayatını korumağa hizmet eder. Uçağa uçakla karşı koymak lâzımdır. Almanlar, Leh kıtalarını kırdıktan sonra Polonya topraklarına alçaktan ve gündüz uçuşları yapmağa başladılar. Bir memleketin köprüleri, taşıtları, rayları, fabrikaları, limanları, gemileri, manevra yapmağa çalışan kıt'aları, hepsi, gündüz ışığında alçak geçen uçakların hükmüne boyun eğdiği zaman millî kuvvetin randımanı ne kadar düştüğünü misalleri ile görmüşüzdür. Fakat başka bir misal daha var: Almanların İngiltere'ye Polonyalılardan daha çok hürmet ettiğini zannetmiyoruz Eğer misillenme korkusu olmasaydı, eğer Büyük Britanya Hava Kuvvetleri Alman Uçaklarının alçaktan gündüz hücumlarına müsaade edecek bir zaafta bulunsaydı, İngiliz adalarının yerinde yeller eserdi. Uçaklar çap bakımından o kadar ilerliyor ki, Avrupa kıtasında komşu veya uzak devletlerin, hava hücumları yönünden, pek ehemmiyetli bir farkları kalmayacağı zamanlara

yaklaşıyoruz. Daha şimdiden İngilizler, Fransız toprağından Varşova'ya kadar gidip geri dönmektedirler. Yarın bu uçuşu, bomba yüklü en büyük bombardıman tayyareleri ile yapacaklardır.

Fakat şahsın hüneri kadar manevî bilhassa ihtiyaç gösteren uçak, bir Türk silâhı olmaz da ne olur? Bir memleketin hava kuvveti dahi kara kuvveti gibi, silâh sayısı ile değil, o silâhı kullanmayı bilen ve ölümden yılmayan savaşçı sayısı ile ölçülür. Bir memleketin kaç uçağı değil, hatta kaç havacısı değil, kaç hava kahramanı olduğunu sormak lâzımdır. Şimdi bizler, askerî şerefler tarihini, sayı kalabalığına karşı, kahramanlar azınlığının en güzel destanları ve mucizeleri ile dolduran milletiz.

Mareşal dersinde olduğu kadar, itimadında da isabet etmiştir: *Hava Kahramanları yetiştireceğiz.*

24 Mart 1940

Hasan Âli YÜCEL (1897-1961)

OKUMAK

Kültürü çok geniş değerli bir dostum geçen gün bana diyordu ki;

- Artık benim için yeryüzünde bir tek eğlence kaldı: Okumak. Ne içkiden, ne danstan ne toplanmalardan hiçbir şeyden tatlı bir duygu alamıyorum. İnsanlardan kaçan yabanî bir mahlûk oldum.

Bu duyuş, belki sinir bozukluğundan geliyor. Yalnız doğru bir tarafı var ki, o da bu dostumun her tatlı duyguya karşı taş gibi donuk ve soğuk kaldığı hâlde okumaktan kendini alamamasıdır. Demek kültürlü bir insan için; düşünen, anlayan, öğrenmek isteyen bir kimse için her eğlence geçebiliyor, hepsi sönüp gidiyor, yalnız okumak kalıyor.

Öyle ise okumak nedir nasıl bir iştir ki böyle sürekli ve kolay ölmeyen bir tadı var?

Yazı, bir türlü ölümü ortadan kaldırmayan insanoğlunun ölüme karşı bulabildiği tek çaredir. Yazı, zekânın fotoğrafıdır. Çağlardan çağlara, ellerden ellere geçe geçe, bütün tarihi aşıp gelir. Onda, insan hayatının her yaprağı üstünde gezen gözlerin ışıkları, düşünen kafaların gölgeleri bulunur.

Güzel yazılmış bir yazıyı okumak, sönüp gitmiş bir varlığın fotoğrafına bakmak gibidir. Daha doğrusu, donup kalmış, sessiz bir fotoğraf değil; konuşan, düşündüklerini anlatan canlı ve ses-

li bir sinema. Onun içindir ki yazı, birçok olamamazlıkları olur yapmıştır. Ölü dirilmez; yüz kuruşa Amerika'ya gidilmez; her büyük adam bizimle konuşmaz. Bu böyledir de, en büyük yazıcıların herhangi bir kitabı pek güzel yüz kuruşa alınır ve bu büyük düşünücü ile baş başa on gün, yirmi gün, bir ay oturup konuşabilirsin. İnsanlık içinde, güneş gibi, ışığı kendinden çıkan zekâlara yaklaşmak, biraz yanmak olsa bile, pek çok aydınlanmaktır. Onları anlamak, dediklerini kavramak için dimağ dediğimiz düşünme makinesini işletmek ve onu yormak lâzımdır. Hangi varlık yorulmadan işler ve yanmadan parlar. Güneşin kendi bile sonsuz karanlıklara ışıklarını verebilmek için bir ateş kazanı gibi durmadan kaynamıyor mu?

Eski Yunan'ın büyük filozofu Sokrot, hiç yazmadı. Eğer yetiştirdiği Platon da böyle yapsaydı Sokrat, baldıran ağusuyla değil, yazı yazmamakla kendini öldürmüş olurdu. Kendinden büyüklerin ne düşündüklerini öğrenmek için onların yazılarını okumak, öğretmenlerimizin sayısını çoğaltmaktadır. Okulda insanın olsa olsa on hocası olur. Hâlbuki kitap okuyan için her özlü yazıcı bir değerli öğretmendir.

İyi bilmeliyiz ki, okuduğumuz her satır, kafamızın içinde, yeni bir düşünce âlemi yaratır. Ya eski düşüncelerimizi yerinden oynatarak onları canlandırır ya yeni bir düşünce ile varımızı artırır. Kitap, en gerçek bir dosttur. Dalgınlığa vurmadan okunan güzel bir kitaptan sonra, tıpkı çok sevdiğimiz bir arkadaşla konuşmaktan aldığımız tadı duyarız. Ona her an davetli gibiyizdir.Çağırmasına gitmezsek bile o yine darılmaz, bıkmadan usanmadan bizi bekler. Biz yanına gidinceye kadar gözleri gözlerimize tatlı tatlı güler; açmaya ve çevirmeye başladığımız beyaz yaprakları sevinçten ellerimizi okşar.

Okunacak şeyin ne değerde olduğunu kitapsız, gazetesiz kaldığımız zaman çok iyi anlarız. Hele yalnızlıkta... Mütareke içinde İngilizlerin Malta'ya sürdükleri yurttaşların pek çoğu gazetesizlik ve kitapsızlığı yiyecek ve içeceksiz kalmak kadar acı bulmuşlardır.

Bir an kendinizi tek başınıza bir odaya kapatılmış olarak düşünün. Biraz ekmek ve su bulduktan sonra ilk arayacağınız şey dilinizden anlayan, konuşacak bir insandır, değil mi? Bu his, içinde yaşadığınız cemiyetten uzak kalmanın verdiği manevî açlığınızın giderilmesini istemekten ve başka insanlarla olan bağınızın koparılması kaygusundan başka ne ifade eder?

Yalnızlıkta, dost ve arkadaş yokluğunun yerini ancak kitap tutabilir. Bulabildiğiniz kitabı yazan, sizin bu tek başına kaldığınız anda konuşabileceğiniz tek arkadaş değil midir?

Yazık okumaya alışmamış, onun tadını almamış olanlara. Onlar, ıssız bir âlemde, yapayalnız yaşayan mahkûmlardır.

15 Mart 1935
(Pazartesi konuşmaları I, İstanbul 1937, s. 105-107)

ANKARA KEDİSİ

Uzun ve yumuşak tüylerinin içine, kaygısız ve doymuş bir yüksek sosyete kadını gevşekliğiyle çekilen bu hayvan, elmaz bir yüzüğün veya inci bir kravat iğnesinin rolünü oynayarak aramızda yaşamaktadır. Kulaklarının hissizliğinde dış âlemin bütün gürültüleri susmuştur. Bu duygusunun eksikliğini gidermek için kullanacağı gözleri, ona iki ayrı renkte iki ayrı dünya açar. Çok

hareketsiz ve dalgın oluşu, bu başka başka boyalı âlemlerden hangisini seçmekte duyduğu tereddütten geliyor sanırım.

Onun en mühim işi uyumak, yegâna vazifesi kendisiyle meşgul olacak boş zamanı bol olanları oyalamaktır:

Bediî bir musahib veya nedime... Bu güzel dışlı, bu çekici görünüşlü mahlûk ne kadar çok sevilir. Hareketsizliğinin ve manasızlığının ona bahşettiği tam bîtaraflık, hiçbir tecavüz kımıldaması yapmayan bu hayvana, etrafının en yüksek emniyetini kazandırmıştır. Pek çok insan yavruları vardır ki onun, üstüne kıvrıldığı minder yumuşaklığında bir döşeği, ne beşiklerinde, ne de yataklarında bulmaya bütün ömürlerince imkân bulamazlar.

Bu kediler o kadar bahtiyardırlar ki, kendilerine verilen emek ve ehemmiyet kadar, belki daha fazlasını yavrularına yapılırken görürler. Bu ana gurur ve talihini, kendi analarımız için dilemek de bir isabetsizlik olmasa gerek!

Onu bu kadar sevdiren, yumuşak kucaklarda ömür sürdüren, en narin ellere onu okşatan acaba bu hayvanın hangi hâli ve hangi meziyetidir? Bence uysal güzelliği ve tecavüze geçmeyen huyu. Kısa tüylü, çevik adaleli, küçük bir kımıldamaya dayanamayıp çılgın hareketler yapmaktan kendini alamayan atılgan ve sinirli tekir kedi, bu kadar sevilebilir mi? Her şeyde ekseriyete uymak lâzım değil ya, ben tekir kedinin içten canlılığını, öbürünün dış güzelliğine bin kere üstün görürüm.

(İçten-Dıştan, Ankara 1938, s. 32-33)

Nurullah ATAÇ (1898-1957)

AŞK ŞİİRİ İSTERİZ...

Çok şairimiz var şimdi, dergiler şiirle dolu, hatta birinde, *Kaynak*'ta, bundan birkaç ay önceye kadar yalnız şiir çıkıyordu. *Varlık* da bize her ay en aşağı on beş, yirmi şiir getiriyor. Biliyorum, dudak bükenler oluyor: "Bunlara da şair denir mi? Ne dediklerini bilmez delikanlılar!" diyorlar. Hangi çağ kendi şairlerinin değerini bilmiş, beğenmiş onları? Naci Efendi: "Erbâb-i teâşur çoğalıp şair azaldı, - Yok, öyle değil, şairin ancak adı kaldı" diye yakınır. Hiç şüphesiz 16. yüzyıl okur-yazarları da dağlar gibi Bâki'yi görmez, ondan önceki şairleri arayıp dururlardı.

Günümüz şairlerini yerecek değilim ben, çok olmasına da seviniyorum, içlerinde iyileri, dünküleri aratmayacak kadar iyileri var. Ötekilere gelince... Onlar da sağ olsun! Yarının büyük şair diye anacağı mutlu insan belki de onlardan biridir. Hayır, yerecek değilim günümüzün şairlerini... Ama, nasıl söyleyeyim? Bir eksiklik duyuyorum. Aşk şiiri yazmıyorlar. Destanlar düzüyorlar, yurdun köşesini bucağını anlatıyorlar, kimi de dertlerimizi deşiyor, yoksulların çektiklerini söylüyor. Şairin toplumda bir ödevi varmış, yurttaşları uyandırması, onlara doğruyu öğretmesi gerekmiş. İyi, karışmıyorum bu işe, gönülleri neyi dilerse ondan açsınlar, vezinli kafiyeli, yahut vezinsiz kafiyesiz şiirlerle dünyayı düzelteceklerini sansınlar, kendilerini avuturlar, bu arada birkaç da güzel şekil yaratmış olurlar. "Bâki kalan bu kubbede bir hoş sedâ imiş..." Hepsi iyi, iyi ya, ne olur? Biraz da aşktan, sevdadan açsınlar.

Bilirim bugünkü günde aşk şiiri yazmanın kolay olmadığını. Bir konu ki yüzyıllar boyunca işlenmiş, batılılar onu söylemiş, doğulular onu söylemiş, hangi bahçeye bir bülbül gelmişse onu söylemiş. Günümüzün şairleri ise ciddî insanlar... Biraz da bıraksınlar o ciddiliği, biraz da uysunlar eskilere, bizi aşk şiirlerinden büsbütün yoksun komasınlar. Kendileri için iyi olmuyor. Biz ne de olsa aşkı duyuyoruz, âşık oluyoruz... Kendim için söylemiyorum, ben o yaşı çoktan geçirdim. Ama günümüzün de delikanlıları var, onlar seviyorlar, yanıyorlar, bu duygularını söyleyen şiirler arıyorlar. Bulamayınca boyunları büküiüyor. Eskilere dönüyorlar diyecektim, yazı ki onları da anlamıyorlar. Son on beş yirmi yıl içinde en çok satılan şiir kitabı hangisidir bilir misiniz? Sadettin Nüzhet Ergun'un topladığı Karacaoğlan koşmaları. Onları okuyanlar yalnız halk edebiyatı meraklıları mı? Elbette değil, o kadar halk edebiyatı meraklısı olur mu? Bence o şiirleri daha çok gençler, aşkı yeni tadan delikanlıları okuyor, gönüllerini saran duygunun yankılarını buluyorlar o şiirlerde.

Şairlerimiz düşünmeliler bunu, kendilerini okurlara beğendirmek, ün kazanmak istiyorlarsa aşk şiirlerini büsbütün bırakmasınlar. Yeni bir aşk şiir yazmak zormuş. Zor olsun, işin kolayını mı arıyor onlar? Günümüzün aşk şiirini bulmağa çalışsınlar. Eski şairlerimiz Dede Efendi besteleri arasında okunacak şiirler yazdıkları gibi onlar da Armstrong'un Jazz musikisi arasında okunacak şiirleri yazsınlar. Geçenlerde Victor Hugo'nun şiirlerini okuyordum. Çok büyük şairdir Hugo, kendisinden önce sevilene benzemeyen bir şiir yaratmış, sevdirmiş onu, şiirlerinin çoğu yaşadığı günlerin olayları üzerinedir; toplum yönetimi için düşündüklerini de şiirlerinde söylemiş, yaymağa çalışmış. Ne de

yaman yergicidir! Napoléon için yazdığı taşlamalar yüzyıllar boyunca okunacaktır. Hepsini okurken yeniden hayran oldum. Ama, doğrusu, şöyle içimden sarmadı, sarsmadı onlar beni. Bütün o güzel mısralara bir eskilik çökmüş. İnsana: III. Napoléon iyi bir hakan değilmiş, kendini beğenmişin biriymiş, ülkeyi iyi yönetememiş, 1870 felâketine sürüklemiş... Peki ama, bundan bana ne? Geçmiş şeyler bunlar, pek eski, beni ilgilendirmiyor" dedirtiyor. Victor Hugo'dan sonra daha eski şairlerin, örneğin Ronsard'ın, Fuzûlî'nin kitabını açıyorsunuz, iş değişiveriyor, onlar sarıyor, sarsıyor sizi, çünkü aşkı söylüyorlar, bize insanoğlunun yüzyıllarla değişmez duygusunu söylüyorlar. Bizim genç şairlerimiz de bunu biraz düşünseler iyi edecekler. Hani bir şiiri vardır Tevfik Fikret'in, "Zekâ, tefelsüfe mâildi, muttasıl düşünür" diye başlar: "... Zekânın da -Günün birinde bütün sanihâtı yoklanacak, - Ve hep o felsefe hülyaları miyanında- Hayatının kalacaktır yegâne mah asali- Hayâl-ü his ile mâlî güzide bir gazeli" diye biter, güzel bir şiir değildir, Tevfik Fikret iyi söyleyememiş ama doğru söylüyor. Bütün o hikmetlerle, büyük büyük düşüncelerle dolu şiirler unutulur, küçük bir aşk şiiri gönüllerde yer eder.

Yalnız şairler değil, hikâyeciler de aşk konusundan çekiniyorlar. Bayağı oluyormuş, okuyanların duygularını okşuyormuş da öyle beğeniliyormuş, daha birtakım lâkırdılar. Hikâye, roman bize insanoğlunu anlatır. Geçenlerde Princesse Bilbesco'nun bir yazısını okudum, edebiyat için "la science des passinos" (tutkular bilimi) diyordu. Bir insanın türlü tutkular etkisindeki durumunu, tepkilerini en iyi belirten de aşk değil midir? Kahramanların aşkı, korkakların aşkı, pintilerin aşkı... Aşk bizim, o tutku-

lar elindeki insanları daha iyi anlamamıza hizmet eder. Eskilerin bütün romanlarının, tiyatro eserlerinin hep aşk konusu çevresinde geçmesi de elbette bunun içindir. Harpagon bir hasistir, hasisliği en çok aşkı arasında belli olur. Julien Sorel gözleri yukarıda bir delikanlıdır, bu tutkusu aşk içinde daha iyi gözükür.

Bir de şu var: aşk her insanda bulunan bir duygudur, demek ki bizim başkalarını anlamamıza hizmet eder, herhangi gerçek bir insanın, yahut bir roman, tiyatro kişisinin âşık olduğunu öğrenince onunla daha çok ilgileniriz, öteki tutkularını da daha iyi sezer, daha iyi anlarız. Sevmeyen, âşık olmayan insanın bir yanı eksiktir, onun için onunla ilgilenemeyiz. Şairlerimiz gibi hikâyecilerimiz, romancılarımız da bunu düşünmelidirler. Bize toplumun durumunu mu söylemek istiyorlar? Birtakım insanların sevinçlerini, üzüntülerini mi göstermek istiyorlar? Bunları bir aşk hikâyesi arasında göstersinler. Aşk, yazılarının başlıca konusu olsun demiyorum, ama yazılarında onu büsbütün unutmasınlar, yoksa yarattıkları insanların gerçekten yaşadıklarına bizi inandıramıyorlar.

EDEBİYAT ÂLEMİ

Bir edebiyat âlemi var mı bizde? Edebiyatçılarımız yok demiyorum, olmaz olur mu? İşte şairler, hikâyeciler, denemeciler. Ara sıra eleştirmeye özenenler de görülüyor. Edebiyatçılarımız var, edebiyat âlemimiz yok. Edebiyatçılarımız birbirlerini bilmiyor, bilmek istemiyor, bilmeyi gerekli bulmuyor da onun için. Hepsi de kendi içlerine büzülmüş, bir kendilerini düşünüyorlar, gözleri bir kendilerine dikili.

Her biri kendi yazdıklarının okunmasını, önemlenmesini, adının boyuna anılmasını istiyor. Okuyacaksınız yazılarını, hem de beğeneceksiniz, öveceksiniz. Beğenmezseniz, ufacık da olsa bir kusur bulursanız, yandınız, yargıyı giyiyorsunuz: Anlamıyorsunuz edebiyattan, gerçek güzel, gerçek yeni nedir seçemiyorsunuz. Yahut kıskanıyorsunuz, sanat-dışı kaygılarınız var... Buna bir diyeceğim yok. Her yazar, kendi elinden çıkanın güzel, kendi düşündüklerinin doğru olduğuna inanır, güzelliği, o doğruluğu sezmeyenlerin de anlamadıkları anlamayacakları kanısındadır. Ama kendileri için beklediklerini başkaları için neden yapmıyorlar? Ben sizin yazdığınızı okuyayım, ilgileneyim sizinle, peki, siz benim yazdıklarımı neden okumuyorsunuz, siz benimle neden ilgilenmiyorsunuz? Kendimi öne sürmüyorum, benim yazdıklarımı okusunlar demiyorum, birbirlerinin yazılarını neden okumuyorlar?

Bir edebiyatçı ile konuşuyorsunuz, çok şeyler bildiği, çok şeyler yaptığı sanısında. Günümüzün yazarları, edebiyatı üzerine, çoğu kötüleyici, neler neler söylüyor! Siz bir şairin, bir hikâyecenin adını anıyorsunuz. Şaşıyor. Daha ilk duyuyormuş adını. Kimmiş o adam? Pek de yeni değil o sizin andığınız yazar, on, on beş yıldır dergilerde yazıları çıkıyor, bir iki de kitabı var. Birini görmemiş, görmediği için de o yazarın bir değeri olabileceğine bir türlü inanamıyor. Değerli yazarlar onun gözünden kaçar mı hiç? Ben böyle edebiyatçılar arasında Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın, Sait Faik Abasıyanık'ın adını duymamış olanları gördüm. Birtakım densizlikler etmiş olmasa, Necip Fazıl Kısakürek'in de kim olduğunu bilmeyecekler.

Ama kimi biliyorlar? Yenilerden geçtik, eskilerle uğraşmışlar mı? Fuzûlî, Bâkî, Nedim, Galip, Abdülhak Hâmit, Fikret,

Cenap.. Ağızlarından düşmüyor bu adlar. Ama inanmayın. Biraz araştırdınız mı, onların kitaplarını da yıllardır açmamışlar. Nedir okudukları? Okumuyorlar. İçlerine büzülmüşler, büyüklerini, çok şeyler bildiklerini düşünüyorlar, işte o kadar. Bir de bakıyorsunuz, kimsenin bilmediği çok eski bir şairden açıyorlar. 15. yüzyılda bir Safderî varmış, önemli kişiymiş, dört tane gazeli ile bir de kırk beyitlik mesnevisi kalmış, eski bir memuada gözlerine ilişmiş. Bir anlatıyorlar onu, parmak ısırıyorsunuz. O dört gazelle, kırk beyitlik mesnevi üzerinde çalışıyorlarmış, bitirsinler, yayımlayacaklarmış, yayımlayacaklarmış da bütün ülkeyi bütün dünyayı aydınlatacaklarmış. Safderî aşağı, Safderî yukarı. Bir de o Safderî'nin şiirlerini görmek istiyorsunuz, birbirinden tatsız, eciş bücüş mısralar...

Yaşlılar, kırkı, elliyi aşmış olanlar böyle de gençler böyle değil mi? Onlar da edebiyatın, dünyanın kendileriyle bittiğini sanıyorlar. Otuzuna yeni basmış bir şairle konuşuyorsunuz, bir dergide yeni okuduğunuz bir şiiri söylüyorsunuz. Kimmiş onu yazan? Ha! biliyormuş, daha yirmi sekizinde bir delikanlı, bir türedi, uğraşılır mıymış onunla? Kendisiyle, kendi yaşındakilerle uğraşırsanız, yazdıklarını okursanız, o başka, onlar tanınmış şairler, ünlü yazarlar... Sakın o şaire: "Siz de daha dün tanınmıyordunuz, o delikanlı da dünkü siz gibi, iki yıl sonra sizin yaşınıza gelecek, o da belki sizin gibi adını duyurur, ün kazanır" demeyiniz, dudak büküyor size, zaten siz nerede yenilik varsa onunla ilgilenirmişsiniz, güzel olsun, çirkin olsun... Hani ilkokullarda üçüncü sınıf öğrencileri o yıl gelenlere şöyle bir yukarıdan bakarlar, bizim yazarlarımız da öyle birer çocuk olmaktan kurtulamıyor. Kendileri önemli kişiler, kendilerinden sonra gelenler ise, sözü edilmeğe değmez, ellerinden bir şe gelmez, an-

cak şunu bunu kandırmağa çalışan birtakım züppe. Okumayın onların yazdıklarını, adlarını ağzınıza almayın, yoksa şımartırsınız.

İşte bunun için bir edebiyat âlemimiz yok. Küçük küçük öbekler görülüyor, bir yaşta beş on şair, beş on yazar birbirlerini tutuyor, bir birlerini övüyor, bir çığır olduğunu sanıyorsunuz. Değil, onların birbirleriyle ilgilendikleri yalan, ancak kendi kendileriyle ilgileniyorlar, birbirlerini tutmaları da salt kendilerini düşünmekten, bu dayanışma kendilerine yarayacak diye. Biri ötekinde ufacık bir kusur gördü mü, maazallah! Bütün o hayranlıklar, bütün o çığır çöküveriyor.

Bir edebiyat âlemimiz yok, çünkü edebiyatçılarımız uğraşlarına, yani mesleklerine gerçekten bağlı değil. Bağlı olsalar, kendilerinden önce ne yapılmış, kendilerinden sonra ne yapılıyor, onu merak ederler. Şairler siiri sevmiyor, ancak kendi şiirlerini, kendi şairliklerini seviyor, yani kendi kendilerini seviyor. Çıkamıyorlar kendilerinden, uğraşlarına bağlayamıyorlar kendilerini. Sözlerini etmezseniz, kızıyorlar: "Bu ülkede eleştirmeci yok. Bu ülkede edebiyatı seven kimse yok" diye yakınıyor, bağırıyorlar. Bir kere edin sözlerinizi, beğendiğinizi söyleyin, biraz övün, başka kimsenin adını anmasanız da yetiyor onlara, bu ülkede nedense eleştirmeci de, edebiyatı seven, edebiyattan anlayan adam da kendiliğinden türeyiveriyor.

Bu yazıyı yalnız başkalarını yermek, başkalarına taş atmak için mi yazdım? Ben onlara benzemez miyim? Benzemez olur muyum hiç? Bir toplumda bir kişi ötekilerden ayrı olur mu? Onlardaki kusurlar, onların eksikleri elbette bende de var. Yalnız insan kendisini göremiyor da çevresindekileri daha iyi görüyor,

yahut daha iyi gördüğünü sanıyor. Komşumuzun kusurlarını söylemeye kalkıyoruz, iyice bakarsak anlıyoruz ki, kendimizinkileri de birlikte söylemişiz.

KİTABA HÜRMET

- Okumayı sever misiniz?

Böyle sual olur mu? Elbette seversiniz; sevmeseydiniz bu gazeteyi almaz, bu satırları da okumazdınız. Her kim olursa olsun bir muharririn hitap ettiği kimseler muhakkak okumayı seven kimselerdir. Ama kimisi çok kimisi az okur.

Ben de sualimi sorarken bilhassa bunu öğrenmek istiyordum: Az okuyanlardan mısınız? Çok okuyanlardan mı? Birinci sınıftansanız haksızsınız; çünkü az okumak hemen hemen hiç okumamakla birdir. Sizi bir kitap dostu olmağa davet ediyorum.

Dünyada kitaptan güzel ne vardır ki? İşte önünüzde iki yüz, üç yüz sahifelik bir kitap... Ne olduğunu, neden bahsettiğini bilmiyorsunuz. Yalnız ismini görüyorsunuz. Muharririni de tanımıyorsunuz. Sadece biliyorsunuz ki bir romandır. Hiç durmadan açın, belki içinde elemleri, sevinçleri, muhabbetleri veya nefretleri sizi alâkadar edecek bir veya birkaç insanla tanışacaksınız. Onlarla birkaç saat veya birkaç gün beraber yaşayacak, onların sırların -belki kendinizinkilerden de daha iyi- öğreneceksiniz. Onların belki de dostu olacaksınız, onların kederlerine ağlayacak, saadetleri ile sevineceksiniz. Onlar da sizin dostunuz olacak; en ıstıraplı günlerinizden birinde bir roman kahramanının size geldiğini görebilir, "Bilmez misin? Ben de senin gibi idim!"

dediğini duyabilirsiniz. Çok okuyan, hikâye ve romanlarla geçen saatlerin kaybolmadığına inanan adam ömründe asla yalnız kalmaz.

Okuyun, ne bulursanız okuyun; hiç olmazsa bir kere açın. Çok mu fena buldunuz? Bırakması zor değil ya!...

Ama diyeceksiniz ki para veriyorsunuz, aldanmak istemezsiniz, alacağınız kitaplar değerli olmalı...

Şu para ve aldanmak meselesinden bir bahsedelim... Aldığınız kitaba nihayet yüz, yüz elli, mecmuaya da on, yahut en fazla elli kuruş vermiyor musunuz? Bunu da yerine sarfetmek iddiasındasınız. Okuduğunuz kitap, mecmua iyi ise ondan aldığınız zevk ile verdiğniz para arasında bir münasebet var mıdır? Beğendiğiniz bir romanın şahısları ile tanışmak yüz elli kuruş mu eder? On kuruş verip bu mecmuayı aldınız. Birtakım resimler gördünüz, yazılar okudunuz, belki bir şey öğrendiniz, belki düşüncelerinize uymayan sözlerle karşılaşıp sinirlendiniz ve bu suretle belki kanaatleriniz biraz sarsıldı veya kuvvet buldu. Bütün bunlarla o on kuruş arasında, sorarım size, bir nispet kurmak imkânı var mı?

Hayır, siz yüz elli kuruşla bir kitabın, on kuruşla bir mecmuanın hakikî değerini vermiş olmuyorsunuz. Zaten hiçbir kitabın, yazının para ile ölçülecek bir değeri yoktur. Verdiğiniz para bir iştirak bedelidir. Kitabın yazılmasını, mecmuanın çıkmasını mümkün kılmak isteyenlerin arasına karışıyorsunuz. İyi kitap yazılması için, iyi mecmua çıkması için fenalarının da bulunması lâzımdır. Bilin ki güzel yazı âdeta bir mucuzedir; fakat bu mucizeyi etrafı hazırlar. Ömrümde kaç kitap okudum bilmiyorum; fakat bütün bunlardan belki kırk, elli nihayet yüz tanesi içimde

yaşar. Öbürleri... Elbette onların da faydası oldu, onlar da izini bıraktı. Hiçbirini okuduğuma pişman değilim; hatta fena olduğu daha ilk on sahifede anlaşıldığı için attığım kitapları aldığıma da pişman değilim. Aldığı on kitaptan yalnız bir tanesi iyi olan adam bahtiyar sayılır. Kitap alın, okuyun, beğenirseniz devam edersiniz, fakat bilin ki iyiler fenaların, fenalar iyilerin sayesinde yazılıp neşredilir.

Aldanmak... Tersini bile bile aldatan muharrir yok gibidir. En fena yazan bile eserinin iyi olduğuna emindir ve sizi aldatmak istemez. Zavallı, kendisi aldanıyordur. Siz aldanıp bir buçuk lira veriyorsunuz; o aldanıp ömrünü veriyor. Kim daha ziyanda?

Ben, mecmuanızda nihayet bir sahife yer tutacak bu satırları ne kadar zamanda yazıyorum? Hiç olmazsa bir saatim gidiyor. Siz belki on dakikada, hatta beş dakikada okuyuvereceksiniz. Yalnız bir saatim mi? Hayır, elbette her satırda bütün ömrümün, bütün okuduklarımın birer hissesi var. Roman yazan bir saatte de bitirmiyor, haftalarını, aylarını o işe bağlıyor ve kendisi kadar size, kendisinden ziyade size hizmet ediyor. Benim yazıma veya onun romanına yalnız vakit geçirmek maksadı ile bir göz atmak hakkınız mıdır? Beğenmeye mecbursunuz demiyoruz; fakat dikkatle okumaya başlayın, bizi okurken ciddî bir iş gördüğünüzü bilin. Bizim hakkımızda vereceğiniz hüküm ağır olabilir. "Bir para etmez" diye elinizden atabilirsiniz, fakat eğlenmek için okumayın, çünkü ben de, o da sizinle eğlenmek için yazmıyoruz.

Söylediklerimizi, yazdıklarımızı beğenirseniz dikkatle okuyun ki unutmayasınız. Size not alın, kitapların altını çizin demiyorum; onu ben de sevmem. Dikkatle, ciddiyetle okumanız kâ-

fidir; yani kitap veya mecmua okuduğunuz zaman elinizdeki yazı tuhaf varlık vak'alar bile anlatıyorsa, ciddî bir iş gördüğünüze inanın. Çünkü muharrir sizi güldürmek istediği zaman bile, size hizmet etmek ister. Ama bu hizmet müsavi adamlar arasındaki hizmettir; siz muharriri kendinizden küçük görür, onu ciddiye almaz ve eserlereni ancak vakit geçirmek için bir vasıta sayarsanız, o da size küser ve yazısı, size sırlarını tevdi etmez. O zaman kitap okumuş olmazsınız; bütün yaptığınız birtakım karalanmış kâğıtlarla göz yormaktan ibaret kalır.

Not almak da olur; fakat beğendiğiniz cümle sizi bizzat buna icbar etmeli. O zaman kalkar, kâğıt kalem arar, yazarsınız. Ama acele etmeyin, kitap, mecmua yani dostunuz yanınızda, kaçmıyor, kaçmayacak...

(Yedigün, nr. 53, 14 Mart 1934, s. 5)

SAMİMÎLİK

Samimîlik demiyorlar mı, büyük bir söz ettiklerini, her işi ta kökünden çözümleyiverdiklerini sanıyorlar. Samimi olmak kolaymış gibi. Öyle ya, aklınıza geleni, daha doğrusu ağzınıza geleni söyleyi söyleyiverirsiniz, olur biter. İçinizden öyle doğmuş. Ya sizin içinizden saçmasapan şeyler doğuyorsa, karşınızdakinin onurunu kıracak sözler söylemek doğuyorsa, samimîdir diye onları da mı beğenecek, onları da mı alkışlayacağız?

İkide bir samimîliği öne sürmek, kendini beğenmişlere vergidir. "Ben alçak gönüllüyüm, ben mütevazıyım" demek gibi. Alçak gönüllü, mütevazı olduğun söyleyen adamın düşüncesi

nedir? "Bendeki bu değerle, bu üstünlüklerle ben gözlerimi çok yukarılara dikebilirim ya, yapmıyorum, şanıma lâyık olanı aramıyorum da azla yetiniyorum." Budur onun dilinin altındaki. Samimî olduğunu söyleyen de: "Bilseniz neyim ben! Söze bir giriştim mi, kendimi sıkmaya hacet yok, inciler, hikmetler dökülür. Güzellikler yaratmam için kendimi bırakıvereyim, yeter!" Hayır, Efendim, yetmez, sıkıverin biraz kendinizi, dedikleriniz karşınızdakilere yarayacak mı, onu düşünün.

Toplum hayatında kişiler birbirlerinden samimîlik beklemezler, terbiye beklerler, nezaket beklerler, birtakım kurallara uyulmasını isterler. Müraiilik edeceksiniz, düşünmediğinizi, inanmadığınızı söyleyeceksiniz demiyorum, ama aklınıza geleni şöyle iyice bir tartmadan söylemeye hakkınız yoktur. Yeryüzünde bir başınıza değilsiniz başkalarının zevkini, hatırını da gözetmeniz gerektir.

Bir gün bir mektup almıştım, okurlarımdan biri, benim yazılarımdaki samimîliği beğendiğini bildiriyordu. Sövülmüşüm gibi betime gitti: "Acaba başka bir değeri yok mu benim yazılarımın? Bu okurum benim yazdıklarımda kendi işine yarıyacak, hoşuna gidecek hiçbir şey bulamamış da onu söylemek mi istiyor?" diye içlendim durdum. Samimîlik arkasından koşanlardan değilim ben, kendimce önemli bulduğum birtakım işler üzerinde düşünürüm, düşündüklerimi de karşımdakilere açıkça anlatmaya özenirim. Doğruyu bulabilir miyim? Ne demek istediğimi anlatabilir miyim? Bilmem orasını, bilemediğim için, içime bir güven gelmediği için de üzülürüm. Böyle konuşma diliyle yazmaya çalışmam samimîlik için değildir, düşündüklerimizi karşımızdakilere bildirmek için Türkçede en iyi yolun bu olduğuna inanı-

rım da onun için böyle yazarım. İnsan işini, sevdiği, saydığı işini içinden doğana bırakır mı? Ben de işim üzerine, yani yazarlık üzerine hayli düşündüm, türlü yolları denedim, bugünkü deyişimi uğraşarak kurdum. Bunu övünmek için de söylemiyorum, yalnız kendimi yaradılışıma bırakmadığımın, yazarlığı küçümsemeyip onun gereklerine uymağa çalıştığının bilinmesini isterim.

Samimîliği yermeye, kötülemeye mi kalkıyorum? Hayır, bilirim onun büyük bir değer olduğunu. Ama nedir samimîlik? Ulu orta konuşmak mıdır? Değildir. Samimîlik bence bir insanın bir iş üzerine iyice düşündükten sonra, canı pahasına da olsa savunmayı göze alarak ortaya çıkardığı kanısıdır. Değme babayiğidin harcı değildir bu. Doğruyu arayacaksınız, menfaatlerinizi, hatta duygularınızı aşacaksınız, toplumun size aşıladığı ön yargılardan silkineceksiniz, şu şöyle dermiş, bu böyle dermiş, aldırmayacaksınız, doğruyu bulduğunuza da içinize güven gelecek, o zaman söyleyeceksiniz. Ancak en büyüklerin erebildikleri bir hâldir bu. André Gide'i samimîliği için överler, anlarım onu, hayatını bitmez bir savaş içinde geçirdi, kendi kendisiyle dahi çarpıştı, inanacağı, gerçekten inanacağı hakikati uzun uzun aradı, o uğurda ötekinden berikinden ağır söz işitti, ondan da yılmadı, arkadaşlarından, dostlarından ayrıldı. Samimîlik onun için aklına geleni, içinden doğanı yazmak değildi, uğraşarak, didinerek varılacak bir erek idi. Kitaplarını okuyanların çoğu onda bir yapmacık görürler, anlayamazlar. Elbette, samimîliği anlamak da kolay değildir. Karşınızdaki adam: "Ah! kardeşim! ah! iki gözüm!!" diye size sarılı-sarılıvermiyor, bir dediğini beğenmeyip boyuna düzeltmeye, kendini bırakıvermiyor: "Ben sanata özenmedim, gönlümden koptuğu gibi söyledim gitti" demiyor, tam tersine, sanata özendiğini açıkça söylüyor, inanır mısınız onun samimî-

liğine? Ama bilin ki asıl samimîlik, bir değer olan tek samimîlik odur, ondan başkası kendini beğenmektir, lâübalîliktir.

Bizim edebiyatımız bu samimîlikten çok çekti, hâlâ çekiyor. Bakıyorsunz, bir delikanlı ağzını yaya yaya birtakım şiirler söylüyor, akşam üstleri canı rakı içmek istermiş, yahut şıpıtık terlikle suya giden kıza gönlü akmış, onu anlatıyor: "Bu da ne böyle?" diye sordunuz mu cevap hazır: "Samimîlik!.." Fuzûlî, Bâkî uğraşa uğraşa yazarlarmış, birtakım kurallara boyun eğerlermiş, toplumun ileri gelenlerinin saygısını kazanmaya çalışırlarmış, onlarınki samimîlik değil, mürailik.. Sanıyorlar ki insan, samimîliği doğuştan getirir. Yağma yok! Çetin bir yoldur ona götüren yol, bütün büyüklere götüren yollar gibi çetindir, kendinizi büyük görürseniz, ne kadar büyük olursanız olun, ereğe göre gene küçük olduğunuzu anlamazsanız, ona eremezsiniz. Samimîlik, lâübalîliğin, yarenliğin ayıp olduğunu içinize sindirdikten sonra başlar. O zaman kendinize gelirsiniz: "Yahu! çevremde adamlar var benim, ben kendimi onlara beğendirmeye, dediklerimi onlara kabul ettirmeye özeniyorum, demek ki doğru dürüst düşünmeye çalışayım, yalnız beni değil, onları da ilgilendirecek şeylerden konuşayım, deyişime bir çeki düzen vereyim" dersiniz, içinizde gerçekten bir cevher varsa siz de birtakım hakikatler bulur, samimîliğe erersiniz.

İŞİN KOLAYI

Bir halk şiiri sevdasıdır gidiyor edebiyatımızda. Yıllardan beri. Bıkmadılar bir türlü. Baki demez, bütün divan şairlerine, Tanzimatçılara, Edebiyat-ı Cadideci'lere, onlardan sonra gelen-

lere, bugünkülere, hepsine dudak bükebilirsiniz, sizi azarlayacak bir iki kişi çıkar, gene de pek büyük değildir suçunuz, bağışlanır, unutulur. Gelgelelim âşıklara dil uzatmayacaksınız. Yunus bir, âşıklar iki. Dokunmayacaksınız onlara. Beğeneceksiniz, seveceksiniz. Hani:

Yüzünde göz izi var,
Sana kim baktı yârim?

soğukluğu yok mu, ona bile hayran olacaksınız. Neden? "Samimî" şiirmiş âşıklarınki. Onlar şiiri, bezeksiz, donaksız, gönülden koptuğu gibi söylerlermiş. Şiirin kaynağı varmış onların sazında. Teline ilişiverin, bir ırmak köpüre köpüre akıyor. Siz de âşıklar gibi şiir söylemeye özenin, büyük şair oldunuz gitti. Rıza Tevfik, Bay Kutsi Tecer yıllarca salt bu yüzden beğenilip övüldü. Artık onları anan pek olmuyor, ama halk şiiri sevdası bir türlü geçemedi. Sönecek sanıyorsunuz, diriliveriyor. Orhan Veli'ye bile allem ettiler, kallem ettiler, halk şiirini sevdirip "İstanbul Türküsü"nü yazdırttılar. Kimseye taş atmıyorum. Hepimiz tutulduk o sevdaya. İlk taşı, hiç tutulmamış olan atsın.

Halk şiirine ilgilenmenin, âşıklar gibi yazmaya özenmenin bir iyiliği olmadı demiyorum. Bir kere aruzdan, o tıkırtılar tıkırtısından bizi halk şiiri kurtardı "Hece vezni bizim millî veznimizdir, bütün âşıklar hece vezni ile söyler" diye gürültü edilmeseydi, *efail tefail*'i zor atardık şiirimizden. Bugün bile dirilmeye yeltendiği oluyor. Halk şiirine özenmenin ikinci bir iyiliği de bize dilimizi öz dilimizi sevdirmek oldu. Halk şiirleri öz Türkçe ile yazılmıştır diyorum sanmayın, âşıklar da sever Arapça, Farsça dilcikleri, divan şairleri kadar bayılırlar onlara, *saç*'ı beğenmez de boyuna *zülüf* derler, saz şairi de:

Şerâb-i la'linde ne keyfiyet var?
Söyletir efsâne efsâne beni

dedi mi, ağzı kulaklarına varır. Hayır, Türkçeyi halk şiirlerinden öğrenmeye kalkmayın. Ama halk şiirleri bize Türkçeyi divan şiirinden daha çok tattırdı. Halk şiiri sevdasından geçmeseydik, öz Türkçe yolunu tutmakta belki daha çok güçlük çekecektik. (Şunu da söyleyeyim: Halk şiirinin, öz Türkçe akımına kötülüğü de dokunuyor. Karşımızdakiler bize: "Sizin Arapça diye, yabancı diye atmak istediğiniz bütün o sözler halkın ağzında, öz malımız olmuş bizim" diyorlar. Dil devriminin ne olduğunu anlayamıyorlar, kavrayamıyorlar da onun için. Dil devrimi, genel devrimin, toplumdaki büyük değişmenin, doğudan batıya yönelmenin bir gereğidir, halka gitmek değildir, halkı yeni bir düşünüşe, yeni bir yaşayışa götürmektir.)

Halk şiiri, dedikleri gibi, bezeksiz, donaksız bir şiir değildir, samimî bir şiir değildir, âşıklar şiiri gönülden koptuğu gibi söylemezler. Bir bakıma, halk şiirinden daha yapmacıklı bir şiir yoktur:

Armut dalda bir sıra
Yârim gitti Mısır'a
Koyun olsam yayılsam
Yârimin ardı sıra.

Nedir bundaki samimîlik? Duygu samimîliği mi? Bunu söyleyen gerçekten gönlündekini mi anlatıyor? Yoo! Yârinin Mısır'a falan gittiği yok, belki yâri bile yok, tilciklerle, oynuyor, *sıra - Mısır'a - sıra* hoşuna gitmiş, onları bir araya getiriyor. Bezeğin, süsün ta kendisi. Bunda duygu yok, bezek kaygısı var, en

yapmacıklı deyiş kaygısı var, sanat kaygısı var. Bunu söyleyen karşısındakileri bir an eğlendirecek, sonra o mani unutulacak. Birtakım kurallar bellemiş, birtakım konular bellemiş, mazmunlar bellemiş, o mazmunları o kurallarla söyleyecek. Tıpkı divan şairinin yaptığı. Bu bakımdan divan şairi ile âşık arasında bir ayrım yoktur. Birinin düşüncesi neyse ötekinin düşünüşü de o. Yalnız biri Arapçayı, Farsçayı daha iyi biliyor, dili aruza yatmış, öteki bunları pek başaramıyor, işte o kadar. İkisi de bir toplumun çocukları, duruk bir toplumun, yüzyıllar boyunca değişme dileği duymayan, babalarından bellediği ile yetinen bir toplumun çocukları. Birini ötekinden yeğlemek, üstün tutmak için bir sebep yok.

Üstünlük varsa, divan şairinde o üstünlük. Söyledikleri dolayısıyla değil. Bilelim ki bizim divanlarımız da boştur. Ben Fuzûlî'yi, Bâkî'yi, Naili'yi, Galip'i sevmez miyim? Severim, o başka. Ama çekinmeden söyleyeyim, boştur o şairler. Birtakım bezeklerle, bu toplumun artık yaşatamayacağı bezeklerle doludur. Onları, o şairleri kurtarmaya çalışıyorlar, çocuklara onları öğretecelermiş de bugünü düne bağlayacaklarmış, kuşaklar arasında bağlar, köprüler kuracaklarmış, daha bilmem neler... Aldırmayın siz öyle sözlere. Derler, derler de yapamazlar. Geçen geçmiş, yıkılan yıkılmıştır. Gelenek dediğiniz, öyle gücün sürdürülemez. Türk toplumu, yüz elli yıldır doğudan ayrıldı, batıya yöneldi, doğunun törelerine, doğnun yasalarına, doğunun değerlerine bağlı kalamaz, onlardan ayrılıp, silkinip bilerek, bilmeyerek alttan alta yenilerini kurmaktadır.

Başka yöndendir divan şairinin üstünlüğü. Divan şairi, kendisinin bir sanat adamı olduğunu bilir, âşık bilmez bunu, düşün-

mez bile. Divan şairi, bir sanat adamı olduğunu bildiği için, içinde bir bengilik, ölmezlik kaygısı vardır: Eserinin gelecek yüzyıllara kalmasını kendisi öldükten sonra adının anılmasını ister. Sanat adamı bu kaygıyı duyuyorsa bir sanat adamıdır. Yoksa eserinde bir güzellik bulabilirsiniz, öyle, kendiliğinden gelmiştir o güzellik, bir yaban çiçeğinin güzelliği gibi. İstenilerek, düşünülerek yaratılmış bir güzellik değildir. Sanat eserinin güzelliği ise istenilerek, düşünülerek yaratılmış olan güzelliktir. Gerçek sanat adamı, kendi isteği ile yaratmadığı bir güzellikle övünmek şöyle dursun, kaçınır ondan, tiksinir. Hani bazı şairler olurmuş, kendilerini esine bırakırlarmış, içlerine birdenbire pek güzel şeyler doğar da onları söyleyiverirlermiş, öyle kimseler gerçekten var mıdır bilmem onu, varsa da birer sanat adamı değildir onlar, bülbülün ötmesi gibi, ne yaptıklarını bilmeden öterler. (Bülbül ne yaptığını biliyor mu, bilmiyor mu? Onu kestiremem. Ama bülbül ne yaptığını biliyorsa, ötüşünü bir düşünce ile düzenliyorsa, kendilerini esinlere bırakan şairlerden çok daha üstün bir sanat eridir.)

Halk şiirlerinde birtakım çok güzel sözler bulabilirsiniz. Örneğin:

Akşamın vaktı geçti,
Bir güzel baktı geçti

Sözünde, bence, büyük bir şiir gücü vardır. Ama bu, bir şair sözüdür, bir sanat adamı sözüdür diyemem, bilmiyorum düşünülerek mi söylenmiş. Belki öyle, kendiliğinden gelmiştir, bülbülün ötüşü gibi. Buna bir şair sözü, bir sanat adamı sözü diyebilmem için, sanat kaygısıyla söylenilmiş olduğunu bilmem gerektir.

Neden bu kadar seviyorlar halk şiirini? Bana öyle geliyor ki, halk şiirinde gerçek bir sanat kaygısı olmadığı için, gerçek bir sanat araması olmadığı için seviyorlar. Kolay kolay güzellikler yaratmak hulyasıyla seviyorlar. Kendilerini bırakacaklar, sözlerine bir çeki düzen vermeye özenmeyecekler, kendiliklerinden çok güzel eserler yaratacaklar. Halk şiirini sevmiyorlar, ondaki kolaylığı seviyorlar, kendilerini düşüncenin sıkısı altına koymaktan kurtardığı için seviyorlar onu. Şairlerimiz, düşünürlerimiz, yaratmanın, sevinç içinde olsa dahi, bilinçle, yani *şuurla* güçlüğe katlanmayı buyurduğunu anladıkları gün, halk şiirine bağlanmaktan kurtulacaklar.

Peyami SAFA (1899-1961)

ŞİİRSİZ DÜNYA HAYALİ

Victor Hugo XIX. asrın müspet zihniyeti içinde şiirin istikbâli olmadığını iddia edenlere ağır bir cevap vermiştir. Bugüne kadar şair haklıdır. Şiir sağdır. Fakat teknik o kadar ileri gitmektedir ki, bütün güzel sanatları, hatta manevî ilimlerin ve felsefenin hayatını tehlikede görenlere rastlanıyor. Beş yüz sene sonra, renkli fotoğraf o kadar mükemmelleşecektir ki, torunlarımız, bizim zamanımızda ressam denilen sabırlı mahlûkların bir model karşısında saatlerce, bazen günlerce ve aylarca uğraşmalarını merhametle karşılayacaklardır. Teknik bilgilerimize hiçbir şey ilâve etmeyen ve bize lüzumsuz hayaller veren şiir ve müzik gibi sanatları da geri çağların boşuna ruh çırpınışları sayacaklardır. Sinemanın harikaları yanında tiyatro da çocukların kukla oyunu gibi iptidaî bir sahtelik sanatı hâlinde kalacaktır.

Güzel sanatların ölümü estetiğin, psikolojinin ve felsefenin de hayatını tehlikeye sokacaktır. Baştan başa maddeye bağlı bir değerler sistemi içinde ahlâkın uğrayacağı inkılâp, dostluğu bir alış veriş, aşkı bir cinsî ticaret, aileyi -kalırsa- bir şirket hâline sokacak, bütün hayır ve fazilet duygularını, merhamet ve şefkati ortadan kaldıracaktır.

*

* *

Dünyamızın böyle bir geleceğe doğru yöneldiği korkusunun veya ümidinin değeri var mıdır?

Sırf tabiat ve madde plânına irca edilmiş bir insan hayatı bir hayvan hayatı olur. Aradaki fark, hayvanın tabiî sevki (iç güdüsü) yerine tekniğin kaim olmasıdır. O zaman insanı "teknik bir hayvan" diye tarif etmek lâzım gelecektir.

*

* *

İnsan daha demir devrinde iken silâhının kabzasına kuş ve çiçek resimleri kazıyordu. Bu süs faydasızdı. Silâhın atım ve isabet gücünü artırmıyordu. Ancak silâhı atanın manevî gücüne bir şey kattığı için süsün faydalı olduğu söylenebilir. Fakat bu faydanın şartı insanın güzellikten zevk almasıdır. Yani güzellik duygusu faydadan önce gelmektedir. İnsanı hayvandan ayıran fark da budur. İnsanın ilkel davranışlarında da faydayı aşan bir idealin hâkimiyeti göze çarpıyor. Güzelliğe karşı bu meyil zamanımıza kadar, en büyük sanatları yaratarak devam etmiştir. Bugün en maddî ihtiyaçlara cevap veren endüstri mamullerinde bile kendine göre bir zarafet arıyoruz. Estetik duygu maddî hayatımızın her parçasında saltanat sürmektedir. Suyu bile zarif bir bardaktan içmeyi tercih ediyoruz. Güzelliğinden tecrit edilmiş bir dünyada insanın yaşama ve yaratma zevkini kaybedeceği, bu yüzden teknik icatlardan âciz kalacağı muhakkaktır. Çünkü bu icatlar da hayale muhtaçtırlar. İnsan muhayyilesini kurutan bir teknik bindiği dalı kesmeye mahkûm demektir.

Şiirsiz, musiksiz, resimsiz, ahlâksız, felsefesiz bir dünyada teknik de mümkün değildir. Kültürsüz bir teknik hayali peşinde koşanlar, robotların da bir kültür mahsulü olduğunu unutuyorlar. En zeki hesap makinesi, onu işleten bir insandan mahrum kaldıkça en basit hesabı yapamayacaktır.

Türk Düşüncesi, 1957

MEDENİYET VE SÜR'AT

Bu asrın sür'at asrı olduğu söyleniyor. Şüphesiz; fakat bu asır ne asrı değildir: Kolaylık, rahatlık, çabukluk, aydınlık, bütün kıymetler birbirinden geri kalmayarak tekâmül etmiş olduklarına göre, bunların arasında yalnız bir tanesine temsil hakkı vermekteki ısrarın manası nedir?

Sür'at mefhumu insanın yeni bir buluşu değildir. Ayakları olduğu günden beri insanlık bu mefhumun birçok derecelerini idrak etmeye başladı ve masafenin fethine ait her yeni icat, her yeni keşif kendine göre yeni bir hız getirdi: Tekerleğin icat edildiği eski zamanlardan buharın keşfedildiği yeni zamanlara kadar sür'at, her devirde biraz daha artıyor. Sür'at artıyor da insanın emrine tâbi kolaylık, aydınlık, rahatlık artmıyor mu? Hatta bunlar sür'atten daha fazla tekâmül etmişlerdir. İnsanın beygir hızını idrak ettiği devirlerde aydınlık vasıtaları sür'at vasıtalarından çok daha geri idi, bir yağ çanağının içine fitil daldırarak tutuşturmaktan ileri gitmiyordu. Bu gerilik hava gazının ve elektriğin keşfedildiği yeni zamanlara kadar sürdü.

Bu asrın dehasını temsil eden bir harika seçmek lâzım gelirse, en büyük fazileti atlı arabadan daha hızlı gitmekten başka bir şey olmayan otomobile mi, yoksa dünyanın seslerini oturduğumuz odadan duymak imkânını yaratan radyoya mı reyimizi vereceğiz? Şüphesiz bu ikincisine ve şüphesiz bu ikincisinde insanın sür'at idealinden daha fazla bir şey, yalnız mesafeyi değil, mesafenin içini dolduran, ses cevherleriyle yüklü gizli dalgaları fethetmek gibi, yalnız harekette çabuk olmanın alelâde ihtirasını aşan daha büyük bir temellük aşkı var.

Sür'at, insanın zamana ve mesafeye karşı ayaklarıyla kazandığı zaferin şimendiferde, tayyarede ve otomobilde büyük ölçülere kavuşarak, devam etmesidir. Fakat, sür'atten daha büyük ideallerin emrine verilmemiş olsaydı kazanılan bu zamanın ve fethedilen bu mesafenin ne kıymeti kalırdı? İki günde gidilecek yere iki saatte gidilebilmesi için Çin'e şimendifer yapılmasını teklif eden bir Avrupalı'ya, "Geri kalan saatleri ne yapacağız?" tarzında cevap veren Çinlinin pek meşhur sözünü burada belki yüzüncü defa olarak bir kere daha tekrar etmenin yeridir. Şimendiferin sür'ati, o sür'atten daha büyük emelleri olan medeniler için bir vasıtadır, bu emele sahip olmayan bir Çinlinin o vasıtadan da müstağni olmasına niçin gülüyoruz?

Bir dünya tasavvur ediniz ki, orada şimendiferler, tayyareler, otomobiller, kamyonlar, içinde hiçbir eşya, muayyen işi olan hiçbir yolcu, hiçbir emel taşımadan, sırf hızlı gitmenin keyfiyle, gayesiz ve hedefsiz, oraya buraya koşuyorlar, asansörler içine eğlenmek için dolmuş bayram çocuklarını aşağı katlardan yukarı katlara taşıyorlar... Böyle bir sür'at hangi terakki faydasının sembolüdür?

Vakit kazanmak, bu kazanılmış vakti sür'atten daha büyük bir gaye uğrunda sarf etmek içindir; eğer böyle bir gaye olmasaydı, sür'at, nereye ve niçin gittiğini bilmeyen bir yıldırım kadar lüzumsuz, belki ondan da yıkıcı olurdu; ve o Çinliyle bir ağızdan, bütün medeniyet, her yeni sür'at keşfi karşısında, geri kalan saatleri ne yapacağını sorardı.

Sür'atin felsefesini yapan bugünün fikir adamları, hızla giden bir otomobil karşısında, o tekerlekleri koşturan büyük hasretin manası üstünde düşünecekleri yerde, tıpkı bir köylü gibi

yalnız o sür'ate hayran olmaktan işe başlayarak onu taallûk ettiği bütün ideallerden tecrit ve kendi bünyesi içinde tahlil etmekle kalıyorlar.

Mücerret sür'at yalnız fiziğin sahası içindedir ve terakkinin ne remzini, ne de ritmini temsil eder. Michel Ange zamanında otomobil yoktu ve Edison'un memleketinde de herhangi bir Rönesans sanatkârı ayarında tek adam yetiştiği görülemedi.

Bu asır sür'at aramıyor, aradığı şeye sür'atle gitmek istiyor. Bu asrın sür'at aradığını zannedenler, makineye dost veya makineye düşman olmak gibi iki budala cepheye ayrıldılar. Sür'at için sür'ate hayran olanların makineyi Allahlaştırmaları, sür'at için sür'atin manasızlığını makineye düşman olmakla ifade etmeye çalışanların budalalığıyla bir hizadadır; çünkü bunlar davalarının mevzuunu sür'ate inhisar ettirmekte birbirlerinden farksızdırlar.

Biz bir sür'ât medeniyeti karşısında değil, medeniyet sür'ati karşısındayız. Gayemizi tayin eden bu fark, bize sür'atin medeniyet değil, sadece ona götüren bir vasıta olduğunu işaret ediyor. Otomobile ayağını basar basmaz gayesine kavuştuğunu zannedenlerle, bu vasıtayı daha büyük bir gaye peşinde koşturanlar arasındaki fark da bu iki nevi anlayışı tebarüz ettiriyor: Sür'ati bir lüks olmaktan çıkararak bir ideal hasretine kavuşturan yaratıcı bir telâş ve medenî bir sabırsızlık hamlesi telâkki edenlerdeniz.

Yedigün, 1937

İNMEYEN BAYRAK

Bu toprak için toprağa düşen
Çukurovalıların ruhuna.

1919'da, Adana, sık sık soyulan evleri, silâhsız ve şaşırmış halkıyle yekpare bir şey olmuştu: Yetim!

Ömründe ilk defa böyle bir yabancı istilâ görüyor, ömründe ilk defa devletinin kendinden -etin tırnaktan ayrılmasından daha müthiş bir azapla- ayrıldığına şahit oluyordu. Anadolu'nun neferleri, asker kuvvetleri çekilmiş; şehir herhangi bir belaya, hücuma, tecavüze karşı, şaşkınlığı ve endişesiyle yapayalnız kalmıştır.

Ermeni ve Fransız'dan mürekkep düşman daha girmemişti. Yüzyılların nefesi tepelerden şehre, nehre dökülüyor, denebilir ki hüküm, hâkimiyet, efendilik bu nefeslerde bir eleğimsağma büyüsü gibi renklenerek yetim beldeyi sarıyordu. Bu yetimin başındaki bu tarih tacı, gasıplara bir ehramın önünde mezar hırsızının korkusunu, endişesini veriyordu.

Bu şehir unutulmamış, terk edilmişti. Anadolu buradaki hâkimiyet alâmetlerinin hepsini ya götürmüş ya gizlemişti. Bilmem Adana çocuğunun, Adana toprağının hiçbir alâmete hacet bırakmayacak kadar Türkmen oluşundan mı; yoksa kuvvetle zulmü birleştiren düşmanın mukaddes bir şey tanımasına imkân verilmediğinden mi: Adana'nın, başına yekpare siyah örtü geçmiş, hüviyeti belirsizleşmişti.

İki gün sonra ehramın önündeki mezar hırsızları gibi; dün vatanı arkadan bıçaklayan, bugün ecnebi bir müstevli oluveren komitacıların ardından Fransız kuvvetleri şehre yanaştı. Hüviyeti belirsizleşen beldeye renklerini, arması sökülen tarihe damgalarını vuracaklardı. Dört yıl hep bugünü bekleye bekleye kuduran kaçak azlıkların kini, Fransız üniformasının altında saha kalkıyordu.

İlk yanaştıkları, dininden çevirmeye koştukları; şehrin dışındaki "Yetimler Yurdu" oldu. İri, yeni binanın yetimlere yuva olan kucağı boşalmış, kendisi bir yetim olmuştu. Kimsesiz yuvaya dört Ermeni, bir Fransız akbabalar gibi koştular. Beş bin üniformalı haydut koşanların oynayacağı oyunu beklediler: Silâhlar hazırlandı.

Beş çift pençe, karışık renkli bir bayrağı asmak için binanın tepesine çıktılar. O zaman garip bir şey gördüler: Şimdiye kadar nefesi tutulan boşlukta, helecanlı, telâşlı gözlere görünmeyen bir Türk bayrağı birdenbire açılmış, dalgalanmaya başlamıştı.

Beş haydut hayalet görmüş mezar hırsızlarının korkusuyla, ellerini çektiler.

Bu bayrağı kim böyle unutmuştu? Onu böyle her çeşit zora, tecavüze karşı, çarmıha gerilenin kudretsizliğiyle, direğinde kim çivili bırakmış gitmişti? Onu şimdi parçalayacaklar; haşmetle süzülen bu serbest ve serbestlik kanadını kim bilir birikmiş kinlerin ayağı altında nasıl çiğneyeceklerdi!

Aşağıdaki beş binlik kütle, sabırsızlıkla haykırdı: "Ne duruyorsunuz? Parçalayın şu bezi!"

Yukarıdakiler, bu haykırışma ile dirildi, silkindi. İki kasatura kınından çıkıp süzülen bayrağa fırladı; sonra bu iki demir tecavüzün sivri dili, ipek kanada dokunmadan düştü ve beton zeminde büküldü.

Üç tabancanın kısa namlusu kurşunlarını bu çırpınan kanada kustular: renklerin en manalısıyla kızaran kanat, narin, hür çırpındı ve kurşunlar boşa akan ok yılanları hışmıyla hışırdayıp gitti.

Aşağıdan küfre benzeyen naralar duyuldu: "Ne bakıyorsunuz? Çıkıp yırtsanıza?"

Hakikaten direğin gövdesini kuşatan bu beş silâhlı, bir nevi korkuyla donmuşa benziyordu. Demire, kine güler gibi, dudak büker gibi dalgalanan bu bayrak onlara meydan okuyan, canlı harikulâde bir çehre gibi görünüyordu. Onların anlaşılmayan bu bekleyişi, bu tereddüdü, aşağıda bekleyenlerin sabrını tüketti. Safların arasından on kişi birden fırladı. Gazaplı bir azimle Yetimler Yurdu'nun beyninde geçen bu beklenilmeyen sahneye koştular.

On beş düşman, muhasaraya aldıkları nazlı bayrağa baktılar. İçlerinden birisi: "Direğe çıkalım!" dedi. Ve hemen tırmanmaya başladı. Yarı yere kadar varmadan tırnakları sökülerek, dizleri bükülerek geri kayıp düştü. Diğer birisi eline saplanan bir kıymık yüzünden inleyerek yuvarlandı. Dört Ermeni komitacı aynı tecrübeyi, aynı eziyetle, netice alamadan tekrarladı.

O zaman; uzun, çok uzun, kömürleşmiş bir çam ağacına benzeyen birisi; öteki dört iri gövdeliye: "Direği dördünüz kucaklayın; omuzlarınıza basıp çıkayım; şu bezi elimle ben parça-

layım." teklifini yaptı. Hemen omuzlarını onun ayağının altına serdiler, ağır ağır dikeldiler; insandan bir çeşit kule yapmış oldular. Haydut aldanmamıştı: Bu insan kulesinin omuzunda yükselerek tutmak mümkündü. Elini hışımla uzattı, şimdi daha tez, daha sesli çırpınan kırmızı kanadı avuçladı. Aşağıdan beş bin gırtlak haykırdı: "Yaşa... Parçala, durma!"

Uzun, marsık gibi el, kinle ipek kanada asıldı ve müthiş bir feryatla evvelâ direğin bulunduğu sahanlığın korkuluğu üstüne, sonra tam yere, bir uzun marsık çuvalı gibi düştü: Ezilen bu insan gövdesi şimdi tam bir yığın bez kesilmişti. Bayrak, kanadının bir iki tüyünü feda eden efsanevî bir anne kuş gibi, bu saldıran azgın ele ancak bir kenarının yırtılan parçasını vermiş; haydut hızını zaptedemeyerek yuvarlanmış gitmişti.

Ta ilk zamanlardan beri efsane, tılsım, mucize Hristiyanlığının -bu yarı haydut, yarı ehlisalip artığı - mensupları artık duramadılar; düşünmeye bile lüzum görmeden büyük bir korkuyla kendilerini sahanlıktan merdivenlere attılar. Yerde, bir ölü soyucunun ortakları gibi bekleşen sürüden artık ses çıkmadı: Hepsi şamar yiyen bir çocuğun şaşkınlığı, perişanlığı ile donup kalmışlardı. Bütün bu düşman kütlesinin vicdanına bu şamarı indiren bayrak, kendini indiremedikleri direğin ucunda -temsil ettiği memleketin, milletin kolu gibi yükselen bu tılsımlı direğin ucunda..- süzülüyor, süzülüyordu.

"Yetimler Yurdu"nun öbür tarafında, bir kamışlığa sinmiş beş yağız çocuk, bir saattir, bir facia seyreder gibi, herşeyi unutup bakakalmışlardı. Dün vatandaş dedikleri, bugün kendilerini -yabancı bir devlet bayrağı adına- köleleştirmeğe koşan bu sürüye bir şeyler yapmak için, daha her türlü resmî mecburiyetten af-

fedilen bu Adana çocukları, ilkin buradan biraz etrafı gözetlemek istemişlerdi. Onlar da ilkin görmedikleri Türk bayrağının görünüşüne şaşmışlar; ona yapılan hücumun muhakkak neticesini düşünerek donmuşlardı. Düşmanın teslim alamadığı bayrağın çevresinde geçen facia bitip, beş bin haydut ağır ağır binanın içinde kaybolunca; hâlâ gülümseyen, hâlâ zaferle uçan bayraklarından gözlerini ayırdılar ve birbirlerine baktılar.

İçlerinden birisi: "Geri dönek, haber verek..." dedi. Hep birden ağır ağır şehre döndüler. "Setbaşı"na gelince arkalarına bir daha baktılar. Uzun boyluları, inmeyen bayrağa baka baka:

"Bunda bir Allah işi var" dedi; hepsi imanla başlarını salladılar ve şehrin içine girdiler.

GÜZELLİKLERİMİZİN FETHİ

Kendi kendimizin fethine çıkıyoruz.. Bütün dünyayı bilen, bütün dünyadan haberi olan; fakat Anadolu'ya gelince basireti bağlanan şark ve garp kozmopolitlerimizin zıddına.., biz milliyetperverler.., kendi kendimize dönüyor ve ilkin kendimizi tanımaya gidiyoruz.

Dünyanın güzelliğini kıskanmadan, o güzelliği insanlığın gönlüne rahmet gibi sinmiş görmek için, Anadolumuzun güzelliklerini keşfe, fethe koşuyoruz.

Resim, nakış, heykel, oymacılık, savatçılık, kakmacılık.. ile mimarlığımızın, şu dünyada bize millet payesi kazandıran pınarını tırtıllar, kurbağalar kaplamış... Fırçamızla, çelik yontma kalemimizle, yazı kalemimizle böcekleri temizlemeye, Türk zev-

kinin imana, şevke, vuzuha âşık gözlerinden içmeye hazırlanıyoruz.

Bugün tek telle çalan tanburamızın türküleri, yarının büyük musikisine gereken motifleri veriyor. Paleti daha genişlememiş ressamımızda yarının renk, ışık harikasını yaratacak ürpertiyi görüyoruz. Hacım fikrine, genişliklere daha aklı pek yatmayan heykeltraşımız, biliyoruz ki, yarın emel abidemizi yontacak kadar sıtmalar içinde. Daha dün hor görülen çömez mimarımız, bugün eline aldığı yapıları dörtbaşı mamur veriyor; yarın ondan insanlığın mücerret güzelliğine plân bekleyebiliyoruz.

Hey şark ve garp kozmopoliti! Anadolu'ya iyi bak! Ondaki haşrüneşr daha bitmedi. Türkiye'nin bozkırlarından kıyılara doğru bir gerinme, bir gerileme var. Büyülü Anadolu sınırları içinde, yekpare bir milletin hamuru yuğruluyor! Ona biz cevherimizi maya yaptık o cevher asırların arkasından sızıp gelen yakutlu kandan; zekâmızın ve zevkimizin mabetlerde, çeşmelerde akan kevserinden; Türkmen kızının halı tezgâhlarında, çini ocaklarımızda, gergef, kasnak tahtalarında renk, şekil alan göz nurumuzdan, gönül nurumuzdandır. Biz bu diyarın değil, 14 milyonun değil, bir buçuk milyarın tasasını çeken hulyacılar gibi Türkiye'ye arkamızı çevirip "Madde!. Madde!." diye haykırmıyoruz. Biz güzelin, iyinin âşıklarıyız ve her yere yalnız Türkiye'nin sınırları içinden "sevgi.. sevgi!. iş.. iş! yaradış.. yaradış!.." diye akacağız.

Güzelliğin, güzelliklerimizin fethine koşanlara diyoruz ki: Türkiye'yi gezin! İlkin en yakın yerlerimizden başlayarak, Türkiye'nin dört bucağını gönlünüze kazın! Vatan havada gezen bir hulya değildir. Vatan aşk gibi, kale gibi bir realitedir, bir hakikattır.

Milliyetçiyim diyen kız ve delikanlı! Vatan hakikatını elinle tut, ayağınla, gözlerinle tanı!

Gez, haydi, gez! Güzelliklerimizin fethi için; yekpare bir millet kültürü yaratmak için!

ÇOCUK

Ne kadar uzun ömürlü olursak olalım, sonunda ölürüz. Ne sevdiğimize doyacağız, ne yapacağımızı bitirebiliyoruz, ne düşündüklerimizin hepsine bir çehre verebiliyoruz. Kendimize ne kadar iyi bakarsak bakalım, gençliğimiz soluyor, gücümüz tükeniyor. Son nefesimiz gelince bakıyoruz ki ömrümüz ne kadar kısa; hasretlerimiz ne kadar çok ve yapacaklarımız meğer ne kadar eksik bırakılmış. Bu herkes için böyle. İçinde hasret, pişmanlık olmadan ölen kim var?

Tam bu sırada, oğlum haykırdı ve içeri girdi. O berrak ses içimdeki bütün sisleri yırttı. Onun parlak kara gözlerinde cıvıldaşan iştahtan, neşeden, sevinçten titredim: "İşte ölümü, ölümleri, faniliği yenen kuvvet! İşte bu, umut!" dedim.

Gerçekten de, bizler çocukla devam ediyoruz. Hepimizin kapısını çalacak faniliği, her şeyden önce çocukla yeniyoruz. Yaptığımız veya yaptırdığımız bir ev, bir mabet, bir saray var mıdır ki çocuğumuz kadar bizi aksettirsin? İstanbul'daki Beyazıt Camisi, Sultan Beyazıt'ın değil, mimar Hayrettin'indir. Beyazıt'ı devam ettiren Yavuzdur. Yavuz'u devam ettiren Kanunî olduğu gibi! Yaptığı büyük cami Mimar Hayrettin'i bize hatırlatıyor ama onu da devam ettiren çocuklardır. Eserinin onunla nispeti, çocuğunun kendine nispetini andırdığı içindir.

Mabet olsa olsa san'at adamını yaşatır. İnsanı yaşatan ancak, insan ufağı: Çocuktur!

Sonra; herkes bir Sinan değildir. Arkasından herkes bir Süleymaniye bırakamaz. Hâlbuki bir Sinan için dahi, insan olarak devam etmek hasreti, yaptığı eserlerle değişmiş değildir. İnsanoğlunun ihtiraslarını asıl gerçekleştiren çocuktur. Çocuk, bizim yani insanın olduğu içindir ki onda biz ihtiraslarımızın ellenip ayaklandığını, dile geldiğini, hatta bizim diyemediklerimizi onun haykırdığını sanıyoruz. Bu bakımdan aile bizim en insanca yanımızı tamamlıyor. En insanca zaafımıza çare buluyor.

Alpaslanla birlikte Malazgirt'i görenler ne oldu? Kanunî devrinde yaşayanlardan kim kaldı? Üçüncü Selim devrinde yaşayanların hangisi bugüne kadar geldi? Hepsi şimdi toprak altındadır.

Fakat Türk milleti yaşıyor! Biz kendimizi, bin yılın kalın takvimindeki yaprakları açıp gelen insanları biliyoruz. Dünle o kadar biriz. Konuşulan dil birdir. Antropoloji vasıflarımızda köklü değişiklik yoktur. Bir topluluğu ötekinden ayıran anlayış, seviş değer veriş dünümüzle bugünümüzde, büyük kütlelerde ayrılmaz. Dün ve bugün arasındaki bu köprüyü kuran, insan topluluğunu Hızır'ın ölmezlik çeşmesinden içirip ona devam etme, ölümü yenme imkânını veren, kısaca; bir yılın başını sonuna bağlayan şu takvim açısı sihirbaz, çocuktur. Bir vatanı vatan eden şeyler dünün çocukları tarafından yaratılmıştır. Bu vatanı vatan olarak sürüp getiren büyük kudreti hatırlama da yine bugünün çocuklariyle mümkündür.

Bütün anıtlar, saraylar, san'atlar, güzel veya çirkin fakat ölmeyen şeyler ancak onlara sahip olan çocuk, bunları duyan ço-

cuk, bunlara "mirasım" diyen çocuk varsa yaşarlar. İnsanoğlunun, ölüm karşısındaki derin, değişmeyen endişesini, yok olma için duyduğu korkuyu önlemek için bulduğu her şey: Dua, hayır, anıt, mezar, yazı, tarih... Hepsi, onu devam ettiren, ona değer verdiren nesil bulundukça vardır. Nesil.. Nesil dediğimiz bu gerçek, çocuktan başka neyle mümkündür?

Bu bilmeceyi insan, millet denen sürekli, iç ve dış kavramını bulmuş toplulukla çözüyor gibidir! İnsanoğlu, beğendiği, âşık olduğu, üstün bildiği, her türlü bağlarla bağlandığı varlıkları barındıran, bu varlıklara şekil veren, ömür veren imkânı, bütün bunlarla benliğini koruma emniyetini milletle gerçekleşmiş buluyor. Bir bakıma millet devam eden teklerin topluluğudur. Devam etmek... İşte bu imkân, teklere verilmeyen ölmezlik hakkını gerçekleştiren bu imtiyaz; metafizikten çekinen fakat ölmezliğe hasret çeken insanı kandırabilen tek şey. Bu tek şey ise çocuğun varlığına bağlı. Bu itibarladır ki, çocuğunun üstüne titreyen, çocuğuna dünyayı feda eden ana ve babayı öfkelenmeden seyretmek istiyorum. İnsanı hayvanlaştıran, insan topluluğunu at karıncaları mahşerinden de aşağı düşüren hodbinlik belasını; ancak çocuğa yönelince bağışlayabilmek mümkün. Çünkü insanoğlu, özlediği ebedîliği işte bu mahçuplukta buluyor.

MUALLİM ORDUSU

Marrif bütçesi müzakere edilirken muallim ordusu Türkiye Büyük Millet Meclisi huzurunda manevî bir geçit resmi yaptı. Birkaç defa hararetle, muhabbetle ve hürmetle alkışlandı. Memleketin dört köşesinde karanlık zekâlara ışık dağıtan meş'aleleriyle bu mefkûre ve nur ordusu maarif vekili beyin sitayişine ve meclisin takdirine hakikaten lâyıktı. Cihazı manevî olan bu ordunun gıdası ve kudreti de ruhtan geldiği için ona itminan vermeğe daima mecburuz. İlk mektep hocalığı dünyanın belki en asil, fakat en güç bir işidir. Onun müşkülâtını yenmek için büyük bir sabırla mücehhez olmak ve mesleğin kıymetine tamamiyle inanmak lâzımdır. Bundan dolayıdır ki, muallimliği ve bilhassa ilk mektep muallimliğini bir meslek-i mahsus seviyesine yükseltmek senelerden beri maarifimizle iştigal edenlerin başlıca endişelerinden biri olmuştu. Necati Beyefendi nutkunda bu endiyeşi şu cümlelerle ifade ediyor: *"İmparatorluk devrinin daima ihmal ettiği genç muallim ordusu Cumhuriyetin teşekkülünden sonra hayat-ı içtimaiyemizdeki mevki-i tabiiyesini ahzetmiş bulunmaktadır. Meclis-i âlînizin kabul ettiği kanunlarla muallimlik bir meslek hâline gelmiş ve muallimlerimizin refahına matuf kararlarınız, muallimlerimizin manevî tesanüdünü temin hususunda Cumhuriyet hükûmetinin aldığı tedbirler sayesindedir ki, ilk mektep muallimliği göğsümüzü kabartacak bir şekilde taazzî etmiştir"*.

Muallimliği harc-ı âlem telâkki edenlere el'an -münevverler arasında bile- tesadüf edilir. Herhangi mesleğin mütekaidi veya

herhangi mesleksizliğin düşkünü hocalık yapmak için kendisinde hak ve kudret görür, hele iptidaî hocalığı en son müracaat edilebilecek bir iş addedilirdi. İlk terbiye ve tahsilin mahiyet ve ehemmiyeti hakkındaki umumî cehil ve gafletten mütevellit olan bu tarz telâkkiye artık Cumhuriyetin maarif kanunları kat'î bir set çekmiş oluyor. Hatta yalnız bununla iktifa etmeyerek mesleğe tahsil ile değil, âdeta amele sıfatıyla intisap etmiş olanları da ayıklıyor. Muallim mektebi mezunu olmayanlardan kabiliyetli bulunanları teçhiz ve işe yaramazları da peyderpey kadrosundan ihraç ediyor. Muallim ordusuna maarifçe ibzal edilen itina neticesindedir ki, 1924 senesinde 2846 muallimmektebi mezunu muallime sahip olan ilk tahsil teşkilâtı, bu sene, yani ancak üç yıl fasıla ile 4851 adedine yani hemen iki misline bâliğ miktarda mezuna mâlik olmuştur. Kezalik meslek mektebi mezunu olmayan eski muallimlerden 3156 zat tatil zamanlarında açılan kurslarda meslekî malûmat ile teçhiz edilmişlerdir. Muallim mekteplerinde mesleğe ihzar olunan namzetlerin dört sene içinde iki misline bâliğ olması da bu itinanın diğer bir delilidir. Filhakika 1923 - 1924 senesinde muallim mekteplerimizde 2528 talebe mevcut iken 1928 senesinde bu miktar 5151 adedine bâliğ olmuştur.

Maarif Vekâleti'nin itinası ve Cumhuriyet kanunlarının tesiriyle meslekî şuurunu bi-hakkın kazanmaya başlayan muallim ordusu yalnız müstakbel nesli ihzar vazifesiyle de iktifa etmiyor, gündüzün yorucu meşgalesinden sonra geceleri de halk dershanelerinde tahsil çağını geçirmiş olan yetişkinlere ders veriyor ki, geçirdiğimiz sene zarfında açılan yüz tane halk mektebinde okutulan ümmîlerin kırk beş bin kişiye bâliğ olması bu munzam meşgalenin ehemmiyeti hakkında bir fikir vermeye kifayet eder.

Anadolu'muzun yalnız köylerinde değil, birçok kasabalarında bile bir gazetenin veya bir kitabın sahifesine paket sargısı hâlinde bile tesadüf edilmez ve böyle yerler için iyi teçhiz edilmiş bir muallim hakikaten bir medeniyet meş'alesidir, engin denizlerin sahillerindeki halâskâr fenerler gibidir.

Burada maarif hayatımızın büyük bir noksanını kaydetmek ihtiyacındayız: İlk mektep maaşlarının kâmilen vilâyetler bütçesinden temin edilmesi usulü, birçok yerlerde muallimlerin aylarca maaşsız kalmasını, bazı yerlerde pahalılık veya uzaklık zamlarının yahut mesken bedellerinin verilememesini intaç ediyor.

Bu suretle her sene memleketin en uzak ve en tenha köşelerinde çalışmaktan çekinmeyen genç muallimlerin şevk ve harareti ve mesleğe irtibat ve emniyeti azaltılmış oluyor. Maarif vekili beyefendinin de kuvvetle arzu ve temenni ettiği veçhile önümüzdeki sene zarfında muallim maaşlarının ya tamamıyla umumî bütçeye alınması veyahut devlet bütçesinden vilâyet maarif bütçelerine müessir bir şakilde muavenet temin olunması acil bir zaruret hâlindedir.

Muallim ordusu için benim hissettiğim bir ihtiyaç daha var: Şark vilâyetlerine izam edilecek gençler hakkında müstesna tedbirler alınması, bil-farz onların gidecekleri mıntıkalara izamından evvel merkezde cem' olunarak vazifeleri hakkında ayrıca ihzar edilmeleri, oradaki hizmetlerinin iki, nihayet üç seneye tahdit edilmesi, bu müddette vazifesini mükemmelen ifa etmiş olanlara birer miktar ikramiye verilmesi gibi çarelerin derpiş olunmasını zarurî görüyorum.

(İkdam, nu. 11160, 17 Mayıs 1928)

Sadri ERTEM (1900-1943)

İNKILÂPÇI SANAT, GERİ SANAT

İnkılâpçı sanat!... Biliyorum bu söze "Yine sanatı propaganda vasıtası yapmak istiyorlar!" diye cevap verenler bulunacaktır. Sanat propaganda vasıtası olur mu, olmaz mı bu başlı başına bir meseledir. İşine göre, zamanına göre, sanatkârın kudretine göre tamamıyla değişir. Sanatta asıl olan propaganda yapıp yapmamak değil, muvaffak olup olmamaktır. Şu hâlde muvaffak olan eser propaganda yapsa da muvaffaktır, yapmasa da. Sanat muhteva itibarıyla daima bir cemiyetin havasını taşıdığına göre, onun içinde ya şuurlu ya şuursuz içtimaî bir telkin unsuru vardır. Bütün sanat devrelerinde bunu görüyoruz.

İlk sanat tamamıyla içtimaî mefhumların sanatı idi. Din devrinde şair, kahramanların destancısı idi. Bir fikri, bir kanaati mısralarında söyleyen adamdı. Klâsik sanat beşerî bir iddia ile karşımıza çıkar. Bu sanatta da eser sahibi bir fikrin, bir içtimaî havanın şuurlu veya şuursuz ifadecisidir. Romantik sanat propaganda yapmaz mıydı? Realist sanat hakikat ve şe'niyet diye bir yol tutmamış mıydı? Sembolizmde sanatkâr bizzat kendisinin, kendi görüşlerinin ve nihayet ferdin ve fertçiliğin propagandasını yapmıyor muydu? En başıboş sanatkârı alınız, onda bile inandığı bir fikrin ifadesi vardır.

Başıboş şair Baudelaire bile bir davanın şuursuz bir propagandacısı idi. O, inkılâp günlerinde geriye hasret duyan, asaletin ölümünden hınçlanan, bunu mısralarından sızdıran insan değil midir?

Bugün roman, hikâye ve şiirde çok revaç bulan şey, içtimaî hüviyetlerin tesbitidir. İnanan adamın sanatı mutlaka bir içtimaî cereyanın, bir içtimaî hareketin ifadesidir. Bugün sanat vatandan bahseder, pekâlâ okunur, vatan propagandasını sanat kabul eder. Sanat dinden bahseder, din propagandası pekâlâ kabul edilir.

Sanatkâr eski Yunan ve Roma'nın hasretiyle yanar ve sanatkâr Atinalı bir putperest gibi coşar, bağırır, bunu da sanat kabul eder. İlimden, hakikatten bahsedilir, sanat bunu da kabul eder. İlmin ve sanatın propagandasını yapar. İnsanın hürriyetinden, hürriyetin iç yüzenden cinsî temayüllerin hayatın esası olduğundan dem vurulur. Ve ferdiyetin propagandasını yapar. Bu da sanatın hududu içine girer. Bu misaller daha çok artırılabilir. Şu hâlde, bizim için de inkılâpçı bir sanattan bahsetmek abes bir şey olmaz. Fakat benim anlattığım inkılâpçı sanatı daha düne kadar, kamış kalemle gazel çiziktiren, sırtına şam hırkasını geçirerek mahalle kahvesinde laf atan, kafesli evlerin güzelliğine ve çarşafın şiiriyetine hayran Pierre Loti çocuklarından beklemek, Papa hazretlerine cazbantçılık ettirmek gibi bir şey olur. Çünkü onlar inanmadıklarını söyleyen bir tellâldan başka bir şey olmazlar. Hâlbuki eserin, eser olması için inanmak birinci şarttır. Bizim için lâzım olan sanat, havada dolaşan, havada yaşayan bir mahlûk değildir. Onun rüşeymlerini hayatta ve Türk inkılâbının seyrinde aramak lâzımdır. Bu rüşeymleri sanatın şekli ve muhtevası itibarıyla tetkik etmelidir. Şekil ve lisan itibarıyla bizde inkılâpçı sanatın bütün malzemesi mevcuttur. Lisanın sadeliği, sanatkârın ruhuyla halis şiire doğrudan doğruya açılan nazım şekilleri sanatta bir inkılâbın ifadesidir. On sene evvelki nesirle bugünkü nesir arasında ne kadar fark vardır. Bu fark, Osmanlı ile Türk arasındaki farktır. Hatta bu kadar değil, lisanda

geniş halk kitlesinin demokrasisi tamamıyla teşekkül etmiştir. Lisanın bugünkü hâli bir halk cumhuriyeti manzarasını vermek için kâfidir. Şimdiye kadar lisanın hududuna, edebiyatın çerçevesine girmeyen konuşma tarzı, argo, sokak sözleri bugün pekâlâ yeni bir lisanın bünyesini teşkil ediyor. Bu yeni halk Türkçesi lisandaki inkılâbın en güzel ifadesidir. Muhtevaya gelince, bugünkü edebiyatın temayüllerini anlamak için eserlerimizi şöyle takip edelim:

1- Bizim eserlerimizin bir kısmı maziye hasret duyanların ideallerine cevap vermek istiyor. Tarihî romanlar bunun güzel misalidir.

2- Eserlerimizin bir kısmı dünyanın başka yerlerine hasret çekerek vatanda gurbeti yaşayan, Aksaray'da oturup Nice hayaliyle can verenlerin idealine cevap vermek istiyor.

3- Bir kısım eserimiz, yerli bir hayat tanzim etmek için yerli malzeme kullanmak isteyenlerin ideallerine cevap veren edebiyattır.

Bu üç cereyanı, ta Meşrutiyet'ten beri görüyoruz. Yan yana yürüyorlardı, fakat rekleri açık, vazıh, keskin değildi.

Çünkü Meşrutiyet bizde içtimaî bir tahavvül yapmadı, bizi eski tipten ayırmadı. O bir şekil meselesi idi. Onun için mazi tahassürü "divan" tahassüründen daha ileri geçemiyordu. Meşrutiyet devrinde, bazı sarsıntılarla karşılaştık. Ufak tefek siyasî hareketler oldu, bu aksülâmeli bir edebiyat vücuda getirdi. Bu edebiyat Refik Halit'in kaleminde canlanan eski İstanbul'un kendine hasreti idi. Refik Halit, İttihat ve Terakki'nin, yani Selânik burjuvazisinin İstanbul'a tahakkümünden hınçlanan kitlelerin

hislerine dil verdi. Onun kaleminde mütemadiyen eski İstanbul'un havasını bulduk. Hatta lisanı bile İstanbul'un Türkçesi idi. Fakat bu edebiyat ne kuvvetli bir ileri hamlenin edebiyatı, ne de kuvvetli bir surette geriye tahrik ifadesi idi. Refik Halit niçin derin hislerin ifadesi olamadı? Büyük hırsları dile getiremedi diyenler bu noktayı göz önünde bulundurmalıdırlar. Hâlbuki bugün mazi bizden daha derin uçurumlarla ayrılmıştır.

Onun için yarın muhteva itibarıyla Refik Halit'inkine pek müşabih, fakat daha derin, daha büyük ihtirasları kavrayan geri bir edebiyat meydana çıkarabilir. Bunun için hiçbir mani yoktur. Tarihî roman tarzı bu hamlenin mukaddimesidir. Kozmopolit edebiyat ise yer yer yaşıyor.

Muhteva itibarıyla inkılâpçı edebiyat, cemiyetin ileri temayüllerini ifade eden eserler olacaktır. Bu tarzın piştarlarıyla epey zamandır karşı karşıyayız. İnkılâpçı edebiyat ne kozmopolit, ne de maziperestin ruhlarına ram olmayan edebiyattır.

(Varlık, nu. 4, 1 Eylül 1933, s. 50.)

Ahmet Hamdi TANPINAR (1901-1987)

"ERZURUM"DAN

Bu dağlar sadece adlarıyla memleketin bir köşesinde bir nevi "semâvât" rüyası kurmuş gibidirler. Asırlar boyunca bu yaylalarda sürü otlatan, kışın günlerce süren kurt avları yapan, masal kızları bakışlı geyiklerin peşinde yolunu saşıran, hulâsa hemen bütün seneyi yıldızlarla sarmaş dolaş yaşayan insanların rüyası. Bu yüzdendir ki bu dağlarla ilk defa karşılaşan ve tıpkı aydınlattığı su parçası içinde çalkalanan bir ışık gibi, onların kudret ve nüfuzlarının muhayyilemizde ayrı bir şekilde canlandırdığı manzara içinde adlarını duyan yolcunun, bir an bile olsa, bir nevi edebiyat vehmiyle dolmaması, hüviyetlerini yapan uzletin bir kader duygusu hâlinde kendisinde yerleşmemesi kabil değildir.

Yıldız Dağı'nın dibinde, gecenin dört bir yandan getirip çadırımızın üzerine yıktığı bin türlü ses ve uğultu arasında ben hep bu dağın şöyle bir gördüğüm mağrur ve dumanlı başını düşünmüştüm. Onda bir nevi ecdat Tanrı çehresi sezer gibiydim. Bana öyle geliyordu ki kulağımı biraz daha iyi versem, yıldızlarla ne konuştuğunu duyacaktım. Kim bilir, belki de her gece, olduğu yerden ellerini uzatarak, tıpkı üç yıl önce Sinop'ta iptidaî mektebine giderken her sabah önünden geçtiğim Muvakkithanenin penceresinden, şevkle büyük asma saatleri kurduğunu gördüğüm ihtiyar gibi, yıldızların saatini kuruyor, Kervankıran'la Çobanyıdızı'nı, Büyük Ayıyı, Küçük Ayılı, Ağlayan Kadınları, kiminin mesafeler içindeki yalnızlığına hüzün duyduğum, kimi-

nin kadife kadar yumuşak ve koyu karanlığa uzattığı mücevher salkımlarına imrendiğim bütün öteki yıldızları birbirine ayarlıyor, güneşin doğacağı dakikayı, ayın sihirli sandalının geçeceği suları tayin ediyor, doğan çocukları gök defterine parlak bir noktayla işaret ediyor, ölenlerin adını bir başka yıldızın gözlerini yavaşça yumarak siliyor, hulâsa kâinat ve kader dediğimiz büyük gidiş-gelişi oradan tek başına ve kendi kendine idare ediyordu.

O gece Yıldız Dağı'nın eteğinde yatarken benim çocuk hayalim, bugün bile ne olduğunu bilmediğim, fakat hangi derin kaynaklardan geldiğini az çok tahmin edebildiğim bu tesirin altında idi. Çadırın karanlığında, her yanın, her şeyin sihirli bir kimya içinde yüzdüğünü, yıldız pırıltılarıyla yıkanıp temizlendiğini, içten büyüdüğünü sanıyordum. Öyle ki akşamleyin sürüleriyle dağ yoluna doğru çıktığını gördüğümüz kıl abalı Bingöl çobanlarına ertesi sabah gene rastgelince, bu kıl abalar üzerimde âdeta yıldız ışıklarından örülmüş bir harmani tesiri yaptılar ve sürünün koyunları, babamın kitapları arasında seyrettiğim kâinat haritasının o muhteşem ve hoyrat bakışlı koçu gibi içimi ürperme ve hayretle doldurdular. İşte birkaç gün sonra Erzurum'a bu duygularla, tıpkı koyunlarını bütün bir yaz boyunca menzil menzil bu otlaklarda otlata otlata güz başında şehre getiren Cizre ve Bingöl çobanları gibi girdim.

Bu çok düzenli hayatta mevsimler kendilerine mahsus bir teşrifatla gelirlerdi. Çünkü her şey evvelden tanzim edilmişti. Binaenaleyh hepsinin habercileri ve solakları vardı. Çocuklar yaz geldiğini çadırcı ustasının eve uğradığı zaman öğrenirlermiş. O zaman bahçeye çadırlar yığılır, ihtiyar, yatkın elli ustalar

Boğaz'a, Ilıca'ya, açık havaya, eğlenceye kavuşacaklarını anlayıp sevinen küçüklerin çığlıkları arasında onları tamir eder, söküklerini diker, yırtık yerlerini değiştirir, yağmura, rüzgâra dayanacak hâle getirirmiş.

Kışın geldiğini kürkçü müjdelemiş. Daha Kop Dağı'nın başı beyazlanmadan, Palandöken sırtları kaşlarını çatmadan önce, Erzincan'dan gelen siyah üzümün renginden, yaylanın üstünden cenuba doğru akan kuş sürülerinden vaktin yaklaştığını anlayan tecrübelilier, kürkçüyü çağırırlarmış. Bu sefer gocuklar, samur, tilki, kurt postundan kürkler, tulumlar geniş selâmlık sofralarında ortaya konur, gözlüklü ihtiyar kürk ustaları tığlarıyla onları düzeltir, eksiklerini tamamlarmış. Bu, Erzurum'un ikinci hayatının başlangıcı, sıcak sobanın, gümüş çay tepsisinde küçük bir şafak gibi gülen çayların, uzun sohbetlerin devridir.

Şehir, kapılarını kapatır, kendi âleminde yaşardı; kızak üstünde siyah yamçılı, uzun konçlu çizmeli, kıvrak bıyıklı postacıların acaip kurt, tipi hikâyeleriyle beraber iki üç haftada bir getirdikleri gazetelerin havadisleri uzun uzun münakaşa edilir, geçmiş zaman hatıraları anlatılır, dedikodu yapılır, çok zarif, ustalıklı cümlelerle eşe dosta tariz edilirdi. Belki de bu kapalı kış aylarının beslediği sohbet yüzünden hemen her Erzurumlu nükteci, biraz hicivcidir. Fakat, her şeyde olduğu gibi, her nesilden birkaç kişi bu umumî mazhariyetin üstüne çıkar. Bunlar konuşma sanatının şöhret kurmuş ustalarıdır.

Mütereke yıllarında Ermeni meselesi dolayısıyla Erzurum'a gelmiş olan Amerikan Heyetine o zamanın Belediye Reisi Zâkir Bey'in verdiği cevabı kim hatırlamaz? Tercümana:

"- Dilmaç, bana bak, bu beyler uzun boylu anlatıyorlar. Ben kısa bir misalle Erzurum'da ekseriyet kimlerde idi, Cenerale anlatayım" diyerek Heyeti oturdukları evin penceresine götürmüş,

"- Bakın, demiş, şurada bütün şehri saran bir taşlık var. Onun da ortasında yirmide biri kadar duvarla çevrilmiş bir yer var. O büyük taşlık Müslüman mezarlığı, o küçüğü de Ermeni mezarlığıdır; bunlar kendi ölülerini yemediler ya!"

Erzurum'da Türklerin daima ezici bir çokluk hâlinde yaşadıkları bin türlü şekilde gösterilebilirdi. Zâkir Beyin hazırcevaplığı bunların en kısasını, itiraza yer bırakmayanını bulmuştu.

RESİMLERDE LEYLÂ İLE MECNUN

İslâm edebiyat dünyasının sevgilisi Leylâ sadece Mecnun'un sevgilisi değil Arapların, İranlıların, Türklerin bütün İslâm topluluklarının sevgilisidir. Şiirlerde, masallarda, hikâyelerde, bestelerde, atasözlerinde, resimlerde nerelerde Leylâlarla karşılaşılmıyor ki...

İslâm edebiyat ve san'atında, hatta İslâm düşüncesinde de nice Leylâ ve Mecnunlar yer alır. Zaman aşımı bu sevgilinin unutulmasına değil daha da çok anılmasına vesile olmuştur. Mecnun'un, uğrunda deli divane olduğu sevgilisine daha kimler âşık değildir. Kimler sevgilisini Leylâ'ya benzetmemiştir. Yahut onun adı ile sevgilisini anmamıştır. Hâlbuki Mecnun Leylâ'sını gördüğü zaman değil görmediği zaman tutkusunu belli eder, gönlündeki Leylâ'ya olan coşkunluğunu gösterirdi.

Leylâ ile Mecnun resimlerde de konu olarak yer almıştır. Bu iki âşığın şiirle birleşik yanları olduğu gibi resimle de birleşik yanları vardır. Çoğunlukla hikâyeler içinde iki resim vardır. Biri okuyucunun görmediği aşkın söz konusu ettiği resim, öteki de kitaplarda görülen resim.

Leylâ ile Mecnun hikâyesinde şöyle bir resim olayı geçer. Mecnun bir adamın elinde kendisi ve sevgilisinin resmini görür. Resmi bu adamın elinden kapar ve Leylâ'nın yüzünü karalar, kendi resmine ise el sürmez. Bunun üzerine resim sahibi "Behey sersem resmi elimden aldın, sonra sevgilinin nasıl kıyamadan yüzünü karalarsın" der. Bunun üzerine, Mecnun da: "Benimle

Leylâ arasında ayrılık gayrılık yoktur". Adam tekrar söze başlar: "Öyle de olsa bu resimde kendini silip Leylâ'yı bırakabilirdin, bunu neye yapmadın" Bu defa da Mecnun: "Be adam sen ne anlayışsızsın, sevgilim olan Leylâ benim kalbime nakşolmuştur. Bu gördüğün resim sureta Mecnun'dur, ama gerçekte Leylâ'dır. Bunu ancak âşık olan anlar" cevabını verir.

Bu söz biraz da:

"Bana o kadar yakınsın ki, seni ben sandım" mısrasını hatırlatır. Leylâ da böyle, Mecnun için canlı bir put. Yaradanla yaradılanı bir arada düşünenler için de sevgililer birdir. Nitekim Mecnundan kan aldıkları zaman Leylâ'nın resmi görünmüştür.

Benî Âmir reisinin oğlu olan Kays Mecnun güzellikte hilâl kaşlı, sırma saçlı (!) idi. Altın top gibi elden düşmezdi. Bir başka kabile reisinin de ay yüzlü, güzel gözlü bir kızı vardı, onun da adı Leylâ idi. Taş baskı halk kitaplarına bakılacak olursa, bu güzellik ölçüleri daha da yükseklere varır. "Yanaklar gül, saçlar sümbül, kaşı anber, gamzesi hançer, gözleri mahmur, beden kâfur"dur. Mecnun daha küçük yaşta Leylâ'nın zülfünün tuzağına düşüp ona âşık olmuştur. Bunlar elifbaya başlar başlamaz şiirler yazmışlar beyitler düzenlemişlerdir diye halk hikâyelerinde yazılar bulunur.

Mecnun'u çöllerde görüp hâline acıyan Nöfel adında bir avcı Leylâ'yı Mecnun'a almak için asker toplar. Sonra da Leylâ'nın babasıyla savaşır. Mecnun ise Leylâ'nın babasının askerlerinin mağlup olmamasına dua eder.

Bunu gören Nöfel "Behey budala ben senin için savaşıyorum, sen ise durmadan düşmanının galip gelmesine dua ediyorsun" diye onu azarlar, Leylâ'nın babasını haklı bulur. Bu işden vaz geçer...

Mecnun öteki âşıklar gibi sevgili için kavga etmez. Bu işi bir hayırsever, bir yabancı üzerine almıştır. Ama o da bir müddet sonra boşuna döğüştüğünü anlar savaştan el çeker.

Mecnun insanlardan uzaklaşıp hayvanlarla dostluk kurar, hatta babasının dahi yanına uğramaz. Bir ara çölde bir adamın zincire vurulup dolaştırıldığını görür yanlarına yaklaşıp sorar. Esirci: "Ben fakir bir adamım. Bu adam da fakir, yoksul. Onu esirdir diye şurada burada gezdiriyorum, beraberce dileniyoruz, topladığımız paraları da aramızda bölüşüyoruz" der. Mecnun: "Bu adamın yerine beni zincire bağla çünkü ben aşk derdine tutulmuş bir esirim" diye söyler.

Bu defa boynu bağlı ciğeri dağlı Mecnun ne akçe alırsa hepsini esirciye verir, kendisine bir akçe bile ayırmaz, bu hâl ile sevgili Leylâ'sına görünürken birden cezbeye tutulur coşar zincirlerini kırar uzaklara gider. Zavallı yaşlı adam: "Be, Allah'tan korkmaz sen nasıl benim zincirlerimi koparırsın ben daha bunların parasını ödemedim." diye feryat edince, bunu işiten Leylâ: "Sen üzülme ben zincirlerin parasını veririm" diyerek çıkarır bu fakir adamın eline zincir paralarını verir.

Bu acıklı sahnenin resimleri minyatürlerde, taş baskılarda hatta halılarda, pek çoktur. Mecnun burada çoğunlukla zincirler içinde yarı çıplak bir çocuktur.

Kitaplarda resimler âdeta sıraya girmiş kalıplar halindedir. Mecnun sevgilisi Leylâ'yı çöllerde avare dolaşmak, kendi öz benliğindeki acılardan zevk almak için sevmiştir. Gerçekte Leylâ'yı ondan alıkoyan yoktur. Ama onun böyle görünme tutkusu her şeyi alt üst ediyordu, o bundan hoşlanıyordu. Daha doğrusu

Mecnun şiir yazmak, hayal kurmak için Leylâ'yı sevmiş, onu hayalleştirmiştir. Böyle olduğu için Leylâ'sına dokunmak istemiyordu. Onda beşerî olmayan ilâhî bir güzellik görmüş, ona tapma isteğini duymuştur. Asıl Mecnun'u Mecnun eden de budur. Mecnun yalnızlığından, tek başına olmadan memnundur. Ama Leylâ, Mecnun'u sevmekle bir türlü huzura kavuşmuş değildir. Nihayet bu aşka dayanamayan Leylâ çok geçmez o da diğer âşık-ı sâdıklar gibi cennete göç eder, orada buluşmak üzere dünyasından ayrılır...

İşte bundan sonradır ki sanatın her dalında nice Leylâ, Mecnunlar görünür. Yalnız, resimlerde beliren bu âşıklar ile metinlerde görülen Leylâ, Mecnunlar birbirlerinden çok farklıdır. O güzellikleri göklere çıkan sevgilileri resimlerde bulmak çok zor. Resimler çok defa onu seyredenleri hayal kırıklığına uğratırlar. Hele metinlerin zıddına resimlerde çok defa iki sevgili sarmaş dolaş bir hâldedirler.

Âdeta resimler ikinci bir Leylâ ile Mecnun ortaya koyuyorlar. Hele sevgilisi uğruna aklını feda eden Mecnun, dünya zevklerine dalmadan dünyayı unutuyor.

Daha doğrusu şiirde Leylâ Mecnunlar başka, resimde başkadır.

ATATÜRK VE SANAT

Doğu Türkistan'dan üç kardeş yürüye yürüye sekiz ayda Ankara'ya gelirler. Bunlardan en küçüğü 12 yaşında bir kız çocuğudur. Diğerleri 16, 18 yaşlarında iki erkek.

Bu üç kardeş, türlü güçlüklerle, açlıkla, soğukla, sıcakla mücadele ederek bu uzun yolu almışlardır. Yanlarında tek itina ile taşıdıkları bir şey vardır, o da babalarının Atatürk'e yazmış olduğu bir mektup. Bu mektupta babaları, çocuklarının Çin Türkistanı'nda esir hayatı yaşamalarına tahammül edemeyeceğinden onları Türk milletine emanet ediyordu.

Atatürk, mektubu okuduktan sonra bu çocukları Gazi Enstitüsü'ne gönderir. Bu üç çocuk orada misafir olarak kalırlar. Bütün mektep bunları görmek çin müdür Halit Ziya Beyin odası önünde birikmişken polisler, sivil memurlar, talebe arasına karışır. "Atatürk geliyor..." diye bir fısıltı, arkadan Atatürk görünür, Müdür, odasına girer, Türkistan'lı üç cocuk elini öper ve ayakta dururlar. Buraya, bir harita getirtilir, masaya yayılır. Atatürk, çocuklara nasıl ve ne yoldan geldiklerini sorar, çocuklar nerelerden geçtiklerini haritada bir bir göstererek her şeyi kolaylıkla açıklarlar. Atatürk bu üç çocuğa özel bir ilgi gösterir.

Bu çocuklar bu uzun yolculuktan hayli yorulmuş görünüyorlardı. Erkek çocukların en büyük kaygıları çelimsiz, zayıf kızkardeşlerini tehlikelerle dolu yollarda korumaktı. Erkekler, bildiğimiz kıyafette, kız çocuk ise işlemeli bir başlık, uzun fitilli mahallî bir elbise içinde idi. Anlaşılır bir Türkçe konuşuyorlardı. En büyükleri Türkiye'den gelen *Çalıkuşu* romanını okuduğunu söylüyordu. Atatürk bu üç çocuğun küçüğünü Kız Sanat Okuluna, diğer iki erkek çocuğu da askerî okullara gönderdi.

Bundan sonra Atatürk sık sık Enstitüye gelmeye başladı. En çok da tarih ve edebiyat derslerine giriyordu. Bu arada da talebeden çok, öğretmenlere sualler soruyor, bazen de aldığı cevapları açıklıyor, onlara hayli ter döktürüyordu.

Bir gün kapı açık olduğundan mı ne, Atatürk el işleri dersine girdi. Öğretmen tahtaya bir kutu resmi çizmiş, bunun nasıl yapılması gerektiğini açıklıyordu. Bu kutu mukavvadan olacaktı, üzeri de ebru kâğıtla kaplanacaktı... Enstitüde her bölüm kendini diğerlerinden yüksek gördüğü için, bu bölüme "mukavva fakültesi" diye ad takılmış, el işleri hafife alınmıştı. Ama Cumhuriyetin 10'uncu yıldönümünde Ankara'yı açıkhava sergisi hâline getiren bu bölümdü. İlk defa Anadolu'ya trenle seyyar sergi tertipleyen bu bölümdü...

Atatürk, sınıfta yapılan işlerle uzun uzun ilgilendi, sorular sordu, dershaneden çıkılacağı sırada öğretme kürsü üzerinde bıraktığı ve itina ile muhafaza ettiği not defterini belli etmeden aldı, bunu iç cebine yerleştirdi. Atatürk'ün yanında Hasan Âli, müsteşar İhsan Sungu ve bazı talim terbiye azaları bulunuyordu. Atatürk, Hasan Âli'ye:

- Defter, dedi.

Hasan Âli anlayamadı, acele sınıf defterine elini uzattı. Atatürk:

- Hayır, o değil, küçük defter... diye tekrarladı.

Anlaşıldı, Atatürk öğretmenin gizlice cebine koyduğu not defterini istiyor. Öğretmen, ceketinin iç cebinden not defterini çıkardı, Hasan Âli'ye verdi. Hasan Âli'nin yüzü kireç gibi olmuştu.

Defter eski yazı ile yazılmıştı. Atatürk'ün kaşları çatıldı. Talebede bir merak, bir heyecan, sınıf derin bir sesizlik içinde. Atatürk sayfaları çeviriyor ve her sayfa üzerinde duruyor, yazıları okuyor. Diğer öğretmenlerin defterlerinde isim ve numara bulunurken, bunda mülâhazat hanesinde neler yoktu.

Şinasi adına bir öğretmenin garip meraklarından biri not defterine talebelerin, hatta muallimlerin akla gelen gelmeyen şeylerini yazmaktı. Daha doğrusu bu, bir hatıra kırık ambarı idi.

125 Necmi, ağaç işleri ödevini para ile mektebin marangozuna yaptırır, sonra el işleri öğretmeninden de en iyi numarayı alır. Üstelik öğretmen de bunun işlerini talebelere örnek iş olarak gösterir. Her şeyin safı iyidir ama, öğretmenin safına ne denir? Bu, bilmiyor ki, o talebelere senede bir numara verirken, talebe ona her gün numara veriyor.

128 Şahin. Bu talebe Almanca dersinde kâğıdına Şahin yazacağına Falke diye adını yazıyor. Hocaya yaranmak için bu gayret fazla değil mi?

Naciye, sanat tarihi imtihanında "minarenin şerefesi" yahut "çanaklığı" diyeceğine minarenin balkonu demiştir. Böyle kültürsüz bir öğrenci nasıl öğretmen olacak, bilmem.

Kız öğrencilere en zor gelen lehim işleridir, bir de planya ile tahta rendelemek. Hiçbirinin gücü bu işe yetmez, ama hepsi de erkeklerden iyi numara alırlar. Üstelik bu işleri erkeklere yaptırmayı da biliyorlar. Kol kuvveti erkeklerde, zekâ kuvveti kızlarda.

250 Hidayet Hanım, güzellikte sınıfın kraliçesi olabilir. Bütün ödevlerini erkek talebeye muhtaç olmadan yapar. Fakat erkek talebeler şeytan görmüş gibi bu kızdan kaçarlar. Kimse yanında oturmak istemez. Tesadüfen oturmuşsa derse bakmaz, onun yüzüne bakar, eline bakar, üstüne başına, hatta kımıldamasına mana verir. Herkes ondan çekinir. Neden böyle oluyor. Çünkü bu kız öğrencinin çantasında ya bir kertenkele, ya bir yı-

lan, yahut da bir kibrit kutusu içinde bir akrep. Hiçbir şey yoksa ceplerinde muhakkak bir fındık faresi, bir yarasa bulunur.

Bir defasında elinde bir kentenkele ile Osman adında sporcu bir arkadaşını öyle bir koşturur ki, yarışa çıkmış olsaydı, muhakkak bir rekor kırardı.

Naciye Tomruk, sınıfın en beceriksiz talebesidir, üstelik kekeme, nasıl ders anlatacak bilmem, ama işittiğim bir şey varsa, her hâlde doğrudur, yatakhanede bütün öğretmenlerin taklitlerini yaparmış.

Son zamanlarda hocalar kopya edenleri pek yakalamıyorlar. Yakalasalar ne olacak, bütün talebe sınıf dökülecek... Sonra ne olacak, kendileri açıklar livası kalacak, iyisi mi görmemezlikten gelmeli.

* *
*

Atatürk bunları bir roman gibi okurken gerilmiş olan kaşları düzelir, yumuşar hatta için için gülmeye başlar. Hasan Âli, İhsan Sungu ferahlarlar. Diğer Maarif Erkânı da Atatürk'e uyarak gülümserler. Hatta İhsan Bey dayanamaz. Şinasi Barutçu'nun sırtını okşar:

- Haydı haydi kurtuldun ama dikkat et, der..

O sıralarda kesinlikle eski yazı yasaklanmış, mekteplere de tamimler gönderilmişti.

* *
*

Resim dersi sade atelyede yapılmıyordu. İstenildiği zaman dışarı çıkılır. Manzara veya herhangi bir şeyin resmi yapılırdı.

Yine böyle bir gün Atatürk'ün mektebe geleceği öğrenildi. Çocuklara haber saldım: "Hazırlansınlar, Çiftlik'te resim yapacağız." dedim. Çiftlik yolunu tuttuk. Böyle manzaralar yapılacağı zaman çocukları serbest bırakır, istedikleri, beğendikleri yerlerin resimlerini çizerler, boyarlardı. Bu arada dolaşır resimleri tenkit eder, tashihler yapardım.

Çocuklar dağıldıktan sonra nereye gittikleri belli olmadı. En çok uğradıklar hayvanat bahçesinde dahi kimseler yoktu. Marmara havuzu kenarında da görünmediler. Nereye gittimse karşıma bir öğrenci çıkmadı. Saat 12 ye gelmişti. Yalnızca Enstitüye giderken: "Muallim Bey!" diye bir ses kulağıma geldi, baktım hepsi bana doğru geliyor.

- Efendim, biz Atatürk'ün yanında resim yaptık, Çiftlik müdürlüğü bahçesinde. Talebeden biri de: "Efendim, hep beraber yukarılara doğru giderken Atatürk'ü bu bina önünde gördük, yanına gidelim mi, gitmeyelim mi diye tereddüt ederken iki iri kurt köpeği havlayarak üzerimize doğru atıldı.

Atatürk:

- Korkmayın çocuklar, onlar bir şey yapmaz diyerek bizi yanına çağırdı... O da bizim gibi çimenlere oturdu. Enstitüden resim yapmak için geldiğimizi, muallimimizin adını söyledik, daha birçok şeyler konuştuk. "Haydi bakalım, resim yapın, göreyim" dedi. Biz resim yaparken, o birer birer resimlerle ilgileniyor, sonra bir öğretmen gibi resimleri tenkit ediyordu."

Atatürk mektepte iken, ne çabuk, nasıl Çiftliğe gelmişti, buna şaşıyor, onun manevra kabiliyetine bir defa daha inanmış bulunuyordum.

Ahmet Kutsi TECER (1901-1967)

SELÂM*

Bana uzak memleketlerden, tanımadığım, görmediğim semalarından, seherlerinden hikâyeler anlatırdı. Ben, babamın birinde gençliğini, birinde çocukluğunu gördüğü bu ilâhî, yeşil memleketleri daima severdim. Onların eşsiz güzelliklerini düşünür, bu güzellikleri hayalimde donuk, perişan yaşatırdım.

Bugün bu hatıraların bende bıraktığı izleri maziye doğru yürüyerek geçerken, o uzakların, Anadolu'nun berrak semalarını, yollarının nihayetinde sıcak bir göğüs gibi hayalimi kucaklayan yeşil ve çiçekli bahçelerini, mest ve mütevekkil insanlarını, güzellerini ve kalplerini, şeffaf serin sularını, vadilerinin geniş, durgun çehresini, rüzgârlarının teneffüsünü duyuyor ve görüyorum.

- Ah, bu memleketler nasıl? Nasıl?

diye müphem suallerimle çok defa babamın hatıralarını canlandırarak dinlediğim o berrak yeşil semaların, vadilerin füsünkâr hikâyeleri şimdi hep hayalimde ve kalbimde...

İşte babamın at koşturduğu o geniş sulak ovalar; berrak ve serin sularından içtiği gölgeli, mehip ormanlar; meclislerinde sabahladığı çiçekli, rayihalı bahçeler, gençliğini gömdüğü o topraklar yine bende canlandı.

---

* A.K. Tecer'in ilk makalesidir. Kırkkilese'de 25 Ağustos 1335'de kaleme alınmıştır: Makalenin altında Kutsi Abdurrahman imzası görülmektedir.

Hepsine ait içimde büyük bir hasret var. Daima andığım zaman rüzgârlara, semalara, yolculara selâmlar bırakır ve onların, o uzak, o ilâhî beldelere gidenlerin: Vatanımı seven kalbimin selâmlarını götürdüklerinden dolayı teselli bulurum.

Bilmiyorum, anlamıyorum niçin bu kadar heyecanlıyım? Bugün elimdeki kalem titriyor. Yine gidenler varmış. Yine oraya, şarka, şarkın dindar, ruhanî beldelerine giden kafileler, yolcular varmış.

Ey yolcu! Ey bahtiyar yolcu!

Benim ebediyyen mütehassir olduğum o yurtlara, o memleketlere vardığın zaman kalbimden, ruhumdan kopan selâmlarımı, hasretlerimi söyle...

Gurbetlerin bana verdiği elemi de söyle.

Ve benim için de ki: O, ebediyyen kalbinizin, seslerinizin melül bir bestekârı olacaktır.

Selâm ey Anadolu, ey milletimin feyyaz toprakları, tarihimin muazzam abideleri, selâm.

Dertli Gazetesi

13 Eylül 1335 (26 Eylül 1919)

ZEVK MESELESİ

Oturduğumuz yerde şöyle rastgele raftan çekiverdiğimiz bir roman, birden hatırımıza gelen bir şiir, gazetenin temaşa ilânları köşesinde gözümüze çarpıveren bir piyes... Bunların -ayrı ayrı ele alalım - tesadüfen bizi tatmin etmesi mümkündür: Romanı okuruz, hoşumuza gider; şiiri tekrarlarız, beğeniriz; piyesi

seyrederiz, alkışlarız. Neticenin tamamen bunun aksi olması da mümkündür: Roman hoşumuza gitmez, elimizden atarız; şiiri beğenmeyiz, şairle alay ederiz; piyesi seyrederken sıkıntıdan çatlar, yahut alkışlamadan çıkarız.

Acaba bunların her birinde ayrı ayrı hoşumuza gitmeyen yahut hoşumuza giden, beğenmediğimiz yahut beğendiğimiz şey nedir? Daha doğrusu, bu eserlerin hoşumuza gitmesindeki sebepler nedir?

Şüphesiz hoşumuza giden eserle aramızda hemen teessüs ediveren bir bağ vardır ki bunun idraki zevktir. Eserin hoşumuza gittiği hükmünü veren de şüphesiz odur. Fakat... Meseleyi bir parça daha açalım: Birer birer denediğimiz daha birçok romanlar, şiirler, piyesler zamanla bizde tercih ettiğimiz eserlerden mürekkep bir hoşumuza giden eserler, beğendiğimiz eserler fihristi meydana getirir. Bu eserlerin her biri ayrı ayrı hoşumuza gittiğine göre aralarında müşterek olan şeyler nedir? Bunu şimdilik halletmek için uğraşmayalım, uzun gider. Gelişigüzel bir cevap verip geçelim: Zevkimize ait tercih sebepleri herkesin mizacındaki ayrılıktır.

İki kişi alalım: Ayrı ayrı iki hoşa giden eserler fihristi var, demektir. Üç kişi, on kişi, bin kişi alalım: Bin defa başka mizaç, bin defa önümüzde başka bir fihrist bulunacak.

Bütün bu ayrı ayrı fihristlerin her birinde bazı müşterek taraflar olması da mümkündür. Üç, beş, on beş, beş yüz kişi aynı eserler üzerinde birleşebilir. Fakat birinin beğenip de öbürünün beğenmediği eser, bu öbürü için kendi tercih fihristi dışında kalan eserlerdendir. Başkasının beğenmiş olması onca mahiyetini değiştirmez. Zevk daima şahsîdir.

Gerçekten, bir eseri beğenmek, ondan hoşlanmak şahsî bir keyfiyettir, ama bütün bütün indî değil: Çünkü, üzerinde birleştiği taktirde, başkasının bu eser hakkındaki hükmü bizce muteber midir, değil midir? Tabiî muteberdir. Ama başkasının bu kanaati kendi kanaatimize uygun düşmediği zaman ona ehemmiyet vermemezlikten geliriz, değil mi? İşte, bu, gerçekten hodkâmlığımızdır, fakat bizi aşan bir realite karşısında biteviye tadile uğrayan bir hodkâmlık... Dikkat ettiniz elbet: Şahsî hükümlerimizin az çok tadil edilmesi işi bizden başkalarının hükümleriyle ilgilidir.

Burada bir itiraz hatıra geliyor: Üzerinde, birleşilmeyen eserlerde ise keyfiyet bunun aksi imiş gibi görünüyor. Hâlbuki bu birleşme işi herhangi bir danışıksız ve tesadüfe bağlı olduğuna göre bizim bu birleşmeyi de ayrı ayrı bir-çok indî hükümlere taksim etmemiz kabildir.

Üzerinde birleşilebilen herhangi bir eserde müştereken bizi ilgilendiren şeyler nelerdir? Bunun cevabını hemen vermek güç. Fakat birleşme keyfiyeti bir vakıadır. Şimdi biz bu vakıayı bir miyar olarak ele alırsak, herkesin edebî bir eser hakkında reyini kullanırken bazen isabet ettiğini, bazen de yanıldığını kabul etmiş oluruz. İsabet edildiği hâller ile isabet edilmeyen hâllerin tecrübesine göre hükümlerimiz için daima isabet ihtimali var demektir. O hâlde insanın, her defasında olmasa bile çok kere isabetle hüküm vermeye ulaşması neden kabil olmasın?

Gerçi her şahsın seviyesine göre bir zevki vardır. Hiç kimseyi zevkinden ötürü ayıplamayız. Biri için mükemmel addedilecek bir zevk diğeri için zevksizlik olabilir. Zevklerin birbiriyle bağdaşması güçtür. Fakat biz bu güçlüğü günler boyunca uza-

tıp götürdüğümüzü farz edersek o zaman herhangi bir edebiyatın, herhangi bir devrin, herhangi bir eserin millî veya beşerî medeniyet tarihinin seyri içinde mevkiini tayin etmek imkânı kalmaz. Bereket versin, üç vakit içindeki bütün değişik zevk tezahürlerini içine alan bir mukayese yapmak imkânı sayesinde edebî eserleri, dünküleri ve bugünküleri, takdir etmek kabildir. Bu mukayese için müşterek bir zemin varsa o da hiç şüphesiz herhangi bir eserin kendi hakikatidir. Sanat tarihi gibi edebiyat tarihi de, mukayese sayesinde, bize zamanımızın zevki için miyar olabilecek bazı esaslar verebilir.

Eğer bir gün bu sütunlarda zamanımızın edebî mahsullerini beraberce gözden geçirmek, beraberce hüküm vermek bize imkân dahilinde görünüyorsa, şüphesiz bu, eserin hakikatine ve yalnız buna istinat edeceğimiz içindir.

DİL

Herkesin ağzında dolaşan bir şey var: Dil. Bugünlerde her toplantıda, her sohbet arasında bahsi geçen bu ağız misafirinin adını en insanî olan bir melekeye vermiş olması haklı şöhretin iyi bir örneğidir.

Ne dedim? Bir şöhret mi? O bir şöhret değil bir sihirbaz: Hayır, o da değil, bir ilâh. İnsanoğlu soydaşına seslenmek için ilk olarak dili çözüldüğü zaman kendini bildi. Yeryüzüne yayılmış olan insan takımlarının her biri, dili kendinin ayrı bir mabudu sandı. Oysa bin bir şekilde görünebilen en eski Tanrı... İnsanın onun büyüklüğünü sezmesine şuur denildi. Descartes hâkim der ki: "Akıl insanlar arasında hakça taksim edilmiştir.Yani dünya-

da fakir, zengin, genç, ihtiyar herkes dil ortağıdır. Vakıa Descartes'in akıl dediği dil değil ise nedir?

Dil kâh olgun bir insan, kâh bir çocuk, kâh bir erkek yahut bir kadın ağzına girer. Fakat o aynı zamanda hem kutupların, hem istüva hattının üzerinde yaşar. Teneffüsü rüzgârlardan geniş, bakışı ayla güneşten parlak, uykusu topraktan sağır, hareketi bulutların hududu kadardır. Gerinişi, esneyişi, tükürüşü bile (evet, bazen tükürür de.) dev boyuncadır.

O bir sihirbazdır, bin bir kılıkta görünür: Nebî'nin ağzında ayet, başbuğun ağzında emir, hâkimin ağzında karar, hatibin ağzında telkin, şairin ağzında şiir, âşıkın ağzında rica, sevgilinin ağzında şivedir.

Girmediği hiçbir yer yoktur: Kalbimize, fikrimize, rüyalarımıza, hatta yazı şekline girer. Her zaman yanımızdadır.

O, hepimize, çocuğun beşiği başında anneye, ölünün döşeği başında yaslıya imdat eder. Heyecandan dili tutulan genç âşıklara sırdaştır. Yorgun argın bütün faziletler dile destan olur: Ürkek, örtük bütün rezaletler dile düşer. O herkesi hilm ile, müsamaha ile karşılar. İnsan, damağı hatta dili kuruyuncaya kadar onun sadakatine emin olabilir. Hele ana dil olduktan sonra...

Demek onu ne kadar sevsek az, ona ne derece hürmet etsek yetişmez. Fakat bilmem bizim bu kadar dil dökmemiz neye yarar?

Öyleleri var ki dilini dudaklarıyla üfler gibi düdük düdük kulağımızı sağır eder, dilin kadrini alçaltır. Böylece dili bir ağız kalabalığı hâline getirmek insana yakışmaz. Onu bir lokma diye unutup yutanlar da vardır. Böylesine "ağzı var, dili yok" derler.

Bunların cezası kendi kabahatleridir. Fakat bazıları da var ki "dile hürmet ediyorum" diye gördükleri yerde tartaklayarak üzerine atılır, çocukta, yetişkinde, okumuşta, okumamışta garip bir duygu, nasıl söyleyeyim, bir tutukluk hâsıl ederler. Öyle şeyler yaparlar ki herkesin dili ağzında kalır. Sanki herkese şirin göstermek için dile türlü türlü kılık verirler. Kimi eski sandıkları açar, ninelerimizin giydiği sevayi, kutnu, bindallı ne kadar eski yadigârlar varsa, züğürt bir mirasyedi gibi, katlarını, hatıralarını çiğneyerek birer birer döker, saçar: Kimi gümrük gümrük, tarife tarife gezer dolaşır, konu komşudan, elden iğreti elbiseler alıp getirir. File kulak diye hediye etmek ne kadar gülünç ise giyimi dudaklarımızdaki hayat olan dile böyle şeyler takıştırmak da gülünçtür. Böyleleri günün birinde "dilin kurusun" gibi bir beddu-aya uğramadan dillerini tutsa iyi olmaz mı?

Öyleleri de var ki işlerinde güçlerinde olsalar, özlerini (o da herkes kadar) kayırmaktan başka bir ayıpları yoktur. Fakat öyle iken niçin günün birinde dile gelirler acaba? Neden iyi ünlerini, rahat günlerini teperler? İyi niyetleri olup olmadığına kimse bakmaz bile, çünkü kırdıkları bir daha tamir edilmez. Sırası gelmişken size küçük bir fıkra anlatayım:

Vaktiyle bir çoban, ilk defa olarak dağdan şehre iner. Kucağında bir kuzu, elinde bir değnekle zengin ağasının konağında şaşkın şaşkın bakınırken, bir de ne görsün, bir çoban, kucağında bir kuzu ile karşısında duruyor. Onun başka bir sürünün çobanı olduğunu zanneder ve rakibinden evvel kuzusunu ağaya götürmek, töresini almak için heyecanından telâşla yürürken rakibi önüne geçmek ister. O, yumruğunu göstererek "çekil önümden" diye bağırır. Rakibi hiç sesini çıkarmadan ona yumruğuyla çatık

kaşlarını gösterir. Kanı başına sıçrayan çoban, rakibini yıldırmak için değneğini kaldırır, fakat gözü pek olan rakibinin de elinde değnekle üzerine geldiğini görür. O zaman ötekinden evvel indirmek için olanca hızıyla deyneği savurunca, boydan boya duvarı kaplayan canım venedik aynası paramparça olur.

İnsan yadırgadığı yerde elbet kırar, döker.

Dil öyle bir aynadır ki ağzını yanaştırmaya gelmez, buğulanır. Hele onun karşısına geçip dilini uzatanlar biraz dikkat etseler ağız dolusu cevaplarını alırlar.

Sevgili okuyucularım, yoksa siz de benim için dil ebesi mi diyeceksiniz?

Ulus gazetesi
(29 Ocak 1941)

Vâ-nû (1901-1967)

YANLIŞLI UMDELER

Her fırsatta kurulan basma kalıp taklardan nasıl usanç getirdiğimizi, icap ettikçe yazmış, durmuştuk.

Bu tahta yapılar hem pahalıya mal oluyor; hem de hiç zevkli olmuyordu doğrusu... Çok şükür, dünkü bayram münasebetiyle, İstanbul'da bir zevk değişikliği olduğunu gördük. Tak kurulmadan meydanları ve sokakları başka türlü süslemenin yolu bulundu.

Bundan dolayı pek memnunuz. Lâkin gene de eski fikrimizde ısrar edeceğiz. Bütün bu mavakkat şeylere yapılan masraflar bir araya getirilmeli; her büyük şehirde nasıl merasimlere mahsus bir meydan varsa, burada da tekmil müştemilâtıyla yaratılmalıdır... Tak ille lâzımsa, buraya kârgir bir tane bina ettirmelidir. Yoksa yap, boz, yap boz. Hem manasız, hem güzel değil...

Neyse, şehrin bu seferki süslenişi geçen seferlerden farklı olması dolayısıyla halkın hoşuna gitti.

Yalnız bir cihet elbette bütün titiz münevverlerin sinirine batmıştır: Meydanlara asılan kırmızı bayraklardaki yanlışlıklar!

Geçen sefer belediye seçkisi münasebetiyle şiarlarda nasıl hatalar olduğunu yazmıştım. Bu sefer de tekrarlayayım: Eminönü'nde, tam halkın gözleri önünde asılan şiarlarda gene yanlış vardı... Bu, buraya, üç gün evvel asıldı. Üç gün müddetle nasıl görülüp indirilmedi, şaşıyorum.

Şimdiye kadar Beyoğlu sekenesi tarafından asılan tabelâlarda, basılan ilânlarda birkaç yanlış gördük mü küplere biniyor, elimize kalemi alıp cayırtıyı veriyorduk. Bunun tesiri de görülüyordu... Zira, Türkçeyi doğru kullanmak mecburî imiş gibi bir hava uyanmıştı...

Hâlbuki, git gide şu mısraın hükmü cari olacak galiba:

Efendi def çalarsa hane halkı reks eder elbet!

İngiliz ordusunda, yüksek rütbeli bir zabit "küçük tank" yerine "tanket" tabirini kullanmış. Hâlbuki bu söz, o lisanda kullanılmazmış. Bundan dolayı kıyametler koptu. Hatta, yanılmıyorsam, zabit mesleğinden olmuştu...

İngilizler, dillerine "haşmetlû İngilizce" diyorlar, dokundurmuyorlar... Biz ise, en kalabalık meydanlarımıza yanlışlar talik ediyoruz.

Dikkat efendim, dikkat!...

Vâ-Nû, Haber, 901, 30 Birinciteşrin 1934.

LEBBEYK

Harıl harıl öz Türkçe yazılıyor. En hafif yazıcılardan baş muharrirlere kadar hepsi, birçok yeni sözler kullanıyor.

Artık "önder"in rehber, "ülkü"nün gaye, "verim"in randıman olduğunu öğrenmeyen kalmadığı gibi, daha da yüzlerce yeni kelime kullanılmaya başlandı ve çoğu da benimsendi.

Öyle sanıyorum ki, dil bilgiçleri, önümüzdeki asırlarda, ihtisaslarına dair araştırmalar yaparlarken, bizim bu içinde yaşadığımız değişimi ibretle, hayretle tetkik edeceklerdir.

Acaba, bu meyanda pek garip hâllere de rastlayacaklar mı?

Sanırım, evet.

Türkiye'de erkeklerin kılığı tamamıyla Avrupalaşmıştır. Herkes şapka giyiyor. Hatta köylümüz bile kasketi kendine yakıştırmıştı. Kadınların kılığı ise, hiç de böyle değildir. En son moda giyinen şık hanımlarımızın gezdiği sokaklarda, bazen, bir de bakıyorsunuz, tepeden tırnağa kadar, öcüler gibi sayahlara bürünmüş bir hatun kişi...

Doğrusu, şehirlerimiz böylelikte, altı kaval üstü şişhane bir manzara arz ediyor.

Hatta bu hâl bazı belediyelerimizin gözüne çarpmış da, peçe gibi, çarşaf gibi, orta çağ tezahürlerini ortadan kaldırmak için teşebbüse girişmişler.

Bugün, gazeteleri okurken, bunlardaki yazıların erkek kılıkları gibi aynı örnek ve aynı yördemde (kelime doğru) olmadıklarını fark ettim.

Gazetelerimiz, şimdiki devrin kadın kılıklarına benziyor: Bir tarafta öz Türkçe, bir tarafta da, koskoca bir serlevha: "Tecdidi intihabat teeyyüt etti.."

Dün, *Zaman* refikimizde bu üç sütunu okuyunca:

"Lebbeyk?"demekten kendimi alamadım.

Haber, 918, 16 İkinci teşrin 1934.

Suut Kemal YETKİN (1903-1980)

DENEME

Montaigne'in *Denemeler*'i sık sık okuduğum kitaplardandır. Gecenin geç vakitlerinde konuşacak birini aradığım zaman *Denemeler*'i açar, Montaigne ile konuşmaya başlarım. Onda kendisinden söz ederken bizden söz eden, bizi dinlemeye hazırlanan bir hâl vardır. Havanın yağışlı veya güneşli olduğuna göre inanışları da başkalaşan bu iklim adamı hayatının en tatlı yıllarını Périgod'daki şatosunun bahçesinde yürüyüşün tadını çıkararak, hayale dalmakla, basık tavanlı kitap odasına kapanarak, zevk içinde *Denemeler*'ini yazmakla geçirmiştir.

Ne zaman *Denemeler*'i okumaya başlasam Montaigne'in masası üzerine eğdiği başını kaldırarak, yüzyılların sisleri arasından, uykulu zeki gözleriyle bana baktığını görür gibi olurum. Okuma bir konuşmaya döner.

Montaigne ile gene tatlı tatlı konuşuyorum. Nasıl oldu bilmem, gözlerim "essais" (denemeler) kelimesine takılıverdi.

İnsan her gördüğü şeyi her zaman görmüyor. Şu satıraları yazdığım sırada, arkamda kitaplağın üstünde duran vazoyu hayalimde canlandırmak istedim. Ne biçim şeydi o vazo? Rengi, çizgileri nasıldı? Hatırlayamadım. Sorular zihninde uzayıp gitikçe, oradaki vazonun varlığından bile şüpheye başladım. Çevremizden kayboldukları zaman yokluklarını ansızın hissedecek kadar bizden olan, yaşayışımıza karışan şeyleri bile çok defa

görmekten uzağız. Ama bazı anılarımız olur, bilinmez nasıl, bilinmez niçin, gördüğümüz hâlde görmediğimiz bir şeyi göreceğimiz tutar ve bütün düşüncelerimiz onunla dolar.

Görmeden gördüğümüz şeyler gibi, dikkatimizi çekmeden, bizi düşündürmeden kullandığımız kelimeler de vardır. İşte "deneme" kelimesi benim için bu kelimelerden biri oldu, dikkatimi ısrarla çekti, ilkin bana yaklaşır gibi oldu, sonra uzaklaşarak kafamdaki birçok kitapların kapağında gezindi durdu.

Zaman zaman okuyor, zaman zaman düşünüyorum.

Deneme kelimesini, yeni bir edebiyat türüne ilk defa ad olarak koyan Montaigne olmuştur. Bu ad koymaya tarih olarak 1571 yılının Mart ayını gösterenler bile vardır. Burada "deneme," yeni bir edebiyat türünü deneme anlamına gelmektedir. Ama bu yeni edebiyat türünü öbür edebiyat türlerinden ayıran sınırlar nedir? Kim bilir cevap belki de o arkadaş kitabın içindedir.

Montaigne'in türlü konular üzerindeki düşünceleri gözden geçirilirse bu düşünceleri, hiçbir plâna uymadan, hiçbir şeyi ispata kalkışmadan, insanı ahlâklaştırmak yolunu sapmadan, sırf düşünmekten zevk aldığı, bu zevki de bize tattırmak istediği için yazdığı anlaşılır. *Denemeler*'in konusu bütün hayattır, hayat tecrübeleridir. Bu tecrübeler insan ruhu üzerine eğilen, gördüğünü -gördüğü acı da olsa- tatlı bir dille soyut sözlere düşmeden delilsiz ispatsız anlatan, görgülü bir adamın hayatından derlenmiştir. Montaigne kitabının başında: "Okuyucu, kitabımın konusu benim!" demiyor mu? Başka bir yerinde de "Herkes önüne bakar, ben içime bakarım: Benim işim yalnız kendimledir: Hep

kendimi gözden geçiririm, kendimi yoklarım." diyerek gene kendinden söz etmiyor mu? Ama aldanmayalım, o istediği kadar kendisini anlatsın, kitabının konusu sadece insandır. *Denemeler*'i ebedîleştiren şey dilinin canlılığı, raksedişi içinde "her birimizin bir köşesine dokunduğu" içindir. Deneme tarzının, derin bir insanlık duygusunu, ergin bir insanlık bilgisini gerektirdiğini gene Montaigne'den anlıyorum.

Deneme, makale gibi belli bir fikri kesin bir sonuca bağlamaz. Bir felsefe incelemesi gibi, bir doktrinin boyunduruğu altında solumaz. Atacağı adımı hesaplamaz. İşte Apologie de Raimond Sebond'u okuyorum. Montaigne bu parçada sıkıyor. Sürüklemiyor. Gide'in belki de hakkı var: Montaigne burada sürüklemiyorsa belki de o serseri ve kayıtsız düşüncesini bir yeni doktrin uğrunda zorluyor, belli bir hedefe yöneltiyor, kompozisyona büyük bir dikkat gösteriyor da ondan! Bu parçanın yazarına zevk vermeden yazıldığını da bize zevk vermeyişinden anlıyoruz. Kitapta deneme karakterinden uzaklaşan tek parça bu görünüyor.

Montaigne'den başka, başta Bacon olmak üzere birçok filozof, edebiyatçı, düşündürücü kitaplarını bu kelime ile adlandırdılar. Ama hiçbiri onun gibi, insan ruhunu soğutmadan bütün sıcaklığı içinde, tabiat kadar tabiî olan renkli bir dille bize tanıtmasını bilmemiştir. Hele deneme adı altında kendini tanıtan bazı eserlerin eleştiri yazılarından ibaret olduğunu düşününce, denemenin ne kadar akıcı, tanımı ne kadar güç tarz olduğunu kabul etmemek elden gelmiyor. Bazı filozofların iddialı eserlerine "deneme" demeleri de bana, sadece alçak gönüllülüğü denediklerini anlatıyor.

Okuyuşumu ara sıra keserek böyle düşünmeme, tek bir kelime sebep oldu. Gece oldukça ilerlemiş: Bir eser vesilesiyle kendi ruhumuzun hikâyesini anlatan impressionniste eleştiriyle, deneme arasındaki farkı, A. Gide'in Prétéxtes'leri gibi eserlere hangi etiketin gittiğini de bir başkası düşünsün.

İyi geceler, Montaigne!

BİR EDEBİYAT MÜZESİ

Her gün nice insan ölüyor; düşleri, özlemleriyle yok olup gidiyor. Her gün nice insan bu dünyaya doğuyor; yeni ümitlerle serpilip gelişiyor. İki ucu birleşen bu durmayan akış içinde, hiçbir iz bırakmadan gidenler, iyi veya kötü anılar bırakarak ayrılanlar var. Sanatçıları, özellikle bizi burada ilgilendiren edebiyatçıları dikkate alırsak, onların anıları, geride bıraktıkları eserlerdir. Bunlar yaşadıkça onlar da yaşar. Yeter ki yazdıkları yaşayacak değerde olsun!

Böyledir ama, birçok büyük şair ve romancının -hele ölümlerinden sonra- uzun veya kısa bir süre için unutulduğu, adlarının anılmaz, yazdıklarının okunmaz olduğu da bir gerçektir. Dünyaca veya milletçe yaşanılan büyük olayların, derin toplumsal değişimlerin, bunların sebep olduğu yeni davranışların daima yenilenen kuşakları birçok gerçek yazarlardan uzaklaştırdığı da sık sık görülegelmektedir. Yapılacak şey, gerçek yazarları yılların akışı içinde yalnız bırakmamak, birbirini izleyen kuşaklara onları türlü vesilelerle hatırlatmak, yazdıklarının değerini açığa vurmak olmalıdır. Bu da eleştirmeciye düşün bir ödevdir.

Sağlıklarında ün yapmış yazarlar her nedense ölünce daha çabuk unutuluyorlar. Belki de yıllar boyu ünleri ile birçok yazarı baskıları altında bıraktıkları için. Bu unutuluşun uzun sürdüğü de olur. Maurice Barrés gibi büyük bir yazarın, ölünce edebiyat ufuklarından silindiğini, ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra okuyucuya doğru yaklaşmaya başladığını edebiyatla uğraşanlar pek iyi bilir. Gide'in bile daha şimdiden uzaklaştığını far-

k etmemek mümkün değildir. Ama onun, sağlığındaki ilginçliğiyle aramıza yeni katılacağından şüphe etmeyelim. Neden mi? Gerçek edebiyat eserlerini bütün yenilik dalgalarına karşın tutan, bunların zenginliklerini yeni kuşaklara tanıtmayı dert edinen yazarlar, eleştirmeciler eksik olmaz da ondan. Bu bakımdan eleştirmecilerin görevi sanıldığından daha çok önemlidir. Bundan otuz kırk yıl önceleri, Hüseyin Rahmi'nin kapışılarak okunan romanları bugün unutulmuşsa, bunu, onların tefrika edilme yüzünden uzun tutulmuş, birliklerini kaybetmiş olmalarından çok, eleştirmecilerin yardımından uzak kalmış olmalarına yormak sanırım daha doğru olur.

Ödevimiz, aramızdan ayrılmış olan gerçek yazarların, toplum değişmeleri, yenilik kaygıları içinde unutulmamaları için, anılarını uyanık bulundurmak, değerlerini her vesile ile belirterek yeni kuşaklara ısındırmak, yani onların yeniden dünyaya doğmalarını sağlamak olmalıdır. Bir yazar için yaşama, eserlerinin yaşaması değil de nedir?

Batı dünyasının romancıları veya şairleri üzerine yazılmış olan kitaplar sayılmakla bitmez. Sözgelişi bir Marcel Proust üzerine yazılmış incelemelerin adlarını sıralamak başlı başına bir kitabı dolduracak sayıdadır. Buna karşılık bir Halid Ziya veya Ahmet Haşim için yazılmış kaç eser gösterebilirsiniz?

Biz, iyiyi de kötüyü de çabuk unutuyoruz. İyileri belki daha çabuk. Böyle olunca, yeni kuşaklara tanıtılmamaları yüzünden okunmaya değer birçok şair ve romancımız, daldıkları uykudan uyandırılmayacak, dünle bugün arasında herhangi bir bağlantı da kurulmayacak.

Bu işleri görecek eleştirmecileri bekleyelim. Bekleyelim ama dünün ve yakın dünün büyük yazarlarını yarına ulaştıracak, onların anılarını yaşatacak başka imkânlar yok mu? Var elbette! Büyük meydanlara, parklara olsun heykellerini dikmek bu imkânların ilk akla gelenleri arasındadır. Başta Baudelaire'inki olmak üzere birçok Fransız şair ve romancı heykellerini içine alan Paris'teki Luxembourg bahçesinin ve buna benzer başka yerlerin, dalga dalga gelen genç kuşaklar üzerindeki etkileri çok büyük olmuştur. Bırakınız gençleri, yetişkin insanlar bile okuduğu veya adını duyduğu bir yazarın heykelini gidip görmekten kendini alamaz. Hangi aydın kişi, yabancı bir memlekete gittiği zaman o memleketin belli başlı anıtları arasında, büyük yazarlarından birkaçının heykelini veya müze hâline sokulan evini gidip görmemiştir?

Bence, yazarı ölümden kurtaran imkânların, eleştirmeci kadar önemlisi bu müze - evlerdir. Bunun içindir ki İngilizler ve bütün ileri uluslar büyük yazarlarının oturmuş oldukları evleri müzeye çevirmişler, bastırılan kılavuzlarla bu çeşit evlerin adreslerini de vermişlerdir. Böylece istediğiniz yazarın eskiden oturmuş olduğu yerleri kolayca bulup görebiliyorsunuz. Bizde ise müze - ev olarak sadece belki de kimsenin uğramadığı bir Aşiyan var. Bu çeşit ikinci bir müze kurmak istesek de olmaz. Şair ve yazarlarımızdan çoğunun oturmuş oldukları evler, ya bir yangında yok olup gitmiş, ya bir depremde yeryüzünden silinmiştir.

Bu olmayınca yapılması gereken şey, başlı başına bir müze kurmak, burada büyük yazarlarımızın eserlerini, varsa onların müsveddelerini, mektuplarını, günlüklerini, en çok okudukları

baş ucu kitaplarını, en çok sevdikleri eşyayı, kendilerinin, ailelerinin, arkadaşlarının resimlerini orada toplamaktır. Böyle bir edebiyat müzesini dolaşan kimse, yazarları tanımakla kalmaz, onların ruh çerçevesine de girmiş olur. Bir şairin kullandığı kalemleri, hokka takımlarını, düşünce anlarında parmakları arasında çevirdiği renk renk tesbihleri görmek, yorgunluk dakikalarında keyifle içtiği kahvenin fincanına dokunmak, uzun geceler türlü duygularla okuduğu kitapların sararmış yaprakları üzerine eğilmek, altlarını çizdiği satırları gözden geçirmek, onun yıllara göre değişen resimlerine bakıp dalmak, böylece anılar dünyasında yaşamak kadar, bir okuru bir yazara daha ne yaklaştırabilir.

Büyük şairlerimizi, büyük yazarlarımızı yaratma odalarının her şeyi ile, kuracağımız böyle bir müzede toplu olarak artık yaşatmalıyız. Bir yandan yazılacak incelemeler, bir yandan yer yer memleketin belli başlı yerlerinde heykeller, bir yandan -şimdilik Ankara veya İstdanbul'da- kurulacak bir edebiyat müzesi, bu memleketin sanat ve edebiyat alanında büyük işler görmüş olanlarını yeni yetişenlerimize tanıtacak, onlara bu yazarların gerçekte ölmediğini, ulusça anılmaya değer, vazgeçilmez bir varlık olduğunu anlatacaktır.

Dünün ve yakın dünün yazarlarından kalma, yukarıda sayıp döktüğüm şeyler daha yok olup gitmemişken, onları bir araya getirip bir müzede toplamayı ödev saymalayız. Edebiyatı bütün uluslar gibi ciddiye alıyorsak, onu iç yaşayışımızın vazgeçilmez bir zenginliği sayıyorsak, varkit geçirmeden bu işi ele almalıyız.

Bu da, herhangi bir kurumdan önce, Millî Eğitim Bakanlığına düşen ulusal bir ödevdir.

YANLIŞ BİR GÖRÜŞ

Balzac'ın *Vadideki Zambak* romanında, Félixe de Vendenesse, çocukluğunu anlatırken bir yerde şöyle der: "Bir akşamüstü bir incir ağacı altında büzülmüş, çocukları saran, erken gelişmiş hüznümün bir nevi duygulu anlayış verdiği o derin yıldıza bakıyordum. Kız kardeşlerim eğleniyor, bağırıyordu. Gürültü kesildi, karanlık bastı. Annem ortalarda olmadığımı nasılsa fark etti. Mürebbiyemiz beni arıyormuş gibi yaparak çağırdı; cevap verdim. Altında bulunduğum o pek iyi bildiği incir ağacına yaklaştı. Bana: "Ne yapıyordunuz bakalım orada?" diye sordu. "- Hiç, bir yıldıza bakıyordum." dedim. Bizi balkonun üstünde dinleyen annem seslendi : "- Bir yıldıza bakmıyordun, sen yaşta olanlar astronomiden ne anlar!"*

Bu parçayı estetik alanında sık sık rastlanan yanlış bir görüşü belirttiği için buraya aldım. Günümüzde bile, bu anne gibi düşünenler yok değildir. Yedi sekiz yaşındaki bir çocuktan astronomi bilgisi elbette beklenemez. Ama bu durum, çocuğun ruhu saran o derin merakla yıldızlara bakmasına engel midir? Çocukluğumuzun uzak dünyasında sıcak durgun bir yaz gecesi, gök derinliklerine serpilmiş yıldızlara bakarken hangimizin içi tatlı tatlı ürpermemiş, bu ürperişle genişlememiştir? İşte bu ürperiş estetik denilen o duygudur ki içinde bulunduğumuz maddî çevreden kopup uzaklaşmamızla kendini gösterir. Bunun için de herhangi bir bilime ihtiyaç yoktur. Yoksa yıldızlara bakarak duygulanmamız için astronomi, tabiata bakarak dalıp gitmemiz için jeoloji ve botanik bilmemiz gerekirdi. Oysa astronomi bil-

---

* H.de Balzac, Le Lys dans la Valée, ed - Garnier, 5. S.

gini bile duygulanmak için bilim gözlüğünü bırakıp yıldızlara şairce bakmak zorundadır. Kim bilir, onu yıldızların bilimine götüren, belki de ruhunda sonsuzluğun uyandırdığı estetik duygu olmuştur. Bilimin "biz", sanatın "ben" oluşu onların karşılıklı güçleridir. İkisini birbirine karıştırmak, ikisini de güçlerinden düşürmek olur. Ama bilim adamının gök kuşağını fizik yasalarıyla açıklaması, insan olarak onunla duygulanamayacağı anlamına gelemez. Böyle olsaydı bilim adamlarının estetik duygudan yoksun olmaları gerekirdi. Oysa büyük matematikçi Henri Poincaré veya Einstein gibi sanatçı yaratılışta olanlar çoktur. Bu bakımdan Endymion şairi John Keats'ın gök kuşağını açıklayarak büyüsünü bozduğu için bilime lânet okumasını sadece bir şair duygunluğu sayarız.

Çocuğun veya erişkinin bu büyülü dünyaya girmesi bilimle değil, ancak günlük yaşayıştan kurtulmakla mümkündür. Çünkü insan her şeyden önce yaşamak, maddî varlığını korumak zorunda olan bir yaratıktır. Bunun içindir ki ilkin yaşayışını ilgilendiren, bir ihtiyacını gideren şeyi görür. İhtiyaç ise zamanın değişik anlarında ya biridir ya da birbirine benzemektedir. O ihtiyacı giderken tek değil, daima aynı sınıfa, ayni türe giren şeylerdir. Yaşama çabası için benzerlikler, başkalıklardan önce gelir. Ağzınızı susuzluk mu kavurmuş? Arayacağınız Taşdelen veya Çamlıca suyu değil, sadece sudur. Dış görüş, her şeyden önce benzer olanları, genel olanları görüştür. Bilinç yaşayışı düzenlemek, yönetmek için nesneler arasındaki faydasız ve gereksiz ayrılıkları, özel ve tek yönleri siler, faydalı benzerlikleri, ortak nitelikleri belirtir. İnsan günlük yaşayışında nesneleri, özellikleri içinde ayrı ayrı görmez, sadece onları sınıflara, kategorilere ayı-

rır. Bir ağacı görüp ağaç dediğimiz zaman onun bir ağaç olduğunu bildirmiş, vereceği faydaları düşünmüş olmaktan başka bir şey yapmayız. Bu durumda gözlerimiz bireyi değil, türü görmektedir. İşte günlük yaşayışın gerekleri içinde bulunan insanın görüşü budur.

O büyülü dünyaya girmemiz, bu faydacı dünyadan kopup kurtulmamızla mümkündür ancak. Bu olunca, insan, çocuk veya erişkin, artık batmakta olan güneş karşısında saatin kaç olduğunu hesaplamaz. Işık ve gölgelerle kaynaşan orman karşısında ondan elde edilecek faydayı aklına getirmez. Artık o insan, batan güneşle kaynaşmış, büyüyen ormanın bir parçası olmuştur. Yıldızlara bakarak gemisine yol arayan kaptanın o büyüye kapılması için, işini yardımcısına bırakıp göğe gök olarak bakması gerekir.

Faydacı olmayan oyun dünyasında sık sık yaşayan çocuk, o büyülü yıldız dünyasına girmeye elbette bizlerden daha elverişli durumdadır. Çocukla estetik dünyanın ne ilişiği var demeyin! Oyun dünyası duyumlar, bu duyumlarla kaynaşan çağrışımlardır. Çocuksa bunların hiçbirinden yoksun değildir. Yalnız şu var ki bu ön sanat duygusunun tam sanat dünyasına dönmesi, bir derinlik ve kesinlik kazanması, tabiatın bizde uyandırdığı buğulu çağrışımlarla karışık duyumların sanatla sınırlanmasına, biçime girmesine bağlıdır. Başka deyişle bakıp bakıp daldığımız bir tabiat parçası, gördüğümüz veya okuduğumuz sanat eserlerinin bizde bıraktığı izlenimlerle, yankılarla yaşamaya başlayınca asıl bir duygu ve tutku kaynağı olur. Bu bakımdan Oscar Wilde'in "sanat tabiatı değil, tabiat sanatı yansılar" sözü derin bir gerçeğe dokunmaktadır. Ama bu, içe dolan o sıcak duygunun çocuk-

ta bulunmadığını değil, sadece erişkindeki yoğunluğu daha bulamadığını gösterir.

Bilimin, bu olup bitenlerle ne ilişiği var? Bilimin alanı başka sanatın alanı başka. Bilim zihnin, sanat ise bütün iç varlığımızın konusudur. Yalnız şunu belirtmek gerekir ki, bilim yeni yeni buluşların uygulanmasıyla yaşayışımıza karışır, dünya görüşümüzü değiştirecek bir ortam yaratırsa her şey bir başkalık kazanabilir. Bilimin uygulanmasından doğan hızın ve atom araştırmalarının çağımız resim ve heykel sanatlarına getirdiği yenilikleri biliyoruz. Ama bu durum, tabiattan ve sanattan duygulanmanın bilimsiz olamayacağı anlamına hiçbir zaman gelmez. Olsa olsa yeni bilim araştırmalarının etkisinde kalan sanatı, sanatın da tabiat görüşünü değiştirebileceğini gösterir.

Bu gerçeği bilmiş olsaydı, balkonun üstünden oğlunun verdiği cevabı işiten anne: "Yıldıza bakmıyordun. Sen yaşta olanlar astronomiden ne anlar?" demezdi elbette.

(27 Ekim 1958)

CANIM KİTAP

"Issız bir adada yapayalnız yaşamak zorunda kalsanız hangi romanları yanınıza alıp götürürsünüz?" sorusu bir zamanlar Fransa'da anketçilerin pek hoşlandığı bir konuydu. Bu romanlar, anketçisine göre, ya Fransız ya da dünya edebiyatından alınırdı. Sorularını edebiyatın başka türlerine genişletenler de vardı. André Gide'in böyle bir ankete verdiği cevap hatırlardadır. Yazar, bu cevabı *On Fransız Romanı* başlığı altında *İncidences*

adındaki kitabında, bazı yazılarıyla birlikte sonradan yayımlamıştır. Bugün dahi böyle bir sorunun çekiciliğini kaybetmiş olduğunu sanmıyorum. Böylece, hem bazı yazarların beğenileri belirmiş, hem de unutulmaya yüz tutmuş bazı sağlam eserler yeniden değerlendirilmiş oluyordu. Ama bu sorunun ortaya koyduğu asıl gerçek, edebiyatın insan hayatındaki vazgeçilmez varlığıdır. Bana öyle geliyor ki, ıssız bir adada yaşamak zorunda kalan bir insana:

- Yanınıza neler alıp götürürsünüz?

deseler, o insan erkekse, başta traş makinesi olmak üzere gece giyeceklerini; kadın ise dudak boyası ile tuvaletlerini almayı her hâlde düşünmez; yaşamak için gerekli bir iki şeyden sonra, gerisini gene kitaplara ayırırdı.

Nedir insanların kitaplara olan bu düşkünlüğü? Kitaplar, hele romanlar ve şiir kitapları, neden insanların hayatında bu kadar büyük bir yer alıyor? Bence, bunu cevaplandırmak için "İnsan niçin okur?" sorusunu ilkin cevaplandırmak gerekir. İnsanlar toplu olarak yaşadıkları hâlde, gene de yaratıkların en yalnızlarıdır. Dıştan birbirlerine yakındırlar, ama içten aralarında ne uzaklıklar vardır? Acısını duyuracak kimse bulamayınca, atının boyununa sarılarak içini boşaltan, Çehov'un arabacısını şimdi düşünüyorum. Okuması olsaydı, böyle yapayalnız kalır mıydı?

Dünyada hiçbir dost insana kitaptan daha yakın değildir. Sıkıntımızı unutmak, donuk hayatımıza biraz renk, biraz ışık vermek, daracık dünyamızda bulamadğımız şeyleri yaşamak için, tek çaremiz, kitaplara sarılmaktır. Bırakınız ıssız bir adaya gitmeyi, herhangi bir yolculuğa çıkarken bile hangi okur yazar, ya-

nına bir iki roman, bir iki şiir kitabı almayı düşünmez! Yolculukta, çoğu zaman olduğu gibi çevremize bakıp dalmaktan, yanımıza aldığımız kitapları okuyamazsak bile, onları gene de elimiz altında bulundurmak isteriz. Çünkü onların can yoldaşı olduğunu biliriz. Düşünüyorum da, şu dünyadan kitaplar yok oluverse yaşamak ne kadar güçleşir, çekilmez bir ağırlık olur. Romancı veya şair için yazmak nasıl dayanılmaz bir ihtiyaçsa, okuyucu için de yazılanları okumak, öyledir. En kötümser zamanlarımızda yardıma onlar koşar. Ataç, ölüm yatağında, kendisini görmeye gelen Sabahattin Teoman'a: "Hastalıkta ağrıları dindirici en iyi ilâç şiirmiş. Boyuna şiir okuyorum," dememiş miydi?

Kitap, bizi avuttuğu gibi yükseltir de. Kısa hayatında insanın edindiği tecrübeler ne kadar azdır! Oysa ki, şiirler ve romanlar, yaratıcılarının türlü iç tecrübeleriyle kaynaşır. Onlarla zenginleşir, onlarla eksiklerimizi gideririz. Bir şeyler öğrenmek için roman veya şiir okunduğunu sanmıyorum. Sanatçı bir şeyler öğretmek, bazı doğruları göstermek amacı ile yazmamıştır ki, okuyucu öğrenmek için okusun! Fikir eseri ile sanat eserinin ayrıldığı nokta işte burada!

Yaratışı, alış veriş hâline getiren yazarlarla işim yok. İçinden pazarlıklı edebiyat eserlerini daima kitaplığımdan uzak tutum. Hele insana şu dünyayı zehreden romanlara her zaman şüphe ile bakmışımdır. Hayatın acıları yetmiyormuş gibi, onu karartılmış yönleriyle bir de, nefes darlığı veren romanlarda yaşamak çekilir şey midir?

- Ama bunlar hayatta var!

- İyi ya, hayatta varsa ne diye romana girsin?

- Peki, edebiyat görevsiz mi kalsın?

Ne denir böylesine? Hayatı güzelleştiren, insanı hayata bağlayan, öz duygularla zenginleştiren edebiyatın bundan daha üstün görevi olur mu ki, ona başka görevler arayalım?

Bakınız kitaptan söz ederken nereye geldim. Ama gene de kitaptan uzaklaşmış değilim. Dünyamızı nasıl insansız düşünemezsek, insanı da kitapsız düşünemeyiz diyeceğim. Beyninde, düşünme kıvılcımının parladığı andan beri insan, düşündüğünü ve duyduğunu türlü şekillerle, eline ne geçirdi ise, ona geçirmekten kendini alamamıştır. O gün bugün, insan yazıyor, yazdığını okutuyor. Yıllar, yüzyıllar geçiyor, bu arada kimi kitap unutuluyor, kimi kitap hatırlanıyor. Doğanlardan çok ölenler var. Ama yaşayanlar arasında her zevkten, her düşünceden okuyucuya arkadaşlık edecek kadar tükenmek nedir bilmeyenler de çok... Bana öyle geliyor ki, yaratıcısı söylemiyor ama, Robenson Crusoe'nın en büyük acısı, adada kitapsız kalması olmuştur.

Okuyan için, kitaplığının yanıbaşından daha rahat yer olabileceğini sanmıyorum. Ben kendi hesabıma, kitaplarımın arasında duyduğum rahatı, hiçbir yerde duymamışımdır. Kitapların yenilerini de, eskilerini de severim. Ama yenilere her zaman güven olmaz. Bizi aldattıkları da olur. Oysa ki, böyle bir şey eski kitaplarımızda görülmez. Onlar, eski arkadaşlar gibidir, değerleri belirmiş, yakınlıkları denenmiştir. Onlara çekinmeden, dönebiliriz.

Kitaplar bizi yalnız söyledikleri ile değil, uyandırdıkları duyumlarla da kavrarlar. Şimdi Fransa'da 100'üncü doğum yılı kutlanan Les Fleurs du Mal'in bir mısraını hatırlıyorum. Baudelaire bu mısrada:

"Çocuk vücutları gibi taze kokular"[1]'dan söz eder. Gerçekten, hiçbir koku, bu hayat başlangıcının kokusundan daha taze ve daha cana yakın olamaz. Ama bunun ardından hangi koku gelir deseler, hiç şüphesiz, "baskıdan yeni çıkan kitapların kokusu!" derim. Bu koku, hangi yazarın içine bir bahar havası gibi dolmamış, hangi okuyucunun hayaline yeni ufuklar açmamıştır!

Ama yalnız koku mu? Ya parmakların sayfaları açarken kâğıda dokunmaktan duyduğu sabırsızlıkla karışık haz! Bende yılların gideremediği duygu, masamın üzerine yığılan yeni kitapları açtığım zaman duyduğum tatlı heyecandır.

Peki, kendinize o kadar yakın saydığınız eski kitapların kokuları ne olacak? Onları nerede bulacaksınız? Gerçi, üzerlerinden zamanın geçmesiyle, onların renkleri gibi, kokuları da solmuştur; eski tazeliklerinden sadece insan genzini yakan bir acılık kalmıştır. Ama buna karşılık, eski kitaplarımız biraz da kendimiz olmuşlar, hatıralarımızla dolmuşlardır. Gençlerin yeni, yaşlıların daha çok eski kitaplara düşkünlükleri belki de birincilerin ümit, ikincilerin de hatıra olmalarından ileri geliyor. En hoşlanmadığım kitaplar, yaprakları başkaları tarafından açılan yenileriyle, işportaya düşmüş eskilerdir. Birincilerde yaprakları açmanın, ikincilerde hatıraları konuşturmanın imkânı kalmamıştır.

Sözün kısası, kitabı her yönü ile severim. Anlattıklarına dalıp gitmekten, yapraklarına dokunmaktan, taze mürekkebin kokusunu almaktan, çevrilen yaprakların çıkardığı hışırtıdan hoşlanırım. Odamdan dışarıya çıktığım zamanlar, yanıma küçük

---

1 *"Il est des parfums frais comme des chairs d'enfant."*

boyda bir kitap almayı hiç unutmam. Ne olacağı bilinmez ki? Kalabalık içinde insanın içine ansızın yalnızlık çökebilir.

Ya bir anketçi bu alışkanlığımı öğrenir de ıssız adaya götüreceğim on kitabı gelip benden sorarsa, ne cevap veririm? On kitap! Bunları seçmek dile kolay. Geri kalanlar ne olacak? Doğrusu, adaya madaya gitmek niyetinde değilim. Hem, anketçi gelirse, söyleyeceğim: Ne diye bu on kitabı kendisi seçip o adaya gitmiyor?

Ben odacığımda, yeni eski bütün kitaplarımın arasında, böyle daha iyiyim.

(12 Haziran 1957)

BİR GECE YARISI

Gecenin geç saatlerinde, her şeyin sustuğu, havanın durulduğu anlarda, bir köşeye çekilip şiir okurum. İçime dolan mısralarda onların atan kalbini duyarım. Bu duyuş, beni benden alır götürür. Kapalı pencereler ansızın açılır, uyuklayan perdeler uçuşmaya başlar. Odaya ilkbahar meltemiyle birlikte taze bir ışık dolar. Bu dünyadan değilmişim gibi kendimi hafiflemiş bulurum.

Şairlerim, en çok beni bu saatlerde çağırır. İşte yıllardır okuduğum şiirler! Her defasında başka görünüyorlar ve insanı alıp götürmesini biliyorlar. Ne var bu şiirlerde? Neden çevremdeki sınırlar birden böyle akıverdi? Bilmiyorum. Yalnız onlarda sessizliğin verdiği bir şey var. Belli ki, bu şiirler sessizlikten doğmuşlar, onun için de bu kadar sonsuzluğa gidiyorlar.

Şairin içi de, odası gibi sessizlikle dolunca, uyuklayan her şey uyanır, o zamana kadar bilinmeyen bir varlığı yaşamaya koyulur. Sandalye üzerinde unutulan bir mektup, bir köşeye atılmış bir oyuncak, havaya savrulan bir sigara dumanı, saatin çalışı, havada perde perde sönüşü, insanlık macerasını anlatan birer şiire döner.

Gürültü, insanın kendini kaybettiği yerde başlar, bulduğu yerde biter. Bu yerde, dakikalar saat yelkovanının ötelerinde akar, görünen şeyler görünmez olur, ama için için duyulur. İşte şiirin iklimi budur. Biliyorum, kendi dışlarında yaşayan bazı kişiler, "Yine mi fildişinden kule!" diyecekler. Bunlar, kendi içlerinde yaşayan şairleri, insanlardan, onların alınyazısından kopmuş sanacak kadar uykudadırlar. Tabiat sevgisinin, insan sevgisinin, Allah sevgisi gibi, derinleşen bir sessizlik ve yalnızlık içinde gelişip serpildiğini görmezler.

Orta malı kelimelere sonsuzluk veren o sessizliği şair yaşamadıkça, dışta olup bitenlerin şiir olamayacağını anlamazlar.

Şiir, yalnız dudaklardan çıkan kelimelerle değil, onlarla birlikte dudaklarda sönüp giden, ama sönmeyenleri zenginleştiren kelimelerle yazılır. Bu bakımdan, şiir de sevgi gibidir. Hangi sessizlik, sevişen iki varlığın susup birbirine bakmalarından daha canlı, *daha konuşkandır? Okuycuyu alıp götüren, onu geniş*leten şiirler, sessizlikle dokunmuş olunlardır. Şair yalnızlığı içinde, kendini dinleyebildiği nispette insanı, onunla birlikte şiiri bulur. Bunun içindir ki, Fuzûlî'nin:

Ne açar kimse kapım bâd-ı sebâdan gayri

mısraında sadece yalnızlığı değil, şiiri de yaşıyoruz. Şu varki, biriken yalnızlığın sessizliğinden doğan ve insanı içinden kavra-

yan böyle mısralar, her zaman yazılamıyor. Şairin bir yandan böyle bir yalnızlığı her zaman yaşayamaması, bir yandan kendisini çevreleyen bayağı gerçekleri de paylaşmak zorunda kalması yüzünden olsa gerek, böylesine şiir yüklü mısralar, ancak zaman zaman, yer yer parlıyor, içimizi garip bir ışıkla kamaştırarak bizi bilinmeyen iklimlere götürüyor. Şiirin bütününe havasını veren bunlardır.

Karanlığı, düşü, sessizliği sevmeyen bir çağda yaşıyoruz. Şiirde de Rembrandt'ın resimlerinde olduğu gibi, ışığın daima karanlıklar içinden, bir rahmet gibi doğabileceğini hiç düşünmüyoruz.

Uzun yıllar var, insanı gürültüden, sokaktan koparıp kendi derinliklerine götüren şiirler pek görülmüyor. Neden? Sessizlikler mi çekildi? Nerdesiniz, içimize birer ateş damlası gibi düşerek bizi düşle gerçeğin birleştiği, acının bile lezzet olduğu yerlere götüren şiirler! Elimi rastgele kitaplığa götürdüm. Yunuz, bakışlarının bütün tatlılığı ile yanıma yaklaştı, bana derinden gelen sesiyle şiirlerini okumaya başladı.

Yalnızlığın ve şiirin dostu! Kaç şair senin kadar insanı ve alın yazısını okumaya çalışmış, şüphe ve tereddüt karanlığını yaşamış, uçurumun kenarından aydınlığa doğru atılmıştır? Senin şiirlerinde ışık varsa, karanlıklar içinde insana eğildiğin içindir. Senin ışığın karanlıktan doğuyor.

Gecenin bu geç saatlerinde, havanın uçup giden şeylerle titrediği bir anda, bir köşeye çekilip Yunus'u okumaktan daha büyük bir zevk mi olur?

İçime birer ateş gibi damlayan, beni benden alıp uzaklara götüren şiirlerini okuyarak gecemi kapıyorum.

(10 Nisan 1956)

SÖĞÜT

Ankara'nın akşamlarına bayılıyorum. Sanki dünyayı dümdüz bir kum sathı hâlinde ördükten sonra kendisini her tarafa aynı adaletle dağıtmış olmayan tabiat, bu unutulmuş köşeyi, yirmi dört saatte bir, gurup vakti hatırlıyor, mahzun ve nedametli gözünü güneşin batışından gecenin inişine kadar onun üstünden ayırmıyor.

Fransızcada "Crépuscule" kelimesinin mukabili lisanımızda yok. Ona fecir diyemeyiz. Zira fecir yalnız sabaha, "Crépuscule" ise hem sabah hem akşama aittir. Güneşin batışından yıldızların en keskin ışıklar ile parıldayışına kadar dağ arkasında kaybolan bir ses gibi koyulaşa koyulaşa geceye karışan alacalık memleketimizin hemen her tarafında pek çabuk geçer.

Onun için batıyla gecenin arasına sıkışmış olan bu devreye lisanımız, bir isim verecek kadar aşina değildir. "Edebiyatı Cedide"den evvelki şairlerimizi mesteden ve bülbül gibi öttüren, Çamlıca tepesinden seyredilecek bir gurup pek güzel olabilir. Fakat bu güzellik, batan güneşin suda eriyecek son ateş halkasına kadar devam eder. Ondan sonra başlayacak güzellikse gecenin hudutları içindedir.

Fakat Ankara, tabiatın bu çıplaklığına mağrur öksüzü, bu akşam fecrini o kadar derin yaşıyor ki, mahallenin kutsîleşmiş bir münzevisini ziyaret eden düğün alayları hâlinde, tabiatın, eteğinin dibine kadar sokulduğunu ve bir damlasında bir çiçek

deryası saklı, keskin renkli ilâhî bir şurup hâlinde semalarından akıp gittiğini seziyor.

Geçen akşam Gazi'nin heykeline doğru çıkan geniş caddenin üstünde geziniyordum, koskoca caddede benden başka kimseler yoktu. Böyle bir dekor içinde yalnızlık, insanı alışılmamış bir gururun yedi kat arşına çıkarıyor. İnsan, gölgesine minareden bakar gibi bakıyor. En kısa, en rahat adımın içine, bir mevsimden bir mevsime geçecek kadar mesafe doluyor.

Dümdüz uzayan caddenin hatlarını birleştirdiği noktada bir araba gördüm. Araba, gecenin yaklaşışındaki sür'ate ayak uydurmuş, her an biraz daha yakın, biraz daha belli, bana doğru ilerliyordu. Tek atlı bir yük arabası.

Arabacı atının dizginlerini bırakmış, oturduğu yerde bir yem torbası kadar ufak ve silik kalmıştı. Araba hiçbir tahmine uymayan, karmakarışık bir gölge hâlinde garip bir yük taşıyordu.

Bir hizaya geldiğimiz zaman yükün manzarası ta ciğerime kadar işledi. Arabanın taşıdığı şey, köklerinden çıkarılmış bir söğüt ağacıydı.

Bu zarif ağacın arabaya ince bir endam hâlinde yalnız gövdesi sığıyor, dallarıyla yaprakları gür bir saç demeti gibi keskin taşlar üzerinde sürünüyordu. Durdum. Arabanın arkasından bakmaya başladım. Kim bilir hangi su başında alıştığı cömert toprağı terk ederek yalçın yüzlü aşıkının topraklarından ince damarlarını geçirmeye gelen bu ağaç, gözüme, ağlayan fakat hüznü içinde mes'ut bir gelin gibi göründü.

Düşündüm ki söğüt içli ve ketum Anadolu'nun en canlı remzidir.

Hangi yanık halk türküsünde söğüdün ismi geçmez? Hangi köyün kapısında söğütler perde kurmaz? Her su bir söğüdün dibine kıvrılır ve her yol bir söğüde çıkar.

Her duygunun yastığı bir söğüdün dibidir. Anadolu onun dibinde sevişir, ayrılır, kavuşur, düşünür. Aşk, hasret gurbet, sıla hep odur. Söğüt topraktan değil Anadolu'nun ruhundan çıkmış gibidir. Onun için o ruhun şahsiyetine en güzel timsal odur.

Gözümüzün önündeki manzara değişti ve Asya dağlarından Anadolu yaylasına inen Boz Kurdan, sihirli bir su yüzünde, gözlerinin ateşine dala dala bir söğüt ağacına istihalesini seyrettim.

KOP DAĞI'NDA BİR DÜKKÂN

Farz edin ki ben deli divane bir milyonerim. Kafamı okşayacak, bana hoş görünecek, en saçma bir fikir uğruna varımı yoğumu dökmekten çekinmem.

Anadolu'nun sessizlikte, ıssızlıkta, kimsesizlikte, cansızlıkta eşi olmayan bir yerini bulup orada bir dükkân açmak istiyorum. Issızlıkların arasından bir ormandan geçer gibi geçerek en koyu hiçliğin ve en dipsiz yokluğun yuva kurduğu noktayı arıyorum. Nihayet herhangi bir tarafta, meselâ Kop Dağı'nın tepesinde, üzerinden insan değil, çakal değil, kuş değil, bulut bile geçmeyen, üzerinde ağaç değil, çalı değil, ot değil, yosun bile bitmeyen, siyah, keskin, cılk, kabir azabı şeklinde donmuş korkunç bir kayalık buluyorum. Dükkânımı hemen oracıkta, masmavi gökle kapkara yer arasında kuruveriyorum.

Bu dükkânda ne satacağım biliyor musunuz?

On milyonluk şehirlerde bile sayısı on kişiye varmayan en şık, en mükemmel kadınlara mahsus ipekli çoraplar...

Bundan sonra yapacağım iş pek kolaydır. Plânını dünyanın en büyük mimarına yaptırdığım ve içini en usta mobilyecisine döşettiğim dükkânımda yan gelerek kıyamete kadar, Yecüc'le Mecüc'ün denizlerle dağları yutacağı güne kadar müşteri beklemek...

Sanat önü kalabalık bir çeşmedir. Kimi bu çeşmenin bilek kalınlığında dökülen kevseriyle avuçlarını doldurup içer, kimi dolu avuçlardan fışkıran damlacıklarla dilini ıslatır, kimi çeşmenin yalağındaki artık sulara başını gömer, kimi de bu artık suların toprak üzerinde akan ve ayaklar altında ezilen bulanık ve çamurlu yollarına yüzükoyun kapanır.

Aradaki eskilik ve yenilir, soyluluk ve piçlik, ciddilik ve gülünçlük farkıyla Homére'den Filorinalı Nazım'a kadar bu tılsımlı suya imrenmiş kaç kişi gelmişse bunların içinde suyu menbaından içebilmiş tek bir sanatkâr yoktur ki Kop Dağı'nda ipekli kadın çorabı satan zavallının azabından bir şeyler duymuş olmasın...

Acaba böyle kaç tana sanatkâr gelmiştir. Her hâlde dünyanın kıt'a bölümünden fazla değil...

Ey sanatkâr!

Arının balı damağımıza, ağacın yemişi midemize ve ipek böceğinin sihirli iplikleri derimize göre yapılmış değildir. Onlar bu eserleri iki üç çiçekle üç dört dut yaprağı buldukları, bir damla suyla bir zerre güneşi yakaladıkları her yerde, kendi kendile-

rine ve bizi düşünmeden verirler. Eğer damağımızda bala ve derimizde ipeğe karşı bir hassasiyet mekanizması olmasaydı arı, ipek böceği ve elma ağacı, Kop Dağı'nda birer dükkân açmaya gideceklerdi Kim bilir damağımızda bala ve derimizde ipeğe karşı bir hassasiyet uyanıncaya kadar kaç bin sene bekledik.

Dudağa göre lezzet değil, lezzete göre dudak..

Sanatkâra muhatap olan herkes ve bu herkesin kurduğu her cemiyet, sanatkârı kendi kanunlarına ve seviyesine göre doğurduğu kadar sanatkârın da kanunlarına baş kesmeye ve seviyesine tırmanmaya mahkûmdur. Çünkü o fert hâlinde kendi remzinden başka bir şey değildir.

Kumaşını ilk rast geldiğin müşterinin şartlarına göre ördüğün ve onu oturduğun dağın karmakarışık yollarına tırmanmak zahmetinden kurtardığın gün, heykeltraşsan nalbanttan, ressamsan badanacıdan, şairsen "eskiler alayımcı" dan farkın kalmayacaktır.

Sen daima Kop Dağı'nın tepesinde otur ve dükkânında o cinsten şeyler sat ki o eşyanın kıymeti, Paris'ten yola çıkıp Kop Dağı'nın tepesindeki cevheri aramanın zorluğuyla ölçülsün.

KÜLTÜRDEN GAYE

Bizde hemen bütün okur yazarlar vehmeder ki, kültür sadece bilgidir. Bilgi ne demek? İnsan kafasının her gün ve her şubede meçhuller âleminden fethedip çerçeveleştirdiği şeyleri baştanbaşa bilmeğe imkân mı var? O hâlde kültürlü olmak kabil değil. Buna mukabil herkes kendi meslek ve faaliyetine göre husu-

sî bir şey bilir. Öyleyse kültürsüz olmanın yolu yok. Hâlbuki kültürlü ve kültürsüz adam diye hakikatte iki zıt tip var. Ya bunlar arasındaki fark?

Kültür, sahibinde fikir bünyesi hâline gelmiş bilgidir. Gıdanın, döne dolaşa damarlarımızda kan hâline gelişi gibi. Kimse bize kilerindeki erzakı gösterip o mikyasta kan sahibi olduğunu iddia edemez. Kimse de ansiklopedi ezberlemekle kültürlü olmaz. Kültür, bilgi sahibi olmak değil, bilme hassasına ermektir. Bilme hassasına eren, bilmediği şeylerin de bir nevi âlimidir. Nasıl ki parası olan, satın almadığı şeylerin de bir nevi mâliki. Bütün bilgilerin kaynağı idrak çilesini çekmiş ve bir dünya görüşüne varmış her insan kültürlüdür. Bunun içindir ki üniversitelerde ve bilhassa mücerret ilim fakültelerinde talebe, bir şeyi öğrenmekten ziyade nasıl öğrenileceğini öğrenir. Üniversite, öğrenme metotlarını öğreten ocak.

Bir şeyi bilmek hüneriyle elmas takma sanatı arasında ince bir yakınlık var. Elmas, mahfazasını zengin etmez. Onunla çizgilerini ifade eden vücudu kıymetlendirir. Bu yüzden, Karamanlı bakkalın pırlantaya boğulmuş parmakları gibi, kültüre sadece ve kabaca mahfazalık etmek, üstelik servet cakası yapmak hakikî kültürsüzlüktür. Kültürden gaye, en sade ve en zarif kılık içinde bizzat mücevher olmaktır.

(3 Haziran 1939)

"RUH ADAM"DAN

.... Kamlançu ülkesine bahar gelip de kuşlar ötüşmeye başlayınca, ağaçlarda ve yerlerde çiçekler açınca Yüzbaşı Burkay yine o büyük çam ağacının yanına geldi. Parlak bakışlı, ay yüzlü kızı orada gördü. Yüreğine od düştü. Yeryüzü gözüne karanlık oldu. Ona yaklaşıp şöyle dedi: "Yüzün aya benziyor. Kaşın yaya benziyor. Gözlerin yeşil elâsı. Saçların arslan yelesi. Yürüyüşün turna gibi. Salınışın suna gibi. Hangi yerden, kaynaktansın? Hangi boydan oymaktansın?"

Parlak bakışlı, ay yüzlü kız bir şey söylemedi. Yalnız gözlerini kaldırarak Burkay'a baktı. Bu bakışla onun kanını kaynattı. Yüreğini oynattı. İçine od düştü. Yeryüzü gözüne karanlık oldu. Kıza şöyle dedi: "Bakışların ışık mı? Saçların sarmaşık mı? Yıldız mısın, güneş mi? Alev misin, ateş mi? Neden sessiz bakıyorsun? Beni niçin yakıyorsun? Çiçek gibi her bir yanın. Söyle, nedir adın, sanın?"

Parlak bakışlı, ay yüzlü kız bir şey söylemedi. Gülümseyerek Burkay'a baktı. Bu bakışla onun aklını başından aldı. Yüreğini derde saldı. İçine od düştü. Yeryüzü gözüne karanlık oldu. Kıza şöyle dedi: "Beni niçin üzüyorsun? Gözlerini süzüyorsun. Kirpiklerin paralıyor. Bakışların yaralıyor. Rengin sanki çiçekten. Bilmem hangi çiçekten? İster darıl, ister kız. Tek adını söyle kız!"

Parlak bakışlı, ay yüzlü kız gözlerini Burkay'ın gözlerine dikti. Kayalardan dökülen suların, kırlarda esen rüzgârın, or-

manda öten kuşların sesinden daha güzel sesiyle şöyle dedi: "Beşbalık'ta doğdumsa da Karluk kızıyım. Nice erin yüreğinde saklı sızıyım. Yüreğine od düştüyse zorlayıp söndür. Bilen bilir; adım, sanım: Açığma-Kün'dür. Ölmemeyi istiyorsan yaklaşma bana. Belâm çoktur, görünmeden dokunur sana..."

Burkay'ın yüreğine od düştü. Yeryüzü gözüne karanlık oldu. İyi yürekli kişi idi. Tanrı'ya ve insanlara karşı suç işlememişti. Tapıncağa gidip Tanrı'ya yalvardı: "Tanrım! Yüreğimdeki odu söndür" dedi.

Kırk gün büyük çam ağacının yanına gitti. Her gidişte Açığma -Kün'ü orada gördü. Her gidişte içindeki ateş yalazlandı. Her dönüşte tapıncakta Tanrı'ya yalvardı. Her yavlarıştan sonra bir daha çam ağacının yanına gitmemeye karar verdi. Fakat güneşin her yeni doğuşunda kızın hasretine dayanamadı. Verdiği kararı unutup çam ağacının yanına geldi. Kızın yeşil elâ gözleriyle büyülenip kendinden geçti.

Kırk birinci gün çam ağacının yanına gelince kızı bulamadı. Gözleri bulandı. Yüreği yandı. İçi sıkıntıyla doldu. Gün batıncaya kadar bekledi. Açığma-Kün gelmeyince onu çam ağacına sordu. Ağaç ah edip ağladı: "Onu ben de bekliyorum. Artık gelip bana yaslanmayacak." dedi. Yaprakları dökülüp kurudu. Uçan bir Akdoğan görüp ona sordu. Akdoğan ah edip ağladı: "Onu ben de bekliyorum. Artık gelip beni koluna almayacak." dedi. Kanatları çırpmaz olup otlara düştü; öldü. Yeşil otlara sordu. Otlar ah edip ağladılar: "Onu biz de bekliyoruz. Artık gelip bizi çiğnemeyecek." dediler. Yanıp duman oldular.

Burkay bezginleşip yerine, yurduna döndü. Açığma-Kün'den başka bir şey düşünmez oldu. Tapıncağa gidip yalvardı, olmadı. Ekşi kımız içip esridi, kâr etmedi. Tatlı şarap içip kendinden geçti, fayda vermedi. Kağan savaş açınca o da katıldı. Ölmek için atına zırhsız bindi. Oklar sağından, solundan uçtu; biri değmedi. Kalkansız, tulgasız vuruştu. Kılıçlar sağından, solundan geçti; biri vurmadı.

Yine yurduna döndü. Açığma-Kün'den başka bir şey düşünmez oldu. Benzi sarardı. Hasta olup yatağa düştü. Burkay'ın iyi yürekli bir evdeşi vardı. Erkeği iyi olsun diye okuyucular, bakıcılar, kamlar, bakşılar getirtti. Hiçbir ilâç, hiçbir dua, hiçbir büyü fayda vermedi. Günden güne eridi, soldu, bitti. Ölecek hâle geldi. Bir gece Açığma-Kün'ün adını sayıklayınca kadın işi anladı. Bütün Kamlançu'ya adamlar çıkarttı. Kırk gün aradılar, taradılar. Açığma-Kün bulunmadı. Bir gün ihtiyar, çirkin bir büyücü kadın geldi. "Bunun derdine ancak Kilimbi çare bulabilir. O, şeytanların akıllısıdır." dedi. Burkay'ı Şeytan Kilimbi'ye götürdü. Burkay ona yüreğini açtı. Sevdiği kızı anlattı. "Bana onu verirsen senin ordunda çeri olurum." dedi. Kilimbi başını salladı: "Yüreğin büyük derde girmiş. Kurtulmak zor. Buna çareyi bulsa bulsa Şeytanlar Başı Madar bulur." dedi. Şeytanlar Başı Madar'a gittiler. Burkay ona yüreğini açtı. Sevdiği kızı anlattı. "Bana onu verirsen senin ordunda çeri olurum." dedi. Madar, başını salladı. "Gönlünü büyük belâya sokmuşsun." dedi. Burkay'ın içi yandı. Gözü dumanlandı. "Hiçbir çare yok mu" diye sordu. Madar, başını salladı. Ellerini açtı: "Var" dedi. "Eğer evdeşini götürüp Ejderler Kağanı Naranta'ya kurban adarsan Açığma-Kün'ü kaybettiğin yerde bulursun."

Burkay hiçbir şey düşünmeden kabul etti. Gözünü sevda bürümüş, kanına çılgınlık yürümüştü. Evdeşini Naranta'ya adak verdi. Naranta, onu öldürüp yedi. Kadın ölürken ellerini göğe kaldırıp beddu etti: "Burkay! İyiliğe kemlik ettin. Tanrı seni bedbaht etsin. Kıyamete kadar, dünyaya her gelişinde ruhun ıstırap içinde çalkansın." dedi. Tanrı bu dileği kabul etti.

Burkay, Şeydan Madar'ın dediklerini yaptıktan sonra çam ağacının olduğu yere gitti. Kız gitti diye yaprakları dökülüp kuruyan çam yine yeşermişti. Açığma-Kün onun gövdesine yaslanarak duruyordu. Burkay yaklaşıp şöyle dedi: "Nerde kaldın ay bakışlı? Neden gittin inci dişli? Senin için hasta düştüm. Eller gezip dağlar aştım. Artık bana varmaz mısın? Derdime em vermez misin? Gel, benim ol çiçek yüzlüm! İpek saçlım, ışık gözlüm!"

Açığma-Kün bir şey demedi. Büyül gözlerle Burkay'a bakarak gülümsedi. Burkay'ın aklı başından gitti. Az kaldı kımız gibi eriyip akacaktı. Kıza yaklaşarak sıkı sıkı tuttu. Çiçek kokan yüzünü öptü. Onu evine getirip eş edindi. Fakat bununla derdi bitmedi. Açığma-Kün'ü her gün biraz daha çok sevdi. Öpmekle doymadı. Sevmekle kanmadı. Uçan kuştan kıskandı. Esintiden yüksündü. "Sen insan değilsin. Peri Kan Katun'sun." dedi. Sevgisi durulmadı. Arzusu kırılmadı. Öpmekle kanmaz oldu. Sevgisi dinmez oldu. "Sen Peri Kan Katun değilsin. Tanru Katun'sun." dedi.

Bir gün ihtiyar, çirkin büyücü kadın yine geldi. "Bunun derdine ancak Madar çare bulabilir." dedi. Birlikte Madar'a gittiler. Madar güldü. "Sen Nızvanı cehennemine düşmüşsün. Eğer

o da sana bir defa seni seviyorum derse bundan kurtulursun." dedi.

Burkay yurduna döndü. Açığma-Kün'e "Beni seviyor musun?" diye sordu. Kadın, saçlarıyla onu sararak ne soracağını unutturdu. Bir ay geçti. Burkay "Beni seviyor musun?"diye yine sordu. Kadın, kollarıyla onu sıkarak ne soracağını unutturdu. Bir ay daha geçti. Burkay "Beni seviyor musun?" diye yine sordu. Kadın onu öperek ne soracağını unutturdu.

Böylece aylar geçti. Yıllar geçti. Burkay sevgiden çılgına döndü. Istırap ıstırap sütüne, keder keder üstüne çekti. Hekimler geldi ilâç bulamadı. Bakşılar geldi; çare edemedi. "Seni ancak ölüm kurtarır. Açığma-Kün, Tanrı'nın sana bir cezasıdır." dediler. Burkay büyük ıstıraplar içinde öldü. Ölürken yine "Beni seviyor musun?" diye sordu. Kadın onu saçlarıyla sardı, kollarıyla sıktı, öptü. Fakat bir şey değişmedi. Burkay'ın öldüğünü görünce gözleri yaşardı. İnci gibi yaşlar aktı. "Istırap çekiyorum." diye inledi. Fakat "Ben de seni seviyorum" demedi.

Burkay ölmekle ıstıraptan kurtulmuş olmadı. Her yıl bahar olup çiçekler açtıkça, Açığma-Kün'ü görüp sevdiği çam ağacının yanında ruhu dolaşıyor. "Istırap çekiyorum. Sen de beni seviyor musun?" diye inliyor. O günden bugüne kadar bin yıl geçtiği hâlde Burkay her bahar orada ağlıyor. Yanında duran Açığma-Kün "Sus, sus, ben de ıstırap çekiyorum." diye yanıp yakılıyor. Fakat "Ben de seni seviyorum." demiyor ve yıllar böylece akıp geçiyor...

*

**

Yazı masasının önünde oturarak bu masalı okuyan kadın gözlerini kaldırdı. Büyük odada muttarit adımlarla gezerek Uygur masalını dinleyen erkeğe sordu:

- Nasıl buldun? Beğendin mi?

Bol ışıkla aydınlanan odada bütün duvar kitap raflarıyla doluydu. Küçük bir masanın üzerindeki saat, vaktin gece yarısına yaklaştığını gösteriyor, saatin yanında keskin bir içkiyle dolu sürahi, bir de kadeh bulunuyordu. Erkek, doldurduğu kadehi içtikten sonra istihfaf edici bir yüzle: "Masal" diye cevap verdi.

Biraz kırılmış gibi olan, fakat hiçbir şey belli etmeyen kadın tekrar sordu:

- Evet, masal... Dokuzuncu asırda, en geç Onuncu asır başında yazılmış bir masal... Fakat sen bunda edebî bir taraf, bediî bir unsur bulmuyor musun?

Erkek bu sefer istihfafı istihzaya çevirdi:

- Edebî taraf, bediî unsur gibi yüksek kıymetlere akıl erdiremem. Bir değeri varsa anlat da öğrenilim...

- O hâlde tercüme hakkındaki fikrini söyle...

Erkek, yürümekte olduğu odada sert bir hareketle durdu:

- "Tercüme mi?" dedi. "Bunun Uygur masalı olduğunu söylemiştin. Uygurca dediğin dil Türkçe değil mi?"

Kadın zoraki bir sükûnetle cevap verdi:

- Uygurca şüphesiz Türkçedir. Fakat bugün konuştuğumuz Türkçeye benzemez. Sana okuduğum masal Uygurca metnin

bugünkü Türkçeye tercümesidir. Tercümeyi başarıp başaramadığım hakkında fikrini öğrenmek istemiştim de...

Erkek, bir kadeh daha içtikten sonra ciddî mi, alay mı olduğu anlaşılmayan bir eda ile:

- "Fena değil." dedi. "Fakat hiçbir tercüme, aslındaki güzelliği muhafaza edemez. Eğer aslında bir güzellik varsa..." Ve kadının cevap vermesinden önce davranarak ilâve etti:

- Benim bu gibi meseleler üzerinde fikir yürütmem şüphesiz haddimi bilmemek oluyor. Çünkü romanların ne zaman değerli sayılacağı hakkında en iptidaî bilgiye bile malik değilim...

Kadın ağır ve ciddî bir tavırla onun sözünü kesti:

- Roman değil, Masal...

Beriki çok acı bir gülümseyişle cevap verdi:

- Öyle mi? Romanla masalı aynı şey sandığım için özür dilerim. Demek ki aralarında mühim farklar varmış...

Kadının yüzüne dikkatle bakarak bir kadeh daha içti:

- Fakat ne çıkar? Ben kayısı ile zerdaliyi de birbirine karıştırırım. Benim, bu büyük hatam yüzünden insanlığa zarar erişmedikten sonra...

Kadın biraz daha ciddîleşti:

- Senin için değeri olmayan bu masalların da erbabı yanında ehemmiyeti vardır. Sen kayısı ile zerdaliyi birbirine karıştırırsın ama manav karıştırmaz.

- Şu hâlde manav da benden üstün bir şahsiyetmiş demek...

Bunu söyleyerek bir kadeh daha doldurdu. Kadına doğru uzatarak gayet ciddî bir tavırla:

- "Benden üstün ve zeki olan manavların şerefine." dedi ve bir dikişte bitirdiği kadehi oldukça sert bir vuruşla masaya koyarak odadaki gezinmesine devam etti. Bir müddet birbirlerine hiç bakmadılar. Sonra erkek, masanın önünde durarak:

- "Rica ederim, bana bu masalın değeri hakkında birkaç söz söyler misin?" dedi. Kadın hiçbir kırgınlık eseri göstermedi:

- Bir kere bu masal hemen hemen tam olarak ele geçmiş bir Uygur metnidir. Yalnız başından bir iki satır eksik. Sonra dil bakımından Uygurcanın yabancı tesirlere maruz kalmamış bir örneğidir. Mühim bir hususiyeti de hem Budizm, hem Manihaizm, hem de Şamanizmin izlerini aynı zamanda taşımasıdır. Bir de mazhariyeti var: Bir Türk tarafından bulunan ilk Uygurca parçadır.

Erkek kayıtsızlıkla sordu:

- Bundan öncelikler kimin tarafından bulunmuştu?

- Bilhassa Almanlar tarafından... Fakat onların bulup neşrettikleri parçalar sırf dinî mahiyette idi. Bunda da dinî izler bulunmasına rağmen görüyorsun ki, daha ziyade lâdinî mahiyettedir ve ahlâkî bir gaye ile yazılmıştır.

- Ne gibi?

- Eserin tezi fenalığın ceza görmesi üzerine oturtulmuştur. Bundan başka...

Erkek onun sözünü kesti:

- Evet ama ahlâkî bir ders vermek için bir de aşk efsanesi uydurmuştur. Bu kadar olmayacak bir aşkı masala temel yapmak bana pek iptidaî bir düşünce gibi geliyor. Hem de bir adamın kıyamet kopuncaya kadar ıstırap çekmesi... Öldükten sonra da ıstırap çekmesi... Bunlar ne şahane yalanlar... Hele o kadın... O ışık bakışlı kadın... Neydi onun adı?

- Açığma-Kün.

- Evet, Açığma-Kün... O ne biçim kadın öyle? Gerçekte böyle bir kadının, bu derece kudretli bir kadının bulunmasına imkân var mı? Bu kadar uydurma bir araya gelince onu çöp tenekesine atmak icap ederken siz tutuyor, edebî değerinden bahsederek göklere çıkarıyorsunuz. İnsanların beynini safsatalarla doldurmak bence yanlış bir harekettir...

Çok sert bir tavırla söylenen bu sözlere kadın yine kızmadı. Aynı sakin hâliyle cevap verdi:

- Edebiyat, hakikatlerin hayalle süslenmesidir. Bütün masallar ve destanlar gibi bunun da eski bir hakikati saklamış olması muhtemeldir...

Erkek bu sefer hakikaten ilgilendi:

- Sahi mi söylüyorsun? Bu uydurmanın neresinde bir hakikat gizli acaba?

Kadın gülümsedi:

- Masal en geç 10. asır başlarında yazıldığına ve anlattığı vak'adan beri bin yıl geçtiğini bildirdiğine göre çok eski zamana ait bir aşk hikâyesini bize kadar getiriyor demektir. Yazıldığı tarihten önceki bin yılı hakikat diye kabul edersek, aşağı yu-

karı milât yıllarında cereyan etmiş bir hâdisenin edebiyatla mübalâğalanmış şekli karşısındayız.

- Bu kadar mübalâğanın arasındaki hakikat kırıntılarını hangi teleskopla görüp keşfedeceğiz?

- Teleskopa ihtiyacımız yok. Yalnız akıl ve ilim adesesiyle bakacağız. Masalın ihtiva ettiği Şamanizm unsurları da, 10. asırdan önceki bir zamana ait olduğunu ispat eder. Çünkü 10. asır Uygurları arasında artık Şamanizm yaşamıyordu. Masal kahramanının yüzbaşı olması da çok eski bir devrin, belki Hunlar çağının izlerini saklıyor. Ağızdan ağıza naklolunurken çok değiştiği muhakkak olan ve Budist Uygurlar arasında kitaba geçirildiği zaman Budizm karakteri verilen masalda, her şeye rağmen, Şamanizmin ve çok eski devirlerin hatıraları, kırıntıları kalmıştır ki, bunlar sayesinde ait olduğu devri anlamak, biraz hata ile, kabil oluyor.

Erkek bir kadeh daha içti. Alaycı bir tavırla kadına baktı:

- Fakat bütün bu sözlerden ben bir netice çıkaramıyorum. Bir manavın kabiliyetine malik olsaydım şüphesiz mühim hakikatleri anlayacak, bediî unsurları bulacak ve belki de edebî hulyalara dalarak birkaç dakika huzur içinde yaşayacaktım. Şu zavallı tahilsiz Yüzbaşı Burkay beni ilgilendirmedi desem yalan olur. Yalnız, bir subay için büyük askerî ve vatanî fikirler dururken güzel bir kıza bu kadar yakınlık duyup mahvolmayı kabul edemiyorum. Çok rica ederim, bu masaldaki hakikat ne ise, yahut ne olabilirse bana kendi anladığın kadar ve benim anlayacağım basit br dille izah et de kafamdaki düğümler çözülsün.

Kadın hâlâ sakindi. Odada muttarit adımlarla gezen ve kendisine bakmayan erkeği gözleriyle takip ederek anlattı:

- Hakikat şu olabilir: Bugünden belki iki bin yıl önce, o zamanki Türk devletinin ordusunda tanınmış bir subay büyük bir suç ve yahut büyük bir günah işledi. Bu günahı işlemesindeki amil çok güzel bir kadındı. Bu subay, suçunun veya günahının cezasını çok pahalı bir şekilde, büyük maddî veya manevî ıstıraplarla ödedi. Fakat bu öyle bir vak'a idi ki halk bunu asırlarca unutamadı. Subayın çektiği cezayı umumî vicdan kâfi görmediği için onun ruhunun da ıstırap içinde kıvranmasını ve dünyaya her gelişinde aynı cezanın tekerrürünü arzu etti. Ceza pek şiddetli olduğuna ve masal iki bin yıl öncesini anlattığına göre bu vaka Mete zamanında geçmiş olabilir. Senin sevgili Mete'n zamanında...

Mede'nin adı geçince erkeğin gözleri parladı:

- Bu iğrenç asırda yaşamaktansa Mete zamanında dünyaya gelmiş olmayı tercih ederdim.

Kadın, onun bu safiyane arzusu üzerine şakaya başladı:

- Kim bilir? Belki o zamanda da yaşamışsındır. Bu masalda nasıl Mete devrinin izleri, unsurları varsa sende de o zamana ait çok şeylerin bulunduğu muhakkak... Şu farkla ki masalda o zamana ait şeyler kırıntı şeklinde bulunduğu hâlde sende 20. asır kırıntı olarak yaşıyor. Denilebilir ki sen Mete ordusunun hiç ihtiyarlamadan bugüne erişmiş bir subayısın. Tenasüh akidesinin lehinde delil arayanlar seni görmelidir. Hoş zaten o nazariye de pek ceffelkalem reddolunacak bir fikir değil ya...

Erkek gülümsedi. İçkiyle kızarmış yüzünde şimdi bir çocuk safiyeti vardı. Kadehini doldurarak: "Tenasüh uydurmasını da bir yana bırakalım" dedi. Sonra sert bir hareketle esas vaziyedi aldı. Sol eli, askerî talimnamenin tarifine tıpatıp uygun bir şekilde pantalonuna yapışmış olduğu hâlde kadeh tutan sağ elini kaldırdı:

- "Büyük asker Mete'nin ölmez hatırası şerefine" dedi.

Kadın gülümseyerek nazikâne başını eğdi: "Afiyet olsun." diye karşılık verdi. Son kadeh içilmişti. Odada uzun bir sessizlik oldu...

Kenan Hulûsi KORAY (1906-1943)

STEPTE ATLILAR

Fırtına yüzünden geceyi Sazak köylerinden birinde geçirmeğe mecbur olduk. Fırtına, 921 muharebelerinin yapıldığı yerden koparak geliyor, patikalar, keçi yolları, öküz arabalarının gıcırdadığı topraklarda ne varsa alıp getiriyordu.

Bu, step fırtınasıydı. Arkamızdan esiyor, ufalanmış topraklar kulaklarımızın içine, burun ve gözlerimize, saçlarımızın köklerine kadar doluyordu. Hiç kimsenin kendisini ondan korumasına imkân yoktu. Toprak kulübeler ve kerpiç duvarlarla, leyleklerin yuvalandığı bacalardan bile ustalıkla nüfuz edebiliyordu.

Bir aralık parmaklarını sığındığınız kahvenin taş masalarından biri üzerine süren kılavuzumuz:

- Meraklanmayın o kadar, dedi, bir saate kalmaz diner. Ve taş masada kalınlığı iki milimi bulan parmaklarının izine doğru eğilerek:

- Fakat, dedi, yarın sabah için söz veremem. Eğer yanınızda bir gözlük de taşımıyorsanız yolculuğu hiç tecrübe etmeyin.

Saat yediye doğru hakikaten her şey durdu. Kayaş istikametinden doğan bir ay onu birdenbire bir ışık bıçağıyla kesti, step âdeta ılıklaştı. Hâlbuki gece yarısına ancak dört saat vardı; stepte temas ettiği her şeyi bir cam hâline getirebilecek kadar sert bir ayaz başlamak üzereydi.

Geceyi dışarda geçirdik. Step hafif tepeleri, sarı rengiyle kocaman bir ayın altında bir deniz gibi gözüküyordu. Bir deniz gibi ve hiçbir şey bu vakitsiz hayalden bizi menedemezdi. Çizmelerimizi hemen çıkardığımız takdirde beş on metre ötede dizlerimize kadar, kendimizi âdeta bu step denizindeki suyun, durgun suyun içinde bulacak gibiydik.

Mutat olmadığı hâlde gece ayazı çıkmadı. Yalnız, yaprakların üzerinde ancak hissedilebilen bir serinlik vardı. Bu her şeyi canlı tutan ayaz hilâfına, günün fırtına yorgunluğunu dinlendirebilecek bir rehavete götürüyordu.

Sabahleyin kuş sesleri ve yapraklarda ilk ışıklarla uyandık.

Köyün çıkışında yedi atlı şimdi stepe bakıyorduk. Önümüzden geçen toprak yol batı istikametinde kıvrılarak, Eskişehir'in kaza merkezlerinden birine gidiyordu. İlerde ise yakıcı bir merhametsizlikle uzayan step vardı.

Ufku ve gökyüzünü koklar gibi başını havaya doğru kaldıran kılavuzumuz: "İyi bir gün." dedi.

İyi bir gün! Stepte ise yavaş yavaş kavrulmaya doğru bir hazırlık gözüküyordu. Gecenin serinliğini sarı ve bodur birtakım sazlar gibi için step otları, ilk sabah aydınlığı ile uçlarındaki rutubet ve nemi birdenbire terk edivermişler yahut haftalardır yağmur görmeyen toprak ince bir saz ve kamış gibi bütün bu serinliği otların ucundan çekip almıştı. Şimdiyse oradan birer güneş zerreleri damlamaya çalışıyor ve toprak, kül rengi kuru toprak yer yer çatlıyordu.

Kılavuzumuz: "Hazır mıyız?", diye sordu. Hayvanlarımızın başları yukardaydı. Step davetkâr gözüküyordu. Birdenbire çı-

kan hafif rüzgârla sarışın bir kadından daha davetkâr ve hemen az ilerde, hayvanlarımızın ilk hız mesafesinde, her şeyin yakıcı oluduğunu bilmekliğimize rağmen bizi sezebiliyordu.

Gözlerimizin alabildiği bütün bu mesafede gökyüzü bir sedef maviliği içindeydi. Âdeta yağmurdan sonraki bir şehir seması kadar parlaktı. İlerde, harman yapılan yerlere, yeni doğmuş çocukların bir çardak gölgesinde uyumaya hazırlandığı, döven mahallerinin gece aydınlığında sarı ve durgun sulu bir göl gibi pul pul gözüktüğü sahaları geçerek daha uzak mesafelere doğru uzuyordu. Atlarımızın ayakları altında biçilmiş otlardan, alt üst edilmiş kuru topraktan başka hiçbir şey yoktu. Bununla beraber, gözlerimizin önü ara sıra boy veren hafif tepeler arkasında bir memleket bulacağını zanneder gibi ümitliydi. Yol, susuz stepi ikiye ayırıyor, fakat bu, ancak iki üç yüz metre bir mesafede görülebiliyordu. Baştan başa her şey, aynı bir makinadan çıkmış gibiydi.Ara sıra da otların arasına bırakılmış çiçekler gözüküyordu. Bunlar step çiçekleriydi. Çok kereler birer kıvılcıma benziyorlardı. Bir keis etrafında üç yaprakları vardı. Sarı, kızıl yahut mavi yapraklar... Bazı defalar da otrengi ve parlak bir ilâç damlası gibi şeffaf böcekler göze çarpıyordu. Belki de stepte bunlardan yüz binlerce vardı ve kuru kökler etrafında sürünüyor, yahut bir ot kamışından ötekine doğru yürümeye çalışıyorlardı.

Öğleye doğru gökyüzünün sedef maviliği tırısa kalkan hafif, usta yürüyüşünde bile sıcaklık kaybolmuyordu. Nihayetsiz dalgalar hâlinde geliyor, güneşten daha ziyade toprağı bu ağır ve ezici rüzgârın hücumu korkutuyordu. Bir ara öyle oldu ki, step dumansız bir yangın yerine döndü. Kılavuzumuz:

- Söğütlü çiftliğine geliyoruz, dedi. İşte, şu tepenin arkasında...

Bunu söyledi ve hayvanını sür'atle tepeye doğru mahmuzladı. Birdenbire orada tepenin en yüksek düzlüğünde bitivermişti. Bir öğle güneşi aydınlığında hayvanın yarı terli kalçaları, yıkanmış kestane rengi bir ipek kumaş gibi parlıyordu. Stepin geniş ağırlığı altında bu küçük hayvan bir oyuncağa benzemişti. Yahut hayvanlarımızın dik başına ve henüz tıkanmış göğüslerine rağmen hepimiz bir oyuncak gibiydik. Step ayaklarımızın altında kayıyor, fakat hiçbir zaman bu başıboş genişlik içinde kendimizi bir böcekten, otları hışırtı ile yiyip süpüren bir böcekten ayıramıyorduk.

Tepedeyse yeni bir step başlamıştı. Bütün karakteristiğiyle gözlerimizin önünde birdenbire dört bir tarafa açılmıştı. Kılavuzun müjdesine rağmen ona doğru ümitsiz bakıyor, steple deniz mefhumu düşüncelerimizde birleşiyordu. İkisi de hakikatte aynı şeydi. Step nihayetinde bir çiftlik, denizin bittiği yer aynı şekilde kurtarıcıydı. Step daha geniş sahalara, yeşil vadilere, ince sazlıkların bittiği su kenarlarına, siyah mandaların dinlendiği durgun çaylar ve daima titrek yapraklı sivri söğütlere doğru uzanıyordu. Step her şeyi yutacak gibiydi. Elinin uzandığı her yerde bir tırpan gibi önüne ne gelirse biçecek yalnız büyük bir sarılık, kızgın güneş, ıslaklığı alınmış kuru bir gökyüzü hüküm sürecekti.

Tepeyi dört nala indi. Saat on bir oluyordu. Söğütlü çiftliği ise gideceğimiz yol üzerinde, yandaydı. Henüz onu görmediğimiz hâlde serinliğini hissedebiliyorduk. Bu serinlik sanki bir vaha ve kuyu serinliğiydi. Güneşle işba gelmiş vücudumuzda ona

muhtaç olduğumuzu biliyorduk. Çünkü uzuvlarımızı yavaş yavaş terden bir ıslaklıkla tebdil eden güneş bizi âdeta eritiyordu. Beklemediğimiz serinliğe kavuşamadığımız takdirde step, bizi az sonra bir ot, kuru bir ot hâline getirecek ve uçlarına kuşlar bile konmayan bu garip susuzluk ortasında geceyi ve yağmuru beklemeye mecbur kalacaktık.

İçimizden biri: - Çiftlik, diye haykırdı.

Kılavuz: - Evet, dedi, Söğütlü Çiftliği.

Ayaklarımızın altında, vadide, çiftlik bir ağaç denizi gibi duruyor ve ilerde yeniden step, yakıcı merhametsizliğiyle başlıyordu.

Söğütlü'ye uzun boylu bir günebakan tarlası içinden geçerek girdik.

(*Vakit*, 16 Eylül 1941.)

Asaf Halet ÇELEBİ (1907-1958)

SANATTA ESKİMEYEN ŞEY

Sanat bahislerinde eskilerle yenilerin mücadelesi hemen hemen insanlık tarihi ile başlayan bir şeydir. Evet, herkes bilir ki eskiden yeni olan şey bugün eskimiştir. Ancak zamanın tahripkâr pençesinin parçalayamadığı bir şey vardır. Onun nasıl doğduğu bile ekseriya müphem kalır. Bu, zaman hudutları içine giremeyecek kadar güzel olan şeydir. Asırlar onun üzerinden karanlık bulutlar hâlinde geçse de onun rengi kararmaz. Daima okşayan ve gülümseyen bir güneş vardır ki onu bu karanlık bulutlar arkasından görür, sever ve zaman zaman bulutları parçalayan çıplak ve ısıtıcı ışıklar ile yıkar.

Zaman mefhumu daha ziyade bizim beynimizin içindedir. Çoğumuz güzeli zamanla ölçmek isteriz. Yine içimizden birçoğu güzelliği kendi gözleriyle değil başkalarının gözlerine inanarak kabul etmek ister. Çünkü (güzel) standart damgası vurulmuş bir şeyi kayıtsızca kabul edivermek onun için kolay ve tehlikesiz olacaktır. Kolektif bir görüş rahatlığı insanı düşündürmekten kurtarır. Bu görüş rahatlığını temin eden göreneklere, modaya uyma neticesinde beğenilen şey acaba hakiki sanat eseri midir?

Meselâ, ne bileyim, bir an çamurdan kaba ve iğrenç bir put yapıp ona tapan bir topluluk olduğumuzu düşünelim. Yine bir an bu kolektif manyetizmanın seyyalesinden kurtulup da iç benliğimizin gözleriyle bakmaya muvaffak olduğumuzu farz edelim. Güzel ve iyiyi görünce çamur putlardan uzaklaşacağımız

muhakkaktır. Çamur putları yağmurlar ve karlar siler, eritir; çünkü zamanın eriteceği şey de bunlardır.

Muhakkak ki bir sanat eserini tetkik eden onun muhitini, zamanın bütün temayüllerini, ruhî ve içtimaî amillerini de göz önünde bulundurur. Ancak bütün bunlar nihayet onun üzerinde zamanın damgası icabı olan bir elbise gibidir. Çoğumuz bu elbiseyi görürüz. Acaba onun altındaki bütün güzellik mefhumunun sembolü olan harikulâde bir vücut mu, yoksa kartondan veya tahtadan bir manken mi? Ancak o elbiseden başka bir şey görmeyenlerdir ki köhneden ve modası geçmişten bahsedebilirler.

Yeni için de hislerimiz ve telâkkilerimiz samimî değildir. Çoğumuzdaki "neophobie" ler, yeniden ve tanınmayan şeyden ürkmelerin de sebepleri vardır. Dar ve alıştığımız çerçeve içinden çıkmak bizi şaşırtacağı için onu isteyemeyiz. Alışılmış şekillere kapılan insan bir his tembelliği içinde alışamadığı şeyi görmeye tahammül edemez. Eski veya yeni olsun alışılmayan şey huysuz bir çocuğun yadırgayacağı bir "bolite à surprize" gibidir.

Sanatta birçok içtihatlar, birçok ekoller olabilir. Her değerli içtihadın, kendisine göre bir iddiası olan her ekolün sanat ve edebiyat tarihinde yeri vardır. Fakat unutmayalım ki ekoller ekseriya hemen hemen bir kişiye inhisar eder. Bir dahi başlı başına bir ekol yapılabilir ve ondan sonra aynı çığırda yürümek isteyenlerin çoğu ancak bir taklitçiden ve ekseriya "raté bir mukallid" den başka birşey olamaz.

Ekolleri kuranlar aşağı yukarı manevî bir kudret ve sulta sahibi kimseler olmakla beraber maddeyi de ellerinde mum gibi yoğurmaya muktedir kimseler olmaları lâzım. Malzemenin sağ-

lamlığı onun kurulduğu zamanlardaki bütünlüğü mimarisinin dayanıklılığını temin eder. Ancak şüphesiz ki ilk plânda gelen bu mimarî meselesidir. Şahsiyetin manası da işte bu mimarinin bütünlüğünde gizlidir. Sanat eserinin mimarı şüphesiz ki eseri için lüzumlu malzemenin en iyisini kullanmayı bilen kimsedir. Şüphesiz ki aynı malzeme hiçbir şey bilmeyen birisine verilse ondan bir sanat eseri beklenemezdi.

Bir sanat eserinin karşısında iken biz kendimizi sanatkârın ruhunun aynasında görürüz. Hoşlandığımız şey, içimize, samimî ve hakikî benliğimize yakın olan şeydir.

Öyle dahiler vardır ki onlar bir ekolün hudutları içine bile sığmazlar. Onlar, bir Budha sükûnu ile bize ezelî vecdin nurunu gönderirler. Onlar sanatın nirvanasına eren hakikî Budhalardır. Bu nadir fıtratlar için artık eski ve yeni mefhumlar yoktur. Onlar zamanın ve zamanla değişebilen her şeyin dışında kalırlar. Hiçbir ekole tâbi olmadıkları hâlde ekollerin kendilerinden doğduğu bir verbe, bir masdardır.

Asıl sanatkâr bir büyücü, bir şarlatan, bir gözbağı değil, kendi varlığı bizzat bir mucize olan bir velidir. Ruhumuzun sükûn ve iştiyaklarını onun maddî vasıtalarla gizlediği şeylerin ilerisinde, kendisinin baş döndürücü varlığının içinde, başkayı, yabancıyı unutarak dinlendiririz. Orada gösterişten uzak, taklitden sıyrılmış, görenekten, alelâdelikten ayrılmış kendi hakikî ve yüksek varlığımızı buluruz.

Şüphesiz ki bütün ekoller aynı kuvvete değildir. Bütün edebiyat ve sanat ekolleri nihayet unsurları ve üslûpları itibarıyla değişir; kıymetli, hatta kıymetsiz olabilir. Zaman onların elbisesini çürüterek aldığı vakit altından bazen canlı ve icazkâr bir

varlık, bazen uslanmış ve boyaları bozulup akmış bir ucube veya buzdan yapılmışsa bir hiç ortaya çıkabilir.

Zamanın attığı şey elbisedir. Gözleri miyop olan seyirciler uzaktan ancak renk renk elbiseler görürler ve iplerle oynatılan bir kukla ile hakikî bir artisti fark etmeden, yanlarında aynı görüş galatına uğramış seyircilerin mütalâalarını sorar ve hayal meyal gördükleri bu oynayıp kımıldayan şeyleri daha ziyade kafalarının içinde büyültüp manalandırmak isterler. Fakat oyunun sonlarına doğru hakikî artistler çekilir, yukarıdan iplerle oynatılan kuklaların da birer birer elbiseleri döküldüğü zaman yalnız elbiseden başka bir şey görmeyen seyirciler bu aldanıştan hiddetlenir ve az evel kafalarında büyüttükleri şeylerden artık nefret ederler.

Böyle birçok ekoller vahilikleri, sahtelikleri, çürük esaslara dayanmaları dolayısıyla kıymetten düşmüştürler. Bunları diğerleriyle karıştırmamak icap eder. Zaman şeytanı hakikî güzelliği iğva edemez. Onun nisyan cehennemine attığı sahtekârları nüfuz ve dikkati olan gözler çar çabuk ayırt ederler.

Kendisine yabancı gelen her şeyden nazarî bir korku geçiren kimseler için yeni ve eski vardır. Onlar alışamadıkları şeylerden korkar ve hemen aforoz etmek isterler. Ne yazık ki bu görüşleri bozuk kimselerin gördükleri ekseriya mukavva heykellerdir. Oyunun sonlarına doğru kalıp da kendi görüş hatalarını anlasalar bile nihayet evvelce beğendiklerini zannettikleri şeyden anî bir nefretle ayrılmaktan başka bir şey yapamazlar. Onlar daimî surette güzeli, iyiyi, doğruyu görmemeye mahkûm olmuşlardır.

(*İstanbul* dergisi, Haziran 1954)

Nihat Sami BANARLI (1907-1974)

TÜRKÜN ÜÇ ORDUSU

Büyük bir Türk şairi milletimizin tarihindeki en mühim vasfını *"Ordu milletlerin en çok döğüşen, en sarpı"* mısraında hulâsa eder.

Gerçekten milletimiz, Anadolu ve Balkanlar Türkiyesi'ne bir "ordu millet" hâline gelmiş; coğrafyanın bu en güzel vatanındaki medeniyetini, bir "ordu millet" şahlanışı, çalışkanlığı, yaratıcılığı ve disiplini içinde kurmuştur. İslâm dünyasında asırlarca çalkalanmış bir Peygamber sözü de, bizim bu faziletimizi beyan eder. Yaygın bir rivayete göre, Hazret-i Muhammed, Hakkın kelâmına tercüman olarak, *Bir ordum var ki adını Türk koydum*, demiştir.

Bu hadis, Tanrı'nın, yeryüzündeki bütün faziletlere, bütün huzur ve emniyetlerle gerçek adalete Türk milletini, yani Türk ordusunu sebep ve vasıta yarattığı manasındadır. Bu hadis, eğer doğru ise, manası budur. Eğer Hakkın kelâmını değil de halkın imanını ifade ediyorsa, manası ve mahiyeti değişmez. O zaman da başka milletlerin, Türkleri hangi vazifede gördüklerini ve Türk ordusuna nasıl inanıp güvendiklerini ispat eder.

Bizim birinci vasfımız budur: Yeryüzüne huzuru, emniyeti, iman nurunu, insanlık şefkat ve adaletini, hem de ordu vasıtasıyla yaymak; tarihin her devrinde bağrından böyle kuvvetler çıkarır bir *ordu millet* olmak... Çünkü bu ordu, Fatih Sultan Mehmed'in ordusu gibi, bir gaziler ve fatihler ordusu olduğu hâlde, fethettiği ülkelere zulüm ve ölüm yerine, şefkat ve adalet götürmesiyle, tek dünya ordusudur.

*

* *

Bizim ikinci ordumuz, maarif, yani *irfan ordusudur*. İrfan, hatta okumamış Türk halkının bile, tarihin en tecrübe görmüş milleti olarak; daha doğuştan sahibi ve varisi olduğu, fıtrî ve asil faziletidir. Fakat Türk milleti, tarihte ne zaman irfan ordusuna tam kıymet vermiş, onun hocalarını muhterem, hatta mukaddes bilmiş, onun çocuklarını, vatanın ve insanlığın istikbali bilerek iyi, faziletli, bilgili ve çalışkan yetiştirmişse, o zaman daha büyük olmuştur. Eski Türkler, hocalarını mukaddes bilir, onlara *ata, koca* gibi, heybetli isimler verir; millet olarak, onların bilgisinden, devlet olarak, onların tecrübesinden ders ve öğüt alırlardı.

Oğuz Han'ın halk dilinde yaşayan destanı böyle söyler. Milletimizin Çinlilere karşı kazandığı birinci *İstiklâl Savaşı*'nı, *Orhun*'daki ebedî taşlara yazarak, Türkün mizacına, ordusuna ve halk irfanına güvenini haykıran *Türk Bilge Kağan*'ın kitabesinde de bu hakikat kazılıdır. Sonra Selçuk hükümdarları, sonra Osmanlı sultanları, İkinci Murad, Fatih, Yavuz ve Kanunî, âlimlere ve mualimlere saygı göstermekte birbirleriyle yarış etmiş dünya hükümdarlarıdır.

Bunun içindir ki, bizim irfan ordumuzun bütün muhterem ve fedakâr hocalarına ve talebesine düşen en büyük vazife, tam bir ilim haysiyeti ve ciddiyeti içinde, Türk ilim ve tefekkürüne, tekrar milletler arası değer kazandırmak, Türk çocuklarını böyle bir geleceğin asil namzetleri olarak, ciddî ve millî bir terbiye içinde, çalışkan ve yaratıcı yetiştirmektir. Çünkü maarif, bir mille-

tin sonsuz ehemmiyet vermesi gereken en ciddî mevzuudur. Vatanperver ve kahraman ordu kuvvetleri başta olmak üzere, bir milletin ilim, teknik ve adalet müesseselerini, en iyi olarak, ancak mülkî ve askerî, ciddî bir maarif yetiştirir.

Türk maarif ordusu, bu vatan vazifesine şevkle devam ederken inanmalıdır ki, Türkiye'de vatan hocalarına saygı an'ane ve terbiyesi tükenmemiştir. Halkımız, bu saygının aziz kaynağıdır. Aydınlarımız içinde ise, tarihin her devrinde, en umulmayan zümreler arasında bile, maarif ordusuna, derin saygı ve sevgiyle bağlı vatan evlâtları olmuştur ve olacaktır.

*

**

Fakat bizim bir üçüncü ordumuz daha vardır ki tarihimizin her anında, her müşkülünde, semalarımızda uçuşarak, bize yardımcı olmuştur. Bu ordu, maddî değil, manevidir. Bu ordu, asırlarca bu vatanı almak ve vatanda ebedî kalmak için şehit olmuş ecdadımızın *ruh ordusu*dur. Bir İstiklâl Savaşı Destanı, şöyle anlatır: Yunan askerleri derler ki: "Biz silâhlarımızın üstünlüğüne güveniyorduk. Bizi yıldıran, Türk silâhlı kuvvetleri üzerinde uçuşarak, süngülerini vicdanımıza batıran o, nurdan *evliya ordusu*; Türkün heybetli *ruh ordusu* oldu."

Bu demektir ki, Türk milletinin, düşmanlarının bile vicdanına değmiş bir manevî kuvveti vardır. Asırların sayısız şehit ruhlarından kanatlanan bu kuvvet, Türkün savaş ve irfan ordularını destekleyen bir *iman ve vicdan* ordusudur. Bizim her ordumuzun vicdanında vazife almış *ruh orduları*, bizi adaletsizlikten,

bizi faziletsizlikten koruyan ve yalnız semalarımızda değil, bizim içimizde yaşayan ordulardır. Milletimizi, birbirini seven ve sayan insanlardan mürekkep bir bütün hâline getirecek en büyük kuvvet de budur.

*

**

Son bir cümle ile, bu üç ordu, aslında bir ordudur; bu bir ordu kahraman, irfanlı ve imanlı bir *ordu millet*'tir.

(*Hürriyet*, 4 Haziran 1960)

BAYRAKLAR

Küçük ve sevimli bir mektepli kız, elinde bir ansiklopedinin renkli, bayrak tablosuyla yanıma geldi. Soracağı sualin heyecanı, gözlerindeydi.

Küçücük eliyle, tablosundaki eski Mısır, Yani Pakistan, Libya, Tunus, Cezayir, Moritanya, Berka, Cohor bayraklarını gösterdi:

- Bu bayraklarda niçin bizim ay-yıldızımız var?

Biz bayrağımızı onlardan mı aldık? diye sordu.

- Hayır! dedim, onlar, bayraklarını bizden aldılar. Bizim bayrağımızı sevdikleri, bir kısmı da uzun zaman bizim bayrağımızın altında, mes'ut yaşadıkları; ona alıştıkları, onu unutamadıkları için böyle yaptılar; bayraklarına bizim bayrak renklerimizi, bizim ay-yıldızımızı işlediler.

Sevinçle:

- Sahi mi? diye sordu. Ona, anlayabileceği bir dille, hakikati anlattım. Yanıma, âdeta boynu bükük gelmişti. Yanımdan, başı havada, gözleri nurlu ve gururla uzaklaştı.

Gösterdiği tabloda *bir zamanlar yine ay-yıldızlı, yine allı yeşilli ve beyazlı olan Türkistan Azerbaycan bayrakları da vardı.* Mevzuun bu tarafını ve bu tarafındaki derin yarayı, yavruya anlatmadım. Esasen, beni düşündüren nokta, çocuğun felsefesinde idi: *Neden öbür türlü sormamıştı? Neden, bu milletler bayraklarını bizden mi aldılar, diyememişti?* Bunda, son otuz şu kadar senelik maarifimizin, çocuklarımızın aşağılık duygusu aşılayanlara gösterdiği müsamahanın hissesi olmalıydı.

*

**

Müslüman olsun, olmasın, bir kısım Asya ve Afrika milletleriyle bizim bayrağımız arasında bu renk ve şekil bağlılıkları yeni değildir. Öteden beri, bu milletlerin bayraklarıyle bizim müşterek renk ve şekillerimiz olmuştur.

Meselâ bugün, Afrika semalarında bizi de sevindiren bir hürriyetle dalgalanan Libya Bayrağı'nın kırmızı ve yeşil bantları ortasında gördüğümüz (ay-yıldızlı) siyah renk, gerek Türk, gerek İslâm an'anesinde eski bir renktir. İran destanı *Şehnâme*'ye ve daha bazı Şark İslâm kaynaklarına göre, eski Türk hükümdarlarının, bilhassa Saka Türklerinin ünlü hükümdarı, *Afrâsiyâb*'ın (M. Ö. VII. asır) bayrakları siyahtı. Fakat, beri tarafta, *Hz. Muhammed*'in *Ukaab* adlı, meşhur bayrağının da rengi siyahtı. (*Ukaab, aynı zamanda karakuş demektdir.*)

Aynı siyah bayrak, ya bu mukaddes İslâm an'anesinden yahut daha eski *Afrâsiyâb* (Türkler arasındaki adı: *Alp Er Tunga*) devrinden beri yaşayarak, Karahanlılar, Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçukluları zamanında, bu devletlerin veya devlet büyüklerinin resmî bayrakları olmuştu.

Siyah bayrak, daha yakın olarak, Osmanlılar'da Sultan *İkinci Mahmud* devrinde teşkil eden *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye*'nin de bayrağıydı. Bu bayrağın siyah rengi üzerinde fetih ayetleri yazılıydı. Bu bayrağın rengi tamamıyla dinî an'aneye dayanıyor ve *Hz. Muhammed*'in *Ukaab*'ını canlandırıyordu.

İşte bunun içindir ki *Libya* bayrağı, bir tarafında İslâm *yeşil*'i, bir tarafında Türk *al*'ı ve orta şeridinde Peygamber bayrağının rengi ile tertiplenmiş, bu bayrağın tam ortasına da Türkiye Türklüğünün *ay-yıldız*'ı konulmuştur. Bu bayrakta, denilebilir ki, bizim dünkü İslâm - Osmanlı İmparatorluğumuzun bütün müslüman ülkelerde bıraktdığı, derin saygı ve sevginin aziz hatıraları toplanmıştır. Hatta buna, son asırlardaki müselsel istiklâl savaşlarımızın şerefli izleri de ilâve edilmiştir.

Biz, bir zamanlar dünyanın üç kıt'ası üzerinde, yine dünyanın en adil ve medenî devletini kurmuştuk. Medeniyet, büyük bir ülkedeki her milletten her insana insanca muamele etmek demekse, bunun yeryüzündeki en üstün örneğini vermiştik. Son asırlarda, hele zamanımızda, bu imparatorluğun yıkılışını yalnız kendi kabahatimiz zannettik. Tarihte en büyük ve en kudretli Türk devletini kuran Osmanlıları, bu yüzden lekelemeğe kalktık. Politikanın ve düşman hilelerine aldanmanın, bir milleti, kendi babalarına söğer durumlara düşürebileceğinin de en parlak örneklerini verdik.

Hâlbuki bu devleti, içten beşinci kollar, dıştan da asırlarca sürdürülen bir dünya ablukası yıkmıştır. Bu beşinci kol faaliyetlerine, bugün olduğu gibi, maalesef, Türk münevverleri(!)nin de katıldığı olmuştur.

Bunu, son asırların en kudretli imparatorluğu görünüşündeki İngiltere İmparatorluğu'nun da yıkılışı takip etmiştir. Bu sonuncu yıkılış, yeryüzünde imparatorluk devirlerinin (Moskof imparatorluğu hariç) şimdilik geçtiğini göstermektedir.

Kaldı ki Avrupa'da yıkılan imparatorluklar, İngiltere'den ibaret değildir. O imparatorluklar ki önce hep birlikte ve bize bağlı milletleri her türlü hile ile kandırarak, içten ve dıştan, bizim yıkılışımız için çalışmışlardı.

Fakat, bilmeyiz, hürriyetlerini, bizden başka imparatorlukların, bunu vermek istemeyen ordularından zorla alan, bugünkü hür ve müstakil, başka devletlerin bayraklarında da o imparatorlukların bayraklarından alınmış renkler ve çizgiler, bizim hatıralarımız gibi, sıcak bir sevgi ve saygı ile yaşayabiliyor mu?

Biz, bir zamanlar imanlarımızı birleştirdiğimiz ülkelere sadece sevgi dağıtmıştık. Dikkat edenler, sıcak bir müşahede ile görürler ki bugün, bir kısım dünya devletlerinin bayraklarında tıpkı bizim ay-yıldızımız dalgalanıyor.

Bunlardan Pakistan bayrağı, yeşil zemin üzerinde, beyaz ay-yıldızla süslüdür. İmpratorluğumuza *Barbaros*'un getirdiği Afrika sahillerinden, devletimize *Yavuz Sultan Selim*'in kazandırdığı İslâm ülkelerine ve bir zamanlar Seydî Ali Reis'in derin muhabbetle karşılandığı Hint denizlerine kadar, her yerde, hâlâ sevgimiz, dostluğumuz, hatıralarımız yaşıyor. İmparatorluğu-

muzun bizden koparılmış her yerinde Türkçemizin ve medeniyetimizin derin akisleri, asil çizgileri dalgalanıyor. *Bunları, biz de, milletimize yeniden büyüklük duygusu verecek birer temel olarak bilmeğe, hatırlamaya hatta yaşatmaya çalışmalıyız.*

*

**

Karahanlılar zamanında da Müslüman - Türk bayrağının rengi *al*'dı. O tarihlerde *kızıl*, bugünkü gibi bir lekenin adı olmadığından, Türkler, bu bayrağın yükselişini:

ağdı kızıl bayrak

gibi mısralarla terennüm ederlerdi.

Bazı eski milletlerin türlü renklerdeki bayraklarında da *ay* sembolü bulunmakla beraber, bugünkü bilgimize göre, bayrağını *hilâl*'le süsleyen ilk büyük devlet, *Osmanlı İmparatorluğu*'dur. Hele ay-yıldız, hemen tamamıyla Türklüğün albayrağına ait, aziz ışıktır. Bilindiği gibi, önce üzerinde yalnız hilâl bulunan bu bayrağa *Sultan Üçüncü Selim* zamanında, sekiz köşeli bir yıdız konulmuştu. Yeşil zemin üzerinde Hilâfetin, kırmızı zemin üzerinde de Türklüğün ay-yıldızlı bayrağı, bütün imparatorluk topraklarında sevgiyle dalgalanmıştı. Trablusgarp'ta ve Tunus'da ise, öteden beri, bu ay-yıldızlı bayraklar sevilir ve küçük farklarla benimsenirdi. *Sultan Abdülmecid* zamanından bu yana, gittikçe olgunlaşan ve *Sultan Abdülhamid* zamanında daha güzel şekil alan Türk bayrağı, şüphesiz, en güzel ve alımlı şeklini; en zevkli ve ölçülü biçimini zamanımızda almıştır. Çünkü Nâmık Kemal'in:

Kan ile kılıçtır görünen bayrağımızda

dediği zamanlarda Türk bayrağının *hilâl*'i, arada bir, kılıcı da andıran, daha ince ve daha açık bir hilâldi.

Bayrak hikâyesi, bu kadar değildir. Daha uzun ve derindir. Onun, hem çok şerefli, hem çok acı, nice macerası olmuştur. *Fakat bugün, aramızda hiçbir kızıl zora tâbi olmadan, âdeta bir bayrak birliği bulunan, dost milletler vardır. Bu bayrakların bilhassa ay-yıldızı, hemen tamamamıyla bizim ay-yıldızımızdır. Bu bakımdan ay-yıldız, hem bir sevgi hatırası, hem de bir hürriyet ve medeniyet sembolüdür.* Bugün yine sol fitnenin meselâ dost Pakistan topraklarında açtığı yaralar bir yana bırakılırsa, nice hür semalarda dalgalanan bayraklar, bize şunu haber vermelidir ki: İnsanlar arasında olduğu kadar, milletler arasında da sevmek ve sevilmek, hayatın tek büyük ve manalı lezzetidir.

Yücelerden yücesin!

Kimse bilmez nicesin?

Güzel Tanrı!

Çok cahiller seni gökte arar yerde ister,

Sen, aslında inanmışların gönlündesin.

mısralarında açıklanan büyük *hakikat*'ten daha başka bir şey olmayacaktır.

İleride de insanoğlunun kazanacağı her zafer, insanlar içinde mermere olduğu gibi, maddî, manevî her varlığa ilâhî söylentenlerin zaferi olacaktır.

Sabri Esat SİYAVUŞGİL (1907-1968)

BAHTİYAR MR. WILSON!

Günümüzün ünlü İngiliz romancısı A. Wilson'un İngiliz Kültür Heyeti'nin konferans salonunda kendi hayatına ve roman anlayışına dair yaptığı nükteli sohbeti dinlemek bir zevk oldu. Öyle bir zevk ki, bunu şehrimizin bütün şairleri, romancıları,hikâyecileri, piyes yazarları, tenkitçileri ve denemecileriyle birlikte paylaşmak ve ancak olgunluk çağına vardıktan sonra eser vermeğe başlamış olan bu İngiliz edibinin hayat tecrübesiyle ince tahlillerini onlarla uzun boylu tartışmak isterdim.

Henüz ellisine varmadığı hâlde insanlarla hemhal olmanın ağarttığı saçlarıyla, insana âdeta okşar gibi bakan mavi boncuk gözleriyle bu İngiliz edibi bana evvela Merih'ten geliyormuş hissini verdi. Galiba, arada, insana insanca hitap etmenin lezzetini, ona hem kendi, hem de dış dünyanın sırlarını keşfettirmenin keyfini onunla uzun bir diyaloğa girişip yaşamanın güzelliğini anlatmanın tadını çoktan unutmuş olacağım ki, A. Wilson'u uçakla altı yedi saatte gidilen bir adadan değil, bir harikalar memleketinden, bir masal diyarından kalkıp gelmiş sandım.

Bahtiyar Mr. Wilson! Anlaşılıyor ki, memleketinde masaya yumruk vurarak konuşmak âdeti yok, gözlerini devirerek, ağzından köpük saça saça, söver ve döver gibi meram anlatmak usulü yok, karşısındakini daima suçlu belleyip onu, melekleştirmek iddiasıyla,kullanışlı bir eşyaya çevirmek gayreti yok, insandan insana minarelerle ölçülen boy farkı yok, bu bizdendir, şu bizden değildir fetvasıyla pirinçten taş ayıklar gibi insanlar arasın-

dan adam ayıklamak hevesi yok, korku ile kenetlenmiş veya kin ve gayz içinde fıkır fıkır kaynayan topluluklar yok. Bunların yerine başka şeyler var.

Mesalâ hâlden anlamak ve sevmek ihtiyacı, meselâ saygı beslemek ve korumak geleneği, insanı fabrika mamulü olmaktan kurtarmak cehdi ve bunların yanı başında edebiyatı, huysuzlukların köstebeğinden, zilletlerin salyangozundan, dalkavukların kurbağasından, küfürlerin eşek arısından uzakta, bir lâle bahçesi gibi sevimli ve bakımlı tutmak merakı var.

Mr. Wilson, bana Zola'da romantizme dair bir eser neşretmiş olduğunu haber verince, hayalimdeki o lâle bahçesi, Richmond'daki saltanatlı park gibi genişledi ve kuzgunî siyaha kadar bütün lâle çeşitlerinin boy attığı o tertemiz tarhlar arasında kendimi, tozsuz ve çamursuz bir iklimde dolaşır sandım.

Bahtiyar Mr. Wilson'u dinledikçe beni de aynı saadet başladı sarmağa. Yüzünde beliren çizgiler, sözüne verdiği ahenk, elleriyle çizdiği dünya bambaşkaydı. Ama o söyledikçe, benim içimde sanki uzuv, uzuv yaratılan bir insan, onun anlattığı dünyanın kırk yıllık sakini imiş gibi, manzaraya alışık gözlerle bakabiliyordu. Kırk yıllık Londra'lı ile kırk yıllık İstanbul'lu arasında, belki ikisinin farkına varmadığı ince yakınlıklar, bu hasbihalin sonunda birer akrabalık olmuştu bile. İki ayrı diyarın iki ayrı adamı insanlık hâlinin çizgisi üstünde birbirinin hizasında, birbirine ne kadar yakındı.

Galiba kendi insanlığımıza da yakın olmak istiyorsak, bu dili öğrenmek, bu dille konuşmaktan başka çaremiz yok. Günlük hayatın bu dile yığınla soktuğu kof kelimelerle boş iddiaları ele-

yip atabilirsek, karşımızdaki her adamda kendimizi ve karşımızdaki her adamı da kendimizde daha rahat keşfedeceğiz.

Yazıma bahtiyar Mr.Wilson başlığını koydum, fakat asıl biz onu dinlerken bahtiyardık.

(*Yeni Sabah*, 12 Mart 1962)

ANTALYA EVLERİ

Antalya evleri, kayısı dalları ardında büyüyen harikulâde bir nebattır. İlk kuşların öttüğü saatlerde, nemli bir gecenin yumuşattığı tahtalar, çıplak ayakları ıslak bir Acem halısı gibi hızla okşarlar. Üstüne beyaz ve siyah çakıllarla şal örnekleri işlenmiş avlularda beyhude yem arayan alacalı güvercinler vardır. İki erik ağacına gerilen salıncakta sabah, sallanır durur. Duvarların gölgesi henüz bütün bahçeyi kapladığı anlarda, evler küçük bir çam gibi lâkayt, serinliği tadarlar. Öğle, bu evlerin kuru bir bambu gibi ferini kaybetmiş yeşilliklerin arasından sivrilip çıktığı zamanlar, bacalarında beyaz leyleklerle bir kat daha uzayan damlar, telgraf direkleri, minarelerle şehir, bir ilk zaman mabedi gibi boş ve şakulîdir. İki narçiçeği, dam arasındaki deniz bile çinkodan bir dam gibi yanar. Evler, kalbi ancak küçük havuzlarda atan bir deniz altı nebatı gibi kımıldamaz olur.

Akşam, kızıllaşan camlarıyla evler, birer portakal ağacı hâlinde kıyıya sıralanırlar.

Havuzun kahkahaları, fıskiyeler, çakıllara işlenen Hint çiçeklerini canlandırmak ister gibi fışkırır, serpilir.

Antalya evleri, kayısı dalları ardında büyüyen harikulâde bir nebattır. Ve çocukluğum, orada, aralık panjurlardan sofalara kayan bir duvar sarmaşığı gibi uzadı. Onların bana "inme!" der gibi çatırdayan merdivenlerine, "açma!" der gibi gıcırdayan kapılarına, üstünde ağır bir rehavetin öğle uykusuna daldığı müdevver kadifeden sedirlerine ve uzak bir iklimin esrarengiz haritasını andıran oymalı yüklüklerine biraz karışmış gibiyim. Akşam, panjurları kapatılmış odalardan aydınlık sofalara muhacir kuşlar gibi akan serinlikte ben de vardım. Yalnız, muhacir kuşlar, iki narçiçeği damın arasındaki denizi geçerek kaybolurken ben, ellerim pervazın öksesine yapışmış iki güvercin gibi perdelerin beyazlığında erirdim. Bir an geldi ki, billûr bir akvaryumun şeffaflığına kalbolmuş bir su kitlesi gibi ben de bu ahşap, geniş ve ılık evlerin şeklini aldım.

Bugün, yalnızlığımı düşündüğüm zaman, içimde boş sofalar, bana ayak tıpırtılarını gönderirler. Panjurlar, küçük bir deniz parçası üzerinde noktalanan bir yelkenliyi göstermek ister gibi açılırlar. Kapılar aralıktır ve odanın gölgeli bir köşesinde mor kadifeden bir sedir, uyku arasında kımıldanır. Nereye gidiyorum? Çom mu uzaklara? Aralık kapıdan içeriye kim süzülecek?

Ve içim beklemekten usanmış gibi mor kadifeden sedire uzanıp gözlerini kapar.

Odama bütün bir şehri doldurmuştum. Taze ağaç kokan beyaz kereste parçaları vapurlarımdı. Çakımın ve muhayyelemin yontup bol ışıklara salıverdiği bu teknelere, her gün yeni bir şey eklenirdi: İki ipince direk, sarı kargıdan bir baca, paslı bir saat zinciri ve her gün, çeşit çeşit denkler gibi güvertelerine yığdığım rüyalar...

Dışarda, kendi ağlarına sıkışmış, ölü balıklar gibi kaskatı kesilen gemiler, ancak akşam güneşinin uzattığı gölgelerini serin sulara bırakırlarken benim taze ağaç kokan gemilerim gölgelerin sırtında ta pencerenin hizalarına kadar sokulurlardı. Ben, odamın tahtalarından silinen güneşin peşine, beyaz yelkenli kıyıklarla düşerdim.

Anadolu kıyılarında deniz, yabanî otların kapladığı bir tarla gibi, köpüklü pervane yollarının çelik sapanlarını bekler. Bu köpüklü yolların gümüş yılanlar gibi limana doğru akışını daha yakından görmek için, evler, kale duvarına tırmanmak üzeredirler. Şehrin en kuytu köşelerinde, bir deniz hasreti yanar. En loş merdiven altlarında bile bir katran ve yosun kokusu gizlidir. Yaylılara dingil olan sırıklarda, küreklerin sulara gömülmek ihtiyacı sarsılır durur. Uzak seferlerden, yağız bir alın ve iki lombar deliği gibi pırıl pırıl yanan gözlerle dönmek ve rüzgârın yelkene her doluşunda, kalesi, portakal bahçeleri, beyaz minareleriyle şehri, ufukların ardındaki denizlere doğru bir parça daha sürüklemek; işte tahta vapurlarıma renkli çuvallar dolusu yığdığım rüyalar...

Sabah, panjurun aralıklarından gür bir su gibi boşalan ışıkla, gemilerimi kuytulara gizlerken, içimden uzun bir hıyaban kara tarafına doğru yol alırdı. O zaman, şehrin her gün bir parça daha çekerek, denizi, uzun Anadolu yollarına bağladığını duyar gibi olurdum.

Anadolu yolları, unutulmuş bir şarkı kadar uzundur. Onlarda bitmeyen bir yolculuk, güneşi kovalar gibi, uzak bir han kapısına ellerini uzatır. Söğütlerin adımına ayak uyduran develerden, telgraf tellerine konan serçelere varıncaya kadar, her yerde,

yola çıkan bir bekleyişin uzandığını duyarsınız. Yaylının tekerleği için Kepez ve Çıbık Boğazı, belirsiz bir noktanın iki ucudur ve bu nokta bazen bütün bir ömür olur. Yolsuz Anadolu'da yolculuk eden zamandır, gönül değil.. Araba izleri, telgraf telleri, güneş gibi sonsuz ve yeknesak bir zaman...

Ve odamda, güneşin çizdiği iskelede uyuyan gemilerim, renkli rüya denklerini mukavva kutudan trenlerime boşaltırlardı.

Ben, toprak ve suyun uykuda genişledikleri bir anda, odamın, havasına portakal kokusu sinmiş limanından, katarlarımı hızla ışıklı yollara doğru çeker ve güneşle gölgeyi birbirine eklerdim.

(Varlık, nu. 1, 2, 15 Temmuz, 1 Ağustos 1933, s. 8, 24.)

Bedri Rahmi EYUBOĞLU (1913-1975)

GELENEK VE KİŞİLİK

İkide bir halk sanatı üstünde duruşumuz bazı arkadaşları sinirlendiriyor. Günümüzün sanatında halk sanatının aldığı önemli yeri göremeyenler;

- Daha da neler! -diyorlar- Yüzyıllardan beri ayak altına serilen kilim sanat eseri olur mu? İçerisine soğan sarımsak doldurulan köylü heybesinde sanat değeri aranır mı? Bir köy türküsünün sayılı şiirler arasında yer alması şiir sanatına küfür değil de nedir?

Okullarda yer almamış, hiçbir zaman adı klâsik denen ustalar arasına karışmamış; adı sanı belirsiz kimselerin elinden çıkmış işler üstünde durmaya değer mi?

Halk sanatını küçümseyenlerin ileri sürdükleri en parlak fikir şudur:

- Bu kadarını ben de yaparım. Ninem de yapar, beş yaşındaki çocuğum da yapar.

Bu fikrin özü şudur:

- Herkes sanat yapamaz. Bu bir Allah vergisidir.

İnsan dediğin anasından şair doğar, ressam doğar, müzisyen doğar, asker doğar, doktor doğar. Bu kadarına hiç- bir zaman aklım yatmamıştır. Hele şu son yüzyıl içerisinde doğup gelişen belli başlı meslekler var ya; meselâ fotoğrafçılık, sinemacılık, uçak mühendisliği, hele hele pilotluk. Öyle ya günümüzün en

önemli mesleklerinden birisi de bu değil mi? Bu mesleği ele alalım ve bu parlak fikri ileri sürenlere soralım:

- Analar ne zamandan beri pilot doğurmağa başladılar? Uçak icat edilmeden önce analar pilot yerine ne doğururlardı?

Doğuşun, yaradılışın bizi bazı mesleklere daha yakın kıldığını kabul edelim. Ama doğuştan ressam, yaradılıştan heykeltraş, anadan doğma şairlerden müsaadeleriyle şüphe edelim.

Şu kadar sene öğrencilik, bu kadar sene de öğretmenlik bize şunu öğretti.

- Aklı başında herkes sanat yapar. Kendini sanata veren herkes verdiği kadar nasibini alır. Sevdiği kadar sevilir, sevdirtir.

Sanat orta malıdır, hepimizindir, hepimizin boyumuza göredir. Halk sanatında bizi saran en güzel taraf budur. Başı sonu belli bir gelenek; halk sanatının kapılarını hepimize açar, halk sanatında belirsiz, karışık, ulaşılamayacak ölçüler yoktur. Geleneği benimseyen herkes halk sanatlarından birisinde kendini gösterir. Ama bir adam tasarlayın ki sesi dayanılamayacak kadar bet olsun. Bu adamcağız da mademki herkes türkü söyler, ben de söylerim diye ortaya çıksın ve kulaklarımızı paramparça eylesin. İyi ama biz aklı başında adamlardan söz açtık. Bu gibileri konumuzun dışında kalır.

Aklı başında herkes sanatla uğraşabilir. Bu alanda bir varlık gösterebilir. Bunlardan kimi güzeli bulur, kimi de yayar, güzeli yaymak da bulmak kadar önemlidir. Seve seve uğraşmak şartıyla hepimiz sanat adamı olabiliriz. Ama istediğimiz kadar sevelim, istediğimiz kadar uğraşalım. Çok ulu sanat adamı olabilir

miyiz? Hani şu adına dâhi denilen sanat adamları var ya, onların ulaştıkları tepelere ulaşmak elimizde midir? Daha çocuk denecek yaşta birisi çıkar.

"Ber ressam olacağım," diye tutturur. Olur.

"Ben mühendis olacağım," der. Olur.

Ama bir çocuk da çıkar da, "Ben ille de dâhi olacağım," diye tutturursa, işler o yaşta sarpa sarmış demektir. Çünkü bu deha denen mesleğin mektebi, mederesesi yoktur. Hiçbir gelenek meslek meraklılarına böyle bir diploma sağlamayı göze almamıştır. Siz hiç orta basamağın üstüne çıkmış bir İngiliz veya bir Rus ressamı duydunuz mu?

Resim geleneği bu milletlerde şiir, müzik, roman, tiyatro kadar yaşlı olduğu hâlde bence bugüne kadar bir Leonar, bir Bröygel, bir Goya, bir Sezan çıkaramamışlar? Şiirde, müzikte, tiyatroda, romanda büyük çapta insanlar vermişler de niçin bu alanda yaya kalmışlar? Burasını eleştirmeciler eleştiredursunlar, biz şu kadarını söyleyelim:

- Dâhi yaratmak ellerinde değilmiş de ondan.

Hiçbir iklim, hiçbir okul, hiçbir gelenek, hiçbir medeniyet adına dâhi denen büyük çapta sanat adamının gelişme şartlarını kendi eliyle sağlayamamıştır.

Hepimiz askerlik yaparız. Hele biz Türklere en çok yakıştırılan mesleklerden birisi de budur. Bütün dünya bizi; anadan doğma asker bilir. Yirmi yaşına gelene kadar makine namına dikiş makinesi bile görmeyen köylümüz makineli tüfeği eline alır

almaz onunla kırk yıllık dost imiş gibi senli benli olur. Makineli tüfeği kazması küreği gibi benimser. Evet askerlikten yana hiç kimse bize toz konudramaz. Hepimiz asker oğlu askeriz, ama canımız istediğ zaman, Fatih gibi, Atatürk gibi kumandanlar çıkartabilir miyiz?

Resim alanında yüzyıllar boyunca bütün dünyaya önderlik eten İtalya tam yüzyıldan beri Fransa'da kök salan resim anlayışının peşinde gidiyor. İtalya canı istediği zaman,

"Al sana bir Leonar. Al sana bir de Mikelanj!" diye ortaya birbirinden belâlı iki aslan atabilir mi?

Sanat alanlarını haraca kesmiş olan dâhiler üstüne tam yirmi beş senedir düşünürüm de şu noktaya bir türlü aklım yatmaz:

Bugün sanat eğitimiyle uğraşan bütün okullarda işe başlayan öğrencilere bismillâh kabilinden derhal bir dâhi takdim edilir:

"İşte," derler, "Bizim sanatımızın piri budur."

Eğer bu dâhi öğrenciyi pek sarmazsa arkasından bir, bir daha patlatırlar. Kısacası her sanat meraklısının karşısına dev cüsseli bir dâhi dikerler. Meraklı, bir kendi merakına, kendi gücüne, kendi boyuna, bosuna, bir de karşısına dikilen dâhinin göz kamaştıran kalıbına kıyafetine göz atar,

"Aa, aa," der. "Bu iş benim harcım değil. Ben bu yükün altından kalkamam. En iyisi mi şansımı başka alanda ararım."

İşte tam bir çeyrek yüzyıldan beri bendeniz arpacı kumrusu gibi düşündüren nokta budur:

- Hiçbir okul dâhi denilen insanoğlunun yetişebileceği şartları sağlamadığı hâlde bütün okulların temel taşını, varını yoğunu kuran gene dâhilerdir. Bütün dünyada güzel sanat okullarında desen bahsi Düre ile başlar. Siyah beyazda Goya'nın, Greko'nun adı edilir. Renk konusunda gelsin Van Gogh ve bütün kitaplar bu sanatkârların dâhi olduğuna şahittirler.

Ben söze başlarken ne diyecektim biliyor musunuz? Bazı arkadaşlar ikide bir halk sanatından söz açmamıza kızıyorlar. Yanılmıyorsam bu arkadaşlar bir yerde otobüsü kaçırmış olacaklar. Şöyle ki: Böz halk sanatını daima sağlam bir kaynak olarak ele alalım dedik, oturup halk sanatını kopya edelim demedik. Halk sanatı bizim için ulaşılacak bir yer değil, hız alınacak bir yer olmalıdır dedik.

Peki ama bu dâhiler nereden girdi araya? Halk sanatında dâhiler var mı?

Yok çok şükür. İşte bunu söyleyecektik ama, beceremedik.

Halk sanatında dahiler yok? Sağlam, aydınlık gelenekler var. Yol başlarını tutan, meraklıları meslekten yıldıran dâhiler yerine, herkesi mesleğe çağıran güler yüzlü gelenekler var.

Peki halk sanatının eksiği ne? Niçin halk sanatı bir gaye olmuyor da sadece bir kaynak oluyor? Aydın sanatkârın halk sanatına katacağı ne olmalıdır? Deha mı?

- Dehası varsa durmasın katsın bu güzel geleneğe. Ama deha konusunda bizim sayımız suyumuz yok!.. Aydın sanatkâr bu güzel geleneğe kişiliğini katsın, yeter. Halk sanatının biricik eksiği budur.

YEŞİLİN HAKKINI YEŞİLE VERELİM

Kolu mor kanadı yeşil
Hâlinden şikâyetçi değil
Yeşil yeşil yeşil
Allah sizden razı olsun
Bizden değil.

Ormanın ortasında bir yerde idik. Boğazımıza kadar yeşile gömülmüştük. Orman; baharı son damlasına kadar içmiş, tepesinden tırnağına kadar bir tek yeşillik balına bulanmıştı. Bir tek yeşil, ama yeşillerin en belâlısı. Bir piyano tasarlayın ki, en kalın sesten en incesine kadar hepsi yeşil. Bulutun ıslak beyazı ile at başı giden yeşil, hiç belli etmeden gök mavisinin koyuluğunda erisin. Sonra sessizce ormanın kuytu köşelerine dalsın. Yeşillerin en zifiri karanlığına kadar dayansın.

Yeşil hazretlerinin ocağına düştük. Güya burada resim yapacaktık. Sabahın sekizinden öğleye kadar boya kutularımızın önünde yeşil yeşil düşündük durduk. Ormana baktıkça yeşil bir kat daha derinleşiyor; renk; yaprak, dal, gövde, gürgen, dişbudak, karaağaç olmaktan çıkıyor da ciğerlerimize kadar işleyen havaya karışıyor. Gitgide hızını antıran bir ırmak gibi, belâlı bir hayvan gibi saldırıyordu.

Bu yeşil, gün görmüş bir sonbahar yeşili değil, körkütük, azılı; yaz başı yeşili idi. İlk bakışta bildiğimiz mavi sarı karması dedik. En azılı yeşiller bu iki renk karmasından çıkar, ama kutuda bir damla sarı, bir damla mavi kalana kadar kardığımız hâlde orman yeşilinin sayımsız basamaklarından ancak birkaç tane-

sini bulduk!... Sonra yeşillere başvurduk. Corot Amcayı imdada çağırdık, siyah sarı karınası yeşillerden de imdat aldık, ama nafile!... Paletteki bütün yeşiller; ormanı kasıp kavuran yeşil yangının üstünde birkaç damla su gibi uçtu gitti.

Bu belâlı yeşil karşısında, "Pes!" deyip tası tarağı topladık.

Orman yeşilinin hakkından gelebilmek için daha birkaç fırın yeşil pişirmemiz lâzımdı.

"Yonca yeşili, karanfil yaprağı yeşili ile boy ölçmeye kalkmak ne cesaret!" dedik; kısacası bu yeşil cenginden bozguna uğrayarak atölyelerimize döndük ve başladık düşünmeye:

- Tabiatta renkler sayımsızdır. İnsan ömrü ne kadar uzun olursa olsun, sabrı ne kadar tükenmez olursa olsun, bu renklerin hepsini ele geçiremez. Yalnız bir tek rengin çeşitli basamaklarını belirtmek istesek, bir ömür yetmez. Peki ne yapmalı? Dünya renkler içinde fıkır fıkır kaynarken biz hep beş on renk içinde mi dönüp dolaşacağız? Renk fabrikaları bize her rengin dört beş çeşidini verecek. Biz de bunlara bi o kadar ekleyeceğiz; edecek on, on beş renk. Bütün bir ömür boyu bu kadarcık renkle yetinmek ayıp değil mi?

- Haydi gidelim, en usta ressamların bütün tablolarındaki renkleri birer birer sayalım. Ressamlar ustalaştıkça ne yapıyorlar biliyor musun? İlk işleri kullandıkları renklere azaltmak oluyor. Bakıyorsun gençliğinde bütün renklere hoş geldin diyen ressam, yaşlandıkça bazı renkleri bir kenara çekip hep onlarla düşüp kalkıyor. Bütün renklerin hakkından gelemeyeceğini anlar anlamaz, "Hiz olmazsa şunlardan birkaç tanesi ile ahbaplığı

biraz daha ileri götüreyim" diyor. Ressamın kullandığı renkleri kendi eli ile azaltmasının bir hikmeti daha olsa gerek:

- Biçim konusundaki titizliği.

Boyuna yeni biçimler arkasında koşan ressam ister istemez en güvendiği renklerle yola çıkıyor. En güvendiği, yani, "Şu rengin yanında bu renk uslu durur. Bu renkle öteki şu kadar yüzyıldan beri birbirleriyle iyi geçinmiş olmalarıyla tanınmışlardır. Şu renge öteki renkten şu kadar katarsan falanca koyulukta bir renk çıkacağına eminim." Bu tecrübeye bir de renklerin kararma, sararma, çatlayıp dökülme durumlarını da eklersek "güvenilen renkler" hakkında bir fikir edinmiş oluruz.

Bir deniz kıyısı tasarlayın ki, göz alabildiğine renkli çakıl taşlarıyla dolu olsun. Biraz ötesinde bir bahçe. Bahçe de baştan başa kıyıdan toplanan taşlarla döşenmiş olsun. Dünyamızın renklerini çakıl taşlarına, bahçedeki bu taşlarla örülen nakışları da bugüne kadar yapılmış tablolara benzetirsek, ressamların dönüp dolaşıp hep sayılı, belli taşları kullandıklarını göreceğiz. Aynı renkli taşlarla hepsi başka başka nakışlar düzenlemişler. Nakışların biçimleri başka başka, ama renkler çoğu zaman hep aynı renkler.

İşte bizleri; orman yeşili meydan muharebesinde; bozguna uğratan en belli başlı sebep bu idi. İşte 1900'den bu yana birçok ressamları paletin dışına uğratan, renk çeşitlerini yağlı boya, sulu boya tüplerinde değil, olmayacak yerlerde aratan, tablonun üstüne; kendi eliyle bir konserve kutusu kapağı, bir kelebek kanadı, bir gazeteden kesilmiş bir ilân parçası yapıştırtan da bu idi.

Resim sanatının yarısı biçim ise, öteki yarısı da renktir. Zamanımızın ressamları gitgide artan bir iştahla rengin arkasına düştüler. Ama biçim boyunduruğu rengin boğazına öyle yapışmış ki, rengi onun elinden kurtarmak ne mümkün!.. İnsanlar biçime öylesine sarılmışlar ki onu öylesine okşamışlar, öylesine şımartmışlar ki; zavallı renk, en aşağı bir yüzyıl geride kalmış. Zamanımızın ressamının en güzel tarafı renge de biçim kadar önem ve değer vermesindedir.

Eğer bugünün resmi birçoklarına yavan denecek kadar sade geliyorsa, bu sadelik rengin selameti uğrunadır. Rengin, biçimin yanı başında doludizgin koşabilmesi içindir. Bugünün ressamı bir odadan ötekine geçercesine bir renkten ötekine atlayabiliyor. Siz bir Greco'yu veya bir Rembrandt'ı bugün yalnız maviler, sonra turuncular, daha sonra bunların bir zerresini kullanmadan sadece yeşiller ve griler içinde tasarlayabilir misiniz?

Bugünün ressamı renge, en aşağı biçim kadar önem verdiği hâlde; rengi tam manasıyla avcunun içine alamamıştır. Bütün dünya okullarında biçim konusu hâlâ önde, renk arkada gelir. Güzel sanatlar eğitimiyle uğraşan bütün atölyelerde biçim üzerine söylenenler birkaç cilt tutarsa, renk konusu birkaç sayfayı ancak doldurur.

Bir Fransız atasözü, "Renkler ve zevkler üzerinde tartışma nafiledir" buyurmuş. Fransız resmi bugün, dünya resmine önderlik ededursun, bu sözde hâlâ renkleri Allah'a ısmarlamaktadır.

Biçim üzerinde bu kadar büyük bir titizlikle duranlar renkleri nasıl olur da böyle başıboş bırakabilirler?

Bugünün uyanık ressamları için biçimlerin bağlı oldukları kurallar gibi renklerin de kendilerine göre bir düzeni vardır.

Gözle tadılan bütün sanatlarda, parça boyları arasındaki kesin farklardan doğan bir düzen olduğu gibi renkler arasında da değişmez düzenler vardır. Zamanımızın iyi ressamları buldukları renk düzenlerinin kurallarını yalnız tablolarıyla açıklıyorlar. Usta çırak geleneğine boş verdikleri için;

"Bütün bunları yalnız başıma kendim aradım, buldum. Siz de kendi başınızın çaresine bakın!" dedikleri için; buldukları düzenin iç yüzünde işçilik ve tezgâh tarafını açıklamıyorlar.

Resim eleştirmecilerinin, meraklılara yapacakları en büyük iyilik zamanımızın ressamlarında renk düzenini incelemek, bunun iç yüzünü kulis tarafını yakalamak olacak.

Rengin, en ufak bir biçim ustalığından yardım görmeden yalnız başına bir şifa veya bir sıkıntı kaynağı olabileceğine; bir hareket, bereket kaynağı olabileceğine zaman zaman hepimiz şahit olmuşuzdur.

Matisse,

"Duvarları baştan başa güzel resimlerle donanmış bir hastanede, hastaların daha çabuk iyileşeceğine inanıyordum..." derken bazı renklere yüzde yüz güvendiğini belli etmiyor mu?

Bizim nesil, renk diye belli başlı bir dünyanın var olduğunu anlayalı çok olmadı. Hemen hemen hepimiz resme basmakalıp renklerle başladık. İşte yirmi sene hep aynı renkler içinde dönüp dolaştık. Neden sonra aklımız başımıza geldi, ama zamanla bazı renklere tütün gibi alıştık. Tütün kadar belâlı huylar edindik.

Ben kendi hesabıma, doğruluğuna, çıkar yol olduğuna yüzde yüz inandığım hâlde; senelerin biriktirdiği huylardan kurtulup tam manasıyla renklere sarılamıyorum. Ah elimde olsa ne yapardım biliyor musunuz?

"Bu sene yalnız yeşilin peşine düşeceğim" derdim. Bütün bir sene gezer, dolaşır, kapanır yeşil arardım. Sonra kırmızıların. Sonra mavilerin... Gücümün yettiği kadar bunları sıraya kor, birer birer hepsini inceler sonra sizlere, "Yeşile buyrun!" derdim. "Maviye gelin. Morlara buyrun" derdim. Bir sergi dolusu yeşil, yalnız yeşil. Yeşilin hakkını yeşile vermek sırası geldi de geçti oğul!

Nurettin TOPÇU (1909-1975)

İNANMAK VE SEVMEK

İnanmak, gerçek ve şahsî tanıyış, sevmekse gerçek yaşayıştır. İnanmayan bilmez, taklit eder. O, ışığını başka kürelerden alan bir kör kandildir.

Sevmeyenler, yaşamayanlardır. Onlar ölü ruhlardır. Her an toprağından taze hayat fışkıran tarlanın üstüne atılmış kuru kütüklerdir. Dünyamızın tadını onlar alamazlar, hayatın kudretini onlar bilmezler. Her kökünden bir inanış otu biten, her tarafına bir başka şevk saçılmış dünyamızda aşk ile inanışın terbiyesini en küçük yaştan itibaren almamış olan nesiller, bedbaht nesillerdir. Kâinata hayranlıkla bakan, insanlara minnetle çevrilen çocuğu, inanış ve sevgi aşısı yapmadan hayata salanlar, dünyamızın ilk ve en gaddar zalimleridir. Sokak ortasında birbirleriyle dalaşıp tekmeleşen yavruları kayıtsız bakışlarla arkasında bırakarak hayat mücadelesi denen kızıl meydana koşan mahir menfaat atletleri, ihmallerinin neden cinayet olduğunu bilemediler. Zira onlar muhabbet kaynağı olması lâzımgelen mabette bile menfaat dilendiler; namütenahi aşk ile dolup taşan dünyamızın ilâhî bahçelerinde hiç de usanmadan kin ve haset devşirdiler.

Biliyoruz ki, düşünce, hareketin bizde içselleşmesidir. Hakikate kendi iç dünyamızda temas etmektir. Paskal üç türlü hakikati ayırıyordu: Etin hakikatleri, aklın hakikatleri, imanın hakikatleri. Birincisi, kör nefsimizin zenberegi etrafında çevrelenen ve onun tarafından idare edilen bütün iştahları, hırsları ve menfaatleri içerisine alıyor.

Muvaffakiyetlerimizin dünyasını çemberliyor. Kendisiyle ve kendi sayesinde kurnazlaşan insanı hayvanlarla birleştiriyor.

İkincisi, bizi aklın, tasavvurla iradenin fethettiği bir âleme yükseltiyor. Kendi dar benliğimizden çıkarak bizi bir büyük âlem yapıyor. İlmi, temaşayı, mana cevherini sunuyor. İnsanı, ruh âleminin serdarı yapıyor.

Üçüncüsüne gelince, o bizi insanî olan varlığımızın da üstüne yükseltiyor. Sonu olan dünyamızdan, sanki bir hamle ile, sonsuzluğa ulaştırıyor. Parça iken bütün yapıyor; fâni iken ebedî kılıyor. Onun varlığıyla, yolcu iken yol, sermest iken saki, damla iken derya oluyoruz...

İnanışta, alelâde bilginin esas şartı olan şuur ve eşya ikiliği ortadan kalkmıştır. Bu ikisi aynîleşmiş, eşya şuura teslim olmuş, onunla kaynaşmış, ikisi bir varlık kazanmıştır.

İnanışın başladığı yerde alelâde tanıyış sönükleşir, değersiz ve âdeta manasız kalır. İnanış tam olunca da yerini ona bırakır, kaybolur.

Filozof Kant, saf akıldan yani muhakemeden pratik akla yani vicdana geçerken şöyle demişti: "Yerine itikadı koymak için, bilgiyi ortadan kaldırmaya mecbur oldum."

İtikat hâline gelmeyen afaki bilgi, bize bir yabancıdır ve sürekli hayata sahip değildir. Benim tarafımdan yaşanmamış, kelimenin tam manasıyla benim olmamıştır. Bu sebepten bana şahsî tatmin vermekten uzaktır. Sadece taklit yoluyla, elden ele dolaşan müşterek bir nesne gibi, bir zaman için dimağda misafir olmaktadır. Gerçekten benim şahsî malım olmadığından benden koparılıp alınır. Bugün benim, yarın başkasının mülkü olur.

Umumî görüşler, taklit ile kazanılan iddialar, zümre ve parti ihtirasları ve bunlara destek olan sebepler hep köksüz, hep temelsiz ve hakikatle alâkasız düşünüşlerdir.

Zira bunlar, benliğimin dışında yaşanmış, benim ne hürriyetimin, ne de şahsiyetimin kaynaklarında kökleri olmayan, derinleri kazınırsa etlerin ve iştahların, alışkanlıkların ve taklitlerin vücut verdiği sözde hakikatlerdir.

İnanılan ve sevilense bir yandan şahsiyetimin derinlerinden, öbür yandan sonsuzluktan hayat ve hakikat alan görüştür. Onun çürütülmesi, yalanlanması kabil olmaz. Yumruklandıkça ruhumuzun daha derin tabakalarına iner. Çünkü inançlarım, muhakemenin ulaşamadığı bir âlemde meydana gelmektedir. Kökleri aynı zamanda benliğimin pek derinlerinde bulunduğundan, muhakeme ile benden koparılamazlar. Bu sebepten inanılmayan, sadece ilmin ölçüleriyle tartılarak aklın karşısına çıkarılan her fikir, her hakikat, eksik veya aldatıcıdır. İnanma, bir harekettir ve benliğin varlıklar üzerine doğru yaptığı bir harekettir. Ruhun tabiata uzanması, onda devamı gibi bir şeydir. Ruhun tabiatı istilâsıdır.

İnanmak, benliğin kendi mukadderatı önünde verdiği imtihandır. Onu aşk ile bağrına basanlar, bu imtihanda muvaffak oldular. Benliğin, bütün kuvvetleriyle kendi konusu olan kâinatı kucaklayışı demek olan bu imtihanda aşkın sahipleri başarı kazandılar. Aşkın şahidi ise ıstıraptır. Istırapsız ne hareket, ne de gerçek düşünce doğabiliyor. Her inanma hareketinde sevilen bir ıstırap saklıdır.

Sevgisi olmayan hakikate ulaşamıyor, gerçeği bilmiyor ve tam sevgi, gayesine ulaşmış sevgi, sonsuzluğun sevgisidir. Bu

sevgi, vücutta geçer, bedenden taşar, fâni varlıktan kaçar. Ruhu derinlerine doğru kazıyarak orada gaye olarak yine kendini arar. Gerçek aşkın sahipleri, ne servetin, ne şöhretin veya temaşanın, ne de ilmin ve sanatın âşığıdırlar. Gerçek âşıklar, aşkın âşıklarıdır. Aşkın kendi kendisini yakan ateşinde sevenle sevilen, isteyenle istenen, varlıkla var eden birleşir. Eşya ile temaşa, kâinatla şuur, birle bütün bağdaşır. Düşünce hareketleşir, varlık düşünceleşir. Anlaşılmayan ortadan kalkar, anlatılmayan Bir kalır.

İlk ve son ilim budur. Millet kültürünün ağacını dikecek ve millet ruhuna hayat getirecek nesiller, inanışla sevgi mabedinin mihrabında önce tövbe etmeli, sonra da inanmayı ve sevmeyi öğrenmelidirler.

GÖZYAŞLARI

Gözyaşları günahlarımızı yıkadı. Gözyaşları yedi kat gökler gibi gözlerimizin önüne gerilen vehimleri yıkayarak eritti. Hayal olan eşyanın arkasındaki hakikat gözüktü; yaşlı gözlerle Levh-i Mahfûz okundu.

Bakaya ermek için geçilen yolu iyi biliyor musun? Bedenin sırtında geçirilen bu dünya ömrü çorak, kuru, ölü bir âlemindir. Kupkuru bir gölgeye sığınarak buradaki yaşayış, duygusuzluk devridir. Arık hem de güneşsiz çölü geçip de ötesinde göz yaşlarının tadını alacak mısın? O yeni bir hayatın müjdesidir. Bırak insanlar, içerisinde esir yaşadıkları bu dar kafeste olur olmaz söylensinler, birbirlerine çarpsınlar, devirsinler; bırak seni de taşlasınlar, isterlerse dara yükseltsinler. Bunlara hayıflanma sa-

kın! Sen gözyaşlarının muradına ermeğe bak. Varsın zalimler, gözyaşı lezzetleriyle her an yenilenen bir hayat nasibine eremedikleri için, mazlum kanlarıyla arzı yıkamak sevdasına tutulsunlar. Sen bu akan kanlardan, yaşayan mazlumlar için gözyaşı iksirini çıkarmaya çalış.

Gözyaşları şikâyettir; ama zayıflar için, hastalar ve korkaklar için; acıya alışmayanlar için. Olgun gönüllerin şikâyeti sabırdır, el bağlamak, duygusuz durmaktır; daha ne olsun?

Gözyaşları duadır; doğru, ancak ümitsizler için. Ümit ağacı kuruyup da köklerini sulamak isteyenler gözlerinden kanlı yaş akıtırlar. Bütün ümitlerin kesildiği bir kapının eşiğinde ağlayabilenler ne bahtiyardır! "Gel!" diyen sesi onlar kapının arkasından almasalar bile gözyaşlarıyla çalkalanan içlerindeki deryada duyarlar vey ümitli yaşarlar. Onlar ta ölüme kadar ümitlidirler.

Gözyaşları şükrandır; var olan her şeye minnettar gönüller, varlıkları onunla selâmlarlar. Şükran, her varlığın içine dolup yine ondan taşmaktır. Her şeyde öldükten sonra yine her şeyde doğmaktır; Rabbi her şeyde karşılamaktır. Gözyaşı bizi her şeyle birleştiren bizdeki sonsuzluktur. Eline ve gücüne bakıp da kendini fâni ve sınırlı zanneden insan, kendi gözyaşına bakmasını bilse onda ne âlemler görecek? Gözyaşında Allah görünenleri görmüyor musun?

Gözyaşları ummandır; seni fenadan kurtarır. Rahmet ummanına dalıp da onda ıslanmayan kuru gözler görür mü sanırsın? Gözyaşları sonsuzluğun temas ettiği gözlerden fışkıran ummandır. Yaşsız görülür mü o âlem? Nasıl taşmasın umman? Sonsuz-

luk, sonu olan varlığa sığmıyor. Bir damlada bir umman barındıran insan, taşıp taşıp kendine dolmadıkça aklın karanlıklarında gömülmeye mahkûmdur. Gözyaşı ölümlerden koruyucu ilâhî iksirdir; onu doya doya iç ki hayat bulasın; hem de ölçüsüz iç onu, korkmadan iç!

Gözyaşları ilhamdır; gerçekten gelen işaret, hem de beşarettir; Allah'tan haberdir. Okuyamadığını onunla okursun. Ağaç mı, bülbül mü, sevda mı nedir o gördüklerin? Hayır, Rabbinin gözyaşlarıdır onlar. Sana öyle görünmeleri seni denemek içindir. Gözyaşlarıyla bakan, Rabbini her şeyde aşikâr görüyor. Eski gördüklerin nasıl da evham ve rüya imişler!.. Kuru göz kör değil de nedir? Her şey "Bir Şey"den ibaretken o, "Bir Şey"i her şey gibi görüyor. Hepsi hepsi Birşey var. Dünyaya gelip de onu görmeden gidenlere yüzbinlerce esef! Yazık onlara, yazık ölü canlara! Onlar deryada resimler görüp deryayı anlamadılar. Gönüllere ilham sunan gerçek mürşit gözyaşlarıdır. Gözyaşları, bir olan bütünle konuşturucu lisanı öğretiyor. Ağaçlarla dost olup kuşlarla konuşmayan, rüzgârla inleyip toprakla sabır ve sevgi kardeşliği yapmayan gönüller, gözyaşlarıyla sulanmayan katı gönüllerdir.

Gözyaşları Rabbin lisânıdır. Ya akıtılamayan yaşlar, onlar çile tarlasının ilâhî tohumlarıdır. Çile, gözyaşlarının tükendiği bir mıntıkada başlayan Allah yolculuğudur. Çilesine sonuna kadar dayanmayan bu yolculuğa çıkmasın. Gözyaşlarının da geride bırakıldığı bu çile mıntıkasında geçilen yol çetindir, dikenlidir, kanlıdır. Ancak gözyaşlarıyla sarhoş olanlar bu yolculuğa çıkarlar. Çile, kurtuluş ve zafer vehimlerinin bütün bütün kuru-

duğu yerde boyun bükerek ve günün birinde mutlaka isteyerek, Allah istediği için isteyerek, sevilen acıdır. Çile, Tanrı lokmasıdır; hazır değilsen hazmedemezsin.

Ona hazımsız başlayıp da çile lokmasını kader eliyle yedikten sonra alıştırılırsan, çile sende bir kılıç kesilir; sonunda hiç doyulmayan azap olur. Beklenen büyük günde aşkın sultanları safına geçmek isteyen, şimdiden çilenin serdarı olsun.

DÜŞÜNMEK

Mantık dilinde düşünmek, şuur ile eşya arasında münasebet kurmaktır. Aynada görünen hayal gibi eşya ve olayların şuurda tasavvur hâlinde tekrarlanmasıdır. Dış dünyanın iç âlemimizde bir nevi devamıdır; veyahut sebeplerle sonuçlar arasında münasebet kurmaktır. Nazariye yapan mantık, düşünmeyi böyle tarif ediyor. Lâkin insanın gerçeğini anlatan psikoloji, olayların böyle cereyan etmediğini ortaya koymaktadır. Düşünmeden evvel hissediyoruz, dış dünyadan tesirler alıyoruz. Bu tesirler, bizim menfaatlerimize, zevklerimize ve isteklerimize cevap oluyorlar. Bize faydalı bir zevk sunan görüşlere hakikat ebisesi giydiriyoruz. Menfaatlerimizle, zevklerimize aykırı fikirleri hata olarak itham ediyoruz. Önce hayatî bir ağaçtan ibaret varlığımızdan fışkıran iştihalar, türlü emeller ve parlak hayallerle süslenmiş olarak şuurumuzda hâkimiyetlerini ilân ediyorlar. Sonra onların bütün varlığımıza saldığı istekler, dış dünyaya çevriliyor ve kendi hesaplarına hakikat avcılığı yapıyorlar. Kendilerine uygun fikirlere hakikat damgasını basıyor, aykırı

görüşleri hakikat dışı yapıyorlar. Böylece bir fikrin hakikat oluşu, herkes için müşterek ve kendi kendisinin aynı olan bir realitenin değil, bizim istek ve iştihalarımızın emriyledir. İnsanlığın düşüncesine hâkim olan hakikat ölçüsü, insanın kendi hayatî menfaatleri, şahsî hesapları ve istekleridir; zevkleri veya alışkanlıklarıdır. İnsan, kendinin olan bu ölçüleri fikirlere tatbik ediyor ve bu ölçülerle fikirlerin doğruluğunu araştırıyor; hükmünü onlarla veriyor. Ondan sonra kendi verdiği bu hükme uygun, onu destekleyici sebepleri etrafında topluyor. Peşin vermiş olduğu hükmünü onlarla haklı ve meşru gösteriyor. Görülüyor ki, düşünmek, kendimizi eşyaya değil, eşyayı kendimize uydurmaktır. Şuurumuzu olaylara irca etmekten uzak, olayları hep kendi iştihalarımızla, isteklerimizin emrine vermektir. Bu sebepten kendimizden müstakil olan bir realiteyi tanımıyoruz. Mahiyeti bizi ilgilendirmeyen bir realiteden kendimize doğru birtakım basamaklar sıralıyoruz. Böylece kendimize uydurulan eşya ve olaylar, kendi zevklerimize, iştihalarımıza ve kendi menfaatlerimize göre hükümler giyiyor.

Dünyamızı hakikatin değil, iştihalarımızın gözü ile görüyoruz. Bu zavallı dünya herkes için başka dünyadır. Karınca için büyük, güneşe göre küçüktür. Bahtiyarlar için güzel, bedbahtlar için kötüdür. Bir tüccar çok kazanmayı muvaffakiyet ve fazilet sayabilir, fukaranın gözünde ise bu istek, kötü bir iştihadır.

Düşüncelerimizde birer isim hesabına döğüşen çocuklardan farklı değiliz. İnsanlar arasında yeni yeni ihtiras kıvılcımları serperek ayrılıkları artıranlar, insanlığın gerçek düşmanlarıdır.

İhtirasların sahasındaki bütün döğüşmeler, bütün ayrılıklar bizi hakikatten uzaklaştırmaktadır. Çünkü ihtirasların hepsi hakikatlerden uzaklaştırıcıdır. Ölçülerimizin hepsi izafîdir.

Hakikati nerede arayalım?

Fikirlerimizin doğruluğu hususunda kullandığımız ölçünün darlığı, görüşümüzün darlığını doğurur. Ölçünün genişliği nispetinde hakikate yaklaşıyoruz. Hayatî menfaat ve iştihalarımız, fert olan varlığımızın dar sınırları içerisinde kaldığından daima hakikatten uzaklaştırır. Bizi başkalarına doğru götüren duygular, ferdiyetimizden sıyırarak daha geniş ufuklara götürdüklerinden hakikate o nispette yaklaştırıcıdırlar. Kullandığımız hakikat ölçüsü genişledikçe hakikate o kadar yaklaşırız. Bu ölçü, sonsuzluk olunca mutlak hakikate temas ederiz. İstek ve iştihalarıyla ferdi duygularından ve her türlü menfaatler sisteminden kendini kurtararak sonsuzluğun ilhamı ile düşünen insan, mutlak hakikatlere ulaşmıştır. Zira hakikat sonsuzluğun emridir. Bu emri alabilmek için, önce zevklerimizle iştihalarımızdan sıyrılmamız lâzımdır. Sonra da şahsî menfaatlerimizden uzaklaşmalıyız. Daha sonra zümre menfaatlerini reddedebilmeli, zümrelerin ve partilerin dışında yaşamasını bilmeliyiz. En sonra, ulvî olsalar bile, benliğimize tahakküm eden bütün hislerden, zafer duygularından, muvaffakiyet gururlarından, nefsimize itimatlardan kurtulup havalanarak bir uçuşta sonsuzluğun bölgesine sığınabilmeliyiz. Genç neslin fikir terbiyesini yapanlar, onları bu merhalelerden geçirici nefis terbiyesi yapmalıdırlar. Nesli benlik gururlarıyla hoyratlaştırmak, boş bir gayrettir. Bilelim ki bizimle hakikatin arasında pek çok perdeler gerilidir. Bizden çıkıp ha-

kikate varmak için, bu perdelerin birer birer delinmesi lâzımdır. Hakikati bizden saklayan ve birbirimize yabancı hatta düşman yapan bu perdelerin bir kısmı nefsimize ait iştihalardır, bir kısmı alışkanlıklarla telkinlerin eseridir; bir kısmı da ancak ibadetin dağıtabileceği gafletlerdir. Sonu olan bu âlemde sonsuzluğun yolcusu olan insan, arzımızın bu yalnız yolcusu, burada bir muamma olan hayatına bir hikmet, kendine dost, düşüncesine destek bulabilmek için sonsuzluğa sığınmak mecburiyetindedir: Sonu olan varlıklar, sonsuzluğa dayanarak düşünmekle anlaşılıyorlar.

Samet AĞAOĞLU (1909-1982)

HEYKELLER

Şafak söküyordu. Karaoğlan çarşısında dört yol ağzından aşağı, eski Meclis binasına doğru sema gittikçe beyazlaşan bir renk içinde genişliyordu. Eşya henüz ağarmaya başlayan çizgilerle koyu, kocaman gölgelere benziyordu. Sanki bütün cadde ve bu gölge hâlindeki evler kalın, yuvarlak ve camdan bir kürenin içindeydi.

Karanlık, yerden başlayarak havaya doğru aynı noktanın üstünde kanat çırpan ve daireler çizerek yükselen büyük ve siyah bir kuş gibidir.

Bir tek adam boş ve sessiz caddede sendeleyerek büyük abideye doğru yürüyor; uzun boyu, geniş omuzlarının çizdiği heyulâ kademe kademe kaybolan gecenin kopmuş ve yerde kalmış bir parçası zannedilebilir.

Biraz sarhoştur. Onu ben çok iyi tanıyorum, karanlığa rağmen yüzünün çizgilerini tahayyül eder, anlatabilirim: Teni esmerdir, siyah gözleri vardır. Yüzünde çizgiler ona granitten oyulmuş bir taş parçası manzarası veriyor.

Birdenbire kendisini abidenin omuzunda gülle taşıyan kadın heykeli önünde buldu ve karşısında bir hayal gibi yükselen tunçtan kadına baktı, onu ilk defa görüyormuş gibi hayret içinde kaldı.

"– Sen, sen, diye mırıldandı, ne güzelsin; dolgun göğsün, yuvarlak kalçaların, etlerinin sertliği, şalvarının kıvrımlarında çizgileşmiş bacakların gördüğüm kadınların hiçbirinde yoktu.

"Fakat ben, yirmi beş yaşında delikanlı, şimdi senin karşında şehvet ve arzudan uzak, şimdiye kadar duymadığım his dalgaları içindeyim."

Başı ateş gibi yanıyor. Şakaklarından alev fışkırıyor zannetti:

"– Yüzün bir avuç ışık gibidir, bütün bu beyaz aydınlık senin yüzünden taşıyor.

Gözlerinin rengini görmüyorum, fakat bana öyle geliyor ki derin ve yosunlu bir deniz dibi kadar yeşil ve pırıltılıdır.

"İnce bir çizgiden ibaret dudaklarının anlatmak istediği arzu nedir? Ağlamak mı istiyorsun? Gülmek mi?

"Yarın beni kucağımda bir çocukla göreceksin. Birkaç zaman sonra onunla beraber, elinden tutarak senin karşına geleceğim; sana benim kadar hayran bakmasını ona öğreteceğim. Zaman geçecek, saçlarım beyazlaşacak ve bu sefer de tıpkı bana benzeyen bir delikanlının kolunda yine seni seyredeceğim. Bir gün onu hayat ve saadetten mest olmuş, taze bir kıza seni gösterirken göreceksin. Bir gün o dahi yalnız ve gözleri yaş dolu yine sana bakacak. Anlayacaksın ki ben artık gelemem. Onun da kucağında çocuğunu taşıdığını, onun da ihtiyarladığını, onun da bir gün artık hiç gelmediğini göreceksin.

"Sen benim bütün neslimi aynı kucaklayış içinde, aynı tebessümle karşılayacaksın.

"Onlar birer birer senin önünden geçtikçe yüzün daha ziyade sararacak, dudaklarındaki tebessüm daha incelecek. Onların

yüzünde benim hatlarımdan izler göreceksin. Hiç olmazsa sana benim kadar hayran, benim kadar âşık bakacaklar.

"Seni çok seviyorum, tunçtan kadın, annem sana benziyordu, ilk sevdiğim kız, ilk kıskandığım kadın sana benziyordu.

Genç adam birdenbire içini mukavemet edemeyeceği bir arzunun doldurduğunu hissetti, bir adım attı, heykelin önünde diz çöktü ve alnını tunçtan çarıkların üstüne dayadı. İstedi ki kadın dile gelsin, serin elleriyle yanan alnını okşasın ve parmakları saçları arasında hafif bir rüzgâr gibi dolaşsın.

"Ağlamak istiyorum" diye mırıldandı: Ah! Ağlayabilsem. Omuzları sarsılmaya başladı.

Uzun bir kahkaha daldığı derin tahassüsten onu kurtardı. Yerinden kalktı; kendi kendine "Ne yapıyorum, ne yapıyorum?" dedi. Karşıki kaldırımda küçük bir çocuk, smokinli bir erkek ve dekolte bir kadın kendine gülüyorlardı.

(Varlık)

Şevket RADO (1913-1988)

OKUMA YOLUNUN YOLCULARI

Neye olursa olsun, "Başlamak" güzel şeydir. Çünkü her başlayış bir şey yapmak, bir sonuca varmak hevesinin ilk adımını teşkil eder. İnsan, tasarladığı hedefe vardığı zaman mes'ut olur. Onun için başlamanın saadete doğru yürüyüşe çıkmak manasına geldiğini söylemekte bir hata yoktur. Ama attığımız ilk adımlar bizi daima saadete doğru götürür mü? İşte orası belli değildir. Çünkü sadece başlamak, sadece yürümek bizi saadete ulaştırmağa kâfi gelmez. Başka şartları da yerine getirmek lâzım.

Zaman zaman çocukların okula başladıklarını görüyorum da bilgi vadisinde çıktıkları bu uzun yolculukta attıkları ilk adımların onları nerelere götüreceğini düşünmekten kendimi alamıyorum.

Şüphesiz hayatta, insanın aklı başına geldikten sonra bir işe başlaması ile küçük bir çocuğun, henüz hiçbir şeyin farkına varmadan, hatta kendi iradesi dışında, okula başlaması arasında büyük fark vardır. Zaten okulun kapısından içeriye girerken kiminin güle oynaya ufacık sıralara yerleşmesi, kiminin ise gözyaşları içinde, ağlayarak içeri girmek istememesi de gösteriyor ki, bu çocuklar neye başladıklarının veya neye başlatılmak istendiklerinin henüz farkında değillerdir. Ama okula, okumaya başlamanın güzel bir yola dökülmek olduğundan hiç kimsenin şüphesi bulunmadığı için çocuklar, değil yalnız ana ve babalarının istekleriyle, hatta devletin zoruyla okula, okumaya başlatılacaklardır. Çünkü her şeyi daha çabuk, daha iyi öğrenmenin ilk

anahtarıdır okumak! Bilgi dünyasının en büyük kapısı onunla açılır. Bu anahtar mutlaka, herkesin cebinde bulunmalıdır. Ama bilgi dünyası, tıpkı masaldaki kırk odalı saray gibidir. Gözle görülemeyecek kadar uzayıp giden bu sarayın bilinen kapılarının sonuncusuna ulaşmak için en az on beş yıl sabırla, dikkatle yürümek lâzım geliyor.

Bu uzun yolculuğa acaba herkes dayanabilir mi? Hemen söyleyeyim ki dayanılmadığı, okuma vadisinde hep beraber yola çıkanlardan büyük bir kısmının yollarda kalmalarından da bellidir. Ben bu konuşmamda bilhassa okuma yolculuğuna çıkanları yarı yolda bırakan başlıca sebebin üzerinde durmak istiyorum. Bu sebep, yolculukta varılacak hedefin bazen hiç seçilmemesinde, bazen de yanlış seçilmesinde toplanıyor.

Limandan aynı zamanda muhtelif istikametlere üç vapur kalkıyorsa, elinde çantasıyla limana gelmiş olan yolcu - gideceği yeri bildiği takdirde - bu vapurlardan herhangi birine girmez. Kendisini gideceği yere götürecek olana binmeye çalışır. Çünkü ancak öyle yaparsa varmak istediği hedefe ulaşacaktır. Ama böyle yapmaz da, vapurların nereye gittiklerini sormadan herhangi birine kapağı atarsa veya vapurların hepsini kaçırdığını görünce ayağım yerde kalmasın düşüncesiyle o sırada kalkan bir trene veya uçağa binmeye kalkarsa bu yolcunun ancak şaşkın bir kimse olduğuna hükmedilir ve gittiği yerde kaybolduğu zaman da kimse hayret etmez.

İlkokulu bitirdikten sonra okuma yolculuğuna devam etmek veya ettirilmek istenen çocuklardan çoğu, ne yazık ki, nereye gideceğini bilmeden bir vasıtaya binmeye çalışan bir yolcuya pek

benzemektedirler. Bunda çocuktan ziyade analarla babaların kabahatli olduklarını söylemekten çekinmeyeceğim. Çünkü analar ve babalar gönülleri büyük insanlardır. Çocuklarını büyük adam görmek isterler. Okusunlar, iyi yetişsinler, ele güne karşı mahcup olmasınlar, cemiyette parlak mevkileri elde etsinler, isterler. Bu isteklerinden dolayı ana ve babayı kınamak büyük haksızlık olur. Çünkü onlar çocuklarının gitmesini istedikleri bu hedefe varabilmeleri için akla gelen ve gelmeyen her türlü fedakârlığa da seve seve katlanmaktadırlar. Şu var ki, çocuklarına hedef seçerken, ana ve babaların aldandıkları nokta, onların kabiliyetlerini, istidatlarını, şüphesiz sevgileri yüzünden, ölçememeleridir. "Benim çocuğum doktor olsun, benim çocuğum mühendis olsun, eğer bunları olamazsa bir yüksek mektep bitirsin de hangisini bitirirse bitirsin!" demek, limandan aynı saatte muhtelif istikametlere kalkan vapurlardan hangisine binebilirse binsin, onları kaçırırsa trene binsin, uçağa binsin, hiç olmazsa en uzağa giden bir otobüse atlasın! Yeter ki ayağı yerde kalmasın, demekten farksızdır. Çünkü annelerle babalardan çoğu çocuklarının bir yüksek mektebi bitirmemelerini hâllerine ve şanlarına uygun görmemekte, eğer yüksek mektep bitiremezlerse onları yaya kalmış farz etmektedirler.

İşte yanlış olan budur. Eğer sizin çocuğunuzun mühendis olmaya istidadı yoksa, herhangi bir yüksek mektebi bitirmeye istidadı var mıdır? Diyelim ki çocuğunuz matematiği kavrayamıyor. Acaba sosyal ilimleri kavrayabilir veya sevebilir mi? Eğer kavrayabilirse tabiî mesele yok. O koyduğunuz yolda süratle yürüyecek ve sizin istediğiniz hedefe varacaktır. Ama siz bunlara istidadı olmayan çocuğunuzu yürüyemediği yolda zorla yürüt-

meye çalışırsanız o bu yolun bir dönemecinde kalacaktır. O zaman çocuğunuza iyilik etmediğinizi, kendi hevesiniz uğruna onu harcadığınızı görecek ve ömrünüz boyunca perişan olacaksınız. Ama mühim olan evlâdınız uğruna sizin perişan olmanız değil, evlâdınızın perişan olmasıdır. Onu uçurmak isterken kanatlarını kırmış olmanız veya kanatlarının olmadığını sonradan fark etmeniz hatanızı teşkil edecektir.

Hâlbuki kendi istidadı ve kabiliyeti istikametinde yürütülmüş bir çocuk, elde edeceği bilgilerle o sahada bir yıldız olmaya daima namzettir. Ama siz evlâdınızın bir güneş olmasını isterseniz sarf edeceğiniz gayretler bu yıldızı daha parlarken söndürmekten başka bir işe yaramayacaktır.

Çocuklarımız kendi heveslerimize ve arzularımıza göre yetişirlerse şüphesiz hep beraber mes'ut oluruz. Şayet yetişmezlerse onları da bedbaht etmemiz tehlikesi vardır. Biz arzularımızdan vazgeçelim ama çocuğumuz mes'ut olsun! Onların saadeti bizi yine hoşnut edecektir. Çünkü başlarken de söylediğim gibi, çıktığı yolculukta varmak istediği hedefe ulaşmış olan her insan mes'ut olur.

Onun için çocuklarımızı arzularımıza göre değil de, kendi istidatları ve kabiliyetleri istikametinde yetiştirmeye çalışmamız doğru olur. Ancak bu uğurda bir ana baba olarak onlara göstereceğimiz kolaylıklar, yapacağımız yardımlar ve fedakârlıklar faydalı neticeler verebilir.

Zaten görüyorsunuz, bugünün gençleri anneleriyle babalarını pek beğenmiyorlar. Onları gitmek istedikleri istikametten çevirip kendi istediğimiz yola sokmak için zorladığımızdan do-

layı bizi beğenmediklerini de psikologlar söylemektedirler. Belki de hakları vardır. Biz onlara sadece gitmek istedikleri yollardaki kötülükleri, tehlikeleri, sezdiğimiz kadar göstermeye çalışalım. Ama bizim beğendiğimiz meslekleri seçmek istemiyorlarsa onlara engel olmaya kalkmayalım. Çünkü bir insan ancak sevdiği, istidadının ve kabiliyetinin sürüklediği yolda büyük başarılar gösterebilir.

Hangi sahada olursa olsun büyük başarılar gösteren her insan büyük adamın ta kendisidir.

EN İYİ ARKADAŞ

Emekliye ayrılmış yaşlı beylerle, çoluk çocuklarını büyütüp artık evlerinde oturmaya sıra gelmiş yaşlı hanımları en fazla üzen şey, biliyorsunuz ki, can sıkıntısıdır. Erkeklerimiz umumiyetle emekliye ayrılma zamanını sabırsızlıkla beklerler; çünkü o zaman bir kenara çekilecek, aydan aya maaşlarını, o kendilerini asla geçindiremeyeceğini pekâlâ bildikleri maaşlarını alarak rahata kavuşacaklardır. Bunun için emekliye ayrılma zamanlarının gelmesini iple çekerler. Bir taraftan da, emekliye ayrıldıkları zaman yapacakları bir iş kalmayacağı için gönüllerini bir üzüntüdür kaplar. Hakikatten boş kalmak, bütün hayatı çalışmakla, uğraşmakla, didinmekle geçmiş bir insanın birdenbire işsiz kalması aslında korkulacak bir şeydir. Emekliye ayrılanların, o bütün ömürleri boyunca tahayyül ettikleri ve bekledikleri dinlenme zamanı geldiği andan itibaren birkaç ay geçince tekrar bir iş aramaya koyulmaları, boş oturmanın verdiği sıkıntıyı gidermeye çabalamaktan başka bir şey değildir.

Hanımlarımız da öyledirler. Çalışır, çabalar, çocuklarını büyütürler. Onlar birer birer evlenip kendilerine bir yuva kurmak üzere evden ayrılırlar. Yaşlanmış annenin işleri birden bire azalır. Belki de bu günleri bütün ömrü boyunca beklediği hâlde işsiz ve yalnız kalmanın üzüntüsü, yapacak bir iş bulamamanın, bilhassa vakit geçirememenin sıkıntısı çok çalışıp halsiz düştüğü günleri bile onlara aratır olur.

Yaşlanmak, ne kadar iyi tarafları olursa olsun, biraz hazin bir hikâyedir. Çünkü insanlar yaşlandıkça yeni gelen nesillerin, onları bizzat kendileri büyütmüş olsalar bile, onların yaşadıkları hayatın dışında kalmaya mahkûm olurlar. Yıllar yılı dizinizin dibinden ayrılmayan, sizden bir gece ayrı düşmek mecburiyeti hasıl olsa, bunu dahi kabul etmeye razı edemediğiniz kızınız; yahut: "Babacığım! Babacığım!" diyerek sizin gözlerinizin görebileceği hudutlardan dışarıya bir adım olsun atmayan oğlunuz büyüyüp de kendi hayatını yaşamaya başladığı zaman sizden uzaklara doğru pervasızca dalar gider.

Evlenmiş kızınız artık sizden çok kocasıyla meşgul olmaktadır. Kendisine bir yuva kurmuş olan oğlunuz karısıyla ve arkasından hemen gelmişlerse, çocuklarıyla uğraşmaya koyulmuştur. Bu tabiatın zarurî bir kanunudur. Bunun başka türlü olmasını istemek, yaşlanmış anne ve babalara pek makul görünse bile, hayatın icaplarına uyan bir şey değildir. Çünkü siz de düşünecek olursanız evinizden ilk ayrılıp da kendi yuvanıza geçtiğiniz zaman annelerinizle babalarınızı biraz yalnız bırakmaya mecbur olmuştunuz. Elbette onları büsbütün unutmadınız. Elinizden geldiği kadar, yaşadığınız hayat şartlarından yakanızı kurtarabildiğiniz ölçüde hep onlara doğru koştunuz, onların ye-

ri daima kalbinizde, hatta şüphesiz ki kalbinizin en seçkin yerinde kaldı. Ama uzaklaştınız! Hayat sizi uzaklaşmaya mecbur etti. Çünkü başınıza birtakım dertler açılmıştı. Çocukluktan çıkmış, tıpkı anneleriniz ve babalarınız gibi siz de anne ve baba olmuştunuz. Nihayet annelerinizin ve babalarınızın başına gelen sizin de başınıza gelmişti. Çocuklarınız birer birer evlenip gitmişler, sizi yalnız bırakmışlardı. Ve bu arada saçlarınız beyazlanmış, kısaca yaşlanmıştınız.

Bu devre, bir bakıma, gürültünün azaldığı, hay huyun sona erdiği devir diyebilirsiniz. Vazifesini gerektiği gibi yapmış, çocuklarını iyi yetiştirmiş, onları kendilerinden uzakta da olsalar, mes'ut ve bahtiyar gören insanlar için yaşlılık günleri şüphesiz pek tatlı günlerdir. Ama biraz evvel de söylediğim gibi sıkıntısı vardır; vakitleri geçirmenin güçlüğü vardır. Evvelce öyle tasavvur etmiş olsanız bile, boyuna gezip tozamazsınız, her istediğiniz yere gidemezsiniz, hayatı canlı tutan gençlerin arasına katılamazsınız. Bunu yapmaya kalktığınız zaman kendi hayatlarını yaşamakta olan o insanların size biraz tuhafça baktıklarını görmek canınızı sıkar. Demek ki yaşlılığa göre bir hayat tanzim etmek, ona uygun bir yaşama yolu bulmak icap ediyor.

Bunun ne olduğunu uzun zaman düşündüm. Biraz da memleket gezip görmüş bir insan olarak şunu söyleyebilirim ki, yaşlılık günlerini can sıkıntısı içinde geçiren, ne yapacağını bilmeden kendilerini oradan oraya atan insanlar en çok bizim memleketimizin yaşlı insanlarıdır. Avrupalı dediğimiz memleketlerin insanları yaşlandıkları zaman bizdekiler kadar boş vakitlerini doldurmakta güçlük çekmiyorlar. Bir kere onlar yaşlılığı ve yaşlılıkta nispeten yalnız kalmayı tabiî bir netice saymaktadırlar.

Hayatlarını daha önceden bu yalnızlığa göre tanzim etmeyi düşünüyor ve hazırlanıyorlar. Birçok yaşlı insanlarla, emekliye ayrılmış karı kocalarla tanıştığımda ve konuştuğumda gördüm ki onların yalnızlıklarını giderecek bir âletleri vardır. Bu âlet kadınların ekseriya çantalarında, erkeklerin daima ceplerinde bulunur. Bunun adı "Kitap"tır. Onlar küçük yaşlarından itibaren kendilerini okumaya alıştırmışlar.

Kitap genç yaşlarda bir öğrenmek vasıtası ise, yaşlılık günlerinde boş zamanları en iyi şekilde dolduran bir arkadaştır.

İnsanın arkadaşının, can yoldaşının üç mahalle, beş mahalle ötede değil de, cebinde olması ne güzel şey! Ama bu arkadaş bütün arkadaşlıklar gibi, bir alışkanlığın, bir sevginin eseridir. Kitapla eğer yaşınız daha pek küçük iken dost olmamışsanız, onunla yatıp kalkmaya kendinizi alıştırmamış iseniz yaşlılık günlerinizde onu sevip arkadaş olmanız mümkün değildir. Nitekim, bizde bugünün yaşlı insanları, türlü sebeplerle çocukluklarında, gençlik günlerinde kitapla arkadaşlık kurmak imkânını bulamamışlardır. Şimdi onun için yalnızdırlar. Onun için dünyanın bütün yaşlılarından daha yalnız kalıyorlar. Boş zamanlarını bir kitabın arkadaşlığı ile geçirmesini bilmedikleri için ne yapacaklarını bilemiyor, üzüntüler içinde yalnızlığın ıstırabıyla baş başa kalıyorlar.

Şüphesiz yalnızlık fena bir şeydir. Ama eğer yalnız kalmak bir kaderin icabı ise ona karşı da tedbirli olmaya mecbur değil miyiz? Bu yüzdendir ki, daha ziyade yaşlılar için yapılmış görünen bu konuşmayı aslında gençler için yapıyorum. Bu gençlik günleri böyle sürüp gitmez. Birgün siz de yaşlanacak ve yaşlandıkça yalnız kalacaksınız. Şimdi etrafınızda tıpış tıpış dolaşan,

kucağınıza atlayıp boynunuza sıçrayan, etrafınızda cıvıldayıp duran o ufacık çocuklarınız büyüyecekler ve günün birinde boynunuza sarılıp gözyaşları içinde sizden ayrılarak kendi yuvalarına çekileceklerdir. İşte o zaman yalnız kalacaksınız. O zaman boş vakitlerinizi doldurmakta büyük zorluklar çekeceksiniz. Kendi işiniz çabucak bitecektir. Bugünün kadınları büyük annelerimiz gibi örgü örerek; bugünün erkekleri büyük babalarımız gibi bahçe çapalayıp saksıdaki çiçeklerle uğraşarak vakit doldurmaya da pek hazırlanmadıkları için mutlaka kendilerini kitap okumaya alıştırmalıdırlar. Bu, "İhtiyarladığınız zaman yanınızdan ayrılmayacak arkadaşınızı şimdiden hazırlayınız!" manasına almanızı rica ettiğim bir tavsiyedir. Kitap, insanlardan edineceğiniz arkadaşlara benzemez. Hem vefalıdır, hem de türlü türlü şahsiyeti vardır. Sizi eğlendiren, sizi güldüren, sizi düşündüren, sizi alıp başka âlemlere götüren, heyecana kaptıran, sükûna kavuşturan kitaplar vardır. Kitabı istediğiniz zaman, istediğiniz yerde yanınıza alır, istemediğiniz zaman bir kenara bırakabilirsiniz. Otobüste de, kırlarda da, minderde de, yatakta da size arkadaşlık edebilir. Uykunuz gelinceye kadar yanınızdan ayrılmayacak, uykunuz geldiği zaman da yatağınızın dibinde terk edilip kalmaya razı olacak tek arkadaş kitaptır.

Onu sevmeye, onunla dost olmaya şimdiden çalışmanız lâzım. Çünkü kitap ancak gençlikte edinilen bir arkadaştır. Yaşlılıkta onu elinize almaya kalkarsanız size çok sıkıcı gelir ve onsuz boş zamanlarınızı doldurmakta büyük güçlüklere uğrarsınız.

Orhan BURİAN (1914-1953)

EDEBİYATTA ÜÇ BOYUT

Amerikan eleştiricilerinden biri, eşya gibi edebiyatın da kendine göre üç boyutlu olabileceğini ileri sürüyormuş. Eşyada en vardır, boy vardır, bir de derinlik vardır; bunlara karşılık edebî eserlerin de *genişlik, derinlik ve yükseklik* gibi üç boyutu olduğu söylenebilir diyormuş. Gerçekten büyük yazarlarda bu boyutların üçü de bulunur, bir kısmında ikisi görülür, çoğundaysa ancak biri. Eleştirici birkaç Amerikan yazarını bu denemeden geçirmiş ve bugünkü yazarların çoğunun iki boyutlu kaldığı yargısına varmış.

Buluş hiç fena değil; insanı epeyce yerinde yargılara vardıran bir buluş. Hem, eskiler kadar yeniler için de aynı kolaylıkla kullanılabilecek bir yol. Boyutların (ölçüsü bol bol tutulmak üzere) üçü birden ancak, dünyanın Homeros, Dante, Shakespeare gibi birkaç sanatçısında bulunsa gerek. Ama, kendi edebiyatımızın adamlarında da bu boyutları arayarak vaktimizi zevkli hem faydalı geçirebiliriz.

Örneğin son elli yıla bakarsak: Halit Ziya Uşaklıgil'de genişlik yok, derinlik ve biraz da yükseklikten söz edilebilir. Hüseyin Rahmi Gürpınar epeyce genişliği var olan bir yazar, derinliği ise az, yüksekliği hemen hiç yok. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nda yükseklik Uşaklıgil'den daha az, ama derinlik daha çok; darlığına ise iyice dar. Reşat Nuri Güntekin'e gelince, onda sade biraz genişlik var; "Yeşil Gece", "Acımak" gibi sondajlar derine gitmeden kalıyor. Sabahattin Ali biraz genişliğe biraz

da yükseklik katıyor, iki boyutlu oluyor. Sait Faik Abasıyanık da onun gibi; ancak onunkiler yükseklikle derinlik, yoksa genişlikten çok uzak.

Ozanlardan Tevfik Fikret'te kendine göre bir yükseklik vardı, ama ne genişlik ne derinlik. Akif için de aynı şey söylenebilir; belki Fikret'ten birazcık fazla genişliği vardı. Yahya Kemal Beyatlı, gariptir ama, bu üç boyut denemesinde, her zaman göründüğü gibi klâsik bir büyüklükte görünmüyor. Öncekilerle kıyaslanınca oldukça derinliği ve yüksekliği varsa da, genişliği hemen hemen hiç yok. Ahmet Haşim'in derinliği ondan fazla, ama yüksekliği ile genişliği ondan az. Yakınlara geldikçe üç boyut arasında ahenge rastlamak büsbütün güçleşiyor. Nazım Hikmet Ran oldukça geniş bir ozan, yer yer yüksekliği de yok değil, ama derinlikten yoksun. Necip Fazıl Kısakürek'in derinliği ondan fazla, ama yüksekliği az, genişliği daha da az.

Böylece her yazarımızda bu üç boyutu sayabiliriz. Şu nokta her hâlde gözümüzden kaçmayacak: Yükseklik güçlü bir inana dayanan yazıların niteliği; bu inan ister din ve ahlâk sorunlarını gözetsin, ister yalnız toplumun sorunlarını içine alsın. Derinlik, daha çok, karar veremeyen ve şüphe edenlerin özelliği; sanatçı sorup anlamak derdiyle derinleşiyor. Genişlik de ruh ve inan sorunlarını ikinci sıraya bırakıp insan topluluklarının çeşitli davranışlarını öne alan sanatçılarda bulunuyor. Bu bakımdan günümüz yazarlarında en çok genişliğin değer taşıdığı söylenebilir. Kısaca, değerli edebiyatçılarımızın çoğunda bu üç boyuttan biri, seyrek olarak da ikisi var; ama üçüne bir arada rastlanmıyor. Bununla beraber, büsbütün kederlenmeye yer olmasa gerek. Çünkü dünya klâsikleri arasında bile bu üç boyutun üçünü birden kendinde toplamış sanatçılar her hâlde bol değil.

1945

EDEBİYATIMIZIN ASIL EKSİKLİĞİ

Türk basını ile ilgili olan her kimse derhal onun üzücü bir eksiğini fark edecektir: Bu eksik (bundan önce çok tekrarlandığı ve bundan sonra da tekrarlanacak göründüğü gibi) eleştiridir. Batının birçok kitaplarını, pek çok dergi yazılarını dolduran bu çeşit yazıya uzaklığımız, kültürümüzün en bağışlanmaz bir güçsüzlük belirtisini yansıtıyor.

Buradaki eleştiri kelimesinden anladığımız, sadece yeni çıkan eserler üstüne fikir veren, onlara değer biçen yazılar değildir; okurların kestireceği gibi, herhangi bir edebî eser; herhangi bir sanatçı, herhangi bir değer yargısı üzerine sistemli bir düşünme sonucu yazılmış - eleştirel çeşitten bütün yazılardır.

Bu bakımdan hâlâ acınacak kadar doğulu bulunuyoruz: Daha ne bir ozanımızı, ne bir nesircimizi, ne bir romancımızı... Bilimsel bir yoldan inceleme işine girişmişizdir. Hâmit seksen yıl yaşadı, nihayet öldü. Keşke, ancak ara sıra birkaç dizesini almak için okuduğumuz adamı "Dâhimizdir!" diye ilân etmekten utansak da "Eserleri de ölmüştür!" diyebilsek.

Yine, şu sırada adı etrafında gürültü çıkarılan Mehmet Akif'i düşünelim: Kaç bakımdan incelenebilecek şiiri üstüne tek bir bakımdan olsun, yirmi sayfalık olsun düşünce ürünü bir yazı yazan bulunuyor mu? Bu, H. Z. Uşaklıgil için böyle, Halide Edib için böyle, yaşayan ve yaşamış bütün sanat ve düşünce adamlarımız için böyle. Açıkça söyleyelim ki on yedi milyon nüfuslu Türkiye, okuduğu üzerinde düşündüğünü, yani, uygar dünyanın anladığı anlamda okuduğunu henüz göstermiş değildir.

Başka memleketlerin sanat dergilerine bakarsak şüphesiz ki onlarda da birkaç şiir, birkaç hikâye buluruz. Ama çoğunda sayfaların büyük bir kısmı şu ya da bu yazarın kişiliğinin, eserlerinin ya da düşüncelerinin incelenmesine ayrılmıştır; müziğin filân ya da falan alanına yeni bir görüş getirir; resim anlayışımızı kolaylaştıran yeni bir şey öğretir. Bütün bu incelemeler, sanat eserini anlamak için gösterdikleri çaba ölçüsünde değerlidirler.

Oysa, biz sanatçılarımızın yarattıkları eserlerin hiçbirine böyle bir cevap vermiyoruz. Bu, sanatçıya "Eserinin varlığı ile yokluğu bizim için birdir" demekten başka nedir? Zengin ya da yoksul olsun bir ozanımız, çelimsiz ya da güçlü olsun bir romancımız var; hâlâ da şiir, roman yazanımız bulunuyor. Zavallılığımız o yandan değil. Asıl hazin olan, toplumumuzun bunlara (varlıklara sebep gösteremeyecek kadar) ilgisiz olmasıdır.

Buna karşılık, dergilerimizde Avrupa yazarları üstüne - nerden derleme oldukları bilinmeyeceği için rahatça kendimizindir diyebileceğimiz düşüncelerle - incelemeler yazmaktayız. Eclectique bir felsefeye Türk düşüncesi süsünü vermekteyiz. Biraz da cesaretsiz olanlarımız yazı çevirmeyi meslek ediniyorlar.

Oysa bugün memleketimizin ihtiyacı olan çeviri, metin çevirisidir. Bu bakımdan dergilerimizin yapabileceği şey, yapılması gereken şeye oranla çok azdır. Yabancı dillerin klâsiklerini Türkçeye çevirtmek, ergeç Kültür Bakanlığımızın üstüne alacağı bir görevdir. Bunun içindir ki dergilerimiz - eğer Türk kültürü kaygısıyla çıkıyorlarsa - çabalarına, memleket ürünü eserler üzerinde düşünmeye başlamak işini baş ilke olarak ele almak zorundadırlar.

Mehmet KAPLAN (1915-1986)

MUKADDES UÇURUM

Yunus bir uçurumda yatar. Onun yattığı yere yüksek tepelerden inilir. Gece yarısı yaylı araba, korkulu yollardan sarsıla sarsıla düşerken, uzakta, ta derinlerde bir ışık gösterdiler: "İstasyon" dediler, "Yunus'un türbesi onun yanındadır."

Çocuk gözlerimle ona baktım ve ürperdim. Kulaklarımda bir efsanenin uğultusu vardı. Dağlar, taşlar, ağaçlar manasını bilmediğim bir ilâhî söylüyorlardı.

Köye yerleştikten sonra, uçurum, Yunus, istasyon ve ben, birbirimize kaynaştık. Zamanla orkestramıza daha başka sesler de karıştı. Yakıcı yaz güneşinde sıtmadan toprağa uzanmış köylüler gördüm: Toprak yüzlerinde, ruh yarığı gibi elâ gözleri daima bir veliyi hatırlatan köylüler. Çatlak dudakları ile güldükleri zaman, taşlar canlanıyormuş hissiyle insanı korkutan köylüler ve akşam güneşi bataklıkta yanarken milyonlarca zehirli sineğini göklere salıveren Porsuk.

Gece, ellerimizde ayran bakraçları, trene çıkardık. Issız bozkır karanlığında, seyyar, ışıklı saraylar gibi, birden karşımızda duruveren vagonlar bizi büyülerdi. Pencereden, uyku içinde donmuş veya bir rüyadan bakar gibi çehreler uzanır, ölü gözler ile soğuk boşluğu yoklar, tekrar kayıtsız içeri çekilirlerdi. Bir şey göremezlerdi. Orada, uçurumun içinde, Yunus'un ve bizim bulunduğumuzu fark etmezlerdi. Nereden fark edeceklerdi? Etseler ne yapacaklardı sanki?

Bu aydınlık, masal kâşaneleri uzaklarda eriyince, biz yine mağaramıza dönerdik: Kerpiç damlarımıza, uykularımıza, hastalığımıza ve sefaletimize. Yıllar var, bu uçurumdan nasıl çıktığımı bilmiyorum. Arabalar, evler, istasyonlar, şehirler, mektepler, kitaplar ve insanlar beni uzun bir vadiden geçirdiler. Bu vâdide asırlarca yürümüş gibiyim. Bir daha dönmedim.

Bir daha oraya dönmedim. Fakat uçurum benimle her yeri dolaştı. Ne zaman içime baksam, karşıma onun karanlık boşluğu, titreyen istasyon ışığı, Yunus, köylüler ve Porsuk çıkar. Milyonlarca sivrisineğin yüzüme hücum ettiğini hissederim.

Yaylı, tıpkı ilk gecede olduğu gibi, yüksek tepeden iner; kulaklarımda anne sesiyle söylenen bir efsane uğuldar; dağlar, taşlar, ağaçlar, kuşlar, o zaman manasını bilmediğim, fakat şimdi çok iyi anladığım ilâhîler söylerler:

Ben Yunus-u bîçareyim,
Dost elinden avareyim.
Baştan ayağa yareyim.
Gel gör beni aşk neyledi.

Bu uçurum şarkısı beni her zaman ürpertti. Ben onu Yunus'un kendi ağzından dinledim. Ben "bîçare, baştan ayağa yare ve dost elinden avare" Yunus'u gördüm. Ben bu uçurum türküsünü toprak yüzlerinde, ruh yarığı gibi elâ gözleri Yunus'unkinin tıpkısı olan insanlardan duydum.

Bunaltıcı bozkır öğlesi Porsuk sularını kaynattığı zaman, onlar, toprağa uzanırlar, sıtmalı, çatlak ve yorgun sesleri ile bu türküyü mırıldanırlardı. Harap türbesinde yatan Yunus da onlara karışırdı.

Yıllar geçti. Türlü şarkılar dinledim. Mes'ut evlerin pencerelerinden sızan şarkılar, meyhane şarkıları, ıssız sokaklarda söylenen külhanbeyi şarkıları, güzel kadınların, çirkin kadınların, çocukların, yaşlıların, artistlerin ve vatmanların şarkılarını dinledim. Ağlayan, gülen, söğen ve okşayan şarkılar. Fakat hepsi de kulaklarımda kaldı. Ruhuma girmedi. Ama Yunus'un, Yunus'ların şarkılarını hiç unutmadım. Kaç sabah Yunus ölmemiş, Yunus çoğalmış, köyler Yunus'la dolmuş hissi ile uyandım.

Uyandım, fakat etrafımda şehir vardı; şehirli vardı. Asfalt yolları pırıl pırıl, apartmanları göklere tırmanan, meydanları, otomobil, kamyon, otobüs, tramvay, dilenci, fahişe, bey, işsiz, hamal ve talebe ile tıklım tıklım dolu şehir. Her biri kendi içine kapanmış körler gibi dolaşan insanlar. Kendimi onlar arasında buldum.

Yıllar var, büyük, sonsuz karışık bir labirentin içinde, çıkacak bir yer bulmak için uğraşıyorum. Zaman zaman içimdeki uçurum beni çağırır ve "Çıkış yeri benim, der. Haydi, atlayıver, korkma!" Ve kalbim kendi kendine şöyle söylenir: Bir yaylıya binsem, kırbacı elime alsam, atlara "deh!" desem, yollardan geri dönsem, o mukaddes uçuruma insem...

MEHMETÇİK

Mehmetçik, vatan hizmeti için, tarlasını, sabanını, annesini, karısını çocuğunu terk ederek, ordunun hizmetine girmiş, devletin emirlerine mutlak surette itaat eden, onun gösterdiği gaye uğrunda ölen Türk köylüsünün müşterek adıdır. O, köyünde alnının teri ile ekmeğini kazanan, devlete vergisini veren, misafir-

perver, iyi bir vatandaş, yurt müdafası bahis mevzuu olunca, her şeyini terk eden, kendi varlığını dahi onun uğrunda feda etmekten çekinmeyen bir kahramandır. Bu iki büyük hususiyeti ile Mehmetçik, Türk milletinin gerçek ve üstün kuvvetini temsil eder. O hem reel, hem ideal bir varlıktır. Ona baktığınız zaman, Türk köyünün ve köylüsünün bütün ağır ve meşakkatli hayat şartlarını bulacaksınız. Fakat bu hayat şartları, onu ezmemiş bozmamıştır. Mehmetçik, köy veya ordu hayatının en zor durumları ortasında, sakin, iradeli, asil ve kahramandır. Türkiye'yi ayakta tutan en büyük kuvvet, şüphesiz, Mehmetçik'in temsil ettiği bu kıymetlerdir.

Mehmetçik, varlık şartları ve davranış tarzı ile, bize: "Tabiat ne kadar sert ve haşin olursa olsun ekmeğini ondan çıkaracaksın; seni besleyen o; bir aile ancak toprak ve insanın çalışması sayesinde yaşar; fakat devlet ve vatan, aileden de, senin şahsî varlığından da üstündür; o tehlikeye düştüğü zaman vazifeni ibadet eder gibi yapacaksın ve icap ettiği zaman kahramanca öleceksin" der. Bu ders, Mehmetçik'in konuşması kadar çok basit olmasına rağmen, en büyük hakikati apaçık ifade eder.

Bu milleti, bütün mazisi, hâlihazırı ve istikbali ile, bütün gerçeği, ideali ve hayat felsefesi ile temsil eden müşterek, gerçekten millî bir sembol varsa, o Mehmetçik'tir. Türk bayrağı da manalı ve güzeldir. Tarihimizde yetiştirdiğimiz yüzlerce kahramanın şahsında da biz milli varlığımızı ifade eden meziyetler buluruz. Fakat bunlardan hiçbiri, Mehmetçik kadar derin manalı olmayışı, milyonların örneğini nefsinde toplaması, bu toprakla derin alâkası, temsil ettiği meziyetler, sabır, gösterişsizlik, asalet ve kahramanlık, onu bütün sembollerden üstün kılar. Türk

milletinin en iyi temsil eden odur. Bize bir kült lâzımsa, bu Mehmetçik kültü olmalıdır.

Marşlar onun için söylenmeli, şiirler onun için yazılmalı, merasimler, onun şehit kardeşleri için olmalıdır. Şunu da bir an hatırdan çıkarmamalıyız: Mehmetçik dindardır. Asırlardan beri dindardır. Anadan, babadan dindardır. Şehit Mehmetçik'in bizden istediği, içten veya dıştan söylenilmiş bir Fatihadır; onun istediğini ondar esirgemek ne kadar hazin bir şey olur! Onun düşünce dünyasında, buğdayını veren tabiat, vatan, millet, Tanrı, mukaddes insanlar, kendi ruhu, hepsi, hepsi bir terkip teşkil eder. Mehmetçik'in hayat felsefesini parçalamanız pek de güzel bir netice vermez. Bunun tehlikeli, bizzat Mehmetçik ve vatan için tehlikeli olduğunu zannediyorum. Bu memlekete Mehmetçik'ten hiçbir zarar gelmemiştir. Bilâkis, bize ekmeği, bize en büyük ruh asaletini veren odur. Bu memleketin başına belâ, Mehmetçik'in manasını ve felsefesini anlamayanlar olabilir. Bunun için onu anlamak ve sevmek icap eder.

Sevgilerimizin başına onu koysak, onun tabiat ve vatan karşısında gösterdiği sabır, irade ve kahramanlığı gösterebilsek, onun kadar gösterişten, şarlatanlıktan uzak kalsak, biz kötü münevverler, biz kafası ve ruhu bin bir zehirle bozulmuş zavallılar bütün hastalıklarımızdan, dalâletlerimizden ve küfürlerimizden kurtulabilirdik.

Mehmetçik şüphelerden uzaklarda, köylerde yaşar. Mehmetçik, kışlalarda, dağlarda, tepelerde yaşar. Mehmetçik cephelerde, kar ve ateş içinde yaşar. Mehmetçik cephelerde, kar ve ateş içinde yaşar. Mehmetçik, milyonlarca Mehmetçik, her gün Türkiye'yi o nasırlı elleriyle tutar, onarır ve yapar. Şu iğrenç fa-

hişelerin çiğnediği fahişe ruhunun ta gazetelere, kitaplara, masum çocukların dimağlarına kadar yayıldığı şehirlere Mehmetçik'in asaletinden bir parça gelebilse, ben eminim ki, insanlar, diriltici bir hava hissedecekler, damarlarında kanın, kafalarında düşüncenin değiştiğini görecekler, hayat varmış, diye şaşacaklar.

Mehmetçik, seni tutsam şehirlere gelmezsin. Şehir seni korkutur ve ürkütür. Askerden, pazar günleri, kaybolmaktan korkar gibi arkadaşlarının elinden tutarak dolaşmanı gördüğüm zamanlar, içim bir tuhaf olur; sevmek ve ağlamak isterim.

Bir heykeltraş olsaydım Mehmetçik, şöyle kuvvetli, usta bir heykeltraş, şehirlerin büyük meydanlarına, dağlardan, senin hür dolaştığın dağlardan kayalar getirir; onlardan senin, yavuklunun annenin, babanın, çocuğunun heykellerini yapar, öyle sarmaş dolaş yan yana koyardım. Bir kardeşin uzakta şehit düşerken sen beride, diri, dimdik durur, etrafa sakin ve gösterişsiz bakardın. Kayalar ortasında terk edilmiş Mehmetçik, hayatına karışmış, kaya gibi sağlam vücutlu, sağlam ruhlu insan, seni ancak kayaların dili ile anlatmak mümkün. Eğer kuvvetli, usta bir heykeltraş olsaydım, para için değil, şan için değil, ruhumun asil şarkısını söylemek için, seni söylemek için, Türkiye'nin bütün büyük şehirlerinin meydanlarına senin heykellerini yapardım. Ta ki sokaktan geçen fahişeler ve fahişe ruhlu insanlar, senin taş vücudundan esen bir rüzgârla sarsılsınlar, ürpersinler; sana karşı daima unuttukları saygıyı hatırlasınlar. Sen sükûtun ve yalnızlığın adamı değil misin Mehmetçik? Çocukları düşünüyorum, ruhları sana benzeyen, temiz ve kahraman çocukları. Eğer şehirde senin heykellerin olsaydı, seni onlar anlarlar ve severlerdi. Ve senin

canlı kardaşların geçerken onlara karşı koşarlar, ellerinden tutarlar, biz de sizinle beraber dolaşalım, biz de sizin gibi olmak istiyoruz, derlerdi.

DEVLET

Ya devlet başa
Ya kuzgun leşe
Bir Türk atasözü

Atasözleri gerçekçidir. Sınırlı da olsa bir gerçeği apaçık belirtirler. Yukardaki sözde devlet kelimesi, politik ve sosyal bir mana taşımaktan ziyade zorla ulaşılan yüksek mevki, saadet manasına gelir. Devlet kurucularının içten hangi duygu ile hareket ettiklerini nereden bilebiliriz? Nutuklarından mı? Nutuklar başkalarını kandırmak içindir. Devletin ne olduğunu anlamak için gelişmiş, incelmiş ve medenîleşmiş son şekline değil, ilk şekline bakmak lâzımdır. Oğuz Kağan Destanı bu konuda açık ve seçik bir fikir verebilir. Oğuz, ihtiraslarını gizlemeden söyler: "Dünyaya ben hâkim olacağım. Ya bana boyun eğersiniz, yahut gelir, başınızı keserim." Bu safsatasız konuşma, hoşuma gider. Modern devlet adamları çok konuşurlar, yalan söylerler ve aldatırlar. Mevki ihtirası en yaşlı hançereleri bile kurt gibi solutur. Halk hikmeti, ihtirasları hayvanlarla temsil eder: Arslan, kurt, çakal, tilki, ayı, karga, kartal. İnsanların hayvanlardan geldiği ve içlerinde hayvanî ihtiraslar taşıdıkları inkâr olunmaz bir gerçektir.

Destanda, Oğuz'un vücudu hayvanlar âleminden alınma benzetmelerle tasvir edilmiştir. Oğuz'a gök tüylü, gök yeleli bir

kurt yol gösterir. Bunlar manası pek gizli olmayan sembollerdir. Tarihte, devlet ve sülâle kurmuş ailelerden çoğu arslan, kaplan, boğa veya kartalı alem olarak benimsemişlerdir. Devletlerin hemen hemen hepsini cesur, gözü pek, akıllı ve kurnaz şahsiyetler kurmuşlardır ve sülâleleri sayesinde adlarını ve devletlerini devam ettirmişlerdir. Modern devlet kurucuları da her şeyden önce cesur, atalarsözünde olduğu gibi "Ya devlet başa, ya kuzgun leşe" diyen insanlardır. Korkaklar ve pısırıklar ancak tebaa olabilirler. Bir devletin varlığı için sakin, kendi hâlinde, kuvvet ve kudrete tapan insanlara ihtiyaç vardır. Tabiat böylelerini de bol bol yaratmıştır.

Kuvvet hakir görülecek bir şey değildir. Yeter ki iyi kullanılsın ve zapt u rapt altına alınsın. Devlet kuran şefler, kendilerine itaat edildiği taktirde son derece adil, şefkatli ve lütufkâr olabilirler. Onların istediği tek şey, emirlerine boyun eğilmesidir. Eski çağların hükümdarlarında açıkça görüldüğü üzere, onlarda Tanrı olma kompleksi vardır. Modern diktatörler de kendilerine bir Tanrı gibi tapılmasını istememişler midir? Dinlerde olduğu gibi onlar için de merasimler yapılır, tapınaklar inşa edilir, dualara benzeyen şiirler söylenir. İnsan bugün de bunları gördükçe eski dinî devletleri hiç yadırgamıyor. En modern, en lâik devlette bile merasimler dinî bir tesir icra ederler. Devlet kurucuları ve devlet büyükleri her yerde tebcil edilirler. Az önce Oğuz Kağan'ı, dünyaya hâkim olmak isteyen muhteris bir tip diye gösterdim. Ancak onu yanlış tanıtmamak için hemen ilâve edeyim: Oğuz'da da bir Tanrı olma isteği vardır. Oğuz'un kazandığı toprakları oğullarına bırakırken yapılan merasim ve o muhteşem rüya, hatta gök tüylü, gök yeleli kurt, dinî bir karak-

ter taşır. En eski çağlarda bile, devlet kurucularının nefislerinde maddî ve manevî kuvveti birleştirmeleri dikkate şayan bir hâdisedir. Bütün dünya devletlerinde maddî iktidarı temsil edenlerle manevî iktidarı temsil edenler birbirlerini desteklemişlerdir. Tacın yanında asa, kılıcın yanında dua vardır. Bu tesadüfî bir hâdise değildir. Manevî kuvvet, maddî kuvvete muhtaçtır. Maddî kuvveti meşru kılan ve yücelten ise manevî değerlere karşı gösterdiği saygıdır. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi, bir din adamı olan Şeyh Edebalî'nin kızı ile evlenir. Fatih, Akşemseddin'in elini öper. Osmanlı Devleti'nin başarısında maddî kuvvet ile manevî kuvvet arasındaki muvazenenin büyük rolü vardır. Yıkılmasının sebebi de, denilebilir ki, bu muvazenenin bozulmasıdır.

Modern bir devlet, idaresi altında yaşayan insanları dış düşmanlara karşı korumak için kuvvetli bir ordu ve savaş tekniğine, dahilde nizam ve asayişi tesis için de kuvvetli bir polis ve jandarma teşkilâtına muhtaçtır. Ordu, jandarma ve polis çekidüzen verilmiş kuvveti temsil ederler. Dünyada hiçbir devlet yoktur ki ordu, jandarma ve polise sahip olmasın. Fakat modern bir devlet, son derece gelişmiş, bütün vatandaşların duygu ve düşüncelerine şekil veren manevî değerlere, onları temsil ve telkin eden müessese, şahsiyet ve insan kadrosuna da sahiptir. Okullar, üniversiteler, müzeler, konser salonları, parklar, vitrinler, kadın ve erkekleri ince ve zarif bir şekilde giydiren ve süsleyen mağazalar... İnsan sulh ve sükûn devrinde devlet ve cemiyeti sadece bunlardan ibaret sanır. Kışlalar ve garnizonlar şehrin dışındadır. Modern devlet kuvvetini teşhir etmekten çok gizler. Kuvvet zarurî olduğu zaman kendisini gösterir.

Büyük şehirlerde ve yollardaki trafik karışıklığı da gösterir ki, kalabalıkların huzur ve sükûn içinde yaşayabilmeleri için onlara çeki-düzen veren, "dur!" diyen, herkesten üstün bir kuvvete ihtiyaç vardır. Kalabalık sosyal nizamı, sosyal nizam devleti gerektir. Anarşistler her zaman, her yerde ordu ve polisten şikâyet ederler. Fakat kendi hâlinde yaşayan, iş güç, çoluk, çocuk, ev bark sahibi vatandaşların hemen hemen hepsi kendilerini ezmeyen, nizamı tesis eden ordu ve polisin daima yanındadır. Kanunlar, vatandaşın hareket tarzını ayarlayan kaidelerden ibarettir. Modern devlette kuvvet ve para sahiplerinin zayıf ve fakirleri ezmemesi için pek çok tedbir alınmıştır. Medenîlikten anlaşılan mana da budur. Normal bir devlet vatandaşları ezmez, bilâkis korur ve yükseltir.

KÜLTÜR

Kültür kelimesi Lâtince "ekin ekmek" manasına gelirmiş. Mikrop cinsinden canlı bir varlığın muayyen bir ortam içinde çoğalmasına da kültür denilir. Bir ferdin veya bir milletin manevî kıymetlerini işlemesi, çoğaltması ve geliştirmesi de kültür adını alır. Kültürlü bir insan birçok şeyleri okumuş, düşünmüş ve iyici sindirmiş olan insandır. Kültürlü bir millet, maddî ve manevî imkânlarını geliştirmiş, iptidaîlikten yüksek bir medeniyet seviyesine ulaşmış olan millettir. İster toprak gibi maddî, ister ilim ve sanat gibi manevî olsun, işlenen ve geliştirilen her şey "kültür" adı altında toplanabilir.

Kültürü, Gökalp'in yaptığı gibi sadece manevî sahaya inhisar ettirerek maddî şartlardan ayırmak doğru değildir. Çünkü in-

san hayatında maddî ile manevî arasında çok sıkı bir münasebet vardır. İlim de işlenen, geliştirilen bir şeydir. İnsanlar ilmî hakikatleri birden bire değil, yüzyıllar boyunca tecrübe ve bildiklerini işleyerek bulmuşlardır. Bugün de ilimler, yeryüzündeki binlerce âlim tarafından işlenilmekte ve geliştirilmektedir. Tekniğin, mağara devrine ait taşlardan modern müzelere kadar nasıl tecrübe edile edile geliştirildiği ve işlendiği göz önüne alınırsa, onu da kültür sahasına sokmak lâzım gelir. Kültürü, hangi sahaya ait olursa olsun, işlemek ve geliştirmek manasına alırsak, onu başka şeylere karıştırmayız.

Bu hassa yalnız insanda vardır. Zira cansız varlıklar, nebatlar ve hayvanlar son şekillerini aldıktan sonra durmuşlar, hiç değişmemişlerdir. Onlar binlerce yıl önce nasıl iseler bugün de öyledirler. Hâlbuki insanoğlunun vücuda getirmiş olduğu şeyler, durmadan değişmiş ve gelişmiştir.

Maddî ve manevî medeniyet, işleme ve geliştirmenin mahsulüdür. İnsanoğlu tabiatta bulunan varlıkları olduğu gibi bırakmamış, onları kendi ihtiyaçlarına elverişli bir hâle koymuştur. Terkip ve icat kabiliyeti sayesinde o, ayrıca tabiatta mevcut olmayan binlerce şeyi vücuda getirmiştir. Tabiatta ne ev, ne masa, ne tren, ne uçak, ne otomobil, ne musiki, ne resim vardır. Toplu iğneden transatlantiğe kadar medeniyeti yapan insanoğludur. Büyük bir kütüphaneye girince insan binlerce kitabı bir arada görerek hayrete düşer. Bunlardan her biri insanoğlunun düşüncesinin mahsulüdür. Ve bir kitabı alınca onun arkasında, ona gelinceye kadar, oradaki fikirleri işleyen ve geliştiren yüzlerce kitap bulursunuz. İlim gibi fikirler de, fikirlerin vasıtası olan dil de yüzyıllar boyunca yüzlerce insan tarafından işlene işlene bugünkü hâle getirilmişlerdir.

İnsan vücudu ve zekâsı, her şeyi ve kendi kendisini değiştirecek bir şekilde yapılmıştır. Spor, gıda rejimi ve ilâçlar vasıtasıyla insan vücudunu bile değiştirmek, güzel, kuvvetli, canlı yapmak mümkündür. İlimlerin ve tekniklerin yaratıcısı olan zekâ ise, sonsuz gelişmeye elverişlidir. Fakat ne insan vücudu, ne zekâ kendiliğinden gelişmez; onları insanın bizzat kendi usulüne göre terbiye etmesi ve işlemesi lâzımdır. Dış tabiat, cansız madde, nebatlar ve hayvanlar insanoğlu tarafından işlenmeye ve değiştirilmeye çok daha müsaittirler. Teknik, cansız maddenin işlenmesinin bir neticesidir. İnsanlar, seçme, deneme, bakım ile nebatları ve hayvanları daha faydalı, daha bol, daha mükemmel hâle getirme yollarını bulmuşlardır.

Tanrı'nın hediye etmiş olduğu vücudunu, zekâsını ve etrafındaki zengin tabiatı geliştirmeyen insan veya millet iptidaî kalmaya mahkûmdur. Fert ve milletleri birbirinden ayıran değer farkının temeli, bu işleme ve değiştirme kabiliyetini kullanmalarıdır. Boş oturan, bir şey yapmayan, bir şey işlemeyen insan, Tanrı'nın kendisine vermiş olduğu kabiliyetleri atıl bırakması dolayısıyla hem din bakımından, hem de hazır mahsullerini bir parazit gibi yediği cemiyet bakımından değersiz bir mahlûktur. Bu dünyada her insanın yapabileceği bir şey vardır. İnsan aletler yaratıcısı bir vücuda ve zekâya sahiptir. Yeter ki o bir şey yapmayı arzu etsin. Hiçbir şey yapamayan tembel bir kraldan, sabahtan akşama kadar sırtında yük taşıyan bir hamal veya tarlasını süren bir köylü çok daha değerlidir. Çünkü o yediği ekmeği hak etmiş, faydalı bir iş yapmıştır. Şüphesiz tebaasını mes'ut eden, koruyan bir kral da değerli bir insandır. Fakat onu değerli kılan kral olması değil, memleketi ve milleti için çalışmasıdır.

İnsanların başkaları yararına çalışması çok ulvî bir şeydir. Fakat böyleleri azdır. Ben, sırf kendi menfaati, zevki için bir şeyler yapan ve yaratan insanları da takdir ederim. Dünyada pek çok güzel ve faydalı şey, yaratma ve icat etme zevkiyle vücuda gelmiştir. Başkalarını düşünmek, başkalarına yaranmak arzusu, bizi ekseri sahte bir duruma düşürür. Mühim olan, insanın ihtirasla muayyen bir işe sarılması ve bir şey vücuda getirmesidir. Köylü kendi menfaati için tarlasını sürer. Fakat biz onun elde ettiği altın başaklardan istifade ederiz. Bir kemancı da kendi zevki için keman çalar. Ve biz onu büyük bir hayranlıkla dinleriz. Bir siyasî, şöhret için güzel bir iş yaparsa, onu, bu işi başkalarını düşünerek yapmadı diye ayıplamam. Bir insanın kendisi için yaptığı şey, çok defa başkalarına da faydalı olur. Kötü olan tembellik, bir şey yapmamak ve başkalarının sırtından geçinmektir. Böylelerine cemiyetin en değersiz insanları gözü ile bakmak lâzımdır.

Kültürü, maddî ve manevî bir şeyi işlemek manasına aldığımıza göre, kültürlü olmanın ancak çalışmak ile başarılacağına inanıyoruz demektir. "İş" kelimesi, Türkçede "el işi" tabirinde görüldüğü üzere, süs manasına da gelir. Gerçekten de yapılan her iş, aynı zamanda güzel bir şeydir. "Oya" kelimesi ile "oyalanmak" arasındaki münasebet de dikkate şayandır. "İş" veya "oya", yani bir şey ile meşguliyet, insana zamanını hoş geçirtir. Fakat yapılan işin insanı tüketmemesi lâzımdır. Bu manada kültür, günlük zahmetli işlerden ayrılır, "zevkli bir iş" hâline gelir.

Yapılan iş ister maddî, ister manevî olsun, onu yapanın zekâsını, ruh hâlini, tavır ve hareketini kendi nizamına uydurur. Bir duvar amelesi, sadece duvar yapmakla kalmaz; kendi adele-

lerini de geliştirir. Dikkat ederseniz, amelelerin vücutları ekseriya güzeldir. Bunun sebebi, muntazam çalışmanın vücuttaki yağları eritmesidir. Buna karşılık tembel bir insan, yediği gıdaları hazmedemediği için çirkinleşir. Okunan bir kitap, bilhassa zor ise, insanın dimağını tarla gibi sürer. Bir musiki, bir resim, bir mimarî eseri de bizim duygu ve düşüncelerimizi kendi nizam ve ahenklerine göre ayarlar. Bundan dolayı kültür insanı da değiştirir.

Cemil MERİÇ (1916-1987)

DERGİ, HÜR TEFEKKÜRÜN KALESİ

Şöhreti fethe koşan bir aydınlık ordusu. Kimi yarı yolda kalacak, kimi yol değiştirecektir bu akıncıların. Belki hiçbiri varamayacaktır hedefe. Genç düşünce, dergilerde kanat çırpar. Yasak bölge tanımayan bir tecessüs; tanımayan, daha doğrusu tanımak istemeyen. En çatık kaşlılarında bile insanı gülümseten bir "Îtimâd-ı nefs", dünyanın kendisiyle başladığını vehmeden bir saffet var. Tomurcukların vaitkâr gururu.

Bir şehrin iç sokakları gibi mahrem ve samîmidirler. Devrin çehresini makyajsız olarak onlarda bulursunuz. Müzeden çok antikacı dükkânı, mühmel ve derbeder.

Kitap, istikbale yollanan mektup... Simokin giyen heyecan, mumyalanan tefekkür. Kitap ve gazete... Biri zamanın dışındadır, öteki "an"ın kendisi. Kitap, beraber yaşar sizinle, beraber büyür. Gazete, okununca biter.

Kitap fazla ciddî, gazete fazla sorumsuz. *Dergi, hür tefekkürün kalesi*. Belki serseri ama taze ve sıcak bir tefekkür. Kitap, çok defa tek insanın eseri, tek düşüncenin yankısı; dergi bir zekâlar topluluğunun. Bir neslin vasiyetnamesidir dergi; vasiyetnamesi, daha doğrusu mesajı. Kapanan her dergi, kaybedilen bir savaş, hezimet veya intihar.

Bizde hazin bir kaderi var dergilerin: Çoğu bir mevsim yaşar, çiçekler gibi. En talihlileri bir nesle seslenir. Eski dergiler,

ziyaretçisi kalmayan bir mezarlık. Anahtarı kaybolmuş bir çekmece. Sayfalarına hangi hatıralar sinmiş, hangi ümitler, hangi heyecanlar gizlenmiş, merak eden yok.

Mecmua-i Fünûn (1863-1865) tam bir mektepti, diyor Tanpınar. "Bu mecmua bizde, *Büyük Fransız Ansiklopedisi*'nin on sekizinci asırdaki rolünü oynar." Ne garip mukayese! Fransız ansiklopedisi, yükselen bir sınıfın kavga silâhıydı. Nasları devirmekti amaç; nasları, yani kiliseyi. Mecmua-i Fünûn, bir avuç bürokratın nâşir-i efkârıdır; daha doğrusu batıdan ithal edilen posa fikirlerin sergilendiği bir meydan. Ne milleti temsil eder, ne içtimaî bir sınıfı. Bununla beraber, düşünce tarihimizin bir sayfasıdır: Bedbaht veya bahtiyar bir sayfası. Hangimizde koleksiyonu var?

Dergiler, İkinci Meşrutiyet'te bir hitabet kürsüsüydü, hitabet kürsüsü veya bayrak. Altın çağları yeni harflerin kabulü ile sona erdi. Eski okuyucularını kaybettiler, yeni okuyucu nesilleri yetişinceye kadar devletten yardım beklemek zorunda kaldılar. Cumhuriyet intelijansiyasının en acil vazifesi, maziyi tasfiye ve hâl'i tasfiyeydi. Takrîr-i Sükûn kanunundan 1940'lara kadar, dergilerimiz hiçbir "aşırı düşünce"ye daha doğrusu düşünceye yer vermezler.

Sonra, zaman zaman çığlıklar duyulur, tek parti devrinin kesif ve kasvetli havasını dağıtmaya çalışan çığlıklar. Nihayet politika, haftalık kavga dergilerine görülmemiş bir alâka sağlar. Ve bu hay-huy içinde, sesi büsbütün kısılan edebiyat, birkaç zavallı derginin soluk sayfaları arasında nebatî bir hayat yaşar.

BÜYÜCÜ ÇIRAĞI

Altın çağ ne zaman sona erdi, bilen yok. Üstûreler ezelden beri karamsar; şairler ezelden beri ümitsiz. Tevrat da, Upanişadlar gibi korkunç kehanetlerle dolu. Mazide tufan, istikbalde kıyamet. Ve dünya bir gözyaşı vadisi, bir vehim, bir rüya.

Gök sağır, toprak düşman, insan zavallı. Gerçeği inkâr, gerçek ile savaşın tek yolu. Bedbinlik bir zırh eski çağlarda.

Sonra diz çöken canavarlar, uysallaşan tabiat, zaferden zafere koşan insan.

Dünya ile savaş başlar, Michelet'ye göre, dünya ile sona erecek bir savaş; insanın tabiatla, ruhun maddeyle, hürriyetin kaderle savaşı. Tarih, bu sonsuz kavganın hikâyesidir. Üstünlük insanda. İki düşmandan biri hep aynı, öteki boyuna güçleniyor. Alpler büyümediler fakat biz Simplon'u açtık. Rüzgârlar ve dalgalar yine eskisi kadar coşkun, ama artık söz geçiremiyorlar buharlı gemilere.

Nihayet "Homo economicus"un yani burjuvazinin hâkimiyeti. Tanrı'ya ve mukaddese açılan savaş. Tek mabet: Banka, tek mabut: Altın buzağı. Hürriyetin ve gururun sarhoşluğu. Fetihler, fetihler.

Batı Avrupa yüz milyonlarca nüfuslu bir şehir. Bütün diğer ülkeler, bu şehrin banliyösü. Görevleri: Dev şehrin sanayi mamullerini alıp, ona hammadde hazırlamak. Sombart, bir buçuk asırdan beri Batı Avrupa ile Amerika'da olup bitenlere akıl erdirmek için şeytana inanmak lâzım, diyor. Bizi gökten koparıp, maddenin esaretine sokan o.

Avrupa insanı Galile'ye kadar kosmosla kendi arasında muhteşem bir ahenk vehmediyordu: Dünya kâinatın merkezi idi, insan dünyanın şerefi. Bu inancın sarsılışı, kalabalığın şuurunda büyük yankılar uyandırmaz.

İnsan, alelâde bir hayvan olduğunu geçen asrın ortalarına doğru öğrendi. Biyolojik tekâmül nazariyesi, yeryüzü değerlerini alt üst ediyordu, ama yüceltiyordu da insanı. Bir fetih müjdecisiydi darvinizm. Terakki inancını ilmîleştiren bir nazariye. Avrupalı tabiatı da, toplumu da daha ileriye, daha mükemmele götürenin aynı tekâmül olduğuna inanır. 1915'ten 1940'a kadar batı düşüncesine ferman dinleten inanç bu.

Batı insanı, kendisi ile kosmos arasında hiçbir münasebet olmadığını ilk defa atom çağında anlar. Âlimler afallar, romancılar şaşırır. Artık en sık duyulan kelimeler; nispetsizlik, abes, akıl-dışılık. Tek kâinat (univers) değil, birçok kâinatlar (multivers) var, ilme göre. Büyüğü yöneten kanunlar başka, küçüğü yönetenler başka. Kâinat bir ürperti, bir tesadüf, bir akış: Sonsuz bir düzensizlik içinde, geçici bir düzen. Kosmos'un doğuşu oldukça yeni bir macera. Hiroşima'daki patlayışa benzeyen bir oluşum, ama çok daha yavaş. Bilinmeyen bir andan itibaren, dört dönen bir bulutsu (nebülöz) sağnağı. Sonra üzerinde bulunduğumuz garip toz yığını. Belki de daha birçok yıldızlarda beliren hayat. Ve boyuna gelişen nebatlar, hayvanlar başağı. Nihayet nasıl ve niçin doğduğu bir türlü anlaşılmayan insanoğlu.

İlmin son sözü, ümitsizlik mi? Kosmos Tanrı'nın olmadığını mı haykırıyor? İnsan, tabiattaki topyekûn tekâmülün anahtarı. Kendi şuuruna varan tekâmül. Eskiden soyunun kâinatla so-

na ereceğine inanıyordu. Sonra yeryüzü ile birleştirdi akıbetini: Isı değişecek, atmosfer başkalaşacak, yaşamak imkânsızlaşacaktı. Nihayet anladı ki, kökünü kurutacak kurt kendi içinde. Bu korkunç yalnızlık, bu bir başına kalış, yeise sürüklüyor Avrupalı'yı. Kimi, zamanın uzunluğundan medet umuyor: Rastgele bir soyun tabiî ömrü on milyonlarca yıl. İmtiyazlı bir varlık olan insan, neden çok, çok daha uzun yaşayamasın? Kiminin teselli kaynağı: Uzaya göç. Ama göklerden tek misafir gelmedi ki, böyle bir ümide kapılalım. Artan nüfus, boğulan insan, azgınlaşan tahrip insiyakı. İki yol var insanlık için: Kendi kendini imha veya gerçekten insanlaşmak. İnsanlık tek merkeze yönelen bir tür: Öteki türler gibi dağılıcı değil. Bu biricik düşünen türün sonu, çözülüş olamaz. Mekân ile zamanı aşacak insan. Bu kanatlanış, birleşmenin, birlikte düşünmenin eseri olacak. Birlikte düşünmek, kişiliği ortadan kaldırmaz, geliştirir. Ama düşüncelerini başkalarınınkilerle birleştirmek için, onları sevmek, onlarla kaynaşmak gerek. Kurtuluş bu şuurlanışta. Düşünen insanlığı hayata bağlayacak olan maddî bir rahat değil; kendi kendini aşma, bütünleşmedir. Filozof papas, Teilhard de Chardin (1881-1955)'in Avrupalı'ya tavsiyesi: Hristiyanlığa dönüş; daha geniş, daha şuurlu, daha ilmî bir Hristiyanlığa. Önce ruhun ölümsüzlüğüne inanmak gerek. İnsanlık bu inanç sayesinde zaferden zafere koşabildi; bu inancı kaybettiği gün, yeise düşecek, hiçbir gayret harcamayacaktır artık ve tekâmül duracaktır.

Böyle düşünen yalnız filozof mu? Tarihçi de karamsar: "hayat geçici bir arıza ise, tekâmülün ne manası var? Hayatın gelişmesi ölümsüz bir ruhun kanatlanmasına yol açmayacaksa, kâbustan ne farkı kalır bu gelişmenin?" (Grousset).

Müspet ilim, bütün insafsızlığı, bütün hissizliği ile haykırıyor: "Dinazorlar, stegosefaller yok olmadılar mı? İnsan da onlar gibi silinip gidecek. Bize güneşlik eden küçük yıldız, aydınlatıcı ve ısıtıcı gücünü kaybedecek, yavaş yavaş. Yeryüzünde hayattan eser kalmayacak artık ve bu ölü gezegen sonsuz mesafelerde dönecek, dönecek. Keşifler, felsefeler, idealler, dinler... İnsanın ve insanüstünün yarattığı medeniyetten en küçük bir nişane kalmayacak. Neandertal adamından hiç olmazsa birkaç kemik var. Kendisinden sonra gelen insan, onları müzelerine taşımış. Bizden o kadar da kalmayacak. Kâinatın bu minnacık köşesinde, protoplazmanın garip macerası ebediyen sana erecek. Belki daha önce, başka dünyalarda da sona ermişti bu macera. Belki daha başka dünyalarda, yeniden başlayacak. Ama her yerde aynı vehimlerle desteklenecek, her yerde dünyamızdaki kadar abes, dünyamızdaki kadar boş, dünyamızdaki gibi başlangıcından itibaren, ölüme mahkûm olacak." (Rostand).

Çağdaş Avrupalı, ya ümitsizlik, ya iman, diyor. Başka yol yok. Zavallı büyücü çırağı, uyanışın biraz geç olmadı mı?

BEN (40)

Bense şunu şunu yapacaktım, sen ne güzel bahanesin. Senin yüzünden, ben...

Her ben, dolaylı şekilde bir 'sen'i anlatış, bir 'sen'den yakınıştır. Çünkü benim yerim 'sen'le onun arasındadır ve o değildir bana yakın olan, sensin. Ben ben olsam dil bilgisi kitaplarındaki tekil şahıs zamirlerini şu sıraya göre düzenlerdim. Sen, ben, o! Başta 'sen' gelir, çünkü 'ben' diye bir şey yok 'sen' olmadıkça. Her 'ben', benliğini 'sen'le anlar. Anlar da ne olur? Bu benlikten olmamak için direnmeye, dayatmaya kalkar ve sonunda yenik düşer, zira ona yine 'sen'dir değer veren. Tek başına ben, istendiğince değerli saysın kendini, hava!

Bir başına ben yok, ama sen de yok. Ama ikisi karşı karşıya geldiler mi de tehlike. Ama 'ben'le 'o'nun durumu böyle değil, onların durumu biraz daha zararsız; çünkü o her zaman uzak olandır ve orada mesafe oldukça insan bir hayli tedbir alabilir.

'Sen'de ürküten bir taraf olduğu şundan da belli ki, Özdemir Asaf, sen demedi de "Sen Sen Sen" dedi. Yani öfkeli ya da içli bir hayıflanma ile ah sen! der gibi dedi.

– 'Sen'in hem dilek, hem de şart kipi eki olduğu düşünüle! Yani ben dilese bile dilekleri şarta bağlı: Başta 'sen'in kabul şartına! Bu neyi mi gösterir? 'Ben'in sadece bir başlangıç olduğunu. Devam ve sonuç, 'sen'le şekillenir, hâle yola girer, ya da aksi yoldan çıkar, hâlsiz düşer. Fuzûlî sormuştu: "Ger ben ben

isem nesin sen ey yâr?" Şu demekti: Ben nasıl olur da ben kalabilirim sen varken! Her ikinci, 'ben'i değiştiren bir etmendir. Peki ya üçüncü? 'Ben'i bana geri verecek bir kurtarıcı belki de! Ama her çok yakına gelen o, sen olacağına göre yine aynı dram.

"Ben sen yokuz biz varız" ancak Epika ülkesinde geçer. Lirika'da ise ben biz yokuz, sen varsın demek doğru. Bütün şiir sen üzerine kurulu: Aşklar, ayrılıklar, acılar hep bir 'sen'in yüzünden, güzellemeler, ağıtlar.

– *de* eki, bir oturmuşluk, bir dinginlik bildirir: Vardı, orada, var. Tıpkı onun gibi, yani oraya gider (41) değil, orada bulunur gibi, ben de bende olmak isterdim. (Güzelim tevriyeler! Divan şiirini yarı yarıya, onlardan bol bol faydalandığı için severim.) Öyle, 'sen'den olmamak için 'ben' de olmak isterdim. 'Ben'de oldum mu sen de rahatsındır: Bir yerde durdum diye, kölenim diye.

Ben, bana hep bugünü (42) hatırlatır. Bu iki kelime birleşik (43) yazılınca şimdi, içinde bulunduğumuz gün anlamında zaman zarfıdır, ayrı yazılınca sıfat tamlaması. 'Ben'i daha iyi anlatabilmek, onun zamana bağlı tarafını verebilmek için arada "buben" gibi bileşik bir kelime kullanabilmeliydik. Çünkü 'ben'de her zaman bir şimdi anlamı gizli. Dünkü 'ben'le şimdiki ben hiç bir olur mu? Bu 'ben', "buben"lerin toplamıdır: Her adımımda sonsuz 'ben'ler koyuyorum boşluğa (Asaf Halet Çelebi). Yalnız burada 'sen'le ilişkisi bakımından garip bir durum var: "Buben"ler zamana sımsıkı bağlı bugün gibi 'sen'e bağlıdırlar da bu 'ben', 'sen'den kurtulmuş, özgürdür âdeta. Bu ikilik

de 'sen'e bitişik 'ben'le 'sen'den ayrı 'ben'in özgürlük ve tutsaklığını ispatlamıyor mu?

Ben bir anket yapsaydım örneğin (44) sorardım: Niçin anketlere verdiği hemen bütün cevaplarda sanatçının gizli kaygısı, bir "kendini savunma", bir "kendini kaçırma"dır? Niçin sanatçılar eserleriyle sözlü-yazılı konuşmalarında, başkaları tarafından kolayca görülen çelişmeleri kendileri göremezler? Niçin aşkların bitiminde, ilk haftalarında tatillerin boş sınıflarda, niçin çıkması artık uygun görülmüş yazı ve (45) kitapların basılı şekilleriyle ilk karşılaşmalarda, niçin inandığımız şeyleri başkalarından da duyunca bir boşluk, bir yıkıntı, bir hiçlik, bir boşunalık sarar bizi? Niçin başkalarından bize övgülerde, yergilerde, bizden başkalarına kendimizi örtüsüz dile getirişlerde büyük suçlar işlemişiz gibi bir al basar yüzümüzü? Niçin...

Hatta bu gibi sorular dahi, bizde her şeye rağmen yine de değiştirilmemiş (46) bir 'ben' olduğunu, bütün 'sen'lere rağmen yine de 'ben' kaldığımızı gösterir. Çünkü bu alelâde sorular 'sen'siz sorulur. (47) Ve güzel şey, diyebilmek: Ben, benim!

(*Papirüs*, Mayıs 1961)

ŞİİRLE SAVAŞ

Şiirin eski savaşçılarından biriyim, yorulmadım, yorgun değilim. Yıllar önce "Evlerle savaşımız savaşların çetini" demiştim, şiirle savaşım da, çetinlikte evlerle savaştan geri kalmadı. Basılı ilk şiirim 1935 Ekiminde çıktığına göre, ben bu savaşta, bu yılın ekiminde kırk yılımı dolduruyorum. Uzatmalı bir nefer.

Çevik, atak değilim, ama tecrübem var ve şiirle savaşa, geri karakollarda hâlâ katkım olabilir.

Şiirle savaşlarda insanı en üzen taraf, ele geçirdiğimizi sandığımız kesimlerin çok geçmeden elimizden çıkıvermesi, değerini yitirmesidir. "Nâm ü nişâne kalmadı fasl-ı bâhardan / Düştü çemende berk-i dıraht itibârdan" diyor Baki. Mevsim geçmiş, iz eser kalmamıştır bahardan. Bahçelerde yapraklar bile yok şimdi. Gözden düşüyor, dökülüyor, unutuluyor her şey... diyor Baki. Peki neden? Neden başarı sandığımız, başarısızlık oluvermiş, verdiğimiz, verdiğimize inandığımız emekler boşa gitmiştir? Bunun nedenleri üzerinde durmak istiyorum.

"Okunsun çok sonra da yazdığın / Öncekini öyle yaz!".. Birkaç şiiri olsun belleklere geçmiş bir şair, bu savaşta zafer kazanmış; ölümden, yani unutulmaktan kurtulmuş mudur? Bu birkaç şiirin yerini sayılı dizeler, beyitler de alabilir; başlıklar ve bu şiirin genel havası da alabilir. Şairin, şiir hayatı boyunca izlediği bir doğrultu da olabilir bu zafer. (83) Zafer, yani şair üzerinde olumlu birkaç söz, yargı. Yoksa, uzun hikâyesini, çok zaman, şair kendisi bile unutmuştur. Bellek zayıflayınca, araya zaman girince, elekten akıp gidiyor şiirler.

"Âvâzeyi bu âleme Dâvut gibi sal / Baki kalan bu kubbede bir hoş sedâ imiş"... Evet, unutulur en güzel şiirler bile. Ama yerlerinde bir ses, topluca bir ses, bir hava, zaman zaman duyulabilecek bir yankı kalmışsa vardır o şair. Ve sesin "davudî" olması da şart değil. Bir şair, bir tarihte, şiir kitabına "Yüksek Sesle Okuyunuz!" başlığını koymayı düşünmüştü. Şiirin gür sesle okunmalık oluşu ya da içten bir dua gibi yavaş okunmaya yat-

kınlığı, ne yazıldığı günler, ne de ilerisi için, tek başına bir yaşama güvencesi değildir. Dua dedim, evet: Güçlü şiir ya bir hayır ya da bir bedduadır. Bir duruma isyan, bir durumdan yakınma neden ille gür sesli olsun? "Şiirde ses" denen şeyi, sesin yanı sıra görüntüyü, ben şöyle anlıyorum:

Şiirde ses ve görüntü ayarlaması, televizyondaki gibidir. Aletin içindeki çapraşık parçaların sağlıklı düzenine, bütünlüğüne, işlev uyumuna bağlıdır. Parazitleri önlemek, düz yazıda bile kullanılmayacak sözcük dizilerine karşı uyanık olmakla mümkündür. Ve parazit dediğimiz şey, okuyuşa göre ya netleşir, yok olur, ya da büsbütün kulağı tırmalar. Şiir, okunuş yöntemini kendisi hatırlatır.

Görüntü ayarı daha çapraşık bir sorun. Görüntü kavramında yalnız hayalleri, simgeleri değil, iç yapı özelliklerini de işin içine katıyorum. Şiirin iç yapısı sözcükleri dağıtım düzeninden, sözcüklerin sıralanışından, onların simetrik ve pararlel konumlarından oluşur. Günümüz şairlerinin pek önem vermedikleri iç yapı, ayrıntılı ve çapraşık çatılar toplamıdır. (84) Bu toplamın birimleri simgelerdir, buluşlardır, bir sözcüğün tek başına taşıdığı ya da değişik uzaklıklarda sözcüklerin yaratacakları çağrışımlardan doğacak anlam çokluğudur, edebiyatın türlü sanatlarıdır.

Şiir, bilgi mi? Kuramsal bilgilerle mi yazılır şiir? Yoo, hayır, küçültür şiiri bu! Bilgiyi, bildiriyi öne alarak, standart maddelerle şiir yazanlarda olur. Ama şiir bir yaşantıdır; bize el koymuş, içimize taş gibi oturmuş olayları, olguları biçimlere, kalıplara dökme işidir. Her anlamıyla "bilgi", bu eriyikte, bu homojen kitlede, artık o bileşimin bir ögesi olmuştur. Sivrilikleri gi-

derilmiş, etki dozu artmış bir öge. Bilmeyen ne kadar yazar; ama bilginin nasıl kullanılacağını, nasıl yazılacağını bilmektir şiir. Yalın şiir, bilgiden yoksun şiir, tek yönlü şiirdir. Oysa şiir, kesin bir açıklama, bir bildiri değildir; şaşmaz doğru, doğrultu değildir, tek yönlü değildir. Dilediğimiz yollara, yolculuklara açık, çeşitli yönlerdir, türlü doğrultulardır. Ben, düşündürücü yanlarını çoğaltmış, yatırım ve çabaları çokça, çokgen bir şiirden yanayım. Şiiri ağırlaştırıp, atraksiyonlara, süslere yatırıp, özü havasızlıktan boğmak değildir bu. (85) Ve şiiri düşündürücü yapan şey, kimi sözcükler arasında, belki hemen görülemeyen hesaplı bir örgüdür, dikkatli bir trafiktir. Sürücüleri çok hızlı şiirlerde sakatlıklar, insanlar dünyasındaki taşıt kazalarından daha çoktur. Sonra çalçene şiirler vardır ya da bir kazan suda, etkisiz yetersiz, sentetik bir madde.

Şiir, bir sorun, bir durum üzerinde ölçülü konuşan, susunca da bizim düşünmemizi bekleyen bir olgunluktur, bir kıvamını bulmadır. Yani ben, şiir eğitimi diye bir şey olduğunda ısrar ediyorum ve böyle bir eğitim, ancak kendi milletimizin şiir serüvenini, şiir tarihimizi yaşamakla, kavramakla sağlanır. Sadece zaman bakımından bize en yakın şairlerimizin verimlerini, çeviriler yoluyla, ya da asıllarından günümüz dünya şairlerini benimsemekle, onlara benzemek çabalarıyla gerçekleşemez bu eğitim. Örneğin, söz ve anlatım sanatları, edebiyat sanatları diye bir şey var. Adları henüz Türkçeleştirilememiş sanatlar. Her millette var. Duyguyu, düşünceyi, buluşu, bildiriyi eritip kaynaştırıp perçinleme araçlarıdır bunlar, yani "kaymak yapmak". Divan şiiri bunları kullanıyordu. Divan şiiri diriltilsin demiyorum, imkânsız bu. Yalnız şu var: Montaj ve çağrışım "geçme"leri, ke-

netlenmeleri, modern şiirde çok önemli ilkelerdir. (86) Bunlar şiire dayanıklılık sağlar, montaj ve çağrışım kaynaştırmaları. Ama bir disiplin ister bu iş, sabır ister, serinkanlılık ister. İnsanların, nesnelerin, eşyaların olduğu gibi, dilin de bir hayatı, bir serüveni vardır. Her serüven, her yaşantı anlatış hünerleri ve söz sanatlarıyla ilginçlik, özgünlük kazanır. Şiirle savaş, şiir atı Pegasos'un gemlerini, dizginlerini ustaca kavramayı gerektirir.

Entelektüel şiiri mi savunuyorum? Öyleye benziyor. Yaz Dönemi (1963)'ndeki şiirlerimden başlayarak uzun bir süre bu önerilerimi kendim uygulamaya çalıştım. 1970 - 1972 arasında "Kareler" başlıklı 30-35 şiirde bu işi daha da ileri götürdüm: Sözcüklerin aralarını açtım, sözcüklerden değişik kombinezonlarda başka başka anlam dizileri çıkarmayı denedim. Bir deniz fenerinin tek odaktan yaydığı ve nesnenin türlü yanlarını, görünümlerini gösteren ışın demetleri gibiydi bunlar. (87) Bu "Kareler"de amacım, okuyucunun rastgele bir şiirde, alışılmış yazışın içinde de böyle şeyler aramasına dikkati çekmek isteğiydi. Bütün ögeleri, öznesi, yüklemi, tümleçleri yerli yerinde, kurallı ya da devrik cümlelerle şiir yazmanın, ne diyeyim, öyle pek zor bir şey olmadığını göstermek isteğiydi. Şiirin bazı boşlukları, kopuklukları, eksikleri olursa, daha çok şeyleri aynı anda anlatabileceği inancıydı.

Bugünse "Yaz Dönemi" ya da "İki Başına Yürümek" gibi kitaplardakine, hatta daha önce yazılmışlara benzer şiirlere döndüm. Şiirle savaşta siperlerim elden gitti de gerilere ondan mı çekildim? Hayır. Harpteki gibi, şiirde de hatt-ı müdafaa değil, sath-ı müdafaa vardır. Dar bir çizgide değil, geniş bir yüzeyde savaşırız, savunuruz topraklarımızı. Şiir kesiminin her noktası

bir plân, bir strateji, bir taktik gerektirir. Fakat bir iş bölümüdür bu ve cephe değiştirmek şairin elindedir. Geniş yüzey dedim ya, şiirle savaş, zamanın uzunluğu düşünülürse, sınırlı kesimlerde parça parça olur. Aynı anda her yana nasıl yetişirsin? İster sınır boyları, ister cephe gerisi yeter ki, her şair, kendi yeteneğinin, kendi silâhının onurunu korusun!

Gene Baki'yi hatırladım: "Dikkatler ile seyrederiz yâri serâpâ / Görmez mi idik olsa idi zerre vefası"... Onun gibi bütün şairlere, şiirlere dikkatler ile bakıyoruz, şiirle savaşın hakkını verenleri, eğitim görmüşleri, bu işin çilesini çekmişleri ve kendini esirgemeyenleri görmez olur muyuz?

(17 Mayıs 1973, Yapı - Endüstri Merkezi'nde / Harbiye - İstanbul / yapılmış bir konuşmanın notları.

Milliyet Sanat Dergisi'nde yayımlandı: Sayı 120, 21 şubat 1975)

Kaya BİLGEGİL (1917-1993)

SEVİN BU İNSANLARI

... İlk gençlik rüyalarımın lezzetini çıkardığım bir şehir vardır. Bu şehre, *Bin Bir gece* kitabından koparılıp getirilmiş büyük tabyaların altından açılan kapılardan girilirdi. İki bin metre yüksekliğindeki bu şehirde insan elini göklere uzatsa, Zeus tarafından yukarıya çekileceğini zannederdi. Bu yüzdendir ki, orada ben, kaç gece kendimi yarı ilâh kudretinde hissettim.

Hele bulutsuz bahar akşamlarında, gurup saatlerinde batı cihetindeki dağlar, cismanîyetlerinin bütün sert unsurlarını kaybederler. Mukavvadan makasla kesilmiş gibi bir şekil oyunu vücuda getirirlerdi. Çıplak araziye, güneşin "ser-i maktu"ndan dökülen pembe kanın temaşasına doyulamazdı. "Gelibolu'da Gurup"un temaşasıyla gaşyolan muharrir, benim bu çocukluk, gençlik yılları şehrimde vali muavinliğine gitmemekle, gözlerini, tabiatın büyük renk ziyafetinden mahrum etti. Bu şehrin yalnız Batı ciheti mi dağlarla çevrilidir? Cenupta uzun Palandöken kervanı, karlı başlarını mavi semanın altında uykuya çekmiştir. Doğuda, şimalde hep dağ vardır. Bu dağlar, bana bazen de, Titan'ların Zeus'la mücadele için tırmandıkları "cibâl" gibi görünmüştür. Mamafih, onları Faruk Nafiz'in:

Sarmış beni Mecnun diye zincir gibi dağlar

mısraı içinde de duyardım.

Aydınlık gecelerde, insan hafif bir rüzgârın, yıldızları saçlarına yüzüne dökeceğini vehmeder.

Karlar, Şimal-Batı'sında Karasu'yun çizdiği şeritle kesilir, tekrar başlar. Bu şehir, Erzurum'dur.

Altından tabaka tabaka devirler sökülür: Garen olur, Azzi olur, Erze olur, Erzenerrum olur. Nihayet bizim şehrimiz olur. Bu şehirde, bütün Orta Çağ Müslüman - Türk âleminin zevki; Çifte - Minareler'in, kümbetlerin, Yakutiye'nin "kâşî"lerini çevreleyen hendese içinde donmuştur. Orada iman, mertlik, sadakat, vefa teneffüs edilir. Babasının ruhunu "Plevne ufkunun kanlı mendili içinde koklayan Cenab" gibi, ben de Birinci Cihan Harbinde ihtiyat zabitliğini içinde geçiren babamdan Erzurum'da bir koku hissetmişimdir.

Orada insanlar, "Kitâb-ı Dede Korkud" sayfalarından çıkıp caddelere dağılmış gibidir. Öylesine merttirler, öylesine cömerttirler, öylesine hayırhahtırlar. Bütün şehir, bilhassa Bayburt'a doğru bütün bölge; giyinişiyle, yemek adlarıyla çeşitli zenaat kollarına ait küçük esnaf ıstılahlarıyla, efsaneleriyle, uzun havalı, alelekser hüznü dile getiren pilentif türküleriyle, evlenme, doğum, ad koyma merasimleriyle Oğuz boylarına ait canlı bir etnografya müzesi hükmündedir. Hâlâ kahvehanelerinde uzun kış geceleri, âşıklar toplanır. Hikâye söyler "müşaare"ye girişirler. *Cezmi* romanındaki Ferhad Ağa cirit oyununu burada görmeliydi.

Bu sabah İstanbul radyosu yeni bir zelzele haberi daha verdi: Varto'da sağlam kalan birkaç duvar varmış, onlar da yıkılmış: Erzurum'da bazı binaların duvarlarında yeniden çatlaklar peyda olmuş. İşitiyoruz ki, doğuda insanlar bulabilirlerse çadır altında oturuyorlar. Evet, belki de "hayat biraz da hasar ister"; fakat eski Erzurum vilâyeti artık hasara tahammül edemez. Zel-

zelelerin, istilâların, Allahüekber dağında karlar altında kalan insanların, bizim ihmalimizin hasarı art arda binmiştir.

Görüyoruz, okuyoruz, halkın hamiyet duyguları galeyana gelmiştir: Her tarafta yardım sandıkları açılmıştır; paralar toplanıyor. Yurtta bir merhamet dalgası kabarıyor: Zavallılara yardım!.. Hayır!.. Oğlunun "bu köhne izbeye henüz dün misafir olduğu" 1310 zelzelesindeki şair gibi "Verin! Zavallılara vermek, kendi kendinizi tatmin etmektir. Sevin, bu insanları! O zaman hem verecek, hem onların yanı başlarında, o topraklar üzerinde vazife alacaksınız!"

Yeni İstanbul, 20 Eylül 1966, Sayı: 6012

Salâh BİRSEL (1919 -)

KAHVE YEMEN'DEN GELİR

"Doğada hiçbir şey yok olmaz,
Hiçbir şey de yoktan var edilemez."
Lavoisier

Macar yazarlarından Molnar Ferencz bir öyküsünde gördüğü bir düşten söz açar.

Bu düşe göre kahveyi bulup ortaya çıkaran Molnar Ferencz'in ta kendisidir. Ferencz düşünde kahve ile çörek yiyerek çok iştahlı bir kahvaltı yapmıştır. Sözde yeryüzünde bu biçim kahve içip, çörek tıkınan kendisi imiş sadece. Kimse kahve nedir bilmiyormuş daha. Ferencz kendi kendine şöyle der:

– İnsanlar şu bulguyu haber alırlarsa, kahve dünyada en çok içilen şey olur. Yüz milyonlarca kişi günde birkaç kez kahve içer.

Bu düşünce ile kalkar, bir bankaya gider. Banka bu gibi bulguları işletmek için para veren bir kurumdur kendisine göre. Banka genel müdürüne bulgusunu anlatır:

– Dünyanın öbür ucuna kimi adamlar göndereceğiz. Onlar orada alçak alçak birtakım fidanlar bulacak. Bunların üzerindeki tanelerin olmuşlarını toplayacaklar. Madenden bir kap içine bunları koyup kavuracağız. Taneler simsiyah kesilecek ve bir koku yayacak. Bu yarı yanık taneleri ezip toz hâline getireceğiz. Sonra bir kabın içine su doldurup kaynatacağız. Bu suyun buha-

rını o siyah toz içinden geçireceğiz. Buhar oradan geçtikten sonra soğuyup su olunca kara bir renk alır. Daha sonra bir tür memeli bir hayvanın dişisini tutarak, hayvanın yavrularını beslediği o beyaz sıvısını, bir çeşit işkence sayılabilecek yapma bir yöntemle çekip alacağız. Bundan başka, toprağa kalın bir bitki dikeceğiz. Bitki yeterince kalınlaşınca topraktan çıkaracağız. Dilim dilim kesip suya daldıracağız. Tatlı bir sıvı elde edilecek. O zaman kök sudan çıkarılıp atılabilir. Kalan suyu da buharlaşmaya bırakacağız. Kabın dibinde esmer renkte, cam gibi şeyler görülecek. Bunları alıp kırarak, özel bir yöntemle beyazlatacağız. Sonra topunu yeniden birleştireceğiz. Ama bu elde ettiğimiz topağı da yeniden küçük küçük küpler hâlinde parçalayacağız. İşte bu küçük küplerden ikisini o siyah - beyaz, bitkisel - hayvansal su karışımı içine atacağız. Eriyinceye kadar bekleyip sonra tümünü birlikte içeceğiz.

Genel Müdür, Molnar Ferencz'i sonuna değin dinler, sonunda da şu karşılığı verir.

– Ne zor iş bu böyle! Sizin aklınızdan zorunuz var galiba. Gidin, kendinizi bir akıl doktoruna gösterin.

Molnar Ferencz, Genel Müdürün yanından ayrıldıktan sonra bir fincan kahve için çekilecek zorlukları düşünür ve gerçekten fenalıklar geçirir.

Ama Türklerle Araplar kahveyi sütsüz içtikleri için bunların çektikleri eziyet daha sınırlıdır. Hele Türklerin –Araplar da öyle– ilk yıllarda kahveyi sade içtikleri hesaba katılacak olursa iş sadece kahve yetiştirmeye ve devşirmeye dayanır. Kaldı ki Kâtip Çelebi'nin dediği gibi kahve "keyf erbabının keyflerini artırır, cana can katar" bir nesne olduğu için insanlar onun uğrunda

her türlü sıkıntıya katlanmaktan çekinmezler, biraz ilerde göreceğimiz üzere de bu yolda can vermekten geri kalmazlar.

Kâtip Çelebi: "Kahvenin olmuşu değirmene girmez" der ve kahvenin çekirdeğinin elle çıkarıldığını, kabuğunun bağırbastı üzümü gibi kurutulduğunu belirtir. Çelebi'ye göre; Yemen halkı, yaz günlerinde bedenlerini serinletmek için bu kabuğu kaynatıp içerlermiş. İçenler şeker şerbeti içtiğini sanırmış. Bu kahve kabuğu yaz günlerinde içilse sabah uykusundan doğan kesiği (mahmurluğu) giderirmiş.

Çelebi kahve ağacını kiraz ağacına da benzetir ve kahvenin Yemen dağında yaşayan dervişlerce bulunduğunu anlatır. Dervişler bir ağacın üzerinde bir yemiş bulmuşlar "kalb" ve "bün" dedikleri taneleri dövüp yemişler ve bundan çok hoşlanmışlar. Kimileri ise yemişi kavurup suyunu içmiş. Kahvenin "riyazet" ve "sülük"e uygun düşmesi, üstelik "şehveti kesmesi"de Yemen halkının, şeyhlerin ve safilerin arasında kısa zamanda yaygınlaşmasına yol açmış.

BİR GECE YARISI

Gecenin geç saatlerinde, her şeyin sustuğu, havanın durulduğu anlarda, bir köşeye çekilip şiir okurum. İçime dolan mısralarda onların atan kalbini duyarım. Bu duyuş, beni benden alır götürür. Kapalı pencereler ansızın açılır, uyuklayan perdeler uçuşmaya başlar. Odaya ilkbahar meltemiyle birlikte taze bir ışık dolar. Bu dünyadan değilmişim gibi kendimi hafiflemiş bulurum.

Şairlerim, en çok beni bu saatlerde çağırır. İşte yıllardır okuduğum şiirler! Her defasında başka görünüyorlar ve insanı alıp götürmesini biliyorlar. Ne var bu şiirlerde? Neden çevremdeki sınırlar birden böyle akıverdi? Bilmiyorum. Yalnız onlarda sessizliğin verdiği bir şey var. Belli ki, bu şiirler sessizlikten doğmuşlar, onun için de bu kadar sonsuzluğa gidiyorlar.

Şairin içi de, odası gibi sessizlikle dolunca, uyuklayan her şey uyanır, o zamana kadar bilinmeyen bir varlığı yaşamaya koyulur. Sandalye üzerinde unutulan bir mektup, bir köşeye atılmış bir oyuncak, havaya savrulan bir sigara dumanı, saatin çalışı, havada perde perde sönüşü, insanlık macerasını anlatan birer şiire döner.

Gürültü, insanın kendini kaybettiği yerde başlar, bulduğ yerde biter. Bu yerde, dakikalar saat yelkovanının ötelerinde akar, görünen şeyler görünmez olur, ama için için duyulur. İşte şiirin iklimi budur. Biliyorum, kendi dışlarında yaşayan bazı kişiler. "Yine mi fildişinden kule!" diyecekler. Bunlar, kendi içlerinde yaşayan şairleri, insanlardan, onların alın yazısından kopmuş sancak kadar uykudadırlar. Tabiat sevgisinin, insan sevgisinin, Allah sevgisi gibi, derinleşen bir sessizlik ve yalnızlık içinde gelişip serpildiğini görmezler.

Orta malı kelimelere sonsuzluk veren o sessizliği şair yaşamadıkça, dışta olup bitenlerin şiir olamayacağını anlamazlar.

Şiir, yalnız dudaklardan çıkan kelimelerle değil, onlarla birlikte dudaklarda sönüp giden, ama sönmeyenleri zenginleştiren kelimelerle yazılır. Bu bakımdan, şiir de sevgi gibidir. Hangi sessizlik, sevişen iki varlığın susup birbirine bakmalarından da-

ha canlı, daha konuşkandır? Okuyucuyu alıp götüren, onu genişleten şiirler, sessizlikle dokunmuş olanlardır. Şair yalnızlığı içinde, kendini dinleyebildiği nispette insanı, onunla birlikte şiiri bulur. Bunun içindir ki, Fuzûlî'nin:

Ne açar kimse kapım bâd-ı sebâdan gayri

mısraında, sadece yalnızlığı değil, şiiri de yaşıyoruz. Şu var ki, biriken yalnızlığın sessizliğinden doğan ve insanı içinden kavrayan böyle mısralar, her zaman yazılamıyor. Şairin bir yandan böyle bir yalnızlığı her zaman yaşayamaması, bir yandan kendisini çevreleyen bayağı gerçekleri de paylaşmak zorunda kalması yüzünden olsa gerek, böylesine şiir yüklü mısralar, ancak zaman zaman, yer yer parlıyor, içimizi garip bir ışıkla kamaştırarak bizi bilinmeyen iklimlere götürüyor. Şiirin bütününe havasını veren bunlardır.

Karanlığı, düşü, sessizliği sevmeyen bir çağda yaşıyoruz. Şiirde de Rembrandt'ın resimlerinde olduğu gibi, ışığın daima karanlıklar içinden, bir rahmet gibi doğabileceğini hiç düşünmüyoruz.

Uzun yıllar var, insanı gürültüden, sokaktan koparıp kendi derinliklerine götüren şiirler pek görülmüyor. Neden? Sessizlikler mi çekildi? Nerdesiniz, içimize birer ateş damlası gibi düşerek bizi düşle gerçeğin birleştiği, acının bile lezzet olduğu yerlere götüren şiirler! Elimi rastgele kitaplığa götürdüm. Yunus, bakışlarının bütün tatlılığı ile yanıma yaklaştı, bana derinden gelen sesiyle şiirlerini okumaya başladı.

Yalnızlığım ve şiirin dostu! Kaç şair senin kadar insanı ve alın yazısını okumaya çalışmış, şüphe ve tereddüt karanlığını

yaşamış, uçurumun kenarından aydınlığa doğru atılmıştır? Senin şiirlerinde ışık varsa, karanlıklar içinde insana eğildiğin içindir. Senin ışığın karanlıktan doğuyor.

Gecenin bu geç saatlerinde, havanın uçup giden şeylerle titrediği bir anda, bir köşeye çekilip Yunus'u okumaktan daha büyük bir zevk mi olur?

İçime birer ateş gibi damlayan, beni benden alıp uzaklara götüren şiirlerini okuyarak gecemi kapıyorum.

10 Nisan 1956

BENİM SÖZCÜKLERİM

Ataç günlüğünde şöyle der:

– Benim çocukluğumda bir "hoşundu" sözü vardı, az bir kırgınlık, bir gücenme gösterirdi: "Dün sizde toplanmış, eğlenmişsiniz, bizi çağırmadınız. Hoşundu Ahmet Bey!" gibi. Bir de, şimdi sözlerini de, ezgisini de unuttuğum bir türküde geçerdi: "Hoşunduya hoşundu".

Denilebilir ki, "hoşundu" burada "aşkolsun" anlamında fıştıklanmıştır. Ama onu "pekâlâ" anlamında ve "hoşumdu" biçiminde kullananlar da vardır. Kimisi de "hoş imdi" demeyi yeğ tutar. Bir tarih kitabında Sultan Selim'in, şehzadeliğinde, kızdığı bir adam için: "Hoş imdi papaz! Ben de padişah olursam inşallah seni katledeyim" dediği yazılıdır.

Sultan Abdülaziz de tahttan alaşağı edildiği gün, tebdilinin şaşmasından mı nedir, sözcüğün "hoşunduk" kalıbına çengel

atar. Ne ki, bunun için ilkin Pertevniyal Valde Sultanın yanına gelmesini bekleyecektir:

– Validem bunu kim etti bana? Beni Sultan Selim'e mi döndürdüler?

– Efendimiz Avni Paşa etti.

– Yalnız Avni Paşa etmedi ya, hoşunduk Koca Rüştü Paşa, hoşunduk Ahmet Paşadır.

Gerçekte her ulusun dilinde sözlüklere geçmemiş bir sürü anka kuşu vardır. Anadolu'yu dolaştığınızda ya da dip bucağı karıştırdığınızda bunların çok alengirli örneklerine rastlarsınız. Benim sık sık, sıçrayarak, atlayarak yerine kullandığım "holdurhop" Ordu'da, "vit vit" (Çabuk, çabuk) Merzifon köylerinde boy satar. Çığlık anlamındaki "vayvillim" de bana Niğde'nin bir armağanıdır.

Ankara'nın Ayaş, Çankırı'nın Saray, Adana'nın Saimbeyli ilçesinde güneşin doğar, ya da batarken dünyadakilere savurduğu o minicik parçasına "günburnu" denir. İzmir dolaylarında ise Fransızların berceuse, İngilizlerin de rockingchair dedikleri "salıncaklı koltuk"lara "sallangaç" denir. Oysa, Denizli, Tokat, Antakya yöresinde "sallangeç" doğrudan doğruya "salıncak" demektir. Eski İstanbullular da "bozuşma, küsüşme" yerine "vazgeçti" sözcüğünü gündeme getirirler. Reşat Nuri Güntekin de bu sözcüğü Rousseau'nun *İtiraflar* çevirisinde kullanmıştır. Onu, Nurullah Berk de 1980 yılında, anılarını bana anlatırken ortaya atmış, ben de Berk'in anılarıyla birlikte *Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğaziçi*'nin esteli besteli bir yerine kondurmuştum.

Tümcenin deyiş biçimi de şöyleydi: "Benim Bihzat'la bir vazgeçtim olmuştu".

Antalya dolaylarında da gazeteye "günce" derler. Ataç da bir zamanlar yazılarında onu bu anlamda kullanmış, sonradan "günlük" karşılığı olarak eselemeye başlamıştır.

Bir İstanbul ramazan manisi de "tafra" için "hodu-şodu"yu sürer piyasaya:

Bekçi bilmez hodu - şodu
İftara gelirim dedi
Bir inek buzağısıyla
İftara kahvaltı yedi

Bu tonton yaratıklar geçmişte kalmış kitaplarda da ibadullahtır. Fındıklılı Silahtar Mehmet Ağa'nın tarihinde elçiler "balyos" ise, erler de "soldat"tır. Gelin görün ki, başka kitaplarda elçilere "paşator" da derler. "Soldat" sözcüğüne ise Barbaros'un anılarında da rastlanır. XV.-XVI. yüzyıllarda Türklerin İspanyollar, Fransızlar, Venedikliler, Cenevizler, Maltalılarla kılıç - kalkan oyunu oynamasının bir sonucudur bu. Bunların çoğu İtalyancanın "soldato" sözcüğünü kendilerine mal etmişlerdir. Barbaros'ta "mastor" da sık sık geçer. Bu da buyuran, yöneten anlamındadır. Lâtincenin "magister"inden türetilmiştir. Söz konusu kişi, çok yüksek bir dala tünemişse, o zaman onun başına "koca, büyük" anlamına gelen "grand" (Lâtincesi grandis) sıfatı da eklenir.

Doğrusu, Barbaros'un anıları bu gibi Akdeniz kökenli sözcüklerle pıtraktır. Venedik *marcelyana*'sı, Cenova *tartana*'sı (yelkenli gemi), *feste* (bayram), *ceneral, grand senyör, gırando*

kaptan, Rumpapa (Papa), *Turkuvaz* (Türk), *komondator* (komutan), *pala mardiyos, diyavolo* (şeytan), *mayna sinyor* (teslim, teslim), *ordona* (buyruk) çok gelir, çok gider.

Akdeniz havasına Evliya Çelebi de yatkındır. Melek Ahmet Paşanın, Hasan Ağa adında biriyle bir kayığa binip Sarayburnu'na kürek çekmesini anlatırken şu sözlerin önünü açar:

– Sarayburnu'ndaki Sinan Paşa köşkünden bir kayık daha avanta edip gelmede, biz dahi varmada idik.

Lâtince "abantare"den gelen avanta sözcüğünün buradaki anlamı da "ilerleyip"tir.

Çelebi'de bir de "Aristo tedbirli" sözü geçer. Peçevi de bir paşadan açarken onun "Aristo tedbirli" eşsiz bir vezir olduğunu söyleyecektir. Cevdet Paşa'da da *kaspara* ile karşılaşılır ki bu bizim şimdilerde kullandığımız *parantez*'den başkası değildir.

Naima'ya gelince, o da ikide bir "yürüyüş ettiler" der. Bu da "saldırdılar" anlamındadır. Onda şeyhülislamlar ya "din bilginleri reisi" ya da "fetva görevlisi"dir. Sadrazamlar ise bir yerde "iş sahibi" diye anılırlarsa, bir başka yerde "devlet sahibi" olarak yüceltilir.

Halk şairlerinde de bugün dilimizden düşmüş, ya da sözlüklere pek girmemiş bir sürü zümrüte rastlanır. Karacaoğlan, sallanmak için "çalpanmak", tuzak için "fak", başka için "ayruk", tümü için "alaycığı", adi için "beribenzer", üzgün için "mazamaz", püren çamlarının ince yaprağı için "pür" deyişini şırlatır. Kaygusuz Aptal da "vangadak, dangadak, zengedek, fingedek, kangadak, dümbedek" gibi bir yığın yansılama döktürmekten geri kalmaz.

Enderunlu Vasıf da anlamsız, saçmasapan söz yerine, şimdiler Bodrum dolaylarında da geçer akçe olan "sedrebeki"'ye el atar.

Gerçekte bu pas tutmaz sözcüklerin dökümünü yapmaya kimsenin gücü yetmez. Bunlardan biri de Mehmet Akif'in "İstipdat" şiirinin içine girip saklanmıştır:

Hay yetişmesin pampin

Ahmet Mithat Efendi de insanda hırs ve iştah uyandıran şeylerden açmak istediğinde "Tunus gediği" sözüne yapışır. *Müşahedat* adlı romanında ise "rezil yerler" için "tavşan balosu" der. *Avrupa'da Bir Cevelan*'ın 334. sayfasında ise çok başka bir şey yapar. Bugünkü günde, aklı durgunlarca, uyduruk diye anılan "gerçekten" sözüne kucak açar. Aralık, aralık "gereği gibi" sözüne de samranır. "Gereği gibi"yi Basiretçi Ali Bey ile *Servetifünûn* dergisinin sahibi Ahmet İhsan Tokgöz de dilinden düşürmez.

Şimdilerde, el üstünde tutulan "duygu" sözüne toslamak istediğinizde de Hüseyin Rahmi Gürpınar'a başvurmanız gerekir. Dahası, *Kokotlar Mektebi*'nde "yerinmek" terimine bile rastlarsınız. Aynı romanda "görgü", "görenek", "değin" vb. sözcükler de lengerendazdır.

Gürpınar'da "amour propre" (öz saygı), "amant" (sevgili) gibi frenkçe sözcükler de okurların önünü sık sık keser. Ama o bunlarca, Recaizade Mahmut Ekrem gibi, zıpçıktıları saraka etmek istediği vakit yanaşır.

İbnülemin Mahmut Kemal de frenkseverlerden kimilerini *Son Asır Türk Şairleri*'nde sergilemekten geri kalmaz. Bir tanesi Mahmut Nedim Paşanın şairliği anlatılırken ortaya çıkar ki

"promönad" (gezinti) sözcüğünü içeren tümce tıpkısına şöyledir:

– Reşitpaşazade Mehmet Cemil Paşa –Dış İşleri Bakanlığına atanıp İstanbul'a gelirken– Viyana'daki konuşmada Avusturya İmparatoru François Jozef: "Sizin görevlileriniz promönada girdi. Bir yerde durmaksızın boyuna dönüyorlar" diyerek sadrazamlığın delirek işlerine taş atmıştır.

İbnülemin nice ozanın kavurmasını yaptıktan sonra kendisi de şairliğe ve alafrangalığa imrenecek ve "kantatil" (şarkı, şiir) sözcüğüyle şu ikiliği ekrana getirecektir:

Nesrine hayran idi ehli edep
İstese tanzim ederdi kantatil

Doğrusu daha birçok yazar *monbey*'li sözcüklerin yüzüne duramamıştır. Namık Kemal "fotoğraf" demez "fotografi" der. Ahmet Mithat Efendi "aile" demez "familya" der. Emin Nihat *(Müsameretname)* "elveda" demez "adiyö" der. Eşref'in bile "adiyö"lü bir şiiri vardır:

Ey vatan ver elini bir sıkayım
Elimizden gidiyorsun adiyö

Ben bu yazının kaldırımını bana atılan taşlarla ördüm.

İstedim ki, yazılarımda bu ve buna benzer sözcüklere rastlayanlar şarmaşaşkın olmasınlar ve de bütün bilgisizliklerini ortaya döküp al pancar kesilmesinler.

Kaldı ki, ben bu sözcükleri çokluk yazımı süse ve püse vurmak, ondan alaysama uçakları havalandırmak için kullanıyorum.

Bilmem anlatabildim mi?

ÖT KEKLİK AMAN

Küllenmiş çağla yeşili, gümüş sarısı, firuze mavisi, Edirne kırmızısı, fil dişi siyahı, mor eflatun, firfiri ve erguvan satışına çıkmış çarşı ve pazarlar olsun, eğri - büğrü bir sokak, bir balkon, bir sarıasma kuşu, ıslanmış bir köpek, bir uçak, bir meydan dolusu insan, bir mizana direği, bir halk otobüsü olsun, canlı ve cansız her şey insanoğluna birtakım sevgi odakları yetiştirir.

Ama insanların bunları görecek, bu sevgi bahçelerinin çiçeklerini alıp içlerine yerleştirecek bir yaratılışta olmaları da gerekir. Çünkü bu güzellikler, bu büyüler kendi curcunalarını, anlayacaklara yüzlerini gösterirse gösterir.

Oktay Rifat'ın bir şiiri şöyledir:

Ne güzel enseyi geçmemesi saçların
Alnımızda bitmesi
Tane tane olması kirpiklerin
Tel tel olması kaşların
Ne güzel insan yüzü
Elmacık kemiği ve on parmak
Ya dünyamız bütün bu mevsimler
Bulutlar telli kavak ve İstanbul

Orhan Veli de bunlara, açık havada, alar sabah, çayın renginin ne kadar güzel olduğunu ekleyecektir. Gerçekte, Orhan Veli'nin birçok şiirlerinde bu yeryüzü sevgisi kendini hemen belli eder:

İşim gücüm budur benim.
Gökyüzünü boyarım, her sabah,

Hepiniz uykudayken.
Uyanır bakarsınız ki mavi.

Denilebilir ki, odalara, salonlara, fildişi kulelere saklananlar değil de açık havayla yakından ilişki kuranlar dünyanın keşkülünü daha çabuk sezinlerler. Ama onların da bu güzellikleri yakalayacak vakitleri olmalıdır. Orhan Kemal'in öykülerindeki kişiler tüm açık hava insanları oldukları hâlde, sabahın köründen akşamın yatsısına değin fil tufanlarından yakalarını kurtaramadıkları için, çevrelerindeki sevgi bahçelerini kavramaya pek vakit bulamazlar. Bunlar olsa olsa, mideyi yumuşatan bir işkembe çorbası, düğün yahnisi, adî tas kebabı, hıyar ve acur dolması karşısında kendilerinden geçerler. Öykücümüzün "Numara" adlı öyküsünde sergilediği o kirli pardesüsü, harap fötrü, camlarından biri çatlak gözlüğü, yağlı bir ipi andıran kravatıyla lokantada kuru fasulye ve kırmızı biber önüne çöken artist yavrusunun durumudur bu:

– Kuru fasulyenin sıcak dumanı, yüzündeki çürük yeşili dağıttı. Kalın kemikli, enli yüzü pembeleşti, gözleri hazla kısıldı. Hele garson bir avuç kuru kırmızı biberi fasulye tabağının yanına bırakınca helecanlandı bayağı. Gözleri güldü, ciddî ciddî gerili yüzünün asıklığı yumuşadı, çöp tenekesinde dişe dokunur bir şey bulmuş aç köpek gibi bayağı homurdandı.

Bu davranışı hiç küçümsememeli. Dünyanın tüm azıkları, tüm nimetleri yaşamın yıldız yönünde ve lodos yakasında yaz - kış akan ırmaklardan esintiler taşır. Hem yürüyüşü aslan fakir fukara bunlara kalantorlardan daha çok değer gösterir.

Fransız yazarlarından Eugene Dabit şöyle diyecektir:

– Her yaşam kendisine bağlanmaya değer.

Dabit, dört yanı deniz kesilmişlerin kesiminden gelir. Anası, babası işçidir. Kendisi de çok küçük yaşlarda çalışmaya başlamıştır. Bu yüzden, 1929 yılında yayımladığı *Kuzey Oteli* romanının kişileri hepten çulsuzdur. Ama onlardan kimileri, güneş Valmy rıhtımındaki – Paris'te Seinne nehri kıyısı – eski evlerin arkasında battığı, otomobil gürültüleri yerini yavaş yavaş kanal kapaklarının açılıp kapanmasından doğan gıcırtılara bıraktığı, sokak fenerlerinin yandığı, meydanda sevgililerin birbirleriyle sarmaş dolaş oldukları, yaşlı kadınların köpeklerini gezdirmeye çıktığı, yıldızların kanalın suları üzerine ışıklarını döktükleri saatlerde *Kuzey Oteli*'nin çevresindeki sokaklarda ya da kanal boyunda dolaşmayı savsaklamazlar.

André Gide bu kitap için çok övgülü sözler dizmiş, onun yerini yüksek etmiştir. Gelin görün ki, Léautaud da bu eleştiriyi görür görmez hop oturup hop kalkmıştır. İki ünlü yazarın aynı kitap üzerine birbirine ters düşen yargılara nasıl vardığını görmek için Léautaud'nun 3 Ekim 1936 günü günlüğüne döktürdüklerine bir göz atalım:

"*Kuzey Oteli* Dabit'nin ilk kitabıdır sanırım. Otel, Charonne'da ya da Belleville'dedir. Dabit'nin babası işletir. Beşinci sınıf bir otel ya da halk oteli. Müşterisi temelli. Geçiciler için de kuşkusuz bir ya da iki oda ayrılmış. Bunları o ortamda yetişmiş, büyümüş olan Dabit söylüyor. Ben gerçekten böyle bir kitaba ilgi duyacak, onu göklere çıkaracak güçte değilim. Böylesine bir otelin kişileri ile orada olup bitenlerin anlatılması da beni hiç açmaz. Gide ise kalkmış onu pehpehliyor. Aklım çatladı. Her hâl-

de Gide'de halkçılığa doğru bir kayma var. Ama bu kendini acınacak bir duruma sürüklüyor.

Burada acınacak durumda olan elbet Léautaud'nun kendisidir. Gide *Kuzey Oteli* üzerine yazdığı eleştiride hiç mi hiç yanılmamıştır. Eleştiri 1936 Ekiminde yayımlanmıştır. Dabit de, ondan iki ay önce –21 Ağustosta– Sivastapol'daki bir hastanede tifodan ölüyordur. Şimdi sıkı durun, değeri yüz bin altın bir açıklamada bulunacağız. Dabit o sıralar 38 yaşlarındadır. Rusya yolculuğuna da Gide'yle birlikte çıkmıştır. Doğrusu insanlar, daha çok yaşamlarının sonlarında yeryüzüne dört elle sarılırlar. Gençlikte ölümü de, "gak gak dubarak" diye öten keklikleri de pek umursamazlar. Ama Dabit, ölümünden altı saat önce, 40 derece ateşle, oteldeki yatağından kalkmış –hastaneye biraz sonra taşınacaktır– ve elleri titreye titreye sakal traşı olmuştur."

TİYATRO EĞLENCE Mİ?

Bugünlerde bizde bir akım var, tiyatro bir eğlencedir, diyorlar. Halkın bir günün sonunda, dış acunla ilgisini keserek, eğleneceği, vakit geçireceği bir yer sayıyorlar tiyatroyu. Bu sava karşı çıkabilir, hayır diyebilir miyiz? Doğrusu ben de katılırım tiyatroyu böyle görenlere, tiyatro için böyle konuşanlara. Eğlenmenin karşıt kavramı ne? Sıkılmak. Kişioğlu da durup dururken sıkılmak için gider mi tiyatroya?

Böyle diyenlere katılıyorum ya, tiyatroya da, eğlenceye de onların verdikleri anlamı mı veriyorum? Yoo! Bir kez şunu anlamıyorum: Tiyatro üstüne düşünmeye kalktılar mı, tiyatro için bir diyecekleri oldu mu, tiyatroyu neden öbür sanatların yanında bir sanat saymıyorlar? Giderek, tiyatroyu neden sanat kavramının dışında, bambaşka bir çaba gibi ele alıp incelemeye girişiyorlar? Daha genel, genel olduğu için de daha kesin konuşsalar olmaz mı? Örneğin şöyle deseler... Sanat bir eğlencedir. Bütün genel, genel olduğu kadar da kesin yargılar gibi bu yargı da sorunu daha bir ışıklandırmaz mı? Kişiye doğruyla yanlışı aydınlıkta ölçmek olanağı bağışlamaz mı?

Ne var ki, bugün bizde, tiyatro bir eğlencedir diyenler için bu, bir düşünüşün sonucunda ulaşılmış bir yargı değildir. Tersine birtakım sonuçlara gitmek, bir davranışı açıklamak için basamak tahtası yapılmak istenen bir ön yargıdır. Nedir o gidilmek istenen sonuçlar, savunması yapılmak zorunda kalınan davranış? Eleştirinin dışında kalmak, eleştirinin sınırlarından dışarıya

kaymak... Gördüğünüz bir oyunun sanat değeri olmadığını söylemeye kalktınız mı karşılıkları hazır olacak: Siz neye dayanarak bizim oyunlarımızı sanat değerine göre tartışıyorsunuz bakalım, diyecekler. Biz halkı hoşnut ediyoruz, seyircimiz iki saat boyunca oyalanıyor, soluğunu tutarak ya da güle eğlene bakıyor bize, dinliyor bizi. Tiyatroysa budur aslında, eğlencedir.

Dikkat ediyor musunuz, bu sözün altında, kökü derinlerde olan bir başka anlam var. Tiyatro eğlencedir demek, bir bakıma tiyatro pek öyle sizin bildiğiniz gibi bir sanat da değildir demektir. Bu türlü oyunların da seyircisi var, bu türlü oyunların da bir yeri var sözlerinin bugünlerde bir hayli kullanıldığını duymadınız mı?

Tiyatro bir eğlencedir sözü, örneğin Louis Verneuil, Jaques Deval, André Roussin gibi yazarların yapıtlarını, bu yapıtların beğenisinde, ölçüsünde oyunları savunmak, bu türlü oyunlara eleştirinin kapısını kapamak için bulunmuş bir söz. Öyle bir söz ki, tiyatroyla seyircinin arasına eleştirmenin girmesini önleyecek! Ama unuttukları bir nokta var, çok önemli bir nokta. Küçümsenmeyecek bir seyirci topluluğu da var ki, örneğin bir Jean Giraudoux'nun, bir Montherlant'ın, bir Ionesco'nun oyunlarını soluğunu tutarak ya da gülerek dinliyor, bir anlamda eğleniyor bu yazarlarla. Bir seyirci çıkıp da beni Verneuil'ün kaba saba tuhaflıkları sıkar da, Faust'un sonsuzluk sorunu oyalar derse ne olacak? Görülüyor ki, tiyatroyu sanatın sınırlarının dışına çıkarmak ereğiyle söylenmiş bir söz de, tiyatro eğlencedir sözü de değersizin savunmasını yapamayacak.

Ama bir özel düşünceyle söylenmeyince, tiyatro bir eğlencedir sözüne karşı çıkabilir miyiz? Sanmıyorum. Bir anlamda ti-

yatro da sanatın tümü gibi bir eğlencedir, bir eğlence olmalıdır. Bir seyirci topluluğu düşünün ki, Giraudoux'nun kurduğu düşsel düzen, Montherlant'ın ortaya koyduğu töreler acunu, Montherlant'ın ortaya koyduğu töreler acunu, içinde rahatlıkla soluduğu bir hava, çekinmeden söyleyelim, bir eğlence onun için, tiyatro adına bundan çok göneneceğimiz ne olabilir? Gerekli bulduğu için, eğitilmek için, kendini yorarak bakmıyor o oyunlara, onlar soluduğu hava değin doğal ona, böyle bir seyirci topluluğunun varlığından çok bir ülkede tiyatronun, sanatın geliştiğini, yer ettiğini de gösterebilir? Hamlet'in var olmak ya da olmamak ikilemiyle eğlenebilmek, ekinleri gelişmiş, beğenileri incelmiş kişilerin işidir.

Öteden beri tiyatro için söylenen, bir gizli övünçle söylenen bir söz vardır: Tiyatro bir okuldur. Bu da doğrudur bence, tiyatro da sanatın tümü gibi bir okuldur. Eğitir, geliştirir kişiyi, avununun sınırlarını genişletir. Ama bir okulun öğrencileri orada öğretilenlerin karşısında kendilerini zorlamıyorlarsa, tersine edindikleri bilgilerin tadını çıkarıyorlarsa, öğrendikleri soludukları, hava değin doğal geliyorsa, eğlendiriyorsa onları, bu az şey mi?

Eğlence, eğlence diyoruz, boyuna. Bir sözcük ki, türlü anlamlar veriyoruz, türlü kılıklara sokuyoruz onu. Kavramların anlamlarının sınırlarını bu kadar genişletmeye, ezip büzmeye hakkımız var mı? diyeceksiniz. Soralım öyleyse: Nedir eğlence... eğlenmek? Soluğumuzu kesecek bir ilgi duymak mı? Vakit geçirmek mi? Bir şeyi şakaya almak mı? Ama düşünün, vakit geçirmekle ilgi duymak arasında bir ayrım mı var? Ne olursa olsun, ilgimiz bir yapıt ya da bir nesne üzerinde toplanmadıkça,

dikkatimiz bir yere bağlanmadıkça vakit geçiremeyiz. Bir başka deyimle vaktin nasıl geçtiğini anlamamazlık edemeyiz. Öyleyse vakit geçirmekte de, en gelişigüzelinden bile olsa, bir ilgilenme durumu vardır. Kendini geliştirme yolunda olan kişiye düşen de değeri belirmiş yapıtlarla vakit geçirmeye alışmaktır. Vakit geçirmek, oyalanmak için, Faust'tan bilmem kaçıncı kez üç beş yaprak okumak... bir ekin işi, bir ekin ölçüsü değil de nedir?

Eğlence, şakaya alma anlamına gelince, tiyatronun bir eğlence olduğu düşünüşünü savunanlar, eğlence sözcüğünü her hâlde günü geçmiş "bulvar" yazarları için bile bu anlamda kullanmasalar gerek.

Geçmişle Gelecek (Denemeler) İst. 1978

Özdemir ASAF (1923-1981)

İLKİN TÜRKÇEYİ SEVECEKSİN

Buna bir soru ile başlamak en iyisi. Dimdik duracak cevaplarını bekleyecek bir soru ile:

Türkçeyi sevmek ne demektir? Bu sorudan bu sorunun öncesine geçmek için yazının birinci cümlesine basmak lâzım. Onun için ilk cümle soru şeklinde yazıldı. Yoksa hemen cevabı peşinden gelsin diye değil.

"Türkçeyi sevmek ne demektir?"den önce "Bir şeyi sevmek ne demektir?" onu bir yoklamalı. Bu "Bir şeyi sevmek ne demektir"i her aydın kendi aydınlığınca, aydınlıklarınca kucaklar bırakır. Kapalı veya açık, yalın veya dolambaçlı olur bu. Ama olur. Yani anlamaz aydınların çoğu sevme nedir.

Bir de aydın olmayanlar var. Sonra, aydın sayılmayanlar da var. Bunların ilk çeşidini de karıştırmamak lâzım. Onlar da bu soruyu kucaklar pekâlâ. Niçin birçok yazılarda aydınlara göre, aydınlara has bir birincilik tanınır, bilmem. Aydın olmayanlarla, sayılmayanlar, aydın olmayanlar değil midir ki aydınların türlüsüne yer yaptırıp dururlar.

Bir şeyi sevmek demek onu parçalara ayırmamayı önceden kabul etmek demektir. Ondalı-yüzdeli, seçmeli-ayırmalı sevmek var mıdır, olur mu ki!

Bir şeyi sevmek demek, o şeyin bütün parçalarının yerini bilmek demektir, yerini anlamak demektir. Onların arasında seçmeler yapmamak demektir.

Bir şeyi sevmek demek, o şeyin bütün hâllerini ve o hâllerinin içindeki ve dışındaki onun parçaca ve bütünce durumlarını görmek, görebilmek demektir. Alışamamak, yani yetinememek demektir.

Bir şeyi sevmek demek, o şeyin ölümünü kendi ölümüne bağlı görmek demektir. Öyle ki kendini öldürmekle onu, onu öldürmekle kendini öldüreceğine inanmak demektir.

Bunu uzatmak veya yürütmek kolay. Onun için kalsın orada bu konunun ucuzlamaya yakınlaşması.

Türkçeyi sevmek demek, onun bir ses veren parçasından sesler veren cümlesine kadar nesi varsa onları yerlerce ve durumlarca hırsız veya yalancı yapmamaya çalışmak demektir... Geveze veya kaçak, küstah veya korkak yapmamak demektir. Atılgan veya sinsi, köle veya esir kılmamak, bol veya ucuz, kolay veya yanlış harcamamak lâzımdır. Bitişiklerini, yanaşıklarını, incelik, kalınlık düzenlerini keyfince bozmamak demektir.

Türkçeyi sevmek ne demektir? sorusu şimdi cevabının ne olduğunu bilerekten burada durup cevaplar bekleyebilir.

11.8.1955

Ahmet KABAKLI (1924 -)

SİRANO ÇİRKİN'İN DESTANI

Televizyonlarımız, sanki abone olmuşcasına Edmond Rsotand'ın Sirano de Berjörak'ın ikide bir gösteriyorlar.

Önceki akşam da baktım kırk yıllık aşina: Sirano de Berjörak... Önce umursamadım. "Bıktık artık, dağarcıklarında başka bir şey yok mu?" dedim. Sonra yavaş yavaş ısındım. Hatta zaman zaman kirpiklerimin ıslanarak sonuna kadar da seyrettim.

Çünkü Sirano de Berjörak, şövalyecilik çağından kalma bir destandır. Sirano'nun aşkı su katılmadık bir kahraman şövalyenin aşkıdır.

Edmond Rostand'ın bu oyun (piyes) türündeki destanı, bu vasfıyla Fransız edebiyatında da tektir. Sirano bir yanı ile bizim Battal Gazi'ye, öbür yanı ile de Servantes'in ulu kahramanı Don Kişot'a benzer. Yani bir yandan namuslu, cesur, alaycı, usta bir savaşçıdır; öte yandan dünyaya öfke ve hicivle nizam vermek isteyen bir hayalperest.

Sirano'nun aşkına, bu aşkın destanlık güzelliğine geçmişte ve bugün dünyada pek az adam akıl erdirebilmiştir. Akıl erdirebilenler işte gerçek âşıklardır; veya dünyada gerçek aşkın olmasını isteyenlerdir. Bu bakımdan biz Asyalılar, Sirano'nun aşkına ve duygularına, Batılılar'a göre biraz daha yakınızdır; Anlayışla seyrederiz ve hatta:

– Avrupa'da benzeri ancak şövalye çağlarının hayalinde yaşamış olan böyle bir aşkı, öyle bir derinlikle ve (Batı edebiyat-

larında tek olarak) yaşatan Edmond Rostand, acaba Türk, İran veya Arap kökenli birisi midir? diye düşünmüşümdür. Çünkü buradaki karşılık beklemeyen, serdengeçti ve fedakâr ruh, ancak Fuzûlî'nin, Şeyh Galib'in veya Molla Câmî'nin mesnevilerinde görebildiğimiz bir insan üstülük taşımaktadır.

Aşk, zaten insanüstü romanlık ve destanlık bir kavramdır. Âşık her belâya hazırdır, sevgilisi için. Öylece olgunlaşır ve hatta ***vuslat'ı*** (sevgiliye kavuşmayı) bir yana iterek, aşkın kendisine âşık olur Fuzûlî.

KÖYE VARAN ŞİİR

Bu yazıda Muallim Naci'nin, birçok yönlerden ilgi çekici bulduğum bir şiirini kendime göre tefsire çalışacağım. Yalnız Muallim, başlı başına bir zıtlıklar bütünüdür. Kendi muamması çözülmeden eserine el atmak doğru değildir. Yukarıdaki metnini okuduğumuz bu şiir, Naci'nin bilinen görüş ve düşünüşlerine o kadar uzaktır ki bunu, Naci'nin elinde olmayarak yazdığı bile söylenebilir. Bir kadınla kavga etmek için evine giden adamın ona âşık olduğunu tasarlayın: Ona benzer bir hâl. Çünkü Muallim Naci, Tanzimat devrinin nefsi gibidir: Yani hem ileri, hem geri, hem batı, hem doğu, hem medrese, hem mektep, hem setre, hem şalvar, hem halkçı, hem zümre...

Onu geriliğin başı sayanlarla, zamanın edebiyatının kutbu sayanlar aynı çağda yaşamıştır; iki taraf da haklıdır. O her söylentiyi haklı çıkaracak kadar sağı solu belirsiz, hedefsiz adamdır. Hayatı, eseri davranışları zıtlıklarla doludur.

Meselâ "Ömer'in Çocukluğu" diye yazdığı hatıralarında, Ahmet Mithat Efendi'ye ve bazı dostlarına yazdığı mektuplarda zamanın parmağını ağzında bırakacak kadar sade bir nesir kurduğu hâlde, bütün tenkit yazılarında en koyu Osmanlıcanın koruyucusu olduydu.

Hep bir "Harabatî" gibi görünmeye heveslenen "Allah Allah Kâbe imâr eyledim meyhanede" deyip övünen "kalenderane" yaşadığından söz açan Muallim, keskin, zeki görüşü ile yaşadığı günlerin hastalığını bütün nesillere göstermişti. Şu beyitteki cemiyet yergisine dikkat edilsin:

"Toplanıp ehl-i heva biri bir saz çalar

Çelebi böyle olur bizde de konser dediğin"

Nice zamandır batılı olmaya özenip de batının şöyle bir karikatürü olmaktan kurtulamayan hayatımızı bu kadar güzel yeren bu sözü istediğiniz manaya yorarsanız boşa çıkmazsınız.

Tanzimat'ın diğer üstünlerine karşı eski "estetik"i tutar görünen Naci, bu görüşün derininde -en çok *Istılahat-ı Edebiye*'sinde- Divan edebiyatımızı batılı gözleriyle ilk yargılayan adamdır. *Istılahat* divan şiirinin en güzel örneklerini toplayan ilk güldeste (antoloji) sayılabilir.

Daha garip sayılacak bir cihet, batı edebiyatına karşı, hatta düşman olarak bilinen Naci'nin, devrinden Fransız edebiyatından en seçkin çevirmeleri yapmış olmasıdır. Bu "mütercim"lerin güzelliği ile, o, meselâ Recaizade Ekrem Beyden ne kadar ileridir; Sully Prudhomme'dan yaptığı "Gözler" çevirmesinin son iki mısraı şöyledir:

"Çeşmanı, sanma hâk tebah eylemektedir,

Onlar âlem-i gayba nigâh eylemektedir"

Davranış ve eserindeki bu zıtlıklar daha çoğaltılabilir. O, kendisini büyük bir divan şairi saymış, divan zevkini yaymak, yaşatmak, bu yolda şiir yazanlara üstatlık etmek işini üstüne vazife bilmiştir. Bu vazifenin icabı bir yandan yenilik isteyenlere çatarken, diğer yandan -en eskiler gibi- halk şiirlerini (saz şairlerinin şiiri) küçümsemiştir. Anlaşılmaz olan bir tezada da burada çarpmış bulunuyoruz: Ne halkın türkülerine, ne de saz şairlerinin şiirlerine asla iyi gözle bakmayan, onlarla "yave, türrahat" deyip eğlenen, yazdığı gazellerle övünen Naci, "Köylü Kızların Şarkısı"nı nasıl yazabilmişti? Bu, ancak onun belirtmeye çalıştığım tezatlı sanatı ile izah olunabilir. Şiir üzerindeki düşüncelerimize geçelim:

Şiirleri arasında benzeri bulunmadığı gibi, dili ve havası ile de Naci'nin hoşlanmaması gereken bu şiir neden yazıldı? Şiire belki de alay olsun diye başlamış, sonunda kendisi de eserinin güzelliğine yenilmiş, onu neşretmiş. Bu kadar dolaysız köye varabilen bir şairde, buna benzer parçalar bulunmaması yazık... Yazılış sebebi ne ise, fakat Naci'nin yaşama kudretinde olan biricik şiiri budur.

Ahmet Kutsi Tecer, bir derginin "halk kaynağından ilham alarak şiirler yazmak..." bahsindeki bir sorusuna, şu cevapları vermişti: "Benim denemek istediğim... Halk şairinin dayandığı halk kültürüne eğilmek... Bizim halk şairi adı altında tanıdığımız sanatkârlar da şehir kültürü ile beslenmiş kimselerdir. Onlar, bizim bugün folklor adını verdiğimiz, cemiyetin en alt taba-

kalarına kadar inen süzme bir- takım değer kaynaklarından faydalanan insanlardır."

Sözü geçen "süzme değer kaynakları" dil, deyim, duygu, inanç, mecaz ve düşünce gibi şeyler olabilir. Yukarıdaki şiiri bu ölçüye vurursak Naci'nin, süzme halk kaynaklarından faydalandığını, yani Ahmet Kutsi Beyin bir batılı şehir şairi olarak, yapmak istediklerini, altmış beş sene önce yapabildiğini kabul ederiz. Yine kabul ederiz ki, halka giden şiir yazmak türkü ve koşmalardaki düşünüş, duyuş ve söyleyişi aynen tekrar veya taklit etmek değil o kaynaktan alınan kumaşlarla yeni elbiseler biçmektedir. Yani Karacaoğlan halk kaynaklarından nasıl kendi zamanına, bilgisine göre faydalanmışsa bugünün şairi de kendi şiirini o malzeme ile kuracaktır. İşte Naci şaşılacak bir ustalıkla bu işi yapmıştır. Tuhaftır, bu şiirdeki "köye varış" kudretine, ne halk şiirinden faydalanan Rıza Tevfik, ne "halk için şiir" yazan Mehmet Emin ulaşabildi!

"Köylü Kızların Şarkısı" şiirinde, yüzyıl önce yazılan bu şiirde, bugün yadırganabilecek tek söz yok: "Yaradan nazardan esirgesin / Koca dağ gibi delikanlıdır / Ne de hoş belindeki morlu şal / O kadar da bakma ziyanlıdır vb." gibi mısraları hem aruzun "mütefailün" gibi çetrefil bir kalıbına göre söyleyebilmek günümüzün Orhan Veli'sini bile imrendirebilir. Mısraların söylenişindeki üstün hüner çok yerde vezin zorlamalarını yenmiştir. Bugün alışık olmadığımız tek kelimeye şiirde yer verilmediği gibi köylü ağzına az yakışan: "Helecan, kahraman, bari, şikâyet" gibi sözler de dördü geçmiyor. Yani şiir, hiç okumamış, lisanı atadan öğrenmiş bir köylünün dili ile yazılmıştır. Karacaoğlan'ın şiiri gibi... Hatta "Somudup oturma" sözünde köylü ağzı

kullanılmıştır. Şiir baştan aşağı deyimlerle örülmüş: "Nazardan esirgemek, başına kan çıkmak, dağ gibi delikanlı vb." Bu dil, başka hiçbir özelliği olmasa da şiiri halka benimsetebilir. Tutsam, bunu bir köy okulunda çocuklara yazdırsam, çocuklar eve varıp, şiiri ana, baba ve ablalarına okusalar. Bu şiir hemen ezberlenir, bir Karacaoğlan yırı gibi musikinin kanatlarına biner, yurtta yayılır...

Bu şiirde halkın benimseyeceği bir başka öz de vezin ve kafiyeler. Belki iki bin yıldır şiirin ölçülü, kafiyelisini tanıyan köylüye başka türlüsünü benimsetmek kolay şey mi? Biz bile, ölçüsüz şiiri kabullenmek için kaç gömlek eskittik.

Bu şiirde köylüye yeni fikirler, davalar belletmek özentisi de yoktur, gelenek buna meydan vermez: Köylü hayatını zehreden açlığı, sefaleti, kavgayı türküde, koşmada, nefeste görmeye alışmıştır, yadırgar. O şiiri bir saadet yaşayışını unutturan merhem gibi benimser. Asırlar boyu türküler ve sazlar aşkı, ölümü, hasreti söylemekte. Bu şiirde de bir aşk hâli alınmıştır. Fakat aşk alışılageldiği gibi tek yönlü değildir. Aksine şiire belirli üç ruh hali yerleştirilmiş: Tepeden inen delikanlının çalımı ve kızlarca sevilmenin verdiği emniyeti; şarkıyı söyleyen şair kızın, oğlana karşı aşkı, onu elden kaçırmasının azabı, bu azabın son dörtlükle gurur ile örtülmesi. Oğlanın asıl nişanlısı olan kızın kıskanması, somurtması. Naci, görülüyor ki, bu basit söylenişli şiirin içine manzumeyi çok aşan ruh hâllerini de sıkıştırabilmiştir. Bu da onun şehirli, bilgili, batılı tarafıdır. Eski koşmalardan ayrılan, taklit olmayan ve temenni olunan cihet burasıdır.

Halk şiirlerinde çok bulunan bir vasıf, çoğu bir hikâyeye, vakaya dayanmaları, insana belli belirsiz bir hâdiseyi tasarlat-

malarıdır. Naci de şiirinin arka tarafına bir vakayı ustalıkla yerleştirmesini iyi bilmiş: Belli ki, şiiri söyleyen ve ötekini önce kıskandırıp sonra ayıplayan kız ile, al fesli, mor kuşaklı yakışıklı delikanlı arasında eski bir aşk hayatı var. Şair kız, oğlana olan arzusunu pervasızca ortaya dökünce, işin öncesini bilen, nişanlı kız, somurtuyor. Sonunda, şair kızın "daha anlı daha şanlı" bir yiğitçe istendiğini, eski aşkını küçümser davrandığını öğreniyoruz.

Şiirin bir özelliği de çevre ve kişi tasvirinde gösterilen resimsi kudrettir: Düzlükte söyleşen kızlar, tepeden inen, al fesli, mor şal kuşaklı yakışıklı delikanlı, birkaç kalemde canlandırılmış. Çevreyi, inişleri, yokuşları, çayırlı düzlükte kümelenip yârenlik eden kızları ile önümüze koyabiliyoruz. Bu husus şiir için her çağda bir üstünlüktür.

(İstanbul, Mart 1956)

Atillâ İLHAN (1925 -)

BATILILAŞMAK ÜZERİNE

– *1. Batılılaşmanın Biçimleri*

Kasım-Şubat – 1953/54

Burada baş başa verip, yeni edebiyatımızın önemli sorunları üzerinde konuşalım. Benim düşündüğüm bazı şeyler var. İlkin onları söyleyeceğim. İnsanlık hâli, yanılmışımdır, siz hatır gönül tanımadan işe karışıp, yanıldığımı gösterirseniz sevinirim. Amacımız çağımızı iyi anlamak, bugünkü sanatımızın ne olduğunu, ne olması gerektiğini araştırmak olduğuna göre, iyi niyetle yapılmış her uyarma, sevindirici bir şeydir.

Bana sorarsanız biraz eskiye gitmek, bazı eskica sorunları eşelemek taraflısıyım. Ancak böyle yapılırsa şimdi bulanık gibi görünen kavramların aydınlanacağına, gerçek ve açık anlamlarını kazanacağına inanıyorum. Bildiğiniz gibi, konuşurken ilkin kavramlar ve deyimlediği anlamlar üzerinde anlaşmak doğrudur. Bunu bir kalem geçtikten sonra, üzerinde en çok durulması, çekişilmesi gereken kavram üzerinde diyeceğimizi diyebiliriz. Bu kavram, batılılaşmak kavramıdır.

Bizim halkımız için, epeydir batılı olmak, batılılaşmak diye bir sorun var. Bu sorun, sadece sanatla ilgili bir sorun değil; aksine, toplumumuzun ve toplumsal çabalarımızın bütününü kucaklayan, büyük bir sorun. Epeyce zamandır, yalnız sanatımızla değil; toplum olarak, ulus olarak da batılı olmak istiyoruz. Tanzimat'tan beri bu yolda çabalıyoruz. Bazılarımız batılılaşmamız

noktasında direniyor. Böyle bir gidişi beğenmeyen, bazı kimseler çıkıyorlar. Öbürleri ile tartışıyor, çekişiyorlar. Savunanlara sorarsanız, batılı olmak uygur olmak demektir. Saldıranlara sorarsanız gâvur olmak demektir. Yakın tarihimiz, aşağı yukarı, bu iki karşıt fikrin çatışmasıyla doludur.

Fikir plânında çatışmalar süredursun; bir yandan ülkemiz batılılaşıyor. Bunu görmemek için, iyice kör olmak lâzım. Yalnız Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar olan dönemin batılılaşması ile, Cumhuriyet'ten sonraki dönemin batılılaşması arasında köklü bir yöntem ayrılığının varlığı dikkati çekmektedir. Hatırlasanıza, Osmanlılık batılılaşmaya çabaladıkça nasıl sömürgeleşiyor, nasıl dağılıp çözülüyordu. Nasıl sonunda yıkıldı. Osmanlıların pek özendiği batılı devletler, onu kıskıvrak bağlayıp, sonunda canını almaya kalkıştılar.

Cumhuriyet, bu batılı devletlere karşı kazanılmış bir kurtuluş savaşından doğdu. Doğduğu andan bu yana da (batılı olmak) parolasını benimsedi. İnsan sanır ki, batılılar o vakit varlığımıza göz diktikleri için, onlardan yüz çevireceğiz. Böyle mi oldu? Tam tersine, varlığımızı sürdürmek için bizim de onlar gibi olmamız gerektiği anlaşıldı. Harf devrimi, Şapka devrimi, Kılık devrimi diyerek bir sıra değişmeler geçirmeye başladık. Batılı olmak sözü herkesin ağzında idi.

Dikkat edilirse, bu iki batılılaşmak çabası arasındaki karşıtlık, hemen görülür. Birincisinde, yabancı egemenlikler altına girdiğimiz için, yabancı etkiler altında kalıyor, sözüm yabana batılılaşıyorduk. Bu aslında bağımsızlığımızı yitirmemiz, yabancı devletlerin zorla kabul ettirdikleri bir çevre içerisine gir-

memiz demekti. Oysa ikincisinde ulusal egemenliğimizi kazandığımız, yabancı etkilerden kurtulduğumuz, bağımsız bir devlet olduğumuz ve olmakta devam etmek istediğimiz için batılılaşıyorduk. Batılı olmak istiyorduk. Birinci hâlde batılı olmak eğilimi, ne derece kişiliğimizi kaybetmemizi deyimliyorsa; ikinci hâlde, o kadar kişilik kazanmamızı deyimliyordu. Birinci şekildeki batılı olmak eğilimine, her vakit karşı çıkmak haklı ve mümkündü. Zira o, uygarlaşmayı değil, köleleşmemizi sağlayacak bir yaldızdan, bir örtüden ibaretti. Fakat ona bile "gâvurluk" itirazını değil, "ulusal ve bağımsız anlamda batılılık" itirazını yapmak gerekirdi.

Fikrimce Mustafa Kemal ayaklanmasının asıl ve en büyük önemi bu noktada gizlidir.

Batılı olacaktık, ama nasıl? Cumhuriyet öncülerinin karşısına dikilen ahret sorusu budur. Batılı olmak, batılı bir devlete benzemek değildir. Batıda bir değil, birçok devletler, birçok uluslar var. Tarihin akışı sırasında, her birisinin başından, çeşit çeşit serüven geçmiş. Çoğu zaman düşman olmuşlar, dövüşmüşler. Ama hepsinde ortaklaşa bir gelişme çizgisinin varlığı, gözden kaçacak gibi değil. Bu ülkelerin hepsi derebeylik çağını geçirmişler, tüccar ve sanayici çevrelerin çağına girmişler, bu tüccar ve sanayici çevrelerin çağına girmişler, bu çağın çeşitli dönemlerini yaşamışlar; yaşadıkları toplumsal olgular düşünme sistemlerini koşullamış, gerek Lâtin kültüründen gelen ilkeleri, ulus olarak kendi köklerinden gelen ilkelerle yoğurmuş, her birisi ulusça uygar ve batılı bir bileşime ulaşmışlar. Bugün "batı uygarlığından" söz ediliyor. Aslında bu, ayrı ayrı var olan, ulu-

sal özellikleriyle birbirinden farklı; bir Fransız uygarlığının, bir Alman, ya da İngiliz uygarlığının bileşkesidir.

Biz, (batılı olmalıyız) dedik mi, bu batılı ulusların topluluğuna girmeliyiz demiş oluyoruz. Bunun için, tıpkı onlar gibi, ulusal köklerimizi kaybetmeden, batı uygarlığının yöntemleriyle, ulusal uygarlık bileşimimizi yapmamız gerekti. Kişiliğimizi, gelişimimizi, tarihsel köklerimizi yadsımayacaktık; tam tersine koruyacak, yeni koşulların getireceği yeni bir görüş ve düşünüş düzeni içerisinde, gözden geçirecektik. Peki bu düşünüş düzenini, bu yöntemleri nasıl edineceğiz?

Batılı ulusların yaşadıkları toplumsal değişmeleri, yaşayıp da elde edeceğiz. Yani derebeyliği "tasfiye" edeceğiz, toprak reformunu yapacağız, endüstri devrimini başaracağız. Bunlar ortaya yeni bir tip insan çıkaracak. Bu yeni tip insanlar, yeni ekonomik koşullar gereğince, yeni tutumlar tutacaklar. Bu arada, batı kültüründen edinecekleri yöntemlerle, ulusal ve uygar bileşimini yapmış batılı Türkün, ana çizgilerini vermiş olacaklar. Demek ki batılı olmak, aşağıdan yukarıya düşünülecek bir çabadır. Toprak sorununu çözememiş, halkının yarısından çoğu derebeylik koşullarını yaşayan ve okuma yazma bilmeyen bir ülkenin batılı olmasından (ciddî ve XX. yüzyıllı anlamında) söz açılamaz. Ancak batılı olmaya özenmesinden, batılı uluslara öykünmesinden söz edilebilir.

Cumhuriyetle girişilen "devrim" hareketleri, asıl ve ciddî anlamıyla bir batılılaşma hareketinin kanıtları olmaktan çok, yukarıda dokunup geçtiğim özentinin belirtileridir. Hepimiz biliyoruz. Cumhuriyet memleketimizden sömürücü kapitali kovdu.

Ulusal kapitalin uyanmasına çalıştı. Yol yaptı. Sinsi yobazlıkta uğraştı. Okullar açıldı. Ama asıl batılılaşma çabasını fes yerine şapka giymekle, eski harfler yerine Lâtin harflerini benimsemekle, saati ve takvimi değiştirmekle kısacası biçimle ilgili birtakım değişiklikleri yapmakla gösterdiğini "zan ve iddia" ediyordu. Halkımızın büyük çoğunluğu, yaşadığı tarihsel koşulların gereği, bu yenilikleri yadırgıyordu. Bu değişmeler, toplumsal ve ekonomik anlamda yerleşik temellere dayanmıyorlardı. Yukarıda kalıyor, yukarıdan aşağılara indirmek girişimleri de başarı vadetmiyordu. Halkımız, henüz bu yenilikleri sindirebilecek, toplumsal çağı yaşamamıştı. Ancak geniş ilerleme hareketleriyle bunları kavrayabilir, anlayabilirdi. Bunlar, ölçüsü küçük, yönleri yanlış tutularak yapıldı. Yukarıdan yapılan özentili değişiklikler, halka siyasal baskı yoluyla benimsetilmek istendi. Halk yığınlarının tarihsel ve toplumsal gidişi, aslında toplumsal ve tarihsel anlamıyla batılılaşmak sorununu çözebilecek bir özellik taşıyordu. Dikta yönetimi, halk hareketinin bu özelliğini ezdi. Biçimsel batılılaşmak sorununu öne sürdü. Köklü toplumsal değişmeler durdurulunca, yenileşme hareketleri soyut özentiler hâlinde kaldılar.

Demek ki, batılı olmaya özenişimizin birer deyimidir "devrimlerimiz". Batılılar gibi giyinirsek, batılılar gibi yazarsak, batılılar gibi tatil yaparsak batılı olacağımızı sanıyorduk. Hâlbuki bu bizi öykünmeciliğe götürüyor, geniş halk yığınlarına sinmiyor, üstelik köklerimizden kopmamız tehlikesini ortaya çıkarıyordu. 1950 rahatlığının ertesinde, siyasal baskı gevşer gevşemez, "gericiliğin hortlaması" en açık, en kesin bir kanıtı değil mi bunun? Gericilik, geçmişseverlik eğilimlerinin yayılabilme-

si, şeyhlerin, hocaların alıp yürümesi, halk yığınlarının yaşadıkları toplumsal koşullarla ilgilidir. Öte yandan, yirmi beş yıllık direnmenin ve gelişmenin sonunda, en çok da dışarısıyla değişme yollarını bulabilen az çok okumuş, şehirli kalabalıkları arasında, batılılaşmayı şu ya da bu ulusa öykünmek sanan çevreler meydana çıktı. İşlerin gidişine ve olaylara göre, kimisi Almanlara, kimisi Fransızlara, kimisi Amerikanlara özenerek, sözüm yabana batılılaştı. Öyle sandı.

Sonuç olarak diyebiliriz ki batılı olmayı aşağıdan yukarıya, tarihsel ve toplumsal anlamı içinde düşünemediğimiz, köklü toplumsal değişmelere girişemediğimiz için; böyle çoğunluğu Osmanlı, azınlığı frenk kırması, iki tür vatandaştan meydana gelmiş, bir toplum olduk. Şimdi bunun sancısını çekiyoruz.

Genel anlamda "batılı" olmak istediğimiz için, "batılı" bir sanatımızın olması, en büyük dileklerimizden birisidir. Geri, eskimiş, pırıltısını yitirmiş bir sanat yerine; ileri, yeni ve aydınlık bir sanat getirmek, epeyce zamandır çoğumuzun kafasını kurcalıyor. Eğer batılılaşmamız normal ve doğru saydığımız yandan başlamış; ilkin toprak reformu ve endüstri devrimi gibi sorunlar çözülmüş olsaydı; toplumsal bünyemizin, ulusal köklerini kaybetmeksizin, batılı yöntemlerle pişirip kurtaracağı batılı bileşim, sanat alanında da gerçekleşecekti. Türk sanatı da gerek özü, gerek biçimleri bakımından; ileri, aydınlık ve "batılı" olabilecekti. Öz değişmeleri tutumumuzun, dünyayı alışımızın değişmesini sağlayacak; özde başarılan bileşim, git git biçime de atlayıp, onu şekillendirecekti. Ama biliyoruz ki böyle olmadı. Ya nasıl oldu?

Başlangıçta, kurtuluş hareketinin, halkçı, ulusalcı, devrimci, demokrat özellikleri vardı. Sonra teker teker kayboldu bunlar.

Hepimizin bildiği dikta rejimi başladı. "Batılılaşmak" için bu lâzımmış dendi. Oysa bu, batılılaşmayı biçimsel yönlerden alan ve kravat takmakla sorunu bitirdiğini sananların tutumu idi. Toplumsal gelişmemiz böyle soysuzlaşınca; Türk sanatının, Cumhuriyet'in ilk yıllarından aldığı hız kesiliverdi. Yeni ve batılı bir bileşime, ulusal ve tarihsel zorunluluklara uygun olarak varmak için çalışması; yarı yarıya zorla, yarı yarıya kendiliğinden kesildi. Sanatımıza gün geçtikçe hececiler ve onların çırakları hâkim oldular.

Bu, şu demektir: Toplumsal plânda, biçimsel "batılılaşma" devam etmektedir. Fakat edebiyat plânında, gerçek batılılaşma hareketi doğamamış; o doğamadığı gibi, biçimsel bir batılılaşma hareketi de meydana çıkamamıştır. Batılı olmaktan çok ulusal - yetersiz ölçüde ulusal- bir edebiyat akımı, ortalığı kaplamıştır. Bu hâl az sürmedi. Hiç değilse 1940 yıllarında Öncüler hareketi, "bobstil şairler" döneminin başlamasına kadar sürdü.

O sıralarda günlük gazetelerde yeni şairler, "bobstiller" diye alaya alınan sanatçılar, "batılı" tutumlarla ortaya çıkan, "batılı" olmak isteyen kimselerdi. Çoğu biçimsel "batılılık" devrimlerini, öykünmek diye anlamış; giderek, batılı sanatçıların etkisine girmişti. Aralarında aktif gerçekçiler, gerçeküstücüler *(surréaliste)*, ne oldukları belli olmayanlar, biçimci olup da kendilerini özcü zannedenler vardı. Ayaklandılar. Eskileri süpürdüler. Diktatörlüğün, biçimsel batılı karakterine uymayan eskilerin, önemini yitirmesi normal bir şeydi. Birkaç yıl içinde, yenilerin "himayeye mazhar oldukları" görüldü. İşin aslını ararsanız, yeni sanat hareketi de, diktatörlüğün batılılaşma hareketi gibi, yukarıdan aşağıya düşünülmüş; biçimsel, öyküntü, özenti bir hare-

ketti. Gerçi başlangıçta, yeni sanatı devrimci bir sanat gibi düşünenler yok değildi. Sonraları bunlar çeşitli sanatdışı nedenler yüzünden silindiler.

Sonunda ne oldu? Türk edebiyatı biçimsel yönden batılılaştı. Yenileşti. Bu bir yöntem, bir dünya görüşü yenileşmesi olmadı. Yeniler ulusal koşullarımızın farkında değillerdi. Batıda, özellikle Fransa'da; uzun tarihsel, toplumsal ve estetik gelişmelerden sonra, belirli bir gelişme konağında meydana çıkmış sanat akımlarını, öykünüyorlardı. Fikrimce edebiyat plânında, toplumsal plânda girişilmiş biçimsel batılılaşmanın kendini göstermesi, tarihsel bir zorunluluktu. Bu biçimsel edebiyat yenileşmesini, öteki biçimsel toplum yenileşmelerini -kimisi istekle, kimisi korkuyla- benimsemiş çevreler, az çok direnmeden sonra benimsediler. Böylelikle sanat plânında da "batılılaşmış" olduk.

Nasıl toplumsal bünyemiz, toplumsal koşulların sonucu, birtakım gericilik eğilimlerini doğuruyor, besliyorsa; onun gibi, edebiyat plânında da, bazen gizli bazen açık, gerici, ya da ırkçı sanat tutumlarını doğurabiliyor; hükümetçe alınan tedbirlere rağmen, besliyordu. Bir zamanlar ortalığı bulandıran Bozkurt, Orhun, Adsız ve benzeri dergilerin, siyaset kadar sanat dergisi olduklarını hatırlarsınız. Bu akımlara paralel olarak, son "Osmanlı" şairi Yahya Kemal ve hayranlarının, -kısaca 'eski'lerin- hâlâ çok satışlı gazete ve magazinlere hâkim olabildiğini biliyoruz. Batılılaşmamız biçimsel kaldığından; 'yeni'lerin biçimsel batılı sanatı, geniş okuyucu yığınlarını, gerici ve ırkçı eğilimli dergilerin elinden kurtaramıyor; en kabadayı sanat dergisinin satışı, bini tutmuyordu. Kısaca şöyle özetlenebilir: Toplumsal batılılaşmamız biçimsel kaldığı için, halkın çoğunluğuna gireme-

miş; böyle olduğu için de, yeni nesil hareketi halk yığınlarına mal olamamış, sadece okuyucular arasında bazı köprübaşları tutmayı başarmıştır. Bu köprübaşları, gericiliğin ve gericilerin devamlı tehdidi altındadır.

Savaş ertesinde kitapçılık alanındaki kapital yatırımları da, öteki iş alanlarında olduğu gibi, artma kaydediyor. Dikta hafifler hafiflemez, günlük gazeteler sürüm peşinde yarışmaya girişiyor; iyi şeyler öneren ciddî yönlerini silip, gericiliği okşayan yazılara, "tefrikalara" başlıyorlar. Bu arada, edebiyat alanında sivrilmiş yeni imzaların, ilk kitapları yayımlanıyor. Kısa zamanda yeni edebiyat ile okuyucusu arasında ilişki büyüyor. Edebiyat yayınlarına kapital yatırımları çoğalıyor. Kitaplar birbiri ardınca çıkıyor. O kadar ki, yeni nesil yazarlarının eser verme temposunu aşıyor. Oysa tecimsel nedenlerden, işin kâr bırakması bakımından; yayınların, aksamadan yürümesi gereklidir. O vakit, yeni edebiyat suikaste uğruyor. Bu suikast gericilerin, ırkçıların, yaptıkları gibi, açıkça yenilik düşmanı değildir. Öyle tertiplenmemiştir. Tam tersine yenidir, yenicidir, sözüm ona devrimci ve "batılıdır", sözüm ona milliyetçi ve memleketçidir.

– 2. Yeni Edebiyat Vurgunculuğu

Yeni edebiyat üzerine iş yapan bir yayın evi düşününüz. İlk amacı masrafını çıkarmak, kâr etmektir. Kültürün artmasına, "batılılaşmamıza" yardım etmek vb... gibi amaçlar arkadan gelir. Bu yayın evinin zarar etmemesi için ne lâzımdır? Herkes bilir ki, bir müessesenin zarar etmemesi için, piyasaya sürdüğü malların (örneğimizde çıkardığı kitapların, dergilerin) ilgiyle

karşılanması, aranması, istenmesi gerekir. Bu, iki şeye bağlıdır. Bir alıcıların eğilimlerine, ikincisi eserlerin eğilimlerine. Eğer bu iki eğilim birbirine uyarsa, mesele yok: Piyasaya çıkarılan mal kapışılacak, müessese bilançosunu kârla kapatacaktır.

Gelelim yayın evimize. Dedik ki bu yayın evi yeni edebiyat üzerine iş yapıyor. Bu şu demektir: Bu yayın evi yeni neslin eserlerini basıyor, onları satıyor; dergilerinde onun şiirlerini, hikâyelerini yayınlıyor. Önceki yazılarımızdan hatırlayacaksınız, yeni edebiyat hareketi, biçimsel olarak, yukardan aşağıya yapılmak istenmiş bir "batılılaşma" hareketidir. Taraftarı az, okuyucusu sayılıdır. Bazı köprübaşlarından ibarettir. O hâlde bu yayın evi ancak bu köprübaşlarına, bu sayılı okuyuculara seslenen eserler yayınlayabilecektir. Buysa tecimsel bakımdan kârlı bir iş değildir. Eğer bu müessese yenileşmek ilkelerine – biçimsel olarak da olsa - bağlıysa, okuyucularını ilkin memnun etmek, sonra kendine bağlamak; daha sonra, onlardan haraket ederek, büyük okuyucu yığınlarının "fethine" çıkmak gereğini duyacaktır. Bu, uzun zaman küçük iş yapmak, az kazanmak, belki kazanmamak demek olmaz mı? Oysa serbest girişme ve yarışma rejimlerinde, her iş adamı, kazanmak, karşısındakilerden daha fazla kazanmak için uğraşır. Amaç bu olduğuna göre, bir çare bulmak lüzumu, kendisini hissettirmektedir.

Akla hemen kolay ve basit bir çare geliyor: Çok kazanmak için çok satmak, çok okuyucu tutmak mı gerekiyor; okuyucuların büyük çoğunluğu yayımladığım eseri almıyorsa, ben de onun alacağı eseri yayımlarım. İşte ilk adım böyle atılır. Böylece yayınların amacı da, hedefi de değişir. Artık yayın evimiz, deyim

uygun düşerse, yeni edebiyatın "esnaflığı"na başlamıştır. Yeni edebiyatın gerçek okuyucusu ile yetinmez. Piyasa okuyucusunu ele geçirmeye çalışır. Kimdir bizim piyasa okuyucularımız? Henüz beğenileri yarı Osmanlı yarı Frenk, orta halli yarı aydınlar mı? Hollywood bir yandan, günlük basın bir yandan, beğenilerini acayip bir doğu batı karması hâlinde standartlaştırmakta mıdır? Yayın evimiz de onların önüne, onların "hoşuna gidecek" yeni edebiyatı sürer. Şimdi birdenbire elimizde, birbirinden farklı iki "yeni edebiyat" olmaktadır. Birincisi genç nesil hareketinden beri gelen yeni edebiyat, ikincisi tecimsel amaçlara uydurulan yeni edebiyat. İş buraya geldi mi, gerisi çorap söküğü gibi gider.

Bu uydurma "yeni edebiyat"a hangi eserler katılır? Muhakkak ki kendine göre ulusal "batılı" bileşimler yapmaya kalkışmış, gayret ve emek ürünü olanlar değil. Onların okuyucusu henüz sayılıdır. O hâlde hangileri? Ha, şunlar: Eski Osmanlı Frenk kırması edebiyatımızdan, günlük gazete ve magazin edebiyatına sıçramış, bazı kavram, tutum ve ilkeleri; bugünkü koşullara göre biçimleyip tekrarlayan ve sürüp götüren, birtakım şiirler, hikâyeler, romancıklar. Bu aslında yeni edebiyatın içinden kopmak, biçimsel ve öyküntü batılılaşmayı bile bırakmak; eski edebiyat beğenilerine, geriliğe, alaturkalığa baş eğmektir. Bu uydurma yeni edebiyat, dış görünüşü ile sizi aldatır. İçini kurcaladınız mı magazin hikâyecilerini, dedikodu şairlerini tümen tümen bulursunuz. İşin kötüsü bu yayınlar "piyasa okuyucusu" ile anlaşırlar. Satışları bol olur. Sonunda yeni edebiyatın köprübaşları kaynayıp gider. Sahici bir ulusal "batılı" bileşim denemesine girişecek sanatçılar kaynayıp gider. Hatta biçimsel anlamda batılı olmak dileyen, yeni edebiyat kaynayıp gider.

Bu resmen, yeni Türkiye edebiyatına, daha çok para kazanmak gibi bir heves için ihanet etmek, suikast tertiplemek demektir. Ve böyle olmuştur.

İkinci dünya savaşı ertesinde, yeni edebiyata kapital yatıran iş adamları, kısa zamanda genç neslin okuyucusu ile yetinmemeye; işin, kapital hareketlerinin gereği, kazanç hırsının itmesiyle, okuyucu çevrelerini genişletmeye kalkışmışlardır. Eğer bu genişleme, yeni toplumsal koşullara göre, yeni nesil tarafından gerçekleştirilmek istenen köklü bir bileşime dayanılarak yürütülseydi; yeni koşulların okuyucusuna, yeni koşulların ulusal, gerçek ve "batılı" sanatı verilmiş, sahiden temiz ve namuslu bir iş yapılmış olurdu. Ama olmadı. Genişleme köprübaşlarını olumlu, bileşimci ve gerçekçi görüşle besleyip, onlardan öteki okuyuculara yeni köprüler kurmakla yapılmadı. Tam tersine, yeni sanat konusunda açık bir fikri olmayan okuyucu yığınlarının; eskiden artakalmış, gericilikle beslenmiş, alaturka beğenilerine uygun yayınlarla yapıldı. Ve yapılıyor.

Suikast işte buradadır. Yeni edebiyat asıl okuyucusunu yitiriyor. Okuyucusu bozuluyor. Okuyucunun beğenileri tipleştiriliyor. Geniş ölçüde kitap *dumping'i* yapılıyor. Yeni, "batılı" özellikleri adamakıllı su götürür, zayıf, alaturka ve hiçbir şey söylemeyen birtakım "esnaf"; önemli, ulusal ve batılı olmaya çalışan sanatçılarmış gibi ortaya sürülüyor. Etraflarında gürültü yapılıyor. Gerçekten "ulusal" olmaya didinen sanatçılar gölgeleniyor. Bütün bunlar, yeni sanat adına yapılıyor. Darbe en çok yeni edebiyatın öncülerine indirilmiştir. İndirilmektedir. Aralarındaki en değerli imzaların, en beş para etmez imzalarla bir tutulduğunu görüyoruz. Sadece alaturkalığı yüzünden satışı yüksek bazı kim-

seler, sırf bu "mal" değerleri dolayısıyla, ötekilerden üstün sayılıp pehpehleniyor. İşin ucunda kazanç kaygısı olduğundan, yeni edebiyatın gerçek bünyesine yöneltilmiş bu komploya, tecimin düzenlediği bir komplo diyebiliriz.

Bizim durumumuz nedir? İki satır da bu konuda söz edelim: Biz daha yenilerin, yıkıcılık hareketini başaran öncülerin arkasından, "yeni" bileşim denemeleriyle geleceğine inanıyoruz. Üstelik ulusal, aydınlık ve ileri bir birleşimin, ancak gerçekçiliğin iyice anlaşılması, uygulanması ile doğacağını söylüyoruz. "Bobstiller" denilen öncüler hareketinin, yanlış, üstünkörü ve yukardan aşağıya tutulduğuna inanmışız. Fakat tarih yönünden Osmanlı derebeyi düzenine karşı Mustafa Kemal'in büyüklüğüne ve devrimlerine inandığımız; doğulu, alaturka, Osmanlı ve derebeyi olan her şeye karşı bir Kemalli olarak mücadele ettiğimiz gibi; alaturka ve Osmanlı edebiyata karşı, biçimsel de olsa "batılılaşmak" istemiş bobstillerin, eskileri devirmekle hayırlı bir iş yapmış olduklarına inanıyoruz.

Fikrimizce onların biçimsel batılılıklarını ciddî ve namuslu bir bileşime doğru götürmeye başlamak, bunun ilk denemelerini yapmak bizim kuşağımıza nasip olacaktır. Yaşadığımız yeni ekonomik toplumsal koşullar, yeni sorunlar, yeni olanaklar getiriyor. Bu bakımdan bir yandan öncülerin başladığı işe devam eder, onu bütünlerken; öteyandan onları ve başladıkları işi soysuzlaştıran, yobaz ve Osmanlı zihniyetinin arazi kazanmasına sebep olan, düşünce ve akımlarla mücadele edeceğiz.

(Kaynak - Sayı: 87,89,91)

Çetin ALTAN (1926 -)

BİR TILSIMI VARDIR HAYATIN

Bir tılsımı olmalı hayatın. Genç kızların telefon bekleyişlerinde vardır o tılsım. Birbirleriyle fısıl fısıl konuşmalarında:

– Önce elimi tuttu, sonra yavaşça kendisine doğru çekti...

O sırdaşlık. O iki sırdaş arasındaki on altı, on yedi yaş konuşmaları... Hayatın tılsımı tıp tıp tıp attırır yüreklerini, kahkahaları başka türlü, saç taramaları başka türlü; anneyle ortak, babaya söyledikleri yalan başka türlüdür.

Ya delikanlıların henüz bir yıllık tiryakiyken efkârlı içtikleri ilk paket. Bir şey oturmaz içlerinde. Bir kız seviyorlardır. Gerçi kız da seviyordur kendilerini. Ama... Hayatın bir tılsımı vardır o 'ama'da... Yüzde yüz kendilerinden geçerek bakarlar gerçekten sevdiklerinin yüzlerine... Öylesine bakarlar ki bir daha hiç öyle bakamayacaklardır.

Genç kadınlar hep o tılsımı ararlar, kimseye göstermedikleri bir kor yanar içlerinde. Ve bir kere o tılsım kayboldu mu, ipi kopmuş bayraklara döner bütün günler. Gün pörsür, güneş pörsür, gece pörsür. Buruşuk bir can sıkıntısı kaplar da kaplar saatleri...

Ya erkekler... Kaybetmeye görsünler o tılsımı. Rakı şişeleri biter de, doldurmaz o tılsımın boş bıraktığı yeri... Kumar bir tılsım dopingidir. Birikmiş ihtiraslarla, çözülmeyen tuhaf bıkkınlıkların kendisini vurmasıdır deste deste kartlara...

Bir tarihte Monte Carlo'daydım. Pırlantalar içindeki ihtiyar kadınlar, sarkık gerdanlarıyla hayatlarının son tılsımını arıyorlardı yeşil çuhalarda...

Bir tılsımı olmalıdır hayatın, vazgeçilmez bir öfke gibi, zaptedilmeyen bir aşk aranışı gibi, kaptırıp kendini şiirler yazma gibi, bir kadehi fırlatıp aynalara, gecenin büyüsünde çıldırmak gibi...

Böyle bir tılsım yoksa... İsteksiz isteksiz oluyorsan tıraşı, bir küf bağlamışsa bütün hayecanlarını, bir şey demiyorsa sana Güney Amerika'nın Gerillosları, bir çıplak kadın vücudu düşünmüyorsan en ciddî konferansta ve bir anda çalıştığın yerden istifayı basıp çekip gitmek gelmiyorsa içinden... Bir kapı önünde tozlu bir paspas bile olamazsın.

Bu tılsımın alevlerinde çıkılır tepesine Everest'in... Bu tılsımda yanar söner kendileri ilk defa baş başa kalınmış gecelerin. Bu tılsımda koklarsın ayaklarını kucağına aldığın ilk çocuğunun... Bu tılsımda:

"Gel, gidip çekelim be," vardır.

Bu tılsımda sevdiğin evin duvarına bir resim asma vardır.

Bu tılsımda bir kadının kendi göğüslerini yalnızken seyretmesi, bir erkeğin merdiven çıkan bir genç kızın bacaklarına hafifçe bakması vardır...

Cenaze törenlerinde bir ütü geçer bu tılsımın üstünden... Bir sarı, çenesi bağlı, ince vücut uzanır tabutun içine... Ve o dostun değil, yaşarken gördüğün kendi ölündür. Biraz da ken-

di ölünün peşinden gidersin tanıdık cenazelerinde... Ve çekersin içini:

– Hayat, dersin.

– Sıra yavaş yavaş hepimize gelecek, dersin.

– Daha geçen hafta bizdeydi, dersin...

Hele tabut inerken mezara... Ne de zor gelir oraya inmesi!.. Hele son kürek topraklar atılırken...

Bir ütü geçer tılsımın üzerinden...

Derken daha hızlı yaşamanın motorları çalışır birden, elenir pişmanlıklar, toplumun baskıları, ödenmeyen borç, gizli çapkınlığın vicdan azabı, küçülür de küçülür gözlerinde...

Yeniden daha güçlü başlar yaşamanın tılsımı...

Çoraplarını yavaş yavaş çıkaran bir çift beyaz bacak oynaşır gözlerinde.

Sinemada yumruğu en hızlı vuran kovboy sen olursun.

Kanunsuz bir grev barikatında ilk kurşun senin alnına çarpar.

Sonra dans edersin kumsallarda... Deniz gecenin içinde, gece denizin içindedir. Bir şeyler süzülür ve erir kıyılarda....

Yaşantının özündedir bu tılsım.

Bir defa kayboldu mu sahipsiz kalmış yırtık terliklere döner saatler. Bir gizli kırgınlık dolaşır çevrendeki gözlerde:

– Mıymıntı herif sen de...

Sönen tılsımlar başka tılsımları da söndürmeye dönüktür. Yanan tılsımlar başka tılsımları da parlatmaya...

Ve bilemedikleri bu hain oyunun içine düşen kadınlar nasıl da başlarlar şikâyet etmeye...

– Ömrümü çürüttün...

– Eskiden böyle miydim ben...

– Of aman ağırlığın çöküyor üstüme...

Bir kıvrak giriş beklerler kapıdan. Bir el tutuşta şraklayan bir şehvet kamçısı. Bir içten gelen övgü. Ve ılık ılık çözülürken nazlanarak gerinmek isterler:

– Hişt olmaz şimdi...

Böyle bir tılsımı vardır hayatın. Bu tılsımla çekilir tetiği mavzerlerin. Bu tılsımla çıkılır dağlara. Bu tılsımla, haydi yürüyelim artık dersin, on binlere...

Bunları tatmamışsan, ayda hiç değilse üç defa dünyanın anasını bir pula satmamışsan, kızıp vurmuyorsan yumruğunu masaya ve bir zindan parmaklıklarına dokunmuyorsa ellerinin gölgesi ve bir de sevdiğin bir kadının çıplak omuzlarına... Ulan o zaman niçin geldin hayata.

Ay başını düşünüp bayramda tebrik yazmak için mi? Yoksa benim gibi bir akşamın karanlığında bir koltuğa oturup bu tılsımların yandığı ışıklara bakarak kendi kendine ağlar gibi gülümsemek için mi?

KADIN NASIL TAVLANIR?

Ta on üç yaşımdan beri dinleyip dinleyip de bir türlü öğrenemediğim konulardan biri de bir kadının nasıl tavlanabileceği sorunudur.

Nedense devlet büyükleri de söyledikleri yüzbinlerce nutuktan hiç birinde bir kadının nasıl tavlanabileceği hususuna hiç değinmemişler, bu alanda erkek vatandaşlara devlet büyüğü olarak herhangi bir yol göstericilikte bulunmamışlardır.

Ülkenin su davası, okul davası, sağlık davası önemlidir de, kadınları tavlama davası önemli değil midir?

Ne çare ki büyüklerimiz tavlama tekniğinde bildikleri bütün hünerleri hep kendilerine saklamakta ve asla kadın-erkek ayrımı yapmadan, vatandaşları tümden sadece kendileri tavlamak istemektedirler ve gerçekten de dâhiyane başarılar sağlamaktadırlar.

O kadar anlı şanlı politikacılarımız var. Bütün ömürlerinde o kadar insan tavlamışlar. Bir kadının nasıl tavlanacağı konusunda şayet dileseler, gençlere, bekârlara, gözü dışarda olanlara sanki yardımcı olamazlar mı? Olurlar, ama nedense yanaşmazlar buna...

Kadını da, erkeği de, genci de, yaşlısı da, çocuğu da, büyüğü de tekrar tekrar boyuna ve boyuna kendileri için tavlamaya uğraşırlar.

Büyüklüğün şanına yakışır mı bu kadar bencillik. Hiç değilse kadınların nasıl tavlanacağı hususunda arada bir birkaç nutuk söyleyip, birkaç öğüt vermelidirler millete...

*

Geçenlerde keskin bir zampara:

– Ben kadınları uzun yol metoduyla tavlarım! -diyordu.

Merakla sordum:

– Nedir uzun yol metodu? - diye.

Tanıştığı kadını hemen akşam yemeğine davet edermiş. Ve önce küçük, zevkli bir yere sokar, eğlenceli hikâyeler anlata, yalnızlığından yakına, şiir okuya biraz içirirmiş.

Sonra çalgılı lüks bir lokantada yemeğe götürürmüş. Orada da içirir, dansa kaldırır, kadının boynuna hafif hafif nefesini üfler; sol eliyle kadının sağ elini sımsıkı eze okşaya, parmaklarını parmaklarına geçire, nefesini sıklaştırır; öteki eliyle de kadının belini sırtından kalçasına doğru usul usul sıvazlarmış. Kadın gözleri süzüle süzüle:

– Ah yapmayın! -dermiş.

Oradan Boğaz'da bir gece kulübüne çekermiş arabayı. Orada da daha sık dansa kaldırır, burnunu daha çok sokarmış kadının boynuna...

Ve oradan da, ta şehrin öteki ucundaki bir başka gece kulübüne götürürmüş. Burada da otururken kadına iyice yaklaşır, dizlerini dizlerine değdirir, yanağını yanağına yaklaştırır, bakışlarını bakışlarında eritirmiş...

Nihayet sabaha karşı dışarı çıktılar mı?:

– Gel, dermiş; Çamlıca'dan güneşin doğuşunu seyredelim.

Kadının bir yandan içki, bir yandan yorgunluk, bir yandan küçük seksi tahrikler iyice kırarmış iradesini.

Ve en sonunda:

"Şurada benim bir büyük teyzem var, uğrayıp bir kahve içelim"e gelirmiş sıra...

Keskin zamparanın bu metoduna aklım pek yatmadı. O, kadınları tavlıyorum sanırken, kadınların bir güzel onu tavladıklarını düşündüm.

– Kaç gün sonra çocuğumuz olacak müjdesini veriyorlar? -dedim.

– Nerden biliyorsun? -dedi.

– Ben, dedi; sadece kadınları tavlamasını bilmiyorum; yoksa büsbütün de kadınları bilmiyor, değilim.

*

Şakadan anlayan hanımlara sorarım bazen:

– Yani ne demektir kadın tavlamak, nasıl tavlarsınız siz? -diye...

Aldığım cevap aşağı yukarı hep aynıdır:

– Erkekler öyle zanneder, bir de tavladıklarını iddia ettikleri kadınların kendi aralarında neler konuştuklarını dinleseler, aptallıklarını tütsülemek için gider kiliseye mum dikerlerdi...

Bence bu kadar karmaşık, girift, vakit ve para harcatan oyunlar, insanların birbirini budala yerine koymasından başka hiçbir işe yaramaz.

Bunu gençliğimde söylerdim kadınlara. Kimisi terbiyesiz, kimisi küstah, kimisi şımarık, kimisi de açık yürekli bulurdu. Birinciler toz olup giderler, açık yürekli bulanlar da:

– Yanlış anlama, biz senin sadece kafanı seviyoruz! -diye tuttururlardı.

Zıttıma gitsin diye mi söylerlerdi, bilmiyorum ama, en öfkelendiğim söz de bu olurdu.

*

Bir Fransız arkadaşım vardı. Başından her hâlde yıkıcı dramlar geçmiş olmalı ki, kadınlardan söz açıldı mı, bir anda kayıtsızlaşan sunî bir sesle:

– Kadın mı istiyorsun? derdi. Sonra eliyle para sayarmış gibi yapar, ödersin olur, derdi.

Çok katı gelirdi bu söz bana. Bir gün:

– Âşık olursan görürsün! -demiştim.

– Hiçbir kadın yakıp tutuşturamaz beni -demişti.

Yatağına sarhoş girdiği bir gece, elinde sigarayla sızıp kalmış. Yanarak öldüğünü yazdı gazeteler. Son sigarası kadınların intikamını almıştı galiba...

*

Kadınlar nasıl tavlanır? Erkekler mi tavlar kadınları, yoksa kadınlar mı tavlar erkekleri?

Aşkı kim madrabazlık lügatının bu sözcüğünde eritmeye kalkışmışsa, sonunda mutlaka çekmiştir cezasını! Ve bu cezanın da en büyüğü ne olmuştur biliyor musunuz? Ya aşksız kalmış, ya aşksız yaşamıştır.

O yüzden işte politikacılar tavlamasını çok iyi bildikleri hâlde, sevmesini pek bilmediklerinden bu konulara katiyen dokunmazlar.

İKİ HAYAT, İKİ ŞİİR

Yaşarken ikisi de, dost halkaları çevresinde tekrarlanarak yankılanan ünleri, eserlerinin yeni ve özel etkileri, özgün hâlleri ve yargılarıyla ayrı hayranlık merkezleri olmuş, daha sonra yarattıkları geçimsizlik ve dargınlıkla birbirinden uzaklaşıp karşıt kutuplarda ayrı şiir anlayışlarını sürdürmüşlerdi. Ömürleriyle yazgılarının birbirine çok benzer başlangıçları, hem tarihimizin, hem edebiyat hayatımızın önemli düğüm noktalarında, onları büsbütün ayırdı birbirinden.

Aynı yılda (1884), İmparatorluğun iki uzak uç noktasında doğmuşlardı. Bu ayrı fetih topraklarının artık çözülüp dağılan soylu ailelerindendiler. "Bilâ tefrik-i cins ü din" ilkesinde Osmanlılığı kaynaştırmak isteyen Meşrutiyet İttihatçılığı, Bağdatlı Alûsizâde ile Üsküplü Şehsüvarzade'yi aynı değerde görecekti şüphesiz. Sonraları Türkocağı'nda mayalanmaya başlayan milliyetçilik ülküsü de, Türkçenin bu iki söz ustasına aynı saygıyı göstermekte kusur etmedi. Ama onlar hep birbirlerini, "Arap Haşim", "Nişli Agâh" diyerek, yurt sınırları dışında kalmış doğum yerlerinin damgalarıyla küçümseyerek anmakta inat ettiler.

Hem Bağdat, hem Üsküp, ayrı yönlerden kültür başkentine koşan bu iki edebiyat adayı için yaşanası yerler değildi artık. Hâlâ çoçuk dünyalarında, ayırdıkları sıla toprağının özlem sancılarıyla küçük yaşta yitirdiklerini analarının öksüzlük acısı vardı. "Şiir-i Kamer"le "Açık Deniz"in asıl başlangıç tohumları, bu mutsuz ve umudunu bulamamış çocukluk izlenimlerinden gelir.

İkisinin de babaları yeniden evlenmiş, ikisi de aile yuvasından uzakta yatılı okullara sığınmak zorunda kalmışlardı. Ne var ki birinin Galatasaray'a geç başvurması, kaydı ertesi yıla ertelenince bir akraba evindeki etkilere kapılarak Paris'e gidişiyle, yolları buluşmaz birbiriyle. Biri Türkçeyi yeni öğrenen, öteki "Bu dil ağzımda annemin sütüdür" diyen iki genç, aynı yıllarda öğrenci ve şiir heveslisidirler. Haşim ilk olarak *Hayal-i Aşkım*'ı yayımlatır (1900), Yahya Kemal tahta çıkış yıldönümünde padişaha bir övgü muhammesi (1902).

Ahmet Haşim'le Yahya Kemal arasındaki yazgı, beğeni, davranış ve yaşama yakınlıkları sanıldığından çoktur. Yalnız birini koşullandırarak aydınlatan, güçlendirip olgunlaştıran Paris yılları -hem kültür, hem ülkü, hem mevki bakımından ayrıcalıklar sağlayan o önemli Paris yılları- aralarındaki en büyük ayrılığı yaratır bence. Oysa ikisi de Fransızcayı vaktinde öğrenmişler, hemen aynı edebiyatla beslenmişler, aynı şiir akımlarıyla ortamının içinde yetişmişlerdi. İkisi de politika ve eylem dışı kalmaya dikkat edecekler ve sanatlarını kullanmayacaklardır günlük olaylarda.

İkisi de yemek ve içki sever, yalnız yaşar, evliliğe ceraset edemez, yuvasız ve dölsüz kalırlar. İkisi de şiir düşünür ve yaşar, arada biraz gazetelere yazar, öğretmenlik yaparlar. İkisi de ne dünya savaşıyla, ne mütareke ve Millî Mücadele dramıyla yakından ilgilenirler. İkisi de bir bakıma uzak "taşralı" oldukları hâlde yalnız İstanbul'a bağlanır ve Anadolu'ya çıkmak istemezler.

Bundan sonra ayrılıklar başlar. Haşim'in Çanakkale subaylığı, sanatını hiç etkilemez ama Yahya Kemal hiç askere alın-

maz. Birinin Galatasaray'ı bitirdikten (1907) hemen sonra başlayan küçük memur hayatı, çeşitli öğretmenliklerle ölümüne kadar sürer. Yahya Kemal yurda döndükten sonra (1912) öğretmenliğe başlar, Darülfünun'a geçer ve gittikçe yükselen maaş ve mevkilerle sonuna kadar desteklenir. Bu geçim tokluğu ve hayat güveni ayrılığı, iki şairin fizik yapılarının benzemezliğiyle çoğalır gittikçe. Haşim, kendisini olduğundan çirkin ve yakışıksız sayan bir iç düğümüyle yaralı, hasete varan kıskançlıklarla kinli; yalnız, aşksız, dostsuzlukla zehirlidir. Sık ve çabuk hastalanır, çeşitli hayat nimetlerinden yoksun, kişiliğiyle ilgisiz işlerde yorgun, akşamların düşlerine sığınır. Yahya Kemal, sağlıklı ve dayanıklıdır. Bedenini cömertçe kullanır, rahat koşullarda gönlünce yaşama fırsatları bulur, her zaman genişleyen bir hayranlar çevresinin içinde her zaman değerlendirilir. Sade bu ayrılık bile, aralarında kapanmaz bir uzaklık açar. Ahmet Haşim 1933'de ölür. Namık Kemal, Tevfik Fikret, Sait Faik gibi kırk sekiz yaşında, kanmadan. Yahya Kemal ondan yirmi beş yıl fazla yaşar; çevresini de, eserini de, düşüncesini de, ününü de bulmuş ve kurmuş durumda, gittikçe yankılanıp büyümesini sağlayan olgun ve verimli bir yirmi beş yıl daha; gerçekten yaşamaktan bıkıp ölümü dileyecek şekilde, doyarak.

Hem Ahmet Haşim, hem Yahya Kemal, şiirde yaptıklarına son derece inançlı, titiz, güvenli ve ödünsüzdürler. Eserlerini satır satır savunur, eleştiye hak tanımaz, yalnız kendilerini onaylayan hayranlarının beğenilerine inanır, hırçın, geçimsiz, alıngan ve kavgacıdırlar. Bu mizaç benzerliği ile şair gururu, aynı türdeki iş ve emek ortaklığının rekabetiyle birleşince onları uzlaşmaz uçlara iter; birbirleriyle konuşmaz, barışmaz, var saymaz, birbirlerini kabul etmez görünürler.

Meşrutiyetten sonra başlayan hece ölçüsü özenine ikisi de katılmamış, halk edebiyatına yönelmemiş, büyük akıma karşın ikisi de aruzdan vazgeçmemiş, onca büyük olay arasında şiirlerine güncel konuları da sosyal sorunları da almamışlardır. Yalnız Yahya Kemal'in tarih sevgisi ve öğrenim olanakları, onu çeşitli yollardan yurt-ulus kavramlarının bileşimini aramaya götürmüş; iş rahatlığı içinde politik mevkileri ve üniversite hocalığını, bir düşünür olmanın görevini de yüklemiştir.

Böylece Yahya Kemal'in açık ve aydınlık, iyimser ve güvenli, tarih düşüncesine ve dünya güzelliklerine dayanan düşünce ve emek şiiri; Haşim'in belirsiz ve kapanık, kötümser ve kararsız, anların izlenimlerine ve hayal ögelerine yaslanan simgeci şiirinden tamamen ayrılır. İkisi de geçmişe özlemle başladıkları hâlde işe, biri bunu kişisel mutluluğunun yitirilmiş, ele geçmez anılarını şiirleştirmek için kullanır; öteki kendi tekil serüveninden, ulusal bir bilincin ülkü arayışını çıkarır.

Hep birbiriyle karşılaştırılan iki doruk gibi, Haşim'le Yahya Kemal'in adları, şiirimize yeni aşamalar getiren aynı kuşağın içinde hep birlikte anılır; ister bir yakınlığı, ister bir karşıtlığı belirtmek için. Sonraları da aynı tutumla, toplumsal gerçeklerimizi görmezlikten gelme davranışıyla eleştirilecekler, "Hayal Şehrin Hayal Şairi" olarak çağlarının tarih ve toplum gerçeklerinin bile bile dışında kalma umursamazlığıyla suçlanacaklardır.

Ömür dönemleri ve kişisel yazgıları bakımından birkaç yakınlığına baktığımız bu iki şair, eserlerini aynı kaynaktan, aynı yöntemle çıkarmamışlardı. Onun için de edebiyatımızın bugünündeki etkileri de değişik oluyor.

Nicedir şiirimiz, Ahmet Haşim'in imge yüklü, belirsiz, çağrışım karışıklığıyla kapalı tekil dünyasından esinleniyor. Gariptir, her biri kendi alanında gününün gerçeklerini ve ülkülerini savunan Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Yahya Kemal, hatta Nazım Hikmet'le Dağlarca'ya karşın yeni şiir kuşağı Haşim'in gizli, uzak, bireysel ve düşsel şiirine daha yakın duyuyor kendini. Ezilmiş ve değerlendirilmediğine inanmış sağlıksız bir ömrün bu dünyaya kırgın ve hayata küskün, onun için de düşlerin çağrısına sığınan mutsuzluk şiiri, yeni ozanlarımızın çoğuna daha üstün ve güçlü görünüyor.

Açık ve aydınlık, doğru ve gerekli, inanca ve ülküye dayalı, kalabalıkları etkileyebilecek güçte yaygın ve güçlü bir şiirden besbelli bir kaçış akımı vardır. Bu, toplum gerçeklerinden önce insanın, bireyin konu olmasını isteyişten, "ben"lerin başkaldırışından doğuyor. Mutsuz, yalnız, küskün ve uzak, okuyucusundan bile yoksun ve ona umursamaz küçümseyişle, topluma dargın ve kızgın bir şiir bu: "Biz" demekten kaçınan. Onun için de binlerce şiir yazılıyor, yayılıyor ama kimse şiir konuşmuyor, şiir okumuyor şimdi.

(15 Ağustos 1968)

Nermi UYGUR (1925 -)

ÇELİK ÇOMAK

Üç adım önüme düşüverdi. Ne kımıltı ne de ses. Rengi de taşların renginde. Sol yanımdan geçerken çıkardığı vınlamayı işitmeseydim hiçbir şeyden haberim olmayacaktı benim. Durup beklemeye kalmadı bir çocuk belirdi. Yağlıymış tabanları. Uzmanca baktı çeliğe. Yüzündeki sevinci görmeliydiniz; sevinince böyle sevinmeli insan. Yaklaştım biraz. Ortada kısacık gövdesi vardı çeliğin. Taşın toprağın arasında kaybolmuştu iki uç birden. Soluya soluya öbür çocuk yetişti arkadan. Durumu anlamıştı bile. Güvenle inceledi gene de çeliği. Yumuşacık bir yatağa boylu boyunca kılıç uzatır gibi çomağını yere koydu. Sonra da kendisi yattı yüzükoyun. Çeliğin dolaylarını şöyle bir iki üfledi. Doğrulurken baktım, öbürünü bırakmış gelmiş onun yüzüne konmuştu sevinç. Sağ avucunun içinde okşadı çomağı. Ne iyi yapmıştı demin adamakıllı sivriltmekle çınar dalını. Az buçuk körlense de ekmek bıçağı n'olurdu yani? Terazilediği çomakla yerden kesti çeliği. Sonra öyle bir vurdu ki beline, uçtu gitti ötelere. Sanki çeliğe bağlıymışlar, ikisi de fırladı ardından.

Kendimi tutmasam koşacaktım ben de. Tuhaf bir duyum sardı avucumu. Büsbütün yabancım değildi. Eskiden, çok eskiden benimdi bu duyum. Yeniden kendini kurdukça bir kat artıyordu tadı. Ne güzel şeyler gömülüymüş elimde. İş güç derken kendi arkeolojisine zaman ayıramayan biri olup çıkmışım ben de.

En çok sevdiğim oyundu çelik çomak. Denizde serin serin yeller esmeye başlayınca köyü tren istasyonuna bağlayan iki ya-

nı ağaçlı yollarda dolaşmaya çıkardık, başımız yukarlarda. Çomak arardık kendimize, çomağı olmayan oynayamazdı çünkü; ayıptı ödünç çomak istemek. Hafif oldu mu çomak, ayarlayamazsınız vuruşları. Ağır da olursa denge sağlayamaz insan. Tutacak yerinde budağı varsa, yanlış vuruşların suçunu yüklenmek zorundadır. Yaş ağaç çabuk eğrildiği için, pişkin dallar seçilmelidir; yağmurlar bastırmadan koparılmaları gerekir. Çeliğe gelince ortaklaşa kullanılır. Çelik çomağın en sevdiğim yönü başarıyı yalnızca rastlantıya bırakmamasıdır; ustalıkda ister. Tek başına oynanmaz, alıştırmalar bir yana arkadaş arkadaşa tadı çıkar. Oyuncunun yönelme duygusunu ölçülü kılar, bakışını keskinleştirir, ayağına tezlik kazandırır çelik çomak. Bir güzelliği de, her şeyi anlaşmaya bağlamasıdır: İlk elin kimde olduğu, oyunun nerde, ne zaman biteceği uzlaşımla belirtilir. Söz verme öğrenilir bu oyunda, sonuç ne olursa olsun sözünde durmaya alışır insan.

Çember çevirmeye de bayılırdım. Tahta çemberden tiksinirdim ama. Bizi mi düşünürdü nedir yakınımızdaki demirci, kapısında duran her arabadan bir tekerlek çemberi söküp çıkarır, ek yerlerini zedelemeden köşedeki demir çöplüğüne atardı. Çevirme kepçesini hazırlamak bize düşerdi. Kalınca bir teli düz bir taşın üstünde istediğimiz biçime sokabilirdik. Uzun olmalıydı benim telim. Çemberle aramdaki uzaklığı fazlaca tutardım. Çemberin süzülüşünü daha iyi görürdüm böylece. Bir ülkü gibi önümdeydi hep, nereye gitse oraya giderdim ben de; gene de çok kez istemediğim yerlere gitmezdi. Kaldırım kenarından hoşlanmaz, düzgün olmasa da taş yolların yükseltili ortalarından sürerdim çemberi. Atnalından daha çok içimden yakalar, kolay kolay da bırakmazdı beni değişken çember sesi. Düşümde bazı ge-

celer, irili ufaklı çemberlerin arkasından takımca inerdik yokuş aşağı.

Yaz akşamları da saklambaca dadanırdık. Daha gündüzden bilirdik saklambaç olduğunu. Ya babam geç kalırsa, diye zor ederdim akşamı. Çabucak yerdim gecikmemek için. Saklambaca gideceğimi herkese duyurmuş olurdum böylece. O gün söz dinlememişsem, bana takılmak için, "Bu gece de kapıya çıkmasak" derdi annem. Birden yüzüme çöken acıya dayanamazlardı ama. Her gecekinden daha önce kapının önüne iskemleler dizerdik. Sonlara kalırdım gene de çok kez. Kahve sırası hangi komşudaysa, o evin çocukları ağızda ıslık sabırsızlıkla dolaşırdı dışarda. Çoğun kızlar katıldığı için özel bir çeki düzeni vardı saklambacın. Sokak fenerleri yanmadan başlayamazdık; ay yoksa uzaklara gidilmezdi. "Anya manya kumpanya"da en son kalan, kız da olsa ebeydi. Bir-iki-üç-dört-beş... diye saymaya başlar başlamaz o, sanki yer yarılırdı da içine girerdi herke. Zaman zaman ortaya düşen birtakım haberleşme ünlemlerinden, ya da şaşırtma göstergelerinden başka çıt çıkmazdı. Büyüklerin arkasına saklanmayı kendime yediremezdim; gündüzden saklanacak yer kestirmekse hile karıştırmaktı oyuna. Bütün umudum, sağdan soldan "oldu"lar çoğalınca, bir esinle en uygun yere seğirtmekti. "Sobe" de sona kalmazdım; dönsün, yenilensin isterdim oyun.

Neler yoktu ki dünyamızda. Bardaktan boşanırca mı yağıyor, kerestecinin sundurmasına sığınır aşık atardık. Kesim evi bize uzaktı, hiç aşığım olmadı benim. Halka çevirip sessizce oynandığı için belki de, bir büyüsü vardı bu oyunun gözümde. Birkaç ev birleşip kıra gittik mi, hemen ağaçlara seğirtir, köşekapmacaya dalardık. Ağaç yoksa, öylesine bir koşmaca tuttururduk

ki bazen, büyükler zorla oturturdu bizi yerimizde. Bazı gün hırsız polis oynardık, bazı gün de kuka; kukanın da mı sakalı bitti, topaca giderdik çayıra. Zindeyken gelsin uzuneşek, yorulunca da mendil oyunu beklerdi bizi:

Yağ satarım bal satarım
Ustam öldü ben yatarım.

Ya o tekerlemeler, oyun tekerlemeleri! Çocukluğun, Türkçenin bütün gerçeküstü dehası; André Breton'a parmak ısırtan bütün o anlam çıkmazları bu tekerlemelerdedir. Tahterevalliyi, "yavalli" diyebilmek için isterdim; kimseyi taşımayı sevmezdim ama,

Altın beşiğe de kim biner
Alacalı bulacalı kız biner

derken tadına doyum olmayan bir söz dizisi yaratmıyormuşum gibi gelirdi bana.

Kim oynuyor şimdi bütün bu oyunları? Kimlerin dilinde bütün bu sözler? Oyunu düşünme konusu yapan, çocuk değildir artık. Oynayan başkaları, başkaları çocuk. Yeniden çocuk olunsa olmam gene de. Oyuncaklar değişti çünkü. Her şeyi hazır alıyorsun dükkândan. Cicilibicili kâğıtlar, renk renk tenekeler, tornadan geçmiş demirler, binbir özenle fabrikada doğranmış tahtalar. Oyuncak trenler mühendis işi, elektrikle yürüyor küçücük tramvaylar. Öyle miydi eskiden -dereboyunda kendiniz yoğururdunuz bilyaları kilden; topacı kendimiz yontar, çivisini kendimiz çıkarırdık; uçurtma çıtalarını kendimiz düzeltir, yapıştırıcı un bulamacını kendimiz koyulaştırır, ak-kızıl kuyruğu kendi elimizle keserdik. Apaçık desenize: Eski özlemi uzaklığın tanığıdır;

yetirdiğini anar, yeniyi yadırgar insan. Aslında, şimdiki çocuklar hiçbir şeyi yadırgamıyorlar şimdiki oyuncaklarda. Kendilerinin olmayan bir şey yok ki ortada. Çağdan çağa oyunlarda görülen değişikliklerin çoğu yüzeyde zaten: Oyunun canı kuraldır, her önüne gelen de değiştiremez kuralları. Herakleitos zamanında da aşık oynanırdı, şimdi de oynanıyor hep aynı biçimde Üç taş neyse Etrüskler zamanında, bugün de o. Bundan yüzyıllarca önce Breughel ustanın *Çocuk oyunları*'nda sergilediklerinden hiçbirinin yabancısı değiliz bugün; körebe yaygındır, kaydırak da; devrik fıçılara ata biner gibi binip yuvarlanmaya da bayılır çocuklar, çimenlerin üstünde tepe taklak atmaya da; bazıları ağaca tırmanarak eğlenir, bazıları da birbirini altıokka yaparak. İp atlamada birinciydi Romalı çocuklar, bugün de seve seve ip atlanıyor her yanda; İzlandalı çocuklar da birdirbir oynuyor, Madagaskardakiler de. Gezgindir oyunlar, dar kafalı çocuk olmaz çünkü. Nerden gelirse gelsin kutsaldır oyun çocuk için. Akla yakın bulduğunu benimser, hoşa gideni alır. Ortaklığı sever çocuklar, yalnız kalmayı değil. Öylesine ulus sınırı tanımayan, ama gene de öylesine köklü bir oyun gömüsü var ki çocukların. Gerçek Dünya Birliğinin başlatıcısı çocuklar oyunlarıyla.

Bizim de oyunlarımız var, büyükler de oynuyor. Ama ben pek "oyun" diyemiyorum onlarınkine. Kestirmeden zengin olmak; nesi oyun bunun? Kumarı gözden gizleyen örtü bu sözcük. Kâğıttan anlamadığın nasıl da belli, diyecekler. Bak bu doğru. Papazkaçtıdan bile haberim yok. İskambil sarmıyor beni. Öbür oyunlar da. Oyuncaklardan başlamadığım için belki de. Bir de şu var: Büyükler oynadı mı, çok kez yapmacık oluyor oyun. Çocuktaki eşsiz ciddilik başka şeylere bırakıyor yerini. Can sıkıntısında ya da iş üzüntülerini unutmak amacıyla oynuyor çoğu

yetişkinler. Araç olmuş oluyor böylece oyun. Öyle değil ki çocuklarda. Oyun demektir baştan aşağı çocukluk. Çocuklarsa, oynaya oynaya insan değerleriyle bezeniyor.

Nerde çocuklar oynuyorsa orda okul var demektir. Gerçekteki bağlantıyı ne güzel yakalamış Lâtince. Hem çocuk oyunu hem de okul, ilkokul anlamına gelir *ludus*. Oyundan bilge bir yetiştirici bulunamaz. Hak ve sorumluluğu oynarken öğrenir çocuk. Oyun oynamayanın kafasına nerden dank edecek mızıkçılığın kötü bir şey olduğu. Yarışmalı oyunlarla öz bilinç gelişir. Oyunlarda kökleşir kardeşlik duygusu. Bazı oyunlar olmasaydı ne "ben" ne de "biz" pekişirdi insanda. Oynarken tanır kendini insan, kendinde ummadığı beceriklilikler bulur da şaşar; ya da kolay sandığı nice şeyi yapamadığını iş başında anlar unutmamacasına. Yaşıtlarının direnciyle oyunda karşılaşmasa, kendisinin olmayan başarılara imrenmeyi nerden bilecekti çocuk? Başkalarını sevmeyi, başkalarını saymayı oyuna borçlu herkes. En inanmış toplumcular, sallantısızca söyleyebiliriz bunu, en iyi oyun arkadaşlarıydılar çocukken. Oynamanın armağanı hoşgörü; bu en güzel erdem.

Bırakın oynasın çocuklar. Onlar oynamıyorsa biz utanalım. Bombalı uçaklarla, toplu tüfekli tanklarla birbirimizin üstüne çullanıyoruz sık sık; bir azınlık zıkkımlanacak diye yüz milyonlarca insanı açlıktan inletiyoruz. Çocukları düşünen yok gürültü patırtı arasında. Onların oynayamaması umurunda değil kimsenin. Çok geçmez ama, çocuk olmadan büyüyenler hınçla, kinle, oyunsuz bir yetişimin baskılı tepkisiyle el atacaklar pek çok şeye. Gelecekteki korkunçluklar, bugün oyun olanaklarından yoksun kıldığımız çocukların eylemi.

HAZRETİ İSA SARIŞIN MIYDI?

Gezdiğim ülkelerde, yolum düştükçe cami, kilise ve havra gibi ibadet yerlerini de ziyaret etmek âdetimdir. Çünkü oraları, huzur ve sükûn arayanlar için birer sığınaktır. Türkiye'de olduğum zamanlar, camilerin yumuşak ve dinlendirici havası içinde biraz da kendimi dinlemek fırsatını bulurum. Yabancı ülkelerde, Hıristiyan ve Musevi ibadet yerleri benim için caminin alternatifleridir. Neden olmasın? Avrupa'daki Türk işçilerinin karşılaştıkları güçlükleri izleyebilenler, yıllar önce Bayram namazını eda etmek için yer bulamayan işçilerimizin Münih'te bir katedralde namaz kıldıklarını hatırlayacaklardır. İslâmı, hurafe ve bağnazlıktan soyutlayabilenler için "Her tapınağın bir Tanrı evi olduğu" düşüncesi doğal olmak gerek... Ama konumuz bu değil şimdi; Hazreti İsa'dır.

Geçen yıl Finlandiya'da iken uğradığım bir Lüteryan kilisesinde, "altar"ın üstündeki Hazreti İsa'ya bakarken, Hıristiyan peygamberinin hemen dikkatimi çeken özelliği, dışardaki Finlilere çok benzeyen sarışın bir tip olmasıydı. O anda, yıllar önce Alman öğrencilerimle tartışmasını yaptığım, Amerikalı zenci yazar John Henrik Clarke'ın bir kısa öyküsünü hatırladım. O hikâyede, Muskogee zenci okulunda bir öğrenci, doğum günü olduğunu bildiği öğretmenine, kendi yaptığı siyahî bir Hazreti İsa resmi hediye eder. Öğretmen, hiç beklemediği bu armağan karşısında şaşırır, ama durumu tatlıya bağlamış olmak için memnun görünür ve öğrenciye iltifat eder. Nasıl olup da böyle bir resmi yaptığını sınıfına anlatmasını isteyince çocuk der ki:

– New York'ta oturan amcam, zenci tarihi öğretmenidir. Geçen yıl bize geldiği zaman, bana "Tarih yapan büyük zenciler"i anlatmış ve demişti ki, "Zenciler vaktiyle yeryüzünün en ileri milleti idiler. Beyazların kendilerine mal ettikleri Hazreti İsa'nın ise bizden, yani siyah olmadığını kimse kanıtlayamaz..." Ben de bu resmi kendi içimden geldiği ve düşündüğüm gibi yaptım!

Hikâyede, sınıf öğretmeninin doğum günü, aynı zamanda büyük tatile girerken derslere son verildiği gündür. Okul salonunda, yetenekli öğrencilerin yaptığı resimler ve el işleri sergilenmektedir. Bu özel günde bir beyaz müfettişin gelmesi de usüldendir. Nihayet gelir ve tören başlar. Bu arada beyaz müfettiş sergiyi gezmek ister. Ama küçük öğrencinin zenci Hazreti İsa'sını görünce küplere biner. Arkasından, siyahî başöğretmenden hesap sorar. Müdür büyük bir cesaretle:

– Öğrenciyi bu resmi yapması için ben özendirdim. Hazreti İsa'yı öyle yapmasında ise bir sakınca ve kusur görmüyorum. Diğer ırklarda da ressamlar, Tanrı'yı kendi ırklarına benzetirler. Zenciler için neden öyle olmasın? Belki de Hazreti İsa gerçekten bir zenciydi. Çünkü doğduğu yerde vaktiyle siyah derili insanların yaşadığını biliyoruz.

Tabiî, bunun üzerine iş çığrından çıkar ve siyahî okul müdürü aynı gün görevinden kovulur.

Şimdi rahmetli olan bir İngiliz dostum, Alan Spencer Hindle, bana, Habeşistan'dan getirdiği, üstü pencere gibi kapaklı, küçük bir ikon armağan etmişti. O gün, ikonun kapağını açtığım zaman ben de şaşırmıştım. Siyahî bir Meryem Ana ve kucağın-

da bir zenci İsa ile ilk kez karşılaşıyordum. Ama şaşırmaya ne gerek var? Zenci müdürün söyledikleri ancak mantık ürünüdür. Yunan bilgesi Xenophon der ki:

– Bir Habeşli, Tanrı'yı siyah tenli, bir Trakyalı ise mavi gözlü tasavvur eder. Öküzler ve atlar da Tanrı'yı hayal edebilselerdi, onu ancak kendi surelerinde düşünebilirlerdi.

Uzak ve Güneydoğu Asya'ya hiç gitmedim. Her hâlde Çin ve Japon Hıristiyanları kiliselerinde çekik gözlü bir Hazreti İsa önünde diz çökerler. Almanya, İngiltere, Fransa ve diğer Batı ülkelerinde İsa Peygambere ve Madonna'ya kendi fizyonomilerini aşıladıkları gibi.

John Henrik Clarke'ın öyküsündeki beyaz müfettiş her hâlde yazarın uydurduğu bir tip değildir. Dünyanın sözüm ona "Büyük Demokrasi"si Amerika'da sayısız örnekleri görülmüştür. İnsan eşitliği kavramına ve insan haklarına toz kondurmayan Batı Avrupa ülkelerinde, bir günlüğüne de olsa, kiliselerinde siyahî bir "konuk Hazreti İsa"ya tahammül ederler mi dersiniz?

(Şubat 1989)

KÜLTÜR SOKAĞI, SOKAK KÜLTÜRÜ

"Kültür Sokağı" veya "Sokak Kültürü"... Son elli yıldır kültür ve sanatın şekilcilikten kurtarıldığı Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerinde bu iki deyimi birbirinin yerine kullanabilirsiniz. Aslında, "sokak"la "kültür"ü kucaklaştıran deyimlerdir bunlar. Kültür ve sanatın çoktandır dam altına sığamadığı; konser salonla-

rından, tiyatrolardan, akademilerden sokağa taştığı bu ülkelere doğudan gelinmedikçe, hareketin değerini gereğince algılamak güçtür. Bu "sokağa taşma" gerçekleşmedikçe de, "kültür" dediğimiz mayayı abus çehreli olmaktan kurtaramaz; geniş halk kitlelerine mal edemezsiniz. Yirminci yüzyılın son çeyreğinin de bitmesine on yıl kala doğulu toplumları neredeyse yerinde saydıran şey, "kültür"ün oralardaki somurtkan ve halka tepeden bakan çehresidir. Bu ülkelerde pahalı konserlere gitmedikçe dört başı mamur müzik dinleyemezsiniz. Konser salonları dışında kulaklarınıza ve beyninize sadist bir zevkle doldurulan piyasa şarkıları ve arabesk gibi süflî çığlıklarla yetinmek zorundasınız. Konferanslar ve sempozyumlar yüksek düzeydedir ve sokaktaki vatandaşın, camide vaaz dinlemekten başka olanağı yoktur.

Milliyet Sanat'ın 1 Temmuz sayısındaki yazıma "Kültür ve Uygarlık" başlığını koyarken, o çerçeveye sokamadığım "sokak kültürü"nü düşünüyordum. Bu, daha değişik bir açıdan "kültür"e bakış olmalıydı. Hayatın ta içinden, günlük alış verişe çıktığınız veya hafta sonlarında kenti gezdiğiniz zaman sokak ve meydanlarda karşılaştığınız, sevimli ve gülümseyen kültür... Doğu ülkelerinde salt bedene yönelik mide ve giyim kültürü ile dolup boşalan caddeler, Kuzey ve Batı ülkelerinde buna bir "ruh" ekler; onu, manevî ve ruhsal zevkleriyle "insan" dediğimiz varlığa tamamlar. Oralarda, trafiğe kapalı caddeler, meydanlar ve yer altı istasyonları, özellikle hafta sonlarında kültür ve sanatın sokağa taştığı yerlerdir. Kuzeye yaptığım bir gezide beni en çok etkileyen de bunlar oldu. Öbek öbek toplanmış insanları, ya genç bir müzisyenin kemanını dinlerken, ya da yine gençlerden oluşan bir grubun tiyatro oyununu seyrederken gö-

rürsünüz. Gezim, böyle unutulmaz sahnelerle süslendi. Celle'de bir meydanda, değişik giysiler içinde güzel bir kızın kemanından nefis çigan müziği dinledik. Bitirince kendisiyle biraz sohbet ettim. Bu arada ne iş yaptığını sordum. Konservatuvar öğrencisi imiş. Yerde açık duran keman kutusuna ben de gönlümden kopan parayı koyduğum zaman, hiçbir kompleks izi taşımayan güzel yüzüne pembe bir tebessüm yayıldı; tekrar tekrar teşekkür etti.

Başka bir caddede küçük bir tiyatro grubu gördük. Makyajlı dört genç, günlük giysileri içinde tek perdelik bir oyun sergiliyorlardı. O kadar başarılıydılar ki, profesyonel oyuncu sandık. Belli ki cep harçlıklarını ve öğrenim masraflarını karşılamaya çalışıyorlardı.

Diğer bir kente, güzel bir havada, Hannover'den gelen gençlik orkestrasının müziğini dinledik. Uzun uzun alkışlanınca üç parça daha çaldılar. Dinleyenler arasında her kuşaktan kadın ve erkekler vardı. Çocuğunu omzuna almış babalar, diğerinin elinden tutmuş anneler, tekerlekli sandalyelerde sakat insanlar... Hepsi, bu "sokağa taşan" sanat ve kültürün öğrencileriydiler.

Kaldırımlarda, meydanlarda, renkli tebeşirlerle yere büyük portreler yapan ressamlar görürsünüz. Sanat müzeleri önlerinde daha çok görülen ve içerideki sanatın âdeta halka uzantısı olan resim sergileri, her sınıftan Avrupalının durup göz ve ruh zevkini tatmin edebileceği yerlerdir. Güneşli tatil günlerinde parklarda, resmî bandoların verdiği halka açık konserler, kültür ve sanatta devletin halkla birleştiği vesilelerdir. İngiltere'ye son gidişimde, böyle bir bandonun şefliğini oradaki dinleyicilerden bir kadının üstlenmesi, bu bütünleşmenin güzel bir örneği idi.

Avrupa'nın yalnız metropollerinde değil, küçük kasabalarda da liberal ve demokrat toplumların bu tür düzey ölçülerini görebilirsiniz. Ve bu sanatçı gençlerin hiçbiri, toplum gözünde "tiyatrocu, şaklaban, kemaneci veya dilenci" değildir.

*

Kaç on yıldır tiyatronun kitlelere mal edilemediği, kâğıt fiyatları yüzünden kitap, hatta gazete alıp okumanın parasal bir sorun haline geldiği, konser salonlarının "sokaktaki adam"a kapılarını açmadığı ülkemizde halkın kültür düzeyi, kültür ve sanat dünyasına yalnız "paralı"nın ve "aydın"ın lâyık görüldüğü "kapalı devre" kültür politikaları yüzünden daima güdük kalmıştır. Bütün bu imkânlar halka doğru ve halk için, karşılığında bir şey beklenmeden yapılan bir ulusal harekete dönüşmedikçe, kültür seviyesini yükseltecek eğitimi yalnız okullar ve üniversitelerden beklemek aşırı bir iyimserlik olur. Devlet düzeyinde bugün de devam eden görgüsüzlük ve gösterişlerle israf edilen bunca yılın sosyal bünyemizde açtığı uçurumu biraz olsun kapatmak için, özlediğimiz devlet öncülüğünde kültür ve sanat kuruluşlarına büyük görevler düşmektedir. Fildişi kuleden inmenin zamanı çoktan gelip geçmiştir. Uygar dünyanın peşinden bir yerlere varabilmek için, boşa geçen zamanı telâfi etmek zorundayız. O "yerlere" varabilmenin güvencesi de "Şarkkâri" "çağ atlama"lar değil, uygarlık denen "nur"a beyinlerimizle koşmaktır. Atatürk'ün görgülü devlet anlayışı ve ülküsü, gücünü bu nurdan alıyordu.

(Şubat 1990)

Fethi NACİ (1927 -)

ŞAİRLER SÖZCÜKLERİ Mİ SEVİYORLAR, KADINLARI MI?

Yahya Beyin o beyiti takıldı dilime, tekrarlayıp duruyorum:

Kâşki sevdiğimi sevse bütün halk-ı cihan
Sözümüz cümle heman kıssa-i cânan olsa

Hep sevgilisinin sözünü edebilmek için herkesin sevgilisini sevmesini istiyor şair... Böyledir bizim Divan şiirimiz: İnsanî duygulardan soyutlanmıştır genellikle, salt bir biçim, bir söyleyiş ustalığı ardındadır. Yahya Bey, o beyiti söyledikten sonra kim bilir nasıl mutlu olmuştur bu "buluş"u için... Gerçek bir sevgilisi olsa böyle bir söz edebilir miydi? Ama Divan şiirinde aşk şiirleri gerçek sevgililer için yazılmaz ki... Cemal Süreya'nın bir yazısını anımsıyorum: Divan şiirinde hiçbir sevgilinin adı yoktur, diyordu. Divan şairi için önemli olan kendi sevgilisi değil, soyut bir sevgili kavramı; bunun için, Karacaoğlan'ın şiirinde bulabildiğiniz o somut sevgili "kadın"ı Divan şiirinde bulamazsınız.

Gene de çok seviyorum Yahya Bey'in beyitini. Önce, güzel söylenmiş. Sonra, bizim sevgililerimiz için değilse de sevdiğimiz kimi şeyler için geçerli: Biz de sevdiğimiz bir şiirin, bir romanın, bir resmin, bir müziğin "bütün halk-ı cihan" tarafından sevilmesini istemez miyiz, sözü hemen sevdiğimiz sanat eserine getirmek istemez miyiz? Böyle olmasa "eleştiri" diye bir şey olur muydu?

Birinin gerçekten sevdiğini başkaları da sevse ne olur?

Bizim oralarda (Karadeniz'de) cinayet çıkar! Bir Karadeniz yolculuğunda, arabanın teybinde, yol boyunca Ümit Tokcan'ın Karadeniz türkülerini dinlerken farkına vardım: Karadeniz aşk türkülerinin çoğu, aynı zamanda, ya cinayet türküsü ya mapushane türküsü! En hafifi,

Sokak başı meyhane
Asmadandır kapısı
Ben gözüme aldırdım
On beş sene mahpusu

diye başlıyor. Sevgili gerçekten yaşayan biri olunca tepki de böyle oluyor. (Daha uygarca tepki, boşanmak.)

Şairler için önemli olan ne aşk, ne de kadınlar, sadece şiir, Orhan Veli, bir şiirinde,

İmkânsız şey
Şiir yazmak
Âşıksan eğer

diyordu; şair haklı: Çünkü aşk şiirleri "aşk"la değil, "sözcük-ler"le yazılır.

Şairlerin gerçek sevgilileri belki de sözcüklerdir.

"TÜRK TOPLUMUNUN DEĞERLERİ"

TÜSİAD'ın (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği) 1991 Eylülünde yayımladığı bir araştırma var: "Türk Toplumunun değerleri". Ön sözde, 1990-1991 Dünya Değerler Araştırması çerçevesinde yapılan "Türk Toplumunun Değerleri" adlı bu ça-

lışma Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslar Arası İlişkiler Bölümü öğretim üyeleri Prof. Dr. Üstün Ergüder, Prof. Dr. Yılmaz Esmer ve Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu tarafından hazırlanmıştır." deniyor.

Araştırmacılar, "Ülkemizin 16 ilinden çekilmiş 1030 kişilik temsilî bir örnekte 1990 yılının Ekim ayında", "18 yaşından büyük bireylere", bir "mülâkat cetveli"ne göre, 11 konuda sorular sormuşlar, aldıkları cevaplara göre ortaya çıkan "sosyo-ekonomik değerlerlerle ilgili bulguları"nı özetlemişler.

Yer darlığı yüzünden sadece "Piyasa Ekonomisi ve Devlet" başlıklı bölüm (ss. 46-48) üzerinde duracağım.

"İşletmelerde özel mülkiyet mi, devlet mülkiyeti mi?" sorusuna cevap verenlerden % 50.4'ü "işletmelerin devlet mülkiyetinde" olmasından yana; % 32.3'ü "işyerlerinde özel mülkiyet teşvik edilmeli" diye düşünenler; % 17.3'ün bir fikri yok (Tablo 20).

Tablo 21'de "Devletin kişinin geçimine katkısı" konusundaki düşünceler araştırılıyor: "Geçime devlet yardım etmeli" diyenlerin oranı % 71.3; "geçim için devletten yardım beklenmemeli" diyenler % 28.3. (Burada 0.1'lik bir hata var, düzelti yanlışı olduğunu sanıyorum. İlk 4 oranı toplayınca % 28.3 çıkıyor, oysa yandaki "kümülatif" sütununda % 28.4 yazıyor: Doğru olan bu. Çünkü ilk yüzdeler sütununu toplayınca 100.0 çıkmıyor, 99.9 çıkıyor. Düzeltmeni işten atmamaları ricasıyla ilgililerin bilgilerine sunulur.) Kararsızlar, % 15.3. Yer yer kır çiçekleri (Gelincikler! Gelincikler!), uzakta harap evler, bir köşede de "ilkel bir resim gibi bir at arabası" ... At arabası, dolaşmıyor-

du, terk edilmişti. Yalnızca sessizlik, kır çiçekleri ve at arabası... Garip bir hüzün... Van Gogh'un at arabalarını anımsıyordum.

Bir süre çalıştık. Özdemir yoruldu. "Yahu, biraz şiir okuyalım" dedi, Dağlarca'nın çok sevdiğimiz *Çocuk ve Allah*'ını bulup getirdi, başladık şiirler okumaya: "Yemek hazır" diye kapıyı biri tıkırdatıncaya kadar... Öğle yemeğini hep birlikte yedik. İlk eşi, ilk çocuğuna hamile idi.

Öğleden sonra da bütün iyi niyetimizle çalışmaya çalıştık, ama olmadı: Gene Dağlarca, gene *Çocuk ve Allah*...

Ertesi sabah sınav vardı. Hocamız, Ord. Prof. Ömer Celâl Sarç'tı. Benim sınavım iyi geçti. Sınav salonunda Özdemir'i bekliyordum. Hoca ilk soruyu sorar sormaz, "Hocam, bu sabah çocuğum oldu, çalışamadım, özür dilerim, eylülde gelirim." dedi. Hoca şaşırdı, bir şey diyemedi. Sınav salonundan birlikte çıktık. Özdemir, derin bir "Ohhh" çekti, "Yalan söylemekten başka..." diye başladı, sözünü bitirmedi: Bir daha da Fakülteye uğramadı.

Sonraları hep içki masalarında karşılaştık. Ben kafayı çekince hep "Yahu o arsa ne güzeldi..." diye başlardım. Özdemir, "Sorma," derdi, "Hep apartmanlarla doldu oralar." Sonra, masadakilere, "Bu Naci çok uğraşmıştır şu Fakülteyi bitirmem için..." derdi.

"Ben Değildim" adlı şiiri şöyle biter:

Bir kitap okuyordun, dalgın...
İçinde insanlar seviyor, ya da ölüyorlardı.
Genç bir adamı öldürdüler romanda

Korktun, bütün yininle ağlamaya başladın...
O ölen ben değildim.

Ne hazin: Özlediğim ölüler, özlediğim dirilerden daha çok... Yoksa yaşlılığın gerçek tanımı bu mu?

(İstanbul, 25 Mayıs 1993)

YAHYA KEMAL'LE NÂZIM HİKMET'E DAİR

Geçenlerde, bir yazımda bir yanlış bilgiyi düzeltirken, Yahya Kemal'e "Nâzım Hikmet'in öğretmeni" denebileceğine değinmiştim.

Asım Bezirci, o çok yararlı *Nâzım Hikmet* adlı araştırmasında, bu konuya gerekli açıklığı getiriyor. Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın yardımıyla Heybeliada Bahriye Mektebi'ne girer Nazım: "Şair Yahya Kemal de orada öğretmendir." (Nâzım'ın öğretmeni olup olmadığı belli değilse de...)

Daha önemlisi: "Yahya Kemal'in Celile Hanıma (Nâzım'ın annesi. -FN) eğilim duyduğu ve onunla ilişki kurduğu söylenir. Nâzım Hikmet'in şiir sanatını öğrenmesinde onun da payı vardır. Örneğin, 1918 güzünde yazılan ve *Yeni Mecmua*'da yayımlanan "Hâlâ Servilerde Ağlıyorlar mı?" şiirini gözden geçirmiş, birçok yerlerini düzeltmiştir."

Bizim kuşak Yahya Kemal'e epey haksızlık etmiştir: "Yattık bülend servlerin gölgesinde şâd / Dehrin bu hay u huyuna mecbûl-i hendeyiz" gibi bir beyit yazması, bize, bağışlanmaz bir

vurdum duymazlık olarak gelirdi, güzel şiirlerini de görmezlikten gelmek zorunda hissederdik kendimizi...

Yahya Kemal'in büyüklüğünü, Türk şiirindeki önemini çok daha sonraları öğrenebildik. Bu konuda yararlandığımız en büyük kaynak, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın yazıları ve *Yahya Kemal* adlı incelemesi oldu.

Yahya Kemal, önce Edebiyat-ı Cedide'nin diline, beğenisine, şiir anlayışına karşı çıkar: *Edebiyata Dair* adlı kitabında, "Önce Edebiyat-ı Cedide'nin lisanından, zevkinden ve şiir telâkkisinden kurtuldum." der. Ne var ki bu kadarı yetmez elbette; Türkçeyi çıkmazdan, yanılgılar batağından kurtarmak, aydının da halkın da anlayacağı bir Türkçeye ulaşmak, Yahya Kemal'in deyişiyle, "Türkün evde ve sokakta konuştuğu dil"e ulaşmak, bu Türkçeyle bir şiir dili kurmak gerekir: Yahya Kemal, bu akıl almaz ölçüde güç işi başarmıştır. Tevfik Fikret, 1912'de, "Doksan Beşe Doğru"da, "... Evza'ı şeb-engîzini bir bûm-î habîsin. / Hâlâ o vesâvis, o desâyis, o mefasid!" diye yazmayı sürdürürken, Yahya Kemal, daha 1910'da, şöyle bir dil ve şiir yaratmıştı: "... Gittim o son diyara ki serhaddidir yerin / Hâlâ dilimdedir tuzu engin denizlerin ... / ... Gördüm deniz dedikleri bin başlı ejderi..."

Nasıl yaratabilmiştir Yahya Kemal bu şiirin dilini? Eski şiirimizden yararlanarak... Tanpınar'ın "asıl klâsiğimiz" dediği "birkaç yüz mısra"dan yararlanarak. Tanpınar, *Yahya Kemal* adlı incelemesinde şöyle der: "Hâlâ bile Türkçede yerine oturmuş mısra, velveleli, sakin, her şeklinde dilin hakkını veren mısra, umumî zevkin eskilerden zamanla seçtiği birkaç yüz mısradır. Asıl klâsiğimiz kabul edilmesi icap eden bu birkaç yüz mısraın

çoğu da bilhassa başta Fuzûlî, Bâkî, Nedim, Galip, Nefî, Neşatî olmak üzere sekiz dokuz şairin eserinden gelir."

Yahya Kemal, içinde yaşadığı dönemin, Edebiyat-ı Cedide dilinin, Tanzimat dilinin üzerinden atlayarak, eski şiirimizin birkaç yüz dizelik şiir birikiminden yararlanmasını bilmiş, böylece, hem bir yeni şiir dili kurmuş, hem de "geleneksel şiirimizin sesi"ni bulmuştur.

Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler* adlı kitabında, şöyle diyor: "Yahya Kemal'i başka bir milletten bir şaire benzetmek lâzımsa Puşkin'e benzetebiliriz. Onun gibi gelecek nesillerin hesabına kapılar açmış, bize, dilimizle milletimizin şuurunu getirmiştir."

Ben de Yahya Kemal'in gelecek kuşaklar hesabına kapılar açtığına, başarılması olanaksız gibi görünen bir işi başararak uluslaşma sürecinden önce şiirimize ulusal dili getirdiğine inanıyorum.

Sadece bu yaptığı bile onu her zaman saygıyla anmamıza yeter.

(Bodrum, 2 Temmuz 1993)

Cemal SÜREYA (1931 - 1990)

SÖZCÜKLERİ DEĞİŞTİRMEK

Şair dostum A. Remiz'le oturmuş, Oktay Rifat'ın eski şiirlerini okuyoruz. Vaktiyle coşkuyla okuduğumuz parçaların çoğu bugün de aynı tazeliği, kıpırtıyı taşıyor. Oktay Rifat son kırk yıllık şiirimizin belkemiği olmuş bir sanatçı. Bunu yalnız ben söylemiyorum. İlhan Berk de, Ece Ayhan da, aynı kanıda. Geçen de Can Yücel'le konuşuyorduk, o da öyle söyledi. Bilmem şimdi düşüncesini değiştirdi mi, eskiden (on beş yıl kadar önce) Ahmet Arif de Oktay Rifat'a özel bir yer tanırdı. Eleştirmenlerin çoğuna sorarsanız, aynı karşılığı alırsınız. Şiirimize araştırma duygusunu getirmiş bir şair Oktay Rifat. Bu yönüyle 1946-1960 yılları arasında şiir yazan, şiirle ilgilenen hemen herkesin üzerinde bir ağırlığı olmuştur. Ayrıca Türkçenin bugünkü durumunu almasında, sivilleşmesinde, denebilirse, "materyalize" olmasında en büyük paylardan biri (birincisi değilse) onundur. Bunu da nasıl yapmıştır biliyor musunuz? Konuşma dilinin yalınlığından, türkülerin tadından hiçbir zaman ayrılmayarak.

Oktay Rifat'ın eski şiirlerini okurken bir şey dikkatimi çekti. Kitaplarının yeni baskılarında bazı sözcükleri değiştirmiş. Eski bulduğu sözcükleri yenileriyle değiştirmiş. Söz gelimi, "Günüm neşeyle uzun" dizesini, "Günüm sevinçle uzun" hâline getirmiş.

Bir şiiri yeniden yazmak başka, onun bazı sözcüklerini dil kaygısıyla değiştirmek başka. Gerçekte, otuz yıl önce yazılmış bir şiiri yeniden yazma çabasını da pek anlamıyorum ben. O şi-

ir belli bir dönemin belli bir duyarlık ortamının, belli bir dil bağlamının ürünüdür. Ve olduğu gibi kalmalıdır. Kitap hâline gelmiştir, eleştirilerde anılmıştır, antolojilere o hâliyle girmiştir.

Dil kaygısıyla bazı sözcüklerin yenileriyle değiştirilmesi ise bence daha sakıncalı bir şey. Şiiri bir yapaylığa götürür. Şairin, kendi yapıtındaki sözel eytişime pek inanmadığını da gösterir. Gerçi yeni seçilmiş sözcük de şairin sözcüğüdür. Ama otuz yıl önceki sözcüğü değildir.

Bir nokta daha var. Şair otuz yıl önce yazdığı dizeyi bir bütün olarak yazmıştı (sözcüklerin tek tek toplamını yapmamıştı; dize, kendiliğinden, o güne göre birbirini besleyen sözcüklerin bir çeşit bileşimi olarak toptan ortaya çıkmıştı). Diyelim şair dizelerde sözcük değişikliği yapacak, o zaman da dizeyi yeniden kurması gerekmeyecek midir?

Öyle olmuyor. Birçok şairimiz eski dizelerindeki sözcükleri cımbızla çekip yerlerine teker teker yeni sözcükler atıyor. Yalnız Oktay Rifat'ta değil, daha birçok ustada gördüm bunu. Dil devrimiyle gelen bir sıkıntı sonucu mu bu? Öyle olsa gerek. Ama yeni sözcüklerin yeni şiirlere saklanması, eskileriyle oynanmaması daha doğal, daha sağlıklı bir iş değil mi? Böylece şairin izlediği yol dil açısından da daha belirgin olarak ortaya çıkacak, o açıdan olan gelişim de hemeninden belirecektir.

Yaşar Nabi Nayır da şiirlerinin yeni baskısında bu yola girmişti. Talip Apaydın'da da gördüm aynı şeyi. Fazıl Hüsnü Dağlarca'da da.

Dağlarca'nın bir savı var. Geçende tartıştık da bunu kendisiyle. İstiyor ki belli bir döneminden sonra şiirlerine Türkçe, öz

Türkçe olmayan tek sözcük girmesin. Bana şiiri sınırlamak gibi geliyor bu. Hele Dağlarca gibi başlangıçtan beri Türkçeyi kaba (brüt) hâliyle ele almış, sanat serüveninin büyük ve yaratıcı dönemini öyle bir ortamda geçirmiş bir şair için.

Hadi, Dağlarca'nın bu savını, onun yeni bir evredeki özgünlüğü sayalım ve anlamaya çalışalım. Ama otuz kırk yıl önce yazılmış şiirlere doğru bir düzeltme işlemine girmek niye?

Ya günün birinde eski şiirlerimize damlattığımız yeni sözcükler de gözden düşerse, onların da yenileri ortaya çıkarsa?... O zaman ne yapacağız?

En iyisi eski yapıtlarımızı olduğu gibi bırakalım. Yenilerine yönelelim. O zaman öyleydik. Şimdi böyleysek, yeni yapıtlarımız da böyle olsun

(1980)

Talât Sait HALMAN (1931 -)

ATASÖZÜ ANITI

Almanların bir atasözü diyor ki: "Bir ulusun değerini atasözleriyle ölçün." Böyle bir denektaşı kullanırsak, göğsümüz haklı olarak kabarır. Biz, atasözleri zengin, kıvrak ve derin olan milletlerdeniz. Aklımızın ve gönlümüzün özlü gerçeklerini imbiklerden geçirerek atasözlerine, özdeyişlere, veciz sözlere koymuşuz damla damla.

"Anıt" diyebileceğim bir yeni bir derleme bizdeki atasözü zenginliğini kanıtlıyor. Yeni yayımlanan 600 sayfalık bir kitap. Başlığı, "A Dictionary of Turkish Proverbs" (Türk Atasözleri Sözlüğü)... İçinde 5.000'den fazla atasözümüz var İngilizce çevirileriyle... "Sabır", "Eğitim", "Barış", "Zaman", "Güven" gibi 172 kavrama göre kategorilere ayrılmış olan bu atasözlerinin her biri önce Türkçe veriliyor, sonra İngilizce çevirisi ve izahı, sonra da başka dillerdeki ya da yazarlardaki karşılıkları veya benzerleri...

Bu çetin ve titiz derlemeyi Metin Yurtbaşı adlı olağanüstü çalışkan bir genç subay yapmış. Kendisi, Hava Öğretmen Kıdemli Yüzbaşı... Hava Kuvvetleri'nde Terminoloji Uzmanı olarak çalışıyor. Belli ki İngilizcesi çok kuvvetli. Çözümü zor nice çeviri sorunlarının üstesinden gelmiş. Ortaya çıkarttığı eser, Türk kültürüne yurt içinde ve dışında büyük yararlar sağlayacaktır. Ele güne gösteriyor ki Türk atasözleri, başka her ülkenin atasözleriyle sayı bakımından da, hikmet bakımından da, söyleyiş güzelliği bakımından da kolayca boy ölçüşür, ötekilerin ço-

ğunu yaya bırakır. Bu derleme, kültürümüzün yaratıcılığının sıradan bir kanıtı değil, görkemli bir anıtı...

Kitabın Almancası da hazırlanmaktaymış. Ve sonra, belki gelecek yıl, Yurtbaşı yalnız Türkçe olarak bir büyük derleme yayımlayacak: 15.000 Türk atasözü.

Yurtbaşı'nın kitabı konusunda dünyanın ileri gelen atasözü uzmanlarından, *Proverbium* dergisinin editörü Prof. Wolfgang Mieder ile görüştüm. "Olağanüstü bir eser" diyor. "Pek az ulusa nasip olmuş bir çalışma bu. Bir magnum opus", yani "büyük yapıt". Havsalaya sığmayan bir başarı. Bu derleme, sahamızın temel eserlerinden, başlıca kaynaklarından biri olacak. Almancasının çıkacak olmasına da çok seviniyorum. Ben, Amerika'da profesörüm ama, aslen Almanım. Biliyorum ki "Türk atasözleri" Almanca olarak yayımlandığında Almanlar, Türk sözlü kültürünün zenginliğini iyice anlayacaklar. Bir de görecekler ki Türk kültürü evrenseldir. Atasözlerine süzüp yerleştirdiği düşünceler, duygular, değerler başka uluslarınkine benzemektedir. Belki diyorum bu anlaşılırsa Almanya'da Türklere karşı zaman zaman gösterilen olumsuz tavırlar yatışır, değişir".

"A. Dictionary of Turkish Proverbs" için ön sözü, ülkemizde Fulbright bursuyla bir süre çalışmış olan Amerikalı uzman Steven E. Hegaard yazmış. Çok anlamlı, aydınlatıcı bir yazı. Kitapta, kapsamlı bir bibliyografya ile "atasözleri hakkında atasözleri" başlıklı ilginç bir derleme de var. Ve 200 sayfalık bir endeks (dizin), kitabın içindeki binlerce atasözünün kolayca bulunmasına yardımcı oluyor. İnsanın elinden düşüremediği, yıllar yılı başvurarak Türkçemizin atasözleri denizinden inciler çıkaracağı bir eser.

Atasözlerimiz, İngilizceye zaman zaman aktarıldı. 1897'de E. J. Davis adlı bir papaz, Londra'da "Osmanlı Proverbs and Quaint Sayings" başlığı altında 4 binden fazla Türk atasözünü bir araya getirmiştir. Bu, aslında, Ahmet Mithat Efendinin büyük derlemesinin İngilizceye yer yer çok güzel, yer yer feci yanlışlarla aktarılmasıdır diyebiliriz. Geçtiğimiz kırk yılda daha küçük, ama çeviri bakımından çok iyi başka kitaplar yayımlandı: Mübin Manyasiğ, Hulusi Çekiç, Aydın Dağpınar ve Nejat Muallimoğlu...

Yurtbaşı'nın kitabı, şimdiye kadar yayımlanmış en geniş kapsamlı ve yetkin derleme... Tek bir çalışkan insanın kendi boş vakitlerinde yarattığı bir eser... Bu kitabı ve arkadan gelecek olan Almanca derlemeyi ve sonra da 15.000 atasözünden oluşan Türkçe kitabı, dilerim, yurt içindeki ve dışındaki okurlar, üniversiteler, özel kuruluşlar, kütüphaneler desteklerler. Kültür Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, bankalar, vakıflar da, umarım, dağıtımına ön ayak olurlar. *Turkish Daily News* yayımlamakla ne iyi etmiş. Ama asıl büyük aferin, candan alkış Yüzbaşı Yurtbaşı için, Batılıların "vade mecum" diye bir deyimi vardır; "Elden düşmeyecek kitap", "baş ucu kitabı", "onsuz yapılamayacak kitap" gibi anlamlarda kullanılır. Yurtbaşı'nın atasözleri derlemesi, gerçek anlamda bir "vademecum".

A. Turan OFLAZOĞLU (1932-)

ŞAİR SÖZÜ

Ger derse Fuzulî ki güzellerde vefâ var

Aldanma ki şair sözü elbette yalandır

Divan şiirinin gündelik yaşamdan kopuk olduğunu ileri sürenler, Divan'ın en büyük ustalarından Fuzulî'yi tanık göstererek "O bile, bakın, şairin gerçek dışı şeyler söylediğini açıkça belirtiyor" derler. Bir görelim gerçek mi derler.

Fuzulî, güzellerin vefasız sayıldığını, hatta kendi kültür çevresinde bunun orta malı bir gerçek olduğunu biliyor. Bu çevrede hemen herkes, kendi sevgilisi vefalı olsa bile, ortak estekik gereği, güzellerin vefalı oldukları söylendiğinde dahi, onların vefasızlıklarını düşünecektir.

Fuzulî, denebilir ki, burda şakalaşıyor bizimle; şair sözünün yalan olduğunu söylerken, bıyık altından güler gibidir. "Ben güzellerde vefa var dersem bile, siz inanmayın" diyen şair, herkesin bildiği şeyi tersten alıp bir daha dile getirerek pekiştirmiş oluyor: Güzeller vefasızdır. Öyle ya, vefalı olsalardı, vefalarından sık sık söz ederler miydi şairler? Fuzulî'nin bağlı olduğu estetik anlayışa göre, güzelin vefasız olması gerekir, çünkü vefalı sevgili elde birdir, yitirilmesi konusunda kaygı çekilmez; bu da insanı tembelleştirir, oysa şairin hayal gücü sürekli islim üstünde bulunmalıdır. Fuzulî bir başka yerde "Hayal ile tesellidir gönül meyl-i visal etmez" demekle, sevgilisine kavuşmak isteme-

diğini belirtmekle, bir bakıma, onun vefasızlığına yol açmış, ona vefasız olma hakkını tanımış olmuyor mu?

"Şair sözü elbette yalandır" diyor, "elbette" ile pekiştiriyor anlamı. Nedir buradaki "yalan?" Ortak gerçeğe aykırılık mı, gerçeğin kötü, zararlı bir biçimde çarpıtılması mı, gerçeği tehlikeye düşürecek söz mü? Yine bir başka yerde aynı şair bakın ne diyor: "Gelin ey ehl-i hakikat çıkalım dünyadan/ Gayrı yerler gezelim özge safalar görelim." Çok ilginç, ehl-i hakikat, yani gerçek erleri deniyor. Dünyadan çıkalım, ortak gerçeğin sınırlarından aşarak yeni varlık alanları keşfedelim deniyor. Neden? Ortak gerçeğin alanını genişletmek, insanların dünyasını daha güzel, daha zengin kılmak için. İşinin yalan söylemek olduğuna inanan biri, gerçek erlerine seslenir, onlarla yeni yerler, değişik hazlar aramaya kalkar mı? Aslında, şairin gerçeği, hazır bulunan bir şey değil, kendi hayal gücüyle biçim verdiği, varladığı bir şeydir. İnsanlar onu bir süre yadırgayabilirler, ama zamanla, yine şairin yardımıyla aşama yaparak, ona alışaçaklar, şairin yaratıcı çabasıyla tamamlandıklarını anlayacaklardır. Demek ki, şairin sözünü ettiği yalan, gerçeği daha da gerçek kılacak, gerçekten daha gerçek olan sözdür. Ama bunu insanların çoğu fark edemediği için, gerçek şairler hep yadırganmışlardır.

Ey Fuzulî muttasıl davran muhâliftir sana
Gâliba erbâb-ı isti'dâdı devrân istemez

Dünya, halkın çoğunluğu, kurulu düzene alışmıştır; bu düzenle çelişen her şey tedirgin eder insanları, çünkü çelişen şey, alışmak için yeni bir çabayı gerekli kılar. İstidatlı, yaratıcı kişilerse düzeni sürekli zorlarlar, aşarlar, bu yüzden ister istemez çatışırlar düzenle. Gerçek yaratıcıların, zamanlarındaki yalnızlı-

ğı bundandır. Onlar öteden beri sakıncalı bulunmuşlardır; onlara hep kuşkuyla bakılmıştır. Örneğin, Platon, tasarladığı devlete şairleri sokmak istemez, çünkü şairler gerçek dışı sözleriyle halkın düzene güvenini sarsabilirler. Yalnız Platon değil, düzen kurucuların hemen hepsi, şairleri toplum dışı tutma eğilimindedirler; ama şairler onları beğenir, alkışlarsa, o zaman iş değişir; baş tacı edilir şairler, hiç değilse, toplumda yer almalarına göz yumulur.

"Hiçbir sanatçı gerçeğe katlanamaz" diyor Nietzsche. Bunun içindir ki, her çağda, her ülkede, sanatçı hazır bulduğu gerçeği onarmak, onu hayal gücüyle bütünlemek çabası gütmüştür. Toplumda yeni bir düzen kurulduğunda sanatçı, diyelim şair, bir süre sevinebilir, tabiî, bu düzen yaratıcı gücünü derinden derine yönlendiren ülküyle bağdaşırsa. Ne var ki, sonsuza dek yeni kalacak sanılan düzen eskiyecektir zamanla. Eskiyen düzenin bunaltıcı sınırlarını ilk duyan, ilk gören de şair olacak, sınırların ötesini hayal gücüyle aydınlatarak, oralardaki yeni, el değmemiş güzellikleri avlamaya çalışacaktır. Buysa, eskimiş düzenin bekçilerini kaygıya salacak, şairi susturma yollarına başvurulacaktır. Oysa düzenden sorumlu kişiler, şairin sözlerine tam bir dikkatle kulak verseler, belki de düzeni yenilemenin, düzene yeni bir güç sağlamanın yollarını bulabilirler. Ama bu da özel bir çabayı gerektirir, şairi susturmaksa daha kolaydır, daha az çaba ister; geçmişte örneği çok görüldüğü için, şairden vazgeçmeye, onun ortak gerçeğe tat katacak, yeni boyutlar getirecek sözünden yoksun kalmaya karar verilir.

Hakîr bakma bana kimseden sığınma kemem

Fakîr-i pâdişeh âsâ gedâ-yı muhteşemem

Fuzulî kendisini gerçek dışı, gereksiz şeyler üreten, işe yaramaz, boş biri olarak görse, padişah gibi bir yoksul, görkemli bir dilenci olmakla övünür mü? "Gerçek" derken, yalnızca gündelik yaşamı oluşturan somut şeylerin dünyasını anlıyorsanız, bu dünyada şiirin yeri yoktur gerçekten; örneğin, acıkınca ekmek yer, susayınca su içersiniz, şiirle doyuramazsınız karnınızı, susuzluğunuzu şiirle gideremezsiniz; kısacası, şiir, biyolojik yaşamın sınırları dışında kalır; bu bakımdan ona, isterseniz, "yalan" diyebilirsiniz. Ancak, sizde biyolojik varlığınızı aşan bir şey de bulunduğunu, bedeninizi algılayan, onun sizin için ancak bir araç olduğunu söyleyen, sizi maddî sınırlarınızın ötesiyle buluşturacak, birleştirecek bir şey... İşte bu şeyi fark ettiğinizde, bu şey sayesinde sonsuza, mutlak olana dönük yaşamaya başladığınızda, şiir "yalan" olmaktan çıkıp gerçeklik kazanır; çünkü bu yeni yaşamınızda en vazgeçilmez besinlerden biridir artık, öyle ki, onsuz yaşadığınızda, Yunus'un deyişiyle "otlar davara" benzediğinizi görürsünüz.

Yoksul olduğunu söylüyor şair. Neden? Kazancını zaman ve mekân dışı bir dünyadan sağladığı için, insanların ortak dünyasında pek başarılı olamıyor; açıkçası efendim, bir imza atmakla milyarları ele geçiremiyor, bir ayak oyunuyla köşeyi dönemiyor adam; bu yüzden de, bunları başaranların çokça bulunduğu bu dünyada yoksul kalmaya mahkûm oluyor. Ama insanların ortak dünyasına anlam katarak o dünyayı zenginleştirdiğini, o dünyada barınanların insan olmalarını sağladığını bildiği için de, zengin sayıyor kendisini; gerçekte asıl padişahınız benim demek istiyor. Yanılıyor mu şair? Bakın, biz hâlâ onun sözlerini anıyor, bunları anlamaya çalışarak, şairin yardımıyla kendimiz de insanca var olmaya çabalıyoruz; Fuzulî denince birçoğumuzun içi

titriyor, oysa çağdaşı olan devletlilerin nicesi unutuldu gitti; şairin verdiği selâmı rüşvet değildir diye almayanlar, dünyaya hiç gelmemiş gibi oldular. Şaire karşı tavır alanlar ya da şairi önemsemeyenler şunu bilsinler ki, şair şair olarak kaldıkça, gerçek şiiri, kurtarıcı sözü söyledikçe, haklı çıkacaktır hep; insanlar ortak gerçeklerini onun sözlerine göre yeniden düzenlemek gereğini duyacaklar, şairin "yalan"ı, eninde sonunda, insanlığın vazgeçilmez gerçeği olacaktır.

Yeryüzünde şeref vermiş, insanlığı terfi ettirmiş kişilerden biri olan Fuzulî, boyutlarının fark edilmemesinden, değerinin bilinmemesinden, her gerçek sanatçı gibi üzülmüş, toplumda kendini pek yalnız hissetmiş, belki de sürekli sıkıntılar çekmiş, daha iyi, daha adil bir dünya özlemiştir. Çağını aşan bütün sanatçıların ortak özlemini dile getiren şu mısralarına bakın:

Dehr bâzârında kâsiddir metâ-ı himmetim
Bu metâı satmağa bir özge bâzâr isterem

Çabasının ürünlerine beklediği ilginin gösterilmediğini, toplumun ve zamanın kendi şiirlerini biçtiği değerin düşük olduğunu, bunun için de kendisine lâyık bir başka pazar aradığını söylüyor. Çağdaşlarının bir sanatçıyı kendi istediği gibi görmeleri, ona umduğu değeri vermeleri çok güçtür; bu yüzden de her çağda, her ülkede düş kırıklığına uğramış, doyumsuz sanatçılarla karşılaşılabilir. Emeğinin gerçek karşılığını alabileceği bir başka pazardan söz ediyor Fuzulî. Nerde, ne zaman kurulmuş ya da kurulacak bu pazar? Olsa olsa, sonrasızlık pazarı olabilir bu, bütün gerçek sanat eserlerinin yer aldığı, zaman ve mekânüstü bir dünya; dehanın ürettiğine en yüksek ücretin ödendiği yer orası çünkü.

Sanatçı da, varlığını zaman ve mekân içre sürdürürken, yemek, içmek, giyinmek, kısacası, yaşamak, sorumluluğunu taşıdığı kişileri de yaşatmak zorundadır. Eserini yaratırken, zamanın ölçülerine göre dvaranırsa, belki karnı doyar, hatta bol bol alkışlanıp rahat içinde ömür doldurabilir. Ancak, içinde, varlığının tâ derinlerinde duyduğu o "özge bâzâr", sonrasızlık pazarı onu rahat bırakmaz, her şeyini oraya göre yapması gerektiğini sık sık hatırlatır ona; çünkü o buradan ve bu andan çok oraya, sonrasızlığa aittir; insan soyunun dar bir mekân ve kısıtlı bir zaman içinde yok olup gitmemesi, insan varlığının geleceğe aktarılması, sanatçının orayı, sonrasızlığı sürekli duyurabilmesine bağlıdır.

Fuzulî'nin vefasız dediği güzel, ideal güzeldir; Tanrı için söyleyebileceğiniz her şey, bütün olumlu, üstün nitelikler onda da vardır. Ona ulaşmak mümkün olsa bile, bunu istemez şair; çünkü ulaşmak, özlemin bitmesidir, güzele güzelliğini sağlayan büyünün sona ermesidir, buysa güzelliğin yok olması demektir. Şair hiç razı olur mu buna? Descartes'tan yararlanarak şöyle söyleyebiliriz: "Seviyorum, demek ki o (güzel) var."

"Hayal ile tesellidir gönül" ... Sevgilinin kendisiyle değil, hayaliyle avunmakta gönül. Neden? Sevgilinin kendisine kavuşulamaz da ondan. Ama şairin yarattığı hayal, güzelin hayali, güzelle şair arasında köprü olacaktır, hayaller hayali olan güzelle. O, bitmeyen tükenmeyen demektir; o, bütün yarınlar, bütün gelecek demektir. Şairin sevmesi de ona göre olmalıdır, dursuz duraksız, gittikçe büyüyen bir yangın hâlinde sevmelidir o, sonunda yanıp kül olsa bile. Bu arada yarattığı ezgi sonsuza dek sürecek olduktan sonra, ne gam.

Eski çağ zorbalarından, Sicilya kralı Phalaris'in garip bir zevki varmış. Tunçtan kocaman bir boğa heykeli yaptırmış bu kral. Boğanın burun deliklerine özel bir düzenle kamışlar yerleştirilmiş. Kral savaş tutsaklarını bu dev boyutlu tunç heykelin içine doldurur, heykelin altına da ateş yaktırırmış. Tahtını uzakça bir yere kurdurur, beklermiş. Yavaş yavaş ısınan tunç boğanın içindekiler bağrışmaya başlayınca, çığlıklar boğanın burun deliklerinden ezgiler hâlinde yayılırmış dört yana, bunları dinleyen kral da hazla kendinden geçermiş. Kierkegaard'a göre, şairin dudakları da öyle biçimlenmiştir ki, iniltiler, çığlıklar ağzından çıkarken, büyüleyici bir ezgiye dönüşürler; onun için, şaire "Bize türkü söyle yine" demek, ondan tunç boğanın içindeki tutsakların yaşadığı acıya katlanmasını istemekle birdir. İmdi, eleştirmeci, şaire tıpatıp benzer; ancak, eleştirmecinin yüreğinde kaygı, dudaklarında ise ezgi yoktur. Büyük bir şair ruhu taşıyan bu Danimarkalı düşünür diyor ki:"İnsanların yanlış anladığı bir şair olmaktansa, domuzların doğru anladığı bir domuz çobanı olurum daha iyi." Fuzulî, kendi malı için daha iyi bir pazar istemekte haklı mı ne.

Hüzün, keder, acı, kaygı... Fuzulî'nin ruh iklimine bunlar egemen; ve ona göre, ancak ulaşılamayan güzel, gerçekten güzeldir. Farklı bir kültür dünyasının, başka bir çağın şairi olan Rilke de güzellik ve aşk konusunda Fuzulî gibi düşünür. O da, vuslata ermemiş, tatmin olmamış âşıkları yüceltir, "Ah, içimizdeki bu yangını söndürmeye çalışmadan / bağrımızda taşısak" der. Bu bakımdan, Rilke ile Fuzulî ruh akrabası sayılabilirler. Zamanından hoşnut olmadığı için malına bir başka pazar arayan Fuzulî, ruhun nerdeyse iflâs ettiği, aşkın et pazarına döndüğü günümüzde ne yapardı acaba? Burnunu tutarak kaçardı her hâl-

de; ama bugünün boğucu ortamından kurtulmamızda onun gibilerin ruh üreten sözleri yardımcı olabilir. Fuzulî'ye bugünün hiç gereği yok belki, ama Fuzulî'nin bugüne gereği çok.

Hayli dert çekip dermana ulaştığını, büyük bir kavuşmayı kutladığını bir gazelinden biliyoruz. Gerçek bir olay mı yaşandı, yoksa düşsel bir kavuşma mı, bilemem; bu, o kadar da önemli değil zaten. "Canlar verip senin gibi cânâna yetmişem" diye başlayan gazelin son beytinde "Miskin Fuzulî'yem ki sana dutmuşam yüzüm / Yâ bir kemîne katre kim ummâna yetmişem" dendiğine göre, kanlı, canlı, somut bir sevgiliye kavuşmuş olabileceği gibi, düşsel bir varlıkla beraber olmayı da kastedebilir. Şiirin güzelliği, derinliği de burada. Yunus'un aşk şiirleri de öyle değil mi? Sevilen bir kadına da söylenebilir, sevgililer sevgilisi Tanrı'ya da. Ancak, sanki burada sözü edilen kavuşmayı, birleşmeyi izleyen bir durumun şiiri olabilecek bir başka gazeli de var şairimizin. En güzel şiirlerinden biri olan bu gazelin üçüncü beytinde deniyor ki:

Vasldan çün âşıkı müstağni eyler bir visâl

Âşıka ma'şûktan her dem bu istiğnâ nedir

Dikkat edilirse, sütten ağzı yanmış gibi şairin. Kavuşunca sevinç çığlığı atıyor, kavuşma sonunda ise, bu sevinç birden kararıyor sanki.

Ey Fuzulî hûblar vaslına eylersin heves

Gûyiya bilmez misin vasl içre hicrân olduğun

Vaslı, kavuşmayı bir kez tatıktan sonra istememesi, kavuşmanın ayrılık doğurmasından. Özleyen gönül sevgiliye kavuşunca doyuyor; bu doygunluk, sevgiliye gelene kadar gönül ku-

şunun uçmasını sağlayan özlemin bitmesine yol açıyor; gönül kuşu artık uçamayınca, seven de, sevilen de boşluğa düşmüş gibi oluyorlar. Ama gönül, bu tecrübeye rağmen, ayrı kalınca, yine istiyor sevgiliyi, onunla birleşmeyi... Şair bu beyitte, kavuşma sonunda neyin beklediğini hatırlatıyor kendine. Kısa süreli doyumlar ona göre değil. Hızını kesiyor. O, sürekli yol almak istiyor, ona göre aşk sonsuz bir yolculuk. "Kemîne bir katre" olan ruhu sevgiliye kavuşunca, ummana varınca, kayboluyor ummanda. Oysa kaybolmamak gerek; hakir, hor görülen damla, şairin ruhu, ummana doğru ha bire koşarak ummanlaşmak istiyor; damlanın denizi içermesi, onu yutması, şairin asıl özlemi. Bu da, her çağ şairinin benimsemesi gereken bir tutum.

Hikmet-i dünyâ vü mâfihâ bilen ârif değil
Ârif oldur bilmeye dünyâ vü mâfihâ nedir

Sonsuz açılış, kendini sürekli aşma sayesinde, dünya da aşılmış oluyor, dünyadakilerin bilgisi de; ama dünyayı ve dünyadakileri tanıyıp yaşayarak. Ne şiir yaşamsız edebilir, ne de yaşam şiirsiz; ancak, ikisinin de kendine göre düzeni, bu düzenlerin de kendine özgü mantığı, kuralları vardır. Örneğin şair "Canlar verip senin gibi cânâna yetmişem / Rahmeyle kim yetince sana câna yetmişem" diyor, değil mi? Bu, gündelik mantığa ters gelen bir şeydir. Ne demek can verip sevgiliye kavuşmak? Üstelik bir can da değil, canlar... Kaç canı olur kişinin? Can veren ölür, ölence hiçbir şeye kavuşamaz. Şair şunu doğru dürüst söylese ya: "Sana kavuşmak için ne acılar çektim, ama değdi; çünkü sana kavuşunca pek mutlu oldum." Evet, bunu böyle söylediniz mi, herkes anlar, yoruma moruma gerek kalmaz. Yoruma gerek kalmaz, ama bu söylediğiniz de şiir olmaz. Şiir umurunuzda değilse, siz öyle söyleyebilirsiniz; ama sizin söylediğinizi de kim-

se umursamaz. İyisi mi, biz yine şairin söylediğine kulak verelim; demek istediğini anlamaya çalışalım. Şair "Canlar verip" dediği anda, bir başka varlık düzenine geçiyor, simgesel yaşam diliyle karşılaşıyoruz. Öyleyse, ne demek canlar verip sevgiliye kavuşmak ve sevgiliye kavuşunca cana ulaşmak? Ancak bireysel canını verirsen, yani güncel benliğini aşarsan, ulaşılmaz sevgiliye ulaşırsın; ona ulaşmaksa, gerçek yaşama erişmektir. Kendi kendine konuşur ya da başkalarıyla görüşürken "ben" dediğinde ne anlaşılıyorsa, işte o "ben"den, herkesin, her şeyin ardında duran, bütün varlığı taşıyan evrensel "Ben"e ağmak, üst bilince uyanmaktır, Nietzsche'nin sözünü ettiği "Üst insan"ı insanın içinde gerçekleştirmektir. Buna gerçek ariflik diyor Fuzulî, dünya ile dünyayı oluşturan varlıklara ilginin aşıldığı durum; sermest olma, kendinden geçme, daha doğrusu, kendini aşma; Zamanın Kutbu ya da İnsân-ı Kâmil, Yetkin İnsan oluş.

Secdedir her kande bir büt görsem âyinim benim
Hâh kâfir hâh mü'min dut budur dînim benim

"İster Müslüman ister kâfir olsun, nerde bir güzel görsem, hemen onun önünde secde ederim, çünkü güzellik dinimdir benim." Dikkat edilirse, ahlâk açısından değil, güzellik açısından bakıyor dünyaya, tam bir estet gibi. Şairin karşılaştığı her güzelin önünde eğilmesi, asıl güzeli, güzeller güzelini hatırlattığı içindir, mutlak güzelin habercisi olduğu içindir. Gerçi şair de her ölümlü gibi isteklerle yüklüdür, sevgiliden onun da dilekleri vardır. Ama bir sorulsa nedir istediğin diye, cevabı yoktur: "Sorsa cânân bilmezem kâm-ı dil-i şeydâ nedir." Çılgın gönül avunmak bilmiyor, gelip geçici varlıklar onu oyalayamıyor. Ona, kendi özlemi gibi sonsuz bir varlık gerek de ondan. Şairin sözü "yalan" olsa bile, daha üstün gerçekleri avlayan bir yalan

bu, gerçek kadar önemli, bazı durumlarda gerçekten daha gerekli bir yalan.

Şarin hiçbir durakta, hiçbir aşamada kalamayan ruhu, sonsuzu, sonrasızı özlediği için, sürekli bir aşkınlık durumunda. "Âşık-ı sâdık benem Mecnûn'un ancak âdı var." Sevenlerin simgesi sayılan, kendi eserinin kahramanı Mecnun'dan da üstün o, yine bütün âşıkların, şairlerin bir başka simgesi olan bülbülden de:

Ehl-i temkînem beni benzetme ey gül bülbüle

Derde sabrı yok anın her lâhza bin feryâdı var

Sevgiliyle, özlenen varlıkla temasa gelmekten çekinmesinin nedenlerinden biri düş kırıklığına uğramak, öbürüyse dayanamamak korkusu. Düş kırıklığı, sevgiliye duyulan arzuyu azaltıyor; arzunun tavsaması ruhu yoksul ve güçsüz bırakıyor da ondan. Özlenene kavuştuğunda çaresiz kalıyor; özlemiyle büyütüp güçlendirdiği sevgiliye yenik düşüyor. Şairin istediği, sevdiğine, özlediğine ne çok yakın ne de çok ırak olmak; özlemi diri tutacak bir yerde bulunmak. Ama bu duruma katlanmak da zor. Sevgiliye kavuşunca ya alışıverirsiniz ona, bakışlarına, kaşlarına, kirpiklerine, onlar bildiğiniz öbür gözler gibidir artık; ya da kavuşmanın heyecanı, hazzın yoğunluğu sizi bir anda bitirir. Ama sevgilinin çekim alanında kalırken, onun her şeyi, aradaki yaratıcı uzaklık sayesinde olağanüstü boyutlar kazanır:

Baktıkça sana kan saçılır dîdelerimden

Bağrım delinir nâvek-i müjgânını görgeç

Mey, şarap, içki, esritici unsur, sevgilinin hayalini daha da canlandırıyor, âşığın bu hayale doğru yolculuğunda onun hızını

artırıyor. Câm-ı Cem'in divan şairlerince sık sık övülmesi bundan. İçki kadehi, seveni uzak hedefe iletecek Zümrüdüanka gibidir. Sevilenden ve ona götürecek araçtan, bir an için de olsa, vazgeçmek korkunç bir şey şair için, büyük günah:

Dün Fuzulî sehvedip geçmiş mey ü ma'şûktan

Tevbe edip bu yaman işten peşîmân olsa yeğ

Aşkın zorluğu, kimseyle paylaşılamamasından, ne duyulan hazzı ne de acısı; seven, ikisini de tek başına yaşar. Rilke "beni yalnız eden varlığın" diyor, "Ömrüm her şeyin sana dönüşmesidir." Her şey, bütün dünya, bütün varlık oluyorsun sen, bense yapyalnız kalıyorum, tek başıma.

Ey Fuzulî sehldir her gam ki gam-hârı ola

Gam budur kim bende bin gam var bir gam-hârı yok

Aşk yolunda bir ölümlünün yaşayabileceği, nerdeyse mutlak bir yalnızlık içindedir, ne bir ölümlüyle ilişkisi vardır, ne de erişilmez sevgiliden bir haber, bir lütuf; tam bir ıssızlık içindedir şair:

Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge

Ne açar kimse kapım bâd-ı sabâdan gayrı

Bu akıl yıldıran, yürek boğan, ruh dağıtan yalnızlıkta şairin çığlıklar üreten sesinden başka hiçbir şeyi yoktur:

Bezm-i aşk içre Fuzulî nice âh eylemeyem

Ne temettu' bulunur bende sadâdan gayrı

Kimse gamına ortaklık etmiyor, derdini paylaşmıyor kimse; ama ne oluyorsa, ufku gittikçe daralan bu yalnızlık çölünde olu-

yor işte; şair, varlığının en derin katmanlarından uyanan karanlık sesleri öyle ezgilere dönüştürüyor ki, bunlar, Türk şiirinin göğünde yeni güzellik burçları oluyorlar. Bu gazel de onlardan biridir işte. İnsanların ortak dünyasında malı mülkü, parası, belki hiçbir şeyi yok şairin, ama kendine özgü bir dünyası var.

Peki, diyeceksiniz, Fuzulî o tüyler ürpertici yalnızlığa katlanacağına, insanların dünyasına girip onlara ayak uydursaydı, o dünyada başarılı bir yaşam sürerek ömrünü tamamlasaydı, kendisi için daha iyi olmaz mıydı? Bir kere, Fuzulî gibi olmak onun için kaçınılmazdı; sonra, sizin düşündüğünüz gibi yaşamayı seçmek elinde olsaydı da öyle yaşasaydı, ne olacaktı? Ömrünün sonunda, rahat bir yaşam bağışladığı için belki Tanrı'ya şükrederek ayrılacaktı dünyadan. Ama biz bugün Fuzulî diye birinden söz edemeyecektik; çünkü bugün bizim yaşamımız için vazgeçilmez olan Fuzulî şiiri, sizin önerdiğiniz bir yaşamda gerçekleşemezdi; kısacası, dünya Fuzulî'den yoksun kalırdı.

Sevgiliden ayrı, uzak, ama ruhsal dengeyi bozacak kadar uzak kalınca, bir çeşit ikileşme, vücutla ruh arasında uyumsuzluk başlıyor, sağlıklı yaşam tehlikeye giriyor:

Cânımın cismimle zevk-i ittisâli kalmadı
Âh kim sensiz dirilmek ihtimâli kalmadı

İmdi, şairin bir şiirinde sevgiliyle beraber olmayı, bir başkasında da ondan ayrı kalmayı istemesini çelişki sayarak "Ya birinde yalan söylüyor ya ötekinde" demek, onun sözlerini tutarsız ya da gerçek dışı bulmak yanlış olur. Bu çelişiklik, bu tutarsızlık yaşamın, varlığın özünden ileri geliyor; eh, şair de varlığın ağzı, yaşamın sözcüsü olduğuna göre... Bizler görünüşteki

zıtlıklara takılıp kalmadan, zıtlıkların ötesindeki insana, birbirine ters durumları yaşayan bireye ulaşmaya çalışmalıyız. Çelişkiler sıradan kişilerde bozukluk, zayıflık belirtisidir, ama Fuzulî, Yunus, Nietzsche çapında, onlar düzeyinde kişiler söz konusu olduğunda, derinlikle, zenginlikle karşı karşıyayız demektir. Her çağda, her ülkede geçerli olanlar da bu gibilerdir.

Cervantes'in pek ünlü kahramanı Don Quijote'nin olmayan sevgilisi Dulcinea adına seferlere çıkması neyse, Fuzulî'nin kim olduğu bilinmeyen "cânân"dan bazen yakınması, bazen de ona övgüler düzmesi aynı şeydir: "Eyledim tahkuk görmüş kimse yok cânânımı." Başkalarının görmediği bir ölümlü güzel olabilir bu, şair belki de gizli sevda çekiyor desek, değil; çünkü gazelin bir başka beytinde de "Kangı büttür bilmezem îmânımı gaaret kılan" deniyor, inancını yağmalayan güzelin kim olduğunu bilmediğini açıkça söylüyor şair. Ancak, olmayanı varlama konusunda en kesin, en çarpıcı biçimde konuşan Nedim'dir:

Yok bu şehr içre senin vasfettiğin dilber Nedim

Bir perî-sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana

Aslında bu beyit, "Âşık-ı sâdık benem Mecnûn'un ancak âdı var" diyen Fuzulî'ye daha çok yakışır, onun ağzına daha bir giderdi; ama bütün divan şairleri arasında gündelik gerçeğe en bağlı olan, yaşamın haz kaynaklarına dolu dizgin duyularla yönelen, İstanbul'un semtleriyle güzellerini öve öve bitiremeyen Nedim gibi bir şair böyle söyleyince daha etkili, daha sarsıcı oluyor. Beytin tek heceli ilk sözü "Yok" yıldırım gibi düşüyor beynimize. Peki, o güzel yoksa, şimdiye dek nasıl anlattı onu? Cevabı yine kendisi veriyor şair: "Bir perî-sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana." Peri yüzlü, yani olmayan, daha doğrusu, an-

cak gündelik gerçek dışında, bir başka boyutta var olabilecek biri görünüyor, eski bir deyişle, tecelli ediyor, düşsel bir varlık çarpıyor şairi. Bu, gerçek dışı bir varlık, ama gerçekten daha etkili, daha güçlü olmalı ki, şair ondan böylesine gerilimli bir dille söz ediyor. Sevilen, övülen, yüceltilen biri için "Yok" dediğiniz anda, o, eskisinden daha çok, daha yoğun, daha büyülü bir varlık kazanır. Şiirdeki derinliği, eşsiz güzelliği sağlayan, bir bakıma, şairdeki bu olağanüstü çabadır; olmayanı olana, yokluğu varlığa çevirme çabası.

Akl yâr olsaydı terk-i aşk-ı yâr etmez midim

İhtiyâr olsaydı râhat ihtiyâr etmez midim

Aşk yolunun çetinliği yüzünden, aklım yardımcı olsaydı, sevgiliye ulaşmaktan vazgeçer, rahat rahat yaşamaya bakardım filân diyor, ama kendisi de farkında ki, ancak böyle zor bir yolda yürüyebilen gerçek insan olmayı başarır:

Ey Fuzulî kılmazanı terk-i tarîk-ı aşk kim

Bu fazîlet dâhil-i ehl-i kemâl eyler beni

Hamlıktan kurtulmanın, olgunlaşmanın yolu aşktır ancak, sevmektir. Böyle anlarda Fuzulî, "Yunus miskin çiğ idik piştik elhamdülillâh" diyen büyük atasına ne kadar yakındır.

Vaslından ayrı kanım nola dökülse gül gül

Ben gülbün-i hazânem bu fasldır bahârım

Kierkegaard da günün saatlerinden en çok ikindi vaktini, mevsimler içinde de güzü severmiş. Güneşin kızgın ve parlak olduğu saatlerde hayal gücü zayıflar, güneş her şeyi kendisi koyar gözler önüne. Oysa gün ışığının parlaklığı azalırken, ruhun

ışığı canlanır, hayal gücü artar, yaratıcılık başlar içerde. Fuzulî, benim baharım güzdür diyor. İlkbaharda doğa dirilir, yeşil uyanır, dağ taş çoşar; buna ayak uydurarak insan da sevinir, içi açılır. Ancak, bu topluca yaşanan coşku, insandan fazla bir çaba istemez, genel havaya kapılmak yeter. Oysa, sevgiliden ayrıyken, şairin akan kanı gül gül dökülmekte; sevgilinin yokluğu, şairin ruhuna çiçek açtıran bir bahar olmakta. Tam anlamıyla simyadır bu. Kara yokluğun, şair çabasıyla kan rengi, kızıl güllere dönüştürülmesi. Bu güllere yalan, sahte çiçekler diyeceklere deriz ki: "Evet, ama gerçek bildiğiniz bütün güller solup gider zamanla, şairin açtırdığı gülerse her dem tazedir, her dem koku salar, gören ve duyanlar için."

Haşim de "Melâli anlamayan nesle âşina değiliz" diyor. Yaşamışlık, ruh derinliği, varlığı yoklukla birlikte algılayış... Her şeyi, bir gün yok olacağını bilerek sevmek, kaygının geleceği doğurması, geleceğin kaygı yordamıyla yaşanması... Hüznü, kederi, kendine işkence etmek için değil, varlığı daha derin bir biçimde algılamak için araç olarak, yöntem olarak kullanmak. Halkımızın hüzünlü ezgileri sevmesini marazî bir özellik saymamalı.

Gönül verdim fenâ vü fakre terk-i i'tibâr ettim

Bi-hamdillâh ki âhir küfrümü îmâna değşirdim

Asıl varlığa kavuşmak için, yokluğu bilinçli olarak seçiyor Fuzulî; yoklukta temasa geldikçe, ondan yılmıyor; tersine, yokluğu yaşadıkça, sevgiliyi görme arzusu daha da artıyor, yoğunlaşıyor. Var oluşun tadını böyle çıkarıyor şair.

Vücûdum ney gibi sûrâh sûrâh olsa âh etmem

Muhabbetten dem urduk incinmek olmaz belâlardan

İçindeki ahlar, ney gibi delik delik olan vücudundan ezgiler hâlinde çıksın istiyor. Tunç boğayı hatırlatmaya gerek var mı?

Aşk derdiyle olur âşık mizacı müstakîm

Düşmenimdir dôstlar bu derde dermân eyleyen

Aşk yolculuğu çilelerinden dolayı, bir çeşit eğitim yerine geçiyor; acıları yaşayarak doğru, erdemli bir insan olunuyor. Ama, gazelin son beytinde bunun tersi bir duygu dile gelmekte:

Derd-i hicran nâ-tüvân etmiş Fuzûlî hasteyi

Yok mudur yâ Rab devâ-yı derd-i hicrân eyleyen

Fuzulî de Yunus gibi: "Bir dem şâdân, bir dem giryân." Dert, gerekli bir lala, yararlı bir eğitici, ruhun vazgeçilmez besini, insanı insan yapan en önemli unsurlardan biri. Yunus da "Bîdertleri meclisten her dem süresim gelir" diyerek, dertsizleri insandan saymadığını, onlarla beraber olmak, onlarla görüşmek istemediğini belirtir. Sevincin, neşenin hor görülmesi, mahkûm edilmesi değil bu; ancak, kederi, acıyı yaşadıktan sonra elde edilen, daha doğrusu, kaderden, acıdan üretilen sevinç makbul onlarca. Nietzsche de "En yüce dağlar en derin denizlerden çıkmıştır; en derin acılardan doğar, en derin sevinçler" diyor ya.

Tahsin sana ki gönlüm evin tîre koymadın

Her zahm-ı nâvekin ana revzen eyledin

Okların açtığı yaralardan oluşan pencerelerden ışık giriyor içine, gönlüne. Acıdan sevinç doğuyor. Ruha zenginlik, derinlik sağlayan gerçek, soylu bir sevinç; ham kişinin sığ sevinci, aptalca sırıtması değil. Aynı simya devam ediyor:

Eksilmesin tarâvetin ey eşk-i lâle-gûn

Gül gül damıp makaamımızı gülşen eyledin

Ancak, insanların büyük çoğunluğunun kolayca sağlanan rahatı tercih etmesi, dünyada yaşamayı Fuzulî gibiler için zorlaştırıyor, âdeta imkânsızlaştırıyor:

Mümkün değil Fuzulî cihanda ikaametin

Bîhûde sen bu merhalede mesken eyledin

Bütün gerçek yaratıcıların ortak yazgısı dile geliyor bu mısralarda. Sanatçı, denebilir ki, eserine sağladığı uyumu, kendi yaşamındaki uyumsuzluklara, dünya ile sürtüşmelerine borçludur. Koşullara kolayca uyanları, ters durumlarla bağdaşıverenleri zamanla kendine benzetir dünya, onları yutar. Yaşamın her aşamasında kendisi kalanlar, güçlükler karşısında direnerek kişiliğini koruyanlarsa, dünyayı kendilerine benzetirler; onun içindir ki, örneğin Yunus'tan, Mevlânâ'dan, Sinan'dan sonra, Michelangelo'dan, Rembrandt'tan, Beethoven'dan sonra, Shakespeare'den, Dostoyevski'den Nietzsche'den sonra, dünya bu yaratıcı ruhların özelliklerini taşımaya başlamıştır.

Zînet için cism dîvârında etmezdim yerin

Çekmeseydi aşk cânâ levh-i timsâlin senin

Âşık, sevgiliyi önce kendi içinde var ediyor, sonra onu dışarıya yansıtıyor, içerde başlıyor her şey. Sevgilinin içerde resmedilen görüntüsü, şair için belki sevgilinin kendisinden bile daha önemli; onun için sevgilinin hayaliyle avunuyor, çünkü o kendi yaratması, asıl benliği o; sevgilinin aşkı kendini bulduruyor şaire.

Beni zikretmez il efsâne-i Mecnûn'a kaaildir

Ne benzer ol bana derdi onun takrîre kaabildir

Mecnun'un derdi şairlerce anlatıla anlatıla, katlanılması kolay bir dert hâline gelmiştir. Fuzulî de anlatmıştır Mecnun'un

derdini. Ama kendi derdi anlatılamayacak türden; dertlerin bu en büyüğü, anlatıma gelmediği, şekle sokulmadığı için, katlanılması âdeta imkânsız bir dert. Anlatamadığımız şey, söz geçiremediğimiz, bize egemen olan, bizi sultasına olan şeydir. Bütün yaratıcılar bu derdi bilirler. Yahya Kemal bir şiiri bitirince, öyle yorgun düşermiş ki, "Bir daha şiir yazmak mı, tövbe!" dermiş. Ama hiçbir gerçek yaratıcı, verdiği bu türden sözleri tutamaz, çünkü yaratmadan duramaz, onun yazgısıdır yaratmak. Halk Mecnun'un derdini dinlemeyi, onu yaratanın derdini dinlemeye yeğ tutuyor doğal olarak. İkincisi çekilmez de ondan.

Değil bîhûde ger yağsa felekten bâşıma taşlar
Binâsın tîşe-i âhımla virân ettiğimdendir

Bir öykünün kahramanı olan Ferhad bir dağı oyuyordu; bu türlü kahramanların yaratıcısı olan Fuzulî ise, dünyayı oymakta âhıyla. Felek, dünya, kendisine işkence ettiği, acı çektirdiği için, öç almak amacıyla, onu temelinden yıkmak istiyor şair; bu yüzden başına taşlar yağabileceğini söylüyor. Elbette, insan dünyanın bir parçasıdır; onu yok etmeye yeltenmek, intihara kalkışmak demektir. Fuzulî'nin dünya ile çatışması, bir bakıma, kendi kendisiyle savaşmasıdır; çünkü şair her şiirini yaratırken, dünya ile varlığın tümüyle yeniden hesaplaşmaya girişir sanki, yeni bir ölüm kalım savaşına başlar gibidir.

Fuzulî ihtilât-ı merdüm-i âlemden ikrâhım
Perîveşler hayâlin mûnis-i cân ettiğimdendir

Bütün düşseverlerin durumu; kendi ürettikleri hayallerle yaşamaya alıştıklarından, dış dünyanın somut varlıklarıyla ilişki kurmak zor gelir onlara; insanların ortak dünyasında bocalama-

ları, kendi hayal alanlarında üstün başarılar elde ederken, eylem alanında tökezlemeleri bundan.

Yandı cânım hecr ile vasl-ı ruh-ı yâr isterem
Derdmend-i firkatem dermân-ı dîdâr isterem

Bir başka şiirinde sevgiliye kavuşmak istemedğini söyleyen şair, burada, sevgiliye kavuşmaya can attığını bildiriyor. Jung'un Harakleitos'tan alarak sık sık kullandığı bir söz var, *enantiodromia*, anlamı ise bir şeye karşı koşmaktır. İnsanın yoğun yaşadığı bir duygu zamanla karşıtını doğurabiliyor, örneğin aşırı sevgi şiddetli bir nefrete dönüşebildiği gibi, bunun tersi de olabiliyor. Yunus'un "Korktuğumla yâr oldum"u böylesi bir iç dönüşümü anlatmakta. Karşıt kutuplar arasında gidiş gelişler denge sağlıyor ruha, kendini aşmaya yol açıyor. Kişi çeşitli duyguları yaşayabildiği ölçüde yaratıcı gücü artıyor, bilinç düzeyi de ona göre yüksek oluyor. Fuzulî de, dertli olduğu zaman derman istiyor, dertsiz olunca dert. İnsan böyledir işte, kendisinde olmayanı ister, bulunmadığı yeri özler, çünkü ruhu hiçbir yerde duramaz, anın ve mekânın sınırlarını sürekli aşmaya çalışır; asıl durum da bu olmalıdır, ama insan, belki de tembelliğinden, vardığı yere kök sölmak ister çoğunlukla, orayı son durak edinmeye kalkar. Sevdiği şeyleri dondurarak putlaştırması bundandır, hatta kendine aşırı bağlanması da, gündelik benliğine yapışıp kalması da. Onun için Fuzulî "Yâ Rab mukayyed eyleme mutlak bana beni" diyor, "Beni kendime tutsak etme, beni kendi batağıma saplama" diye dua ediyor, hep devinebilmek için, her yöne açılabilmek, sonsuzlaşabilmek için.

Akl meydânını zindân-ı belâ bilmez henüz
Kim ki bir müddet cünûn mülkünü seyrân etmedi

Kendisine "rind-i şeyda" diyen Fuzulî de Diyonizyen bir ruh taşıyor. Mecnun'dan daha âşık, daha çılgın olduğunu söyleyen biri Apollon'un ölçülü dünyasında barınamaz elbette. Akıl dünyası, sınırlanmalar, kurallar dünyası onun katlanamayacağı sıkıntılarla doludur. İnsan toplumunun gündelik yaşamı öylesine düzenlidir ki, kural dışı, beklenmedik şeylere yer verilmez; ve aynı şeylerin tekrarı yüzünden, heyecen unsuru azalır, buysa yaşantıların yavanlaşmasına yol açar. Bunun içindir ki, coşkunluğun, taşkınlığın doğuracağı dertleri, düzenli yaşayışın rahatına tercih ediyor şair. Ancak, her şeye rağmen, ölçüyü de büsbütün elden bırakmıyor, Apollon'un denetiminden yoksun bir Dionysos kargaşa, yokluk demektir de ondan.

Sırr-ı aşkın etmedi ancak Fuzulî âşkâr

Bu mübarek işi her kim etti pinhân etmedi

Gerilimini içinde taşıyor, dışarı tışırmıyor şair, taşırarak tüketmiyor; boyuna artan bir güç sağlıyor ona bu, üreticilik, yaratıcılık sağlıyor. Bu, doğurgan bir gerilim, hiçbir yaratıcı ondan vazgeçemez. Ancak, bu sessiz durum da onda sürekli değildir; aşırı gerilime dayanamadığı için sık sık feryat eder; bu yüzden kendine çıkışır da:

Âh ü feryâdın Fuzulî incidiptir âlemi

Ger belâ-yı aşk ile hoşnûd isen gavgaa nedir

Şairimizde, ruh durumu bakımından tutarlılık, çelişmezlik aramayacaksınız; onda tutarlı olan tek şey üslûptur; birbiriyle çelişen durumları anlatırken Fuzulî olarak kalır hep; bu da, şair için bir yerde her şey demektir; ondan kalacak ve dünyayı, insanlığı zenginleştirecek, yaşamaya çeşni katacak olan budur ancak: Varlığı kendince algılayıp kendince dile getirmek.

Sezai KARAKOÇ (1933 -)

ASLAN SÜTÜ

"Aslanın vücudu, yediği hayvanlardan mürekkeptir". Valéry'nin, şairin, kendinden önce gelen şairlerle ilgisini anlatan bir sözü. Fakat bu söz, şiir dışı alanlarda da geçerli. Hele devletler arasındaki tek prensip bu, fiilen.

Aslanın vücudu böyle. Ama ruhu? İşte o, tam kendine mahsustur.

Aslan, her şeyden önce kendini ormanların başı olarak bilir. Buna inanır ve bunda samimîdir. Demek ki, aslan olmanın birinci şartı, Aslan olduğuna inanmaktır. Her aslan olduğuna inanan aslan değildir, ama her aslan, aslan olduğuna inanır.

Aslan, aslan olduğunu bilmekle kalmaz, bunu bildirir de. Ormanda aslanın aslan olduğunu bilmeyen tek hayvan yoktur. Öbür hayvanlar için aslanın gözleriyle bile karşılaşmak tehlikelidir. Onu kükreyişinden tanırlar, ta uzaklardan bile. Görünüşündeki haşmet, bakışındaki şiddet, bir yerden geçerken yer çökerten ayaklarıyla çıkarttığı güçlü ses, bir hayvanın üzerine atılıp onu parçalayışındaki kesinlik, aslanın aslanlığını apaçık kılan, Süleymaniyenin bütün parçalarına sinen mimarî uygunluk gibi aslanı tezatsız yapan özelliklerdir.

Bu, şiirde böyle, resimde böyle, fikirde böyle, şahsiyette böyle; kişiler arasında böyle, topluluklar arasında böyledir.

İlkin aslan olmalı; bunun için de aslan olduğuna inanmalı, aslanlığın yuva şartlarını kurmalı, aslanın eğitim sistemlerini

benimsemeli; çocukları aslan sütü olan "hakikat"le beslemelidir.

Bu aslan sütüyle beslemeli. Yoksa, aziz bir nimet olan üzümün, yasak bölgeye sürülmüş, dejeneleştirilmiş çocuğu rakıyla değil!

Aslanın en dayanmadığı, aslana en yabancı, en uzak şey, şüphe ve tereddüttür. Aslan, baştan tırnağa som ve yekpare bir inanma vak'asıdır.

Atalarımız Müslüman Türkler, aslanın sanki insandaki doğuşuydular. Yani insan aslandılar. Bunun için değil midir ki, bir Selçuk efsanesinde, küçük Alparslan'ı bir şahin kaldırır ve bir aslan emzirir.

Büyük İslâm şairi, Kaside-i Bürdenin büyük mimarı, Kâab bin Züheyr, şiirinde Peygamberi, iç içe aslan yataklarının en içindeki sarayda oturan bir aslanlar ülkesinin başkanı olarak anlatmış değil miydi?

Hz. Ali'nin lâkabı "Allah'ın aslanı" değil miydi?

Yalnız, aslan olabilmek için, nasıl öbür vücutları pençe içinde hamur gibi yoğurmak gerekirse, aslan bir topluluk olabilmek için de, gelip geçmiş kaç kültür ve medeniyet varsa hepsini beynin pençesinde eritmek, kalbe aslana yakışır bir inanç ve cesurluk yerleştirmek, el, ayak ve vücudu dolaşan bir kanla, bir aslan kanıyla toprağı donatmak ve sonra o yürek, beyin, ruh ve pençe arasında "aslan ahengini ve dengesi"ni kurmak gerekir.

BUZLU CAMIN İSTANBUL'U

İstanbul'un farkında mıyız?

İstanbul'un bir deniz gibi hangi fikri, hangi aşkı, hangi anlamı, hangi rüyayı meddücezirlendirdiğinin farkında mıyız?

Fatih, Şehzadebaşı, Bayazıt, Süleymaniye, Sultanahmet, Ayasofya, Nuruosmaniye Camileri, Yenicami, Yeraltı Mescid-i Şerifi, Kapalıçarşı ve Mısır Çarşısı, Topkapı Sarayı ve Galata Kulesi... Cami önlerinde canlı ve kanatlı mümin yüreklerinin katarı hâlinde güvercinler. Bu güvercinler denizlerin karaya mesajlarıdır. Bir caminin önünde birden kalkan güvercinlerin yerden bir metre yukarıda bir denizi havalandırdıklarını, sırtlarında küçük bir Akdenizi taşıdıklarını görür gibi olmaz mıyız?

İstanbul'da deniz yumuşak bir anne gibidir. Bir elhamradır İstanbul'da deniz. Denizlerin elhamrası, güzel Helenası. Deniz İstanbul'da çıkartma yapmak için kıyıya koşan İkinci Dünya Savaşı askerleri gibi değil, bir anda bir yeri kaplayan Alman paraşütçüleri gibi değil, sırtlarına en yeni bir hümanizma yüklü Arap atları gibi karalara yürür. Deniz İstanbul'da sonsuza açılan kapıdır. Herkes koşar, derdini, sırrını ona söyler. İçini ona boşaltır. O, bütün hüzün biçimlerini alır ve "bilinmeyen"e iletir. Onda "Gaib"e söz söylenir. Bütün yitikler ondadır. O, bir telgraf gibi, sözleri alır ve istenilen yere, mümkünden sonrasına ulaştırır. Her İstanbullunun denizle ayrı bir konuşma, ayrı bir buluşma tarzı vardır. İstanbulluların gençleri ayrı yerde, yaşlıları ayrı yerde denize randevu verirler.

İstanbul, kurulduğu günden çağımıza kadar, hep bir medeniyetin, hatta batıya karşı doğunun sözcüsü, yuvarlak masası ve

kürsüsü olmuştur. İstanbul'u çıkarınız; dünya tarihini yeniden yazmak gerekir. Tarih kalmazdı daha doğrusu. Dünya başka bir dünya, insan başka bir insan olurdu.

Her büyük şehir bir insan şeklinde düşünülürse, her hâlde en aydınlık yüzlüsü, en sevimlisi, en derini, en cazibi İstanbul olurdu.

Biz, İstanbul'u İstanbul olmaktan çıkarmak istedik. İstanbul'u mesajsızlandırdık. Onu, herhangi bir büyük şehir yapmak için elimizden ne gelirse yapıyoruz. İstanbul'u İstanbulsuzlaştırıyoruz.

Çeşmelerin suyu akmaz. Duvarlarındaki yazıları kimse okuyamaz. Öyle camileri vardır ki, cami olarak kullanılmaz. Gittikçe İstanbul'la aramıza buzlu bir cam giriyor. Biz onu anlayamıyoruz, o bizi. Ve görüşemiyoruz.

Mustafa KUTLU (1947 -)

UFUK

Hep bir şeyler olsun diye bekleriz. Gelecek budur. Dalındaki yaprak düşer, tomurcuk patlar. Bazen gökyüzü bulutlarla kaplanır, sıkıntı kolgezer etrafımızda, belki yağmur yağar, arka bahçedeki çamaşırlar ıslanır, yahut güneş açar, bir ıslık duyulur.

Ufuk hep oradadır.

Gemiler hep vardır.

Açıklarda durur bizi beklerler. Hepimiz bir yolunu bulup hayata açılırız. Kimse yarın ne olacağını bilemez. Akşam sefaları açarken kol kola sahil yoluna inenleri görürüz. Sahil bir kapıdır. Orta ikiden Akdeniz'e uzanır.

Gün ışığı azalar, sesler diner; hafif bir esinti yüzümüzü sıyırıp geçer. O zaman içimizi dinleriz; sanki bir ürperti, bir son duygusu. Derken açıktaki gemiler birer birer ışıklarını yakarlar. Işık, cebe giren el, akşam simiti; bunlar insana güven verir; her hâlde "yarın olacak" diye düşünürüz.

Yarın olunca serçe öter. Serçeyi görünce seviniriz.

Evet, mutlaka bir şey olacaktır, ama ürküntü vermez bu manzara; olağan dışı sayılmaz; hayatı severiz, çünkü hayat olağandır. Mevsimleri değişir, biz bekleriz.

Yaz olsun deriz. Sandalye çekip oturduktan sonra bir çay söyleriz.

Çayımızı içerken çocuklar büyür, kuşlar yuva yapar, bir an ötekine bağlanır, giden gider, boşluk dolar, içimizi çekeriz.

Yol ufukta kaybolur.

Her şey ufukta kaybolur.

Açıkta bekleyen demir atmış gemiler kaybolur. Yoğutçu evine döner, sigara biter, ses kesilir.

Hani bir selâm, çıtırtı, haber, tebessüm.

Bunlar da olur, kayda geçer, bekler. Bekleyiş bitmez. Müzelerde, iskelelerde, Vladivostok'ta, cephede ve berzahta.

Hep bir şeyler olacak diye bekleriz. Sahil yolunda dolaşanlar istikbale gülerek bakarlar. Martı çığlık atar. Muazzez Abacı'nın buğulara bulanmış şarkıları duyulur, karpuz sergilerinde büyülü lâmbalar yanar.

Tam o sırada tayin emri gelmiştir, ezan çoktan okunmuştur. Havuzun fıskiyesi efsaneler anlatmaya başlar. Pencere yaz gecesine açılır; ateş böcekleri, ishak kuşu, kervankıran, yoculuk.

Uyku bizi bekler ve sevgili hayali. Sonra duman, gri deniz, ay ışığı, yakamoz. Bütün bunlar ne güzel, ama geçecek deriz. Ufka doğru bakarız.

Herkes ufka doğru bakar.

Orada ne var?

Kim gelecek?

Saat çalar, bekçi köşeyi döner, sokak köpeği bir kuytuya kıvrılır. Bunları biliriz. Çocuk uykusunda sayıklar, dedenin büyütülmüş fotoğrafı aynalı konsolun üstüne asılıdır. Bütün bunla-

rı biliriz. Kader olandır. Kaygı uzun sürmez, dalga kumsalı kaplar, izler silinir.

El değmemiş kumsal bekler. Yaprak bekler. Sincap dalda tedirgindir. Yağmur kuşu yükselir. El tetiğe uzanırken kaşın biri ağır ağır havaya kalkar. Tel gerilir.

Gerginlik de uzun ömürlü değildir. Olacak olur ve sular çekilir.

Zaman oradadır. Yani ufkun yanında.

Yani her şey oradadır.

TÜRK ŞAİR Mİ, TÜRK ŞAİRİ Mİ?

Hem hukukçu hem de amatör dilci olarak meslekdaşım ve değerli dostum sayın Hakkı Devrim'in *cansiparane* bir gayretle Türkçemizin savunmasını üstlendiği bir gazetede, iki tanınmış yazarın bir ay arayla aynı Türkçe hatasını yaparak *cansiparane* yerine *cansiperane* demiş olmaları üzüntü verici bir rastlantı olmuştur. Büyük lâflara meraklı siyasilerimiz tarafından sık sık ve çoğu kez yanlış kullanılan bu Farsça kelime *can* (isim) ve *sipahten* (mastar) kelimelerinden gelir ve "canını esirgemeden", "canını feda edercesine" anlamını taşır, fakat o da Farsçadan gelen bildiğimiz "siper" kelimesiyle ilgili değildir. Bu yanlış kullanıma galât-ı meşhur da denemez, çünkü bütün iyi yazarlarımız kelimenin doğrusunu kullanmışlardır.

* * *

Hürriyet geçenlerde yayımlanan bir tatil ekinde Yayıncılar Birliği Başkanı Sayın Atıl Ant'ın ağzından şöyle bir cümleye yer verdi: "Ama (biz) *pür-i pak* bir sektörüz"!!! Bunu *pirüpak (pîr ü pâk)* yani "tertemiz" tabirinin redaktör veya dizgicinin gadrine uğramış muharref bir şekli saymak istiyoruz! Nitekim, ancak yazıda belli olan yersiz tamlama işareti (-) daha çok buna delâlet etmektedir. Farsça "pür" dolu, "pîr" ihtiyar (*"Zen-i civanrâ tîr der pehlû nişined bih ki pîr"*, yani "Genç kadının yanında ihtiyar bir adamın yatmasındansa ok yatsın evlâdır"!), *"pâk"* temiz demektir. Peki "pîr ü pâk" (ihtiyar ve temiz) nasıl olup da tertemiz, lekesiz anlamında kullanılagelmiş? Onu doğ-

rusu ben de bilmiyorum. Belki de tabirin aslı "pîr-i pâk", yani tertemiz bir ihtiyar anlamında bir sıfat terkibidir!

* * *

Daha önce birkaç kere yanlışlığını belirttiğimiz hâlde, hâlâ "misilleme" karşılığı olarak *mukabele bilmisil* yerine *mukabele-i bilmisil* tabirinin kullanıldığına şahit olmaktayız. Meselâ, bir tarihçimiz, "Hatice Sultan da harekete geçmiş ve mukabele-i bilmisil için zaman ve zemin kollamaya başlamıştı" diyor. "Bi-l-misil" zaten "misliyle", "benzeriyle", yani "aynı şekilde" demektir ve bu kelime ile "mukabele" kelimesi arasında bir izafet veya sıfat terkibinin yapılması düşünülemez. Biraz eskimiş olmasına rağmen hâlâ zaman zaman bu klişeyi kullandığımıza göre, hiç olmazsa büyüklerimizin kemiklerini sızlatmadan doğrusunu söyleyelim.

* * *

Bir devlet kuruluşunda çalışan Sayın Asuman Atakul Ankara'dan telefonla arayarak evvelsi haftaki yazımızda bir özdeyişini alıntıladığımız Aristophanes için *Yunanlı* demiş olmamızı eleştirdi ve *Yunan* demenin daha doğru olacağını belirtti. Kendisine büyük ölçüde hak veriyorum. Öyle ya, Macaristanlıya Macar, Bulgaristanlıya Bulgar diyoruz da, Yunanistanlıya niçin Yunan değil de Yunanlı diyelim? Ama arada bir fark var gibime geliyor. Türkçede kullanılan "Yunan", "Yunanlı", "Yunanî", "Yunanca" ve "Yunanistan" kelimelerinin Grekçe *İonia*'dan geldikleri ve onun tahrif edilmiş birer şekli oldukları sanılmaktadır. *İonia* ise eski Yunanistan'ın Anadolu'nun Batı kıyısında yer alan bir bölgesidir. Nasıl olmuşsa olmuş, Türkler bu bölge-

nin adını Yunanistan'ın tamamı için, bazı şekillerini de Grek, Grekçe, vb. karşılığı olarak kullanmışlardır. Eski ve yeni yazılarımızda, edebiyatımızda, coğrafya kitaplarında *Yunan* ve *Yunanlı* şekillerinin ikisine de rastlanmaktadır. Belki "Yunan" daha çok sıfat olarak ("Yunan medeniyeti"), "Yunanlı" ise isim olarak ("O bir Yunanlı") kullanılmıştır. Aristophanes'i içinden çıktığı toplumun üyesi olarak nitelerken kullandığımız kelime bir isimden ziyade bir sıfat oluyor. Tıpkı Macar besteci, Alman ressam, Rus romancı dediğimiz (veya dememiz gerektiği) gibi; Yunan komedi yazarı dememiz gerekir.

Bu vesileyle daha genel bir konuya temas etmek istiyorum. Milliyet, vatandaşlık veya etnik grup sıfatlarını kullanırken sıfat tamlaması mı yoksa isim tamlaması mı yapmak gerekir? Yani, Alman yazar, Türk ressam, Yunan heykeltraş mı demek gerekir, yoksa Alman yazarı, Türk ressamı, Yunan heykeltraşı mı? Bizde ikisi de kullanılıyor: Kimi ansiklopediler Byron ve Goya için "İngiliz şair" ve "İspanyol ressam" derken, kimi de "İngiliz şairi" ve "İspanyol ressamı" diyor. Acaba hangisi doğru? Adamın mesleği veya sanatı tek bir kelimeyle değil de "oyun yazarı" veya "komedi şairi" *(poéte comique)* gibi bir isim tamlaması ile bildirilirse sorun çıkmıyor, çünkü iki isim tamlaması birden yapılmaz, yani "Aristophanes bir Yunan komedi yazarısıdır" diyemeyiz ve mecburen "Yunan komedi yazarıdır" deriz. Salt gramer bakımından elbette bir insanı herhangi bir sıfatla tavsif ederken önce sıfat ve sonra isim olmak üzere ikisini yan yana getirmek yeterlidir, hiçbir takıya gerek (ve cevaz) yoktur. Siyah kedi, kırık iskemle, güzel kadın dediğimiz gibi, Macar besteci, Yunan heykeltraş, İtalyan mimar dememiz gerekir. Peki niye

milliyet sıfatları takılırken böyle bir tereddüt veya çifte uygulama söz konusu oluyor? Bence şunun için: Türk şairi, Alman bestekârı falan derken biz Türk, Alman kelimelerini sadece sıfat olarak değil de biraz da isim olarak düşünüyoruz ve o zaman Türk şair hâliyle Türk şairi ve Alman bestekâr Alman bestekârı oluyor. Oysa bu bağlamda bu milliyet adları sıfattır ve isim tamlamasına tahammülleri yoktur. İsim tamlaması ancak iki isim arasında olur: *"İspanya şîvekârı kömür gözlü Perrübâl"* ama "İspanyol şîvekâr". Doğrusu, bana "Türk şairi" "Türk şair"den daha mülâyim geliyor ama bu belki de bir yanlış uygulamanın yarattığı alışkanlıktan ibarettir. Onun için hep birlikte Yunan şair, Türk yazar, vb. diyelim. Bakın Yunan yerine Yunanlı dersek o zaman hiçbir sorun çıkmıyor, çünkü Yunanlı şairi diyemeyiz! Ama bu da işte biraz "Yunanlı" kesin olarak sıfat olduğu ve ancak öyle algılanabileceği hâlde. "Yunan"ın bazen de "Yunanistan" anlamında kullanıldığı için bir isim olarak algılanmasından ileri geliyor.

Yeni Yüzyıl, 08.12.1992

Beşir AYVAZOĞLU (1953-)

ÇİÇEKLERİN DİLİ

Bir sıralama yapılacak olsa, halk şiirinde değilse de, anonim kültürde gülü karanfilin takip ettiğini söyleyebiliriz. Özellikle manilerde karanfilin çok özel bir yeri vardır. Evlenme çağındaki gençler arasında karanfil işlemeli çevrelerin, bu çevrelere sarılarak gönderilen karanfillerin ve renklerinin anlamları vardır.

Türk halkının başlı başına bir çiçek dili meydana getirdiğini buradan hemen hatırlatmak gerekir. Güllü çorap giymenin evlenme çağına gelindiğini ifade etmesi gibi. Süheyl Ünver, bir makalesinde, Sapanca'da evlerin caddeye bakan cephesinde saksılar içinde açılmış çiçek bulundurmanın "Burada evlendirilecek kızımız var" anlamına geldiğini söyler. Eğer kızın talibi çıkar da iş kesinleşirse bu sefer saksılar bahçe tarafındaki pencerelere taşınırmış.

Osmanlı devrinde Türkiye'ye gelen Lady Montagü ve Thomas Allom gibi yabancıların da dikkatini çeken bu gizli çiçek dili, kadın-erkek ilişkilerinin bugünkü kadar kolay olmadığı eski cemiyetimizde halkın haberleşebilmek için bulduğu sevimli yollardan biridir. Lady Montagü, 16 Mart 1718 tarihli mektubunda, Türklerin renk, çiçek, ot, meyve, taş, tüy... akla ne gelirse her şeyin bir manası ve özel bir mısraı bulunduğunu belirttikten sonra şöyle der: "İşte böylece mürekkep kullanmadan küfür, azar, sevgi, dostluk, hatta havadisle dolu mektuplar gönderebiliyorlar"*.

* Lady Montagü şu örnekleri verir: İnci: Sensin güzellerin genci; Karanfil: Karanfilsin kararın yok / Gonca gülsün tımarın yok / Ben seni çoktan severim / Senin benden haberin yok; Armut: Ver bize bir umut; Gül: Ben ağlarım, sen gül; Hasır: Olayım sana esir; Çuha: Üstüme bulunmaz baha; Tarçın: Sen gel, ben çekeyim senin harcın; Sırma: Gözünü benden ayırma; Üzüm: Benim iki gözüm vb.

Ünlü ressam Thomas Allom da, bu gizli çiçek dilinin varlığını doğrulamıştır. On sekizinci yüzyıl İstanbul'unu gravürlerinde yaşatan Allom, portakal çiçeğinin ümit, kadife çiçeğinin ümitsizlik, horozibiğinin değişmezlik, lâlenin ise sadakatsizlik anlamına geldiğini söyler. Allom'a göre, "Selâm" adı verilen çiçek demetleri de mektup yerine geçer, sayılarına ve çeşitlerine göre, sevgililerin birbirlerine karşı duygularını ifade edermiş.

Prof. Dr. Süheyl Ünver'in Süleymaniye Kütüphanesi'ne bağışladığı kitaplar arasında *"Lisanü'l-Ezhar"* adlı ilgi çekici bir yazma vardır. "Çiçeklerin Dili" anlamına gelen *"Lisanü'l-Ezhar"* Hicrî 1303 (1891)'de İstanbul'un Koska semtinde yazılmış. Eserde Sâ'id gibi okunan bir imza bulunuyor. Kim olduğunu ne yazık ki bilemediğimiz bu meraklı adam, özellikle sevgililer arasında kullanılan bir çeşit gizli dilden, çiçeklerin dilinden söz etmektedir. Verilen bilgiler, Thomas Allom'un söylediklerini doğruluyor.

Sâ'id Bey, eserinin ön sözünde, dünyada beyan edilen her şeyin lisandan ibaret olduğunu, çiçeklerle birtakım duygular ve düşünceler başkalarına aktarılabildiğine göre, bunun da bir lisan sayılması gerektiğini belirterek "Çiçeklerin Dili"nin unutulmasından endişe ettiğini söyler ve şöyle devam eder:

Çiçeklerin dili, her millet tarafından lisandan sayılır ve bunun esasının Türklerden alındığını söylenir. İşte bu lisan bizde olduğu gibi, Avrupa'da dahi kadınlar arasında kullanılır ve bizdekinin aksine, gizli değil, meydandadır. Avrupa'da bu suretle meramını ifade etmek ve durumunu açıklamak için birbirlerini seven kadın-erkek arasınde teati olunan çiçek demetlerine "Selâm" adı verilir. Bizde de öteden beri düzenlenen muhabbetna-

melere aynı şekilde "Selâm" ve "Mana" adları verilir. Ve bunun bu suretle Türklerden alındığı anlaşılıyor. Madenki bu lisan mevcuttur niçin kayıp olsun. Bizden alınan şeyleri birtakım değişmelere uğradıktan sonra tekrar tercüme etmektense, mevcut olup bizde kadınlar tarafından bu lisanı ihya, yüzden, çehreden ibaret sanılan kadınlık âleminin şanını ilân etmek demek olduğundan, ihtiyaç hissedenlerin faydalanması için bu konuda elde ettiğim bilgileri neşre cesaret ettim. Gerçi "Çiçeklerin Dili"nin yalnız çiçeklere has olması gerekirse de, zamanla değişmiş, çeşitli bitkiler ve maddeler de çiçekler arasına karıştırılmıştır.

Kısmen sadeleştirerek sunduğumuz bu ön sözün sonunda, Sâ'id Bey bir de "Selâm" örneği verir: Dışı kâğıda sarılmış ve yarısına kadar su ile doldurulmuş çiçeklik içinde bir demet sümbül. Böyle bir demet sümbülü alan sevgili, bunun şu anlama geldiğini bilirdi:

Şişe beyaz suyu az
Sünbüller eder niyaz
Küskünlüğün ne ise
Üstündeki kâğıda yaz

Ahmet Haşim'in "Yarin dudağından getirilmiş bir katre alev" diye tarif ettiği karanfilin "Çiçeklerin Dili"ndeki anlamları da ilgi çekici. Aşık, sevgilisine bir tane karanfil göndermişse, bu, "Olalım seninle bir" demektir. Beş karanfil ise, "Olayım sana eş" demeye gelir. Diyelim ki, Ayşe Kız, sevgilisi Mehmed Çelebi'den beş tane karanfil aldı. Cevap olarak da üç karanfil gönderdi. Aşık, buluşmalarının güç olduğunu anlayacaktır. Çün-

kü üç karanfil "Buluşmamız oldu güç" demektir. Aşık bu cevap üzerine çaresizliğini anlatmak için yedi karanfil gönderebilir. Bu demektir ki "Aşkın beni yedi!".

Dikkat edilirse, karanfilde, anlamlar, çiçeklerin sayılarına kafiyeli olarak düzenlenmiştir: "Karanfil bir - Olalım seninle bir", "Karanfil üç - Buluşmamız oldu güç" vb. Diğerlerinde anlamlar, çiçek adlarına kafiyeli olarak düzenlenmiştir. Söz gelişi nergis:

Yüreğimi deldiniz

Oturalım diz be diz

Söyleşelim yüzbeyüz

Fulya:

Kurduğum hülya

Rakipler ölsün, bize kalsın dünya

Kurma efendim hülya

Ettiğim hülya, gördüğüm rüya

Sensiz dar olmuş başıma dünya

Dün gece gördüğüm rüya

Bugün başıma döndü dünya

Zambak:

Dön de sen hâline bak

Leylâk:

Ne gezersin aylak aylak

Yasemin:

Kulun olsun yâr senin

Meclislerde methin gezer

Kimdir üstadın senin?

Sabredelim efendim

Sen benimsin ben senin

Ne kadar edersen yemin

Ben olamam senden emin

Sümbül:

Sevmez isen de yüzüme gül

Şakayık:

Efendime lâyık

Menekşe:

Nâdim ol ettiğin işe

Şebboy:

İkimiz bir boy

Itırşâhi:

Sensin gönlümün şahı!

Lâle:

Koydun beni bu hâle

Gönül böyle giderse

Meskenim tımarhane

Aşkınla girdim bu hâle.

Cem Sultan'ın Çiçek Falı

Çiçek falı da, "çiçeklerin dili" esasına göre kurulmuş bir çeşit kur'a falıdır. Çiçeklerin taç yapraklarını "Seviyor... Sevmiyor..." diye tek tek koparak fal bakmak, bu işin en basitidir. Bu noktada, Fatih'in talihsiz oğlu Cem Sultan'ın yazdığı manzum bir çiçek falından söz etmek istiyoruz. Adı *"Fal-ı Reyhân-ı Cem Sultan"*. Cem, falnamesinde Allah'ı ve sevgili peygamberini övdükten sonra şöyle devam ediyor:

Bu ezhârun birin kıl dilde ihfa

Ki sen dimedin ola âşikâra

Benefşe gonca sûsen lâle sümbül

Semen zambak karanfil yasemin gül

Şakayık nerges ü nesrin ü reyhân

....

Bugünkü Türkçeye çevirirsek, şunları söylüyor Cem Sultan: Şu çiçeklerden birini gönlünde gizli, ki sen söylemeden aşikâr olsun: Menekşe, gonca, susen, lâle, sümbül, yasemin, zambak, karanfil, gül, şakayık, nergis, nesrin, reyhan... Cem Sultan'a göre, kişi, eğer gönlünde gülü gizlerse, yani aklında gülü tutarsa, hemen sevgilinin gül yanağını hatırlayarak bülbül gibi ah etmeye başlamalıdır.

Ki zîra gül yüzinden bir varakdur

Gül-âb anun suyından bir arakdur

Yani, gül sevgilinin yüzünden düşmüş bir yapraktır ve gül suyu onun suyundan yapılmış bir içkidir.

Diyelim ki, bir kişi, içinden nergisi tuttu...

Eğer nergis dilerse gönlün iy yâr

Gözü yâdına var ol haste vü zâr

Ki zîra çeşm-i dilber itse nîreng

Olur bağ içre nergis vâlih ü deng

Ey dost, eğer gönlün nergis isterse, hemen sevgilinin gözlerini hatırla, onun derdiyle yanıp yakıl. Zira sevgilinin gözünün büyüsüyle, bahçedeki nergis şaşakalır, sersemleşir.

Cem Sultan, bu şekilde her çiçeğin ne anlama geldiğini açıkladıktan sonra, amacının sadece sanat olduğunu, gaybı bilmek gibi bir kastının bulunmadığını, zira gaybı ancak Allah'ın bilebileceğini söyleyerek falnamesini şöyle noktalar:

Budur söz doğrusu vallahi a' lem

Cem Sultan' ın Falnâmesi'nin gönül eğlendirmek, hoşça vakit geçirmek amacıyla düzenlenmiş bir çeşit oyun olduğu rahatça söylenebilir. Bütün sanat alanlarına ve halkın günlük hayatına böylesine giren çiçeklerin çeşitli oyunlara konu olması da tabiîdir.

Çiçek Oyunları

"Gül Bahtiyari" oyunu, Denizli'de kadınlar ve genç kızlar arasında bahar mevsimlerinde oynanan bir oyundur. Bahtiyar Gülü, Denizli'de yetişen ve çok iri çiçekler veren nadir bulunur bir gül. Daha çok genç kızlardan oluşan meraklılar, kimin bahçesinde Bahtiyar Gülü bulunduğunu dikkatle takip eder ve birbirlerine haber verirler. Önce eğlence yeri ve günü belirlenir.

Dalından özenle koparılan Bahtiyar Gülü, meraklıların gözleri önünde bir küçük küpün içine konulduktan sonra, eğlenceye katılan evlenmemiş genç kızlar da yüzük, küpe, bilezik gibi ziynet eşyalarından birini küpün içine bırakırlar. Daha sonra küpün ağzı örtülerek, eşyaların kimlere ait olduğunu bilmeyen küçük bir kız çağrılır. Oyunun hazırlıkları artık tamamlanmıştır. Genç kızlardan biri, şu maniyi okuyarak üç defa seslenir:

Hey Bahtiyar Bahtiyar

Bahtiyar'ın vakti var

Bir güzelin çirkine

Sarılmaya ahdi var

Bir başka genç kız şu karşılığı verir:

Bahtiyar'ın var olsun

İçi dolu gül olsun

Bahtiyar açanların

Muradı hasıl olsun

Ve eğlenceye başlanır. Önce bir mani okunur, ardından küçük kız küpten bir eşya çıkarır. Eşya kiminse, mani onun talihidir. Oyuna gülerek, şarkılar, türküler söylenerek büyük bir neşe içinde son eşya çıkıncaya kadar devam edilir.

Genç kızlar tarafından oynanan bir başka çiçek oyunu da "Menekşe Oyunu"dur. Orta Anadolu'da, Hıdrellez (Eğrilce) törenlerine has olan bu oyun günümüzde daha çok çocuklarca oynanmaktadır. "Menekşe Oyunu"nda eşit sayıda iki grup oluşturulur. Gruplardaki oyuncular, birbirlerinin ellerinden tutarak ra-

kip grubun karşısına geçerler. Oyun, grup liderlerinin sesleniş-leriyle başlar. Birinci grubun lideri "Menekşe!" deyince, ikinci grubun lideri "Mendilin düşe!" karşılığını verir. Bunun üzerine birinci grubun lideri sorar: "Bizden size kim düşe?". İkinci grubun lideri karşı gruptan birinin adını söyler. Adı verilen oyuncu hızla karşı grubun üzerine koşarak sıkıca el ele tutuşmuş olan rakiplerini yarıp geçmeye çalışır. Başarılı olursa karşı grubun bir oyuncusunu seçip kendi tarafına götürür. Başaramazsa, kendisi karşı tarafa geçmek zorunda kalır. Oyun böyle devam eder ve hangisinin oyuncusu kalmazsa, o grup kaybetmiş sayılır.

Oyunu" adıyla genç kızlar tarafından yaygın olarak oynandığı biliniyor. Bu oyuna niçin "Menekşe" adının verildiği ise meçhul.

Yaz gelir de heveslenir bitersin

Güz gelince başın alır gidersin

Yavru niçin boynun eğri tutarsın

Senin derdin benden beter menevşe

ISBN 975-16-1159-8